

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS
ÉS
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

ULÁSZLÓTUL I. MIKSÁIG.

ÍRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1887.

NYOMATOTT BURÁNYI JÁNOS KÖNYVNYOMDA-INTÉZETÉBEN.

ÁRTALOM.

<i>Feje t.</i>	<i>Lap.</i>
Ulászló törvényei és uralma.....	1—69-ig.
II. Lajos kiskorúsága.....	81 —127-ig.
III. II. Lajos törvényei és uralma.....	127—151-ig.
IV. Magyarország alkotmánya 1526-ban.....	151—215 ig.
V. Magyarország bukásának okai.....	215—229-ig.
VI. A hármaskönyvről.....	229—305-ig.
VII. A hármaskönyv és magánjogi viszonyainkrul.....	305—341-ig.
VIII. Koronavásár, pártalakulások.....	341—387-ig.
IX. Elvi pártok alakulása.....	387—421-ig.
X. Ferdinánd és János uralma, Ferdinand haláláig.....	421—465-ig.
XI. Ferdinánd uralma és törvénye.....	465—469-ig.

Ulászló törvényei és uralma.

Ulászló 25 éves uralma alatt az országgyűlések 1509. 12. 13. 15. kivételével, rendesen megtartattak, az 1509-i megtartását a dühöngő pestis, és Ulászló távolléte gátolta meg.

Az 1490. Ulászló 20 cikkü hitlevele tartalma:

1. Ulászló a nemzet király választási jogát elismeri.

2. Magyarország és tartományai, az ország egyháznagyjai, bárói, egyházi férfiai, nemesei, városai, és minden lakosainak, minden kiváltságait, jogait, szabadalmait, szabadságait, melyekkel ekkorig éltek, melyeket elhunyt királyaik alatt élveztek, és használták, mi is megerősítjük és fenntartandjuk. Még pedig úgy, hogy kárunk. és elnyomásukra, ezen ősi szabadságaik ellen (mint Mátyás király tette) semminemű újításokat, semmi szin alatt behozni nem fogunk; — a Mátyás király által behozott újításokat ezenel eltöröljük, 1 forint adót soha, semmi esetben követelni nem fogunk, de a régi, igazságos, rendes, szokásos királyi jövedelmekkel megelégszünk.

Quod Regnum Hungáriáé, cum caeteris Regni provinciis, sibi subiectis, Dominosque praelatos et barones, omnes ecclesias, ac ecclesiasticas personas, ac nobiles, et Civitates, nec non caeteros incolas, et inhabitatores ipsius Regni conservabimus, in antiquis juribus, privilegiis, immunitatibus, libertatibus, et consuetudinibus

aprobatis, in quibus, per divos quondam Reges conservati, quibusque usi et gavisi fuerunt.

Ita, quod nullas prorsus novitates (quern ad modum praefatus quondam Mathias Rex fecerat) in eorumdem detrimentum, et oppressionem ac contra hujusmodi antiquas libertates ipsorum, sub aliquo quaesito colore, introducamus. — Introductas vero, per ipsum quondam serenissimum Regem D. Mathiam, aboleamus, Contributionem autem seu taxam 1 floreni, nulla ratione exigemus, sed antiquis, justis, ordinariis, et consuetis proventibus regalibus contenti esse debeamus.

3. A Mátyás által jogtalanul elfoglalt birtokokat, visszabocsátjuk és vissza adatjuk.

4. A koronát semmi szin alatt el nem vitetjük, de a nemzet által választott koronaörökkel őriztetjük.

6. Morva, Silézia, Lausitz, Magyar tartomány leend mindaddig, míg az olmücsi szerződés szerint ki nem váltatik, a király a 6 városnak Magyarországhoz való csatlakozását kieszközli, kiváltás esetében e tartományok váltságdíja Visegrádon fog letéetni, a zálogösszeget a király, az egyháznagyok, és bárók tanácsa és akarata szerint, az ország védelme és javára fordítandja.

6. 7. Ulászló magát kötelezi Austria és a többi habsburgi tartomány megtartására, és azoknak országos határozat nélkül ki nem bocsátására, ha azonban a főurak, egyháznagyok, kieresztésébe bele egyeznének, a megmaradt részt, Magyarországnak megtartja, az érte fizetendő összeget Visegrádra leteszi, és az ország védelmére fordítja.

8. A király nagyrészt Magyarországon lakik, távolléte alatt a kormányt illő rendben hagyja.

9. Magyarországon csak magyar tanácsnokokat, magyar

kincstárnokot, asztalnokot, ajtónállót, kamaragrófot, kancellárokat, általában minden hivatalra csak Magyarokat fog ki-nevezni.

10. Magyarország és tartományai ügyeiről, csak magyar tanácsosokkal tanácskozom, az ország ügyeit idegenekkel nem közlöm, velük ezek fölött nem értekezem, idegeneket ily ügyekben tanácsomba nem ereszték.

Quando de rebus, et negotiis, Hungáriáé aut partium sibi subjectarum agetur, non cum aliis, praeterquam cum Hungaris consiliariis tractemus, et consultemus, et alios forenses, aliasque nationes, ad talem consultationem, talem consilium, non admittimus.

11. Egyházi hivatalokra, az egyháznagyok, bárók és tanácsosok ajánlatára, csak érdemes magyarokat nevezend.

12. Erdélyi vajda, Székely, temesi, pozsonyi főispánoknak Horvátország, Slavónia, Dalmátia bánjaiknak, Belgrád, Jajtza és más végvárok kapitányainak, csak érdemes magyarokat nevezend.

13. Birtokot csak magyaroknak adományoz.

14. Az ország fő bírái, az országos törvényszékeken, ha nem akadályoztatvák, mindig jelen legyenek, ők és helyetteseik, a törvényszék ülnökei, az ország törvényei, szokásai szerint, hatalmasnak és szegénynek, félelem nélkül, igazságot szolgáltatassanak. A király a bírakat senki iránt kedvezésre nem kényszeríti, a törvény rendét meg nem zavarja és meg nem változtatja. ,

„Neminem iudicium compellamus, vei adstringamus, infavorem alicujus, consuetudinem, et communem observantiam, ac juris ordinem immutare, seu perturbare.“

15. A király egyszerű panasz, vagy feladásra, nemest a

törvény rendén kívül, kihallgatlanul, törvényes ítélet nélkül el nem fogat, vasra nem veret, vagyonát el nem foglalja.

„Ad simplicem quaerelam. vel suggestionem, neminem Regnicolarum nostrorum, cujuscunque status et conditionis existant, in persona possessionibus, seu quibuscuque rebus, aliquo modo praeter viam juris et partibus non auditis, non impediet.“

16. A király sem önként, sem mások feladására, senkinek személyét meg nem sérti, vagyonát meg nem károsítja.

17. A jelenlegi pénznem marad, jövőben csak az egyház- és országnagyok tanácsára változtathatók meg.

„Moneta praesens, ad tempus non mutetur, quando verő mutari deberet, hoc fiat cum consilio praelatorum, Baronum, et non aliter.“

18. A király az eddigi országos határozatokat megerősíteni.

19. A király a Siléziában táborozó fekete sereget kifizeti, az e célra, zálogba vetett királyi jövedelmeket, vissza fogja váltani.

20. A király magát a törvények megtartására, becsülete, keresztény hite, királyi szavával kötelezi.

1492. Budai végzemények.

Nagyrészt ismétlései az	1490-iki hitlevélnek.
1. ismétli az	1490. = 2.
2.	1490. — 3.
3.	1490. = 4.
5.	1490. = .8.
6.	1490. = 10.
7.	1490. = 10.
8.	1490. = 12.
9.	1490. = 13.

10. ismétli az 1490. = 6. 14.

11. „„, 1490. — 15.

12. „„, 1490. = 16.

13. részben ismétlése az 1464. 3. 1478. 10. törvénynek.

13. A király 100 házhelyig szabadon adományozhat, ezen felül, hitlevele szerint, csak az egyház és országnagyok tanácsával.

Regia autem Majestas liberam haheat conferendi facultatem, et usque ad centum Jobbagiones, proprio motu quibuscunque voluerit.

Ultra autem centum, conferat cum consilio praelatorum, et baronum suorum, prout continetur in litteris juramentalibus suae majestatis.

18. A zászlós urak, egyháznagyok és nemesek az ország határain túl, nem kötelesek harcolni, csak azok, kik királyi zsoldot húznak.

Domini praelati, et Barones banderiat, Regnique nobiles, ultra metas, et confines Regni, ex quacunque parte ejusdem Regni, inviti, more exercituantium non ducentur antiqua eorum libertate requirente, demptis illis, qui stipendia Begia levarent.

26. A kamaranyereség 50-ed, a slavoniai nyest adó, a Sigmond, és Albertkor! szokás szerint vettessék ki.

Az adóhátralékot, a főispán a szolgabíróval hajtsa be, és a hátralékos falun 3 márka bírságot vegyen meg. 1411. szerint abba még a kamaragróf is befolyt; — inig ezáltal ez megszüntetve, tisztán a megyei *joggá* vált.)

Ubicunque autem idem lucrum Camerae, tempore defiito solutum non fuerit, comes parochialis, cum judice nobilium, de qualibet villa non persolvente, post emanationem litterarum birsagialium, per judices nobilium contra tales dari solitarum exigi debeat, cum birsagio trium marcarum, sine omni executione.

27. A harminczad, vámdíjak, Lajos, Sigmond, Albert korai

szokás szerint fizetessenek, 1 forint értéken aluli tárgyaktól vám nem fizettetik.

28. A királyi beszállásolás ellen II. Endre törvényeit megújítja.

31. Idegen pénz behozatala tilos.

32. Az arany és ezüst kivitele tilos, az ez ellen vétő, a nála levő arany és ezüstöt elveszti, személye letartóztatok. Arany és ezüst, csak pénzzé veretve vitethetik ki.

33. A nádor a nemzet és király által közösen választatok, a szó kott bírói'esküt választásakor, az országgyűlés előtt leteszi, az 1435. 1. 1486. 73. esküforma szerint.

Regia majestas ipsurn Palatinum, ex consilio praelatorum, et baronum, et Regni nobilium pari voluntate eligat, Palatínus, postquam eligitur, coram Regnicolis, juramentum praecare te-neatur.

34. Szolgabírák megyénként, a megye nemessége által a a vagyonosabb megyei nemesekből választassanak, (ismétli az 1435. 2. 1486. 9. 60. törvényt.)

„Judices nobilium, in quolibet comitatu eligantur, et prae-ficiantur ex nobilibus potioribus, et beue possessionatis illius comitatus communiter omnibus nobilibus ejusdein comitatus, con-corditer acceptantibus.

36. A kiáltványos gyűlések eltörlése ismételtetik.

53. A megyei esküdti hivatalok eltörlöttenek, a megyei törvényszékeken a fő-, alispánok, szolgabírák ítéljenek. — A királyi emberek a végrehajtást, nyomozást, idézést, megintést, határjárást, statutiót, és más pereket Mátyás törvényei szerint, a káptalanok és konventek kiküldöttjeivel végezzék.

„Elektio, sen officium juratorum elektorum nobilium cesset, et omnino aboleatur, sedcomes, aut vice comes, et judices nobi-

lium Comitatum Regni, in ipsis sedibus judicariis, judicia administrare alias etiam executiones, sive judicarias commissiones, puta inquisitiones, evocationes, statutiones, admonitiones, metarum ream bulationes, et alios quoslibet juridicos processus, homines regii, cum testimoniis Capitulorum, aut conventuum, juxta morém ot ritum, ante praedictum, novum ultimum decretum, praefati condam Domini Mathiae Regis in talibus observatum, exequi perficereque et celebrare debeant, et teneantur.“

75—79. A törvényszék és a végrehajtó alispán személyét sértő tényekre, ismétli az 1486. 65. 66. 67. törvényeket.

80. Az alispánokra 1486. 60-at megerősíti.

83. A felségsértők menhelyéről szóló Sigmond törvényeit megerősíti.

90. Nemesek és jobbágyaik, sem adóssági, sem más ügyekben ezentúl illetéktelen hatóságok által el ne fogattassanak; — kik tőlük követelnek, pereljék be őket, az ország fő bírái, a megyék fő- és alispánai és szolgabírái elé.

101. A király és tisztjei, a korona uradalmakban] szénamunkát ingyen, erőszakosan ne teljesíttessék.

108. Az országgyűlés a távollevőkre 4 napig vár, ötödnapra a jelenlevők tanácskoznak, határoznak, végzéseik a távollevőket is kötelezik.

A modo deinceps quandocunque, et quotiescunque. Generálén Regia Majestas Dietam indixerit, et promulga vérit, tunc non venientes ad praeflxum terminum, ultra quatuor dies, post ipsum diem praeflxum, proxime, et immediate sequentes non expectentur.

Lapsis eisdem quatuor diebus, Majestas Regia, cum his, qui praesentes fuerint, in ipsa Diaeta, negotia Regni, quorum

occasione Diactam indixerit, coram so recipere, conciuedereque et determinare valeat, atquo possit.

Non venientes vero, vol non comparentes, non obstante eorum absentia, omnia per comparentes conclusa, pro rato habere teneantur.

17. 22. 23, 24. A honvédelmi sereg általi birtoksértésekre, megerősíti az 1435. 8. 9. 1486. 31. törvényeket.

29. A meggyilkoltak temetési illetékére megerősíti Lajos I. 2. 1486. 63-at.

47. 49. 104. A tizedről ismétli a régiekét.

84. 103. A külkereskedőknek kijelölt régibb eladóhelyeket megerősíti. -

59. 65. A királyi adományokra megerősíti az 1486. 22. 23. 24. 26. 27. törvényeket.

85. 86. 87. 88. A belvámokra megerősíti, a Mátyás korai és a régibb törvényeket.

93. 94. A jobbágyak költözködéséről! régi törvényeket megerősíti.

37. A törvényes párbajt általában, mint bizonyítékot eltörli, illetőleg ismétli az 1485. 18. cikket; kivételképeni bizonyítéknak csak egyes, tanú nélküli támadások és rablásoknál hagyja meg, melyekre tanút állítani nem lehet.

70. A bírák sértőire, megerősíti az 1486. 54.

62. Magán egyezségekre megerősíti az 1486. 5. eszerint a felek bármikor kiegyezhetnek.

71. Halasztó parancsok tárgyában megerősíti az 1486. 7-et.

72. 73. Pór fölebbezésekben megerősíti az 1486. 53-at megengedi a szolgabírák és megyei törvényszéktől felebbezett pereknek, a rendes nyolczadokon kívüli felvételét.

51. Ügyvédi visszahívást enged, rövid perekben végítélet előtt.

38. Az idézéseket szabályozza, a vásári, hármás felkiáltás általi idézést eltörli.

73. A felsőbb ítéleteket, a fő- és alispánok, bírói megkeresésre tartoznak 15 nap alatt végrehajtani; ellenkező esetben 25 márkával büntetteinek.

75. A fő- és alispánt, végrehajtáskor megtámadó, illőleg büntettség; — ha szolga vagy paraszt támad, ez esetben ura köteles magát igazolni, és jobbágyát vagy szolgáját, 25 marka büntetés alatt a főispánnak kiadni.

7. Ellentálás (repulsio) először 1, másodszor 2 márkával büntetetik.

55. Kisebb hatalmaskodás, kártétel, méltatlankodás büntetése 25 marka, melynek fele a felperesé, fele a bíróé.

56. Nagyobb hatalmaskodásnál, kétszeri nyomozást rendel.

74. Hatalmaskodási ügyekben megerősíti Lajos 24. §-át.

97. Ügyvédet nemes asszonyok 2 káptalanbeli küldött előtt vallhatnak.

82. Gyilkossági bűntényeknél megerősíti az 1486 51-et.

98. 99. A bírói díjakat szabályozza.

43. Rendelkezik a káptalanok törvényes eljárásukról; e szerint a káptalan és konventek általi megintések, idézések, határozatok, közönséges nyomozások, statutiók, és mindennemű azon törvényes eljárásoknál, melyek a káptalanok és konventek bizonyosága mellett hajtathatók végre, a káptalan és konventekből, valóságos kanonokok és konventbeli szerzetesek és papok, küldessenek ki.

A küldöttek kimenetelük előtt, esküvel kötelezzék magu-

kát, hűséges eljárás és hű jelentésre; — ki esküje ellen vét, javadalmát vesztí és örökre elzáratik.

A határjárások és statutiókhoz, a szomszédok hivassanak be, neveik jegyeztessenek fel.

96. A káptalan a díjakat határozza meg.

90. Adóssági ügyekben az eddig előfordult visszaéléseket eltörli, ugyanis, bár az eddigi, e tárgyban törvények az 1405. 7. 1435. 13. csak a nemtelen adós, kereskedő elzárását rendelte meg, s ezt is csak akkor, ha az illető adós földesura, az őt e végett megkereső felperesnek eleget nem tétetett; daczára ezen világos ¹ törvénynek, nem csak a nemtelenek vagyona és személye tartóztatott le, de 'nemesek is elzárattak; e törvény ennek egészen véget vetett és kimondá: ■

„Ezentúl nemes se el ne fogathassák, se vagyona le ne tartóztatassák?”

Neque ipsi nobiles perse, in eorum personis, vei rebus quovis modo impediri, seu arestari valeant.

Slavonia biztosítására külön czikksorozat hozatott.

1. A király Tótország régi jogait, szabadságait, kiváltságait ezentúl is fenntartja.

2. Slavonia lakosai fél adót üzetnek.

3. 4. Slavóniában a házaknál a kamaratisztek, sőt nem kutathatnak, — csak a szolgabírák jelenlétében; mit szabadban, vagy vásáron találnak, elkobozhatják.

6. Bort, marhát, vám mellett, külföldre vihetnek.

9. A főispánok végrehajtásokat, csak a megyegyűlés rendeletéből eszközölhetnek.

1495.

2. Azon királyi adományok, melyek az 1492. 13. törvény ellenére tétettek, ezennel megszüntetnek, a király ezentúl 100 házhelyig idegeneknek is adományozhat.

Regia Majestas autem, habeat conferendi facultatem, quibus cunque personis, etiam extraneis, usque centum Jobbagiones.

3. Nemest hűtlenség! bűnben, ő felsége csak úgy marasztalhat el, ha e végett országgyűlést tart, a vádlottat káptalani idézőlevéllel, az országgyűlés elé rendeli; az ily módon idézett tartozik az országgyűlés előtt megjelenni, ki ha megjelenvé, magát igazolja, felmentetik: ha meg nem jelenik, vagy ki nem tudja magát tisztítani, hűtlenség bűnében marasztatik el; ezeknek ő felsége, sem menvédelevelet nem adhat, sem ügyöket új ítélet alá nem bocsáthatja. Kik más bűnökért, az ország bírái által hűtlenségben elmarasztaltak, ítéletük érvényes marad.

Quod si Regia Majestas, quempiam Regnicolarum suorum nóta infidelitatis condemnare voluerit, tunc universis dominis praelatibus, Baronibus, ac caeteris Regnicolis, unam generálom Diaetam, sive congregationem, ad certum terminum instituat, ad quam etiam is, contra quem aliqua notae infidelitatis objicientur per litteras praeceptorias Regiae Majestatis, mediantibus litteris exhibitoriis, ad aliquem conventum, vei Capitulum sonantibus personaliter, et non per procuratorem evocari debebit.

Qui si venerit, et se expurgare poterit, bene quidem; alioquin si non venerit, vei si venerit, et se expurgare non poterit, ipsa nóta, sen Crimine infidelitatis condemnentur.

Et talibus, nec salvus conductus, neque etiam novum iudicium per regiam Majestatem concedatur.

Si qui autem per sententiam Judicum ordinariorum Regni super aliquibus criminibus, in nóta infidelitatis convincerentur, ipsorum Judicum ordinariorum, sententia rata inaneat atque fir ma.

4. Ismétli Mátyás hűtlenségi törvényeit.

6. A király csak magyaroknak adományozhat, (ez tehát módosítja a 2 törvényt.)

8. A király az országos törvényszékekhez ülnökökül 3 egyháznagyot, 3 bárót és 14 nemest nevezzen, és őket illő fizetéssel lássa el.

16. A fő-, alispánok és szolgabírák, végrehajtásokat csak megyegyűlési kiküldetés mellett eszközölhetnek.

Comites, vice Comites, et Judices Nobilium, quorumunque comitatum, nisi de sede judiciaria, per universitatem nobilium exmittantur, nullas executiones facere possint.

17 Ha pedig a fő-, alispánok, szolgabírák, megyei kiküldetés nélkül végrehajtásokat tesznek, fejeválsággal büntetteinek.

18. A királyi tanács tanácskozási rendje és az országgyűlés határidejéről.

A 108-ik törvényben, az országgyűlési tanácskozási rend meghatározva nem lévén, gyakran megtörténik, hogy az egyház- és országnagyok és királyi tanácsosok, egész nap egymással feleselnek, és határozat nélkül feloszlanak, mi által a tanácskozások hosszúra nyúlván, a közép és szegény nemesek, a tanácskozást megunták, kiköltekezve kénytelenek haza menni.

Ennek kikerülésére ezennel elhatározottat:

A király az országgyűlés előtt, előlegesen az egyház- és országnagyokat és tanácsosait hívja össze, az országgyűlés tárgyát: az ország szükségait terjessze eléjük, ők erről értesülve, minden magánügyeket félretéve, a hasztalan feleselést mellőzve az előterjesztett tárgyakról, komolyan, mérséklettel, higgadtan tanácskozzanak, s határozzanak; ha versengenek, a fő ajtónálló mester szavattasson, hogy az országos ügyek mihamarabb bevégeztessenek.

A király az országgyűlés határnapját, 1 hónappal előbb

túzze ki, és azt a határidő előtt egy hónappal az egyháznagyok és nemesekkel tudassa.

Ex quo in Articulo centesimo octavo, De Diaeta Regnicolarum confecto, non plane reperitur, nec apparet, qualis modus, et ordö debeat observari inter Regiam Majestatem ac Dominos Praelatos et Barones, Consiliariosque suae Majestates, et caeteros Regnicolas, ad ipsam diaetam confluentes.

1. Imo, nt plurimum, dum ipsi domini Praelati, et Barones caeteriquo Consiliarii Majestatis Regiae conveniunt, totam diem, solis verbis conterunt, et absque ulla deliberatione, ab invicem separantur.

§. 2. Quo fit, ut ipsa Diaeta, non sine gravi eorundem, et etiam caeterorum Regnicolaruin irapensa, in longum adeo protrahatur, ut Nobiles mediocres, et pauperes, taedio affecti, vei discedere, vei autem inanes, et superfluas expensas facéré, et sic expensis admodum exhaust!, ad propria tandem cum ipsorum damno, reverti cogantur.

§. 3. Quare, pro evitando omni incommodo, quod de caetero exinde emergi posset, ordinatum est: ut deinceps, dum aliquam Diaetam per Majesztatem Regiam celebrare, vei alia consilia inire continget, Majestas sua, convocatis primum Dominis Praelatis, et Baronibus, caeterisque Consiliariis suis; singulis diebus ad locum, ubi Majestas sua voluerit, cuiquo ipsorum juxta honoris, et dignitatis, ac status condecantiam, bonorificum deputando, semotis caeteris quibuscunque tractatibus, ante omnia causas, et rationes, et necessitates suas, et Regni, propter quas ipsam Diaetam fieri instituit, eisdem Dominis Praelatis, et Baronibus Consiliariisque Suae Majestatis proponat,

4. Quibus intellectis. ipsi quoque omissis quibuslibet privatis eorum rebus, et negotiis, solummodo de his negotiis,

quae Coram eisdem proponens, cum moderamine, et gravitate, sub silentio tractent deliberent, et concludant.

§. 5. Si vero inter ipsos, aliqua discrepantia oriretur, Magister. Janitorum Suae Majestatis (qui una cum eisdem, pro hujuscemodi negotiis tractandis interessé debet) imposito silentio, votum cujuslibet singillatim exquirat, ut saltern sic, accepto voto singulorum, per sententiam sanioris partis, ad unionem, et concordiam reducantur; Sicque adhibita eorundem omnicura, studio et diligentia, Diaeta ipsa, per Majestatem Regiam, eo citius determinetur, et negotia pro tempore oc currentia facilius concludantur.

§. 6. Regia autem Majestas, dum aliquam Diaetam insti- tuere voluerit, dignetur ante spatium unius integri mensis, Dominis praelatis, et Baronibus, et caeteris Regnicolis terminum ipsius Diaetae perlitteras suas significare.

26. A király a nemességet az országgyűlésen személyesen, és nem követei általi megjelenésre hívja fel.

27. A belvámoktól a mézszárosokat és kik marhát élelemre vesznek, felmenti.

31. 32. Az egyházi javadalmak betöltésénél, a régibb törvények megerősítetnek.

33. A végváratok ő felsége szerelje fel, birtokos várkapitányokat nevezzen, a végvárat elvesztő kapitány, mint hűtlen büntetetik, vagyona a korona részére elkoboztatok.

34. A király, hivatalnokait évenként számoltassa meg.

37. Az ó hitűeket a papi tizedtől felmenti.

36. A belvámokra, Mátyás régibb törvényeit megerősíti.

1. A foglaló, a foglalt birtokot, köteles jövedelével együtt visszaadni.

9. ki a káptalanbelit törvényes működésében megsérti, 12 forintot fizet, ki megöli, hűtlenként büntettet]k.

10. Az egyházi bíróságok, és a Római curia beavatkozásáról a régi törvényeket megerősíti.

12. A bíróságokat szabályozza.

1498.

Bevezetésében II. Endre, Lajos, Mátyás és minden elődei törvényeit megerősíti.

1. Négy évig, évenként szent György napján a Rákoson országgyűlés tartassák, erre minden egyház- és országnagy és nemes, hivassák meg. Tartama 15 nap, 4 év múlva az országgyűlés, csak minden harmadik évben hivassák össze Rákosra, ki az országgyűlés tagjai közül, első napra meg nem jelenik, és 15 napig ott nem marad, a király által, ha főúr, vagy egyháznagy 200, ha nemes 100 márkára (400 o. f.) büntetessék; hasonlóul büntetteinek a fő- és alispánok is, kik megvesztegetve honn maradási engedélyt adnak. A birtokos nemesség, köteles személyesen megjelenni; 10 egyhelyes nemes küld egy követet, osztatlan nemesek közül csak egynek kell megjelenni.

A személyes megjelenés alul felmentetnek, a királyi és magán hivatalnokok; a végvárok urai, betegek, vakok, sánták, igen szegények és külföldön utazók.

Quod a modo, infra quatuor anuorum spatia singulis annis, ad festum S. Georgii, universis Regnicolis, tam seilicet praelatis, quam baronibus, caeterisque Regnicolis. tam seilicet praelatis, quam baronibus, caeterisque nobiles, et possessionatis hominibus, per Regiam Majestatem in campo Rákos, una congregare generális indicatin', et celebretur.

1. Celebratio autem hujusmodi congregations in 15 diebus expleatur.

2. Elapsis autem ipsis quatuorannis deinceps futuris, Semper successivis temporibus, singulo 3-o anno in Campo Rákos celebretur.

3. Si qui autem Dominorum pralatorum et baronum, vei aliorum Regnicolarum, 'ad primum diem eongregationis venire nollet, et illic infra 15. Dies perseverare nollet, talis, si fuerit praelatus, vei baro in 200, marcis gravis ponderis octinger-tos florenos auri facientibus, si autem potiores nobiles, vei mediocres, seu inferiores fuerint in 100 mareis, per Regiam Majestates inemisibiliter exigendis condemnentur.

4. Exceptis officialibus Regiae Majestatis, ac Dominorum praelatorum et baronum, caeterorumque Regnicolarum, ac aliis castra finitima tenentibus, vei extra Regnun in legationibus Dominorum secupatis.

5. Nec non infirmus, coecis, et claudis, et nimium pauperibus.

6. Illis etiam, qui extra regnum hoc, in peregrinationibus necessariis occupabuntur.

7. Ita tamen, quod si duo, vei plures indivisi fuerint, vei páter filiumvel plures indivisos habuerit, tunc sufficiat unurn illum mittere ipsis ad Diaetam.

Si autem divisi fuerint ab invicem, per singula capita venire teneantur.

9. Nobiles autem unius sessionis, ex decem, unum mittere debebqnt.

10. Si autem Comites parochiales, vei eorum vices gerentes, sub aliqua pactione pecuniis scilicet, aut muneribus allecti

facultatem darent cuiquam, domi remanendi, tales, modo simili, in 100 marcis puniantur.

Évenként 2 nagy nyolczad, szent-györgyi és szent-mihályi és két kisebb, vizkereszti és Jakab napi tartassanak.

A nyolczadok a kitűzési határnapoktól 20-ad napra kez'dődnek és 40 napig tartanak, a 40 napon túl hozott Ítéletek érvénytelenek.

Mind a négy törvényszékhez a kijelelt ünnepnapoktól számítandó 8 napi, vagy az utolsó naponi idézés kívántatik.

A kisebb nyolczadok, határidejüktől 20-ad napra ülnék össze, 20 napig ítélnék, az ezentlni ítéletek törvénytelenek.

Az ország rendes' bíráin kívül ezen törvényszékek tagjai 2 egyház- 2 országnagy 16 az ország négy részeiből, a király és ország által választott vagyonos törvénytudó nemes.

A nagy nyolczadokon mind a 16, a kicsinyeken 8 nemes tartozik jelen lenni, a nemes ülnököket a nemesség, a főúriakat az egyház és országnagyok fizetik.

Erdély és Slavóniában szinte hasonnapokon nyolczadok tartatnak, de ezek csak 15 napig tartanak.

Quod singulis annis duae Octavae magnae, et integrae, videlicet sanctorum Georgii Martyris, et Michaelis Archangeli; et similiter duae (quae iudicia brevia appellantur) videlicet Epiphaniarum Domini, et festi Beati Jacobi Apostoli, in hoc Regno celebrentur.

§. 1. Octavorum autem celebratio, sive prima dies, incipatur statim vigesimo die, post festa praedicta, et duret per quadraginta dies.

§. 2. Si vero post quadraginta dies, aliqua iudicia fierent nullius sint vigoris, et momenti, sive in causis levatis, sive non levatis.

3. Celebrationis vero judiciorum brevium prima dies inchoetur, vigesimo die post praedicta festa, et hujusmodi brevia judicia finiantur, ac durent per viginti tantum modo dies feriatis in quibus judicia fieri possunt: Ita quod dies festi, inter hos viginti dies, pro judiciis dirimendis non computentur. w

§. 4. Fiant autem evocationes, ad ipsa brevia judicia, sicut ad octavas majores, ante octo dies, vel ipso octavo die, diei festivitatum praedictarum.

5. In his autem judiciis omnibus, tam majoribus, quam brevibus ultra iudices ordinarios, etiam ex Dominis Praelatis ' duo, et ex dominis Baronibus similiter totidem et ex Regnicolis sedecim nobiles, potiores, et praestantiores hujus Regni Juris periti, illi videlicet, qui sapientia praesunt, ex omnibus quatuor partibus Regni, per Regiam Majestatem, et Regnum eligantur qui semper in judiciis decernendis interessé debeant.

6. Ita, quod in octavis integris, omnes illi sedecim nobiles; in brevibus autem judiciis, solummodo octo ex ipsis (mutatis, et alternatis scilicet inter sese vicibus) assidere teneantur.

§. 7. Illis autem electis sedecim Nobilibus, qui ut praemissum est, pro causis discutiendis eligantur domini Regnicolae de salariis competentibus providebunt; dominis autem praelatis, et baronibus sic electis caeteri Domini Praelati, et Barones, de ipsorum salariis providers teneantur. b)

§. 8. In Transylvania autem, et Sclavonia, consimiliter duae octavae majores, videlicet festorum Epiphaniarum Domini, et beati Jakobi Apostoli, Nec non duo judicia brevia, festivitatum Beatorum Georgii, Martyris, et Michaelis Archangeli celebrentur. c.)

§. 9. Celebratio autem ipsarum Octavarum, et brevium judiciorum incipiatur quinto decimo die, ante praedicta festa, et

duret quindecim diebus, post initium celebrationis eorundem Octavarum, et brevium iudiciorum.

3. A vesztegetések kikerülésére, az ítélő mesterek, igazságos ítélelőzésre magukat a rákosi esküvel kötelezzék, — a perlekedők nekik tetszések szerint ajándékot adhatnak, ha azonban a perlekedő fél- az ítélő mesterre be tudja bizonyítani, hogy ajándék által megvesztegetve, igazságtalan ítéletet hozott, az ily Ítélő mester, fő- és vagyonvesztéssel büntettetik.

Az egyháznagyok és bárók, mint bírák, szinte kötelesek a rákosi esküt letenni. — Paraszt, ítélőmester nem lehet.

Ne autem magistri protonotarii, muneribus corumpantur, jurent et promittant, sub illó juramento de Rákos, unicuique justum, rectum et divinum facéré iudicium, et idcirco stabit in beneplacito cuiuslibet causantis, si illis munera dara velit, nec ne. ’

Verum tamen, si aliquis causantium, hoc legitime poterit probare, quod aliquis ex istis magistris, cuipiam, propter ejusmodi munera, íalsum, et injustum fecisset iudicium, ex tunc talis magister capite plectatur, et in amissione bonorum suorum condemnatur.

6. Az ország érvényes szokásai, Ádám mester által Írassanak össze.

5. A pörök tárgyalási rendét, az idézések kelte állapítja meg, a korábbi idézések elsőbbséggel bírnak.

25. Koronaőrök, csak világiak lehetnek.

7. Midőn az országtanácsban országos ügyek tárgyaltnak, az országos törvényszékhez kinevezettni rendelt 16 nemes közül a király a tanácsba, 8-at mindig hívjon meg, kik titoktartási esküt tegenek.

26. A királyi adományozást korlátozó törvények eltöröltet-

vén, a király magyarnak, az egyház és országnagyok beleegyezése nélkül, határozatlan mennyiségig adományozhat.

27. Megerősíti, a hűtleneknek, 40 napra menedéket engedélyező törvényt.

17. Az országos költségen tartott zászlóaljok, az ország határán túl is tartoznak katonáskodni.

30. Adószedők csak magyarok lehetnek.

31. A ló, barom és arany kivetele tiltatik.

29. 33. 34. A harminczad helyeiről rendelkezik.

37. A sóeladási rakhelyeket határozza meg.

40. A királyi városok szabadságai, a király által tartassanak meg.

„Majestas regia, universas liberas civitates, et alias personas benemeritas, in antiquis eorum libertatibus conservare dignetur, Imo supplicat Domino Eegnicolae Majestati suae, ut quemadmodum Majestas sua jam privilegia eorum super libertatibus ipsorum confirmavit, ita in eisdem conservare dignatur.“

43. A végvárok fölött, a nádor és országbíró ellenőrködjenek. .

44. 57. Minden megyének Pest-Pilis kivételével, külön főispánja legyen, a megyebeli vagyonosabb nemesekből, pap, főispán nem lehet, csak megyei világi nemes.

„Unusquisque comitatus, suum proprium comitem, de comitatu eodem, aliquem ex potioribus habeat, demtis comitatibus Pestiensi, et Pilisiensi.

56. Egy személy, két egyházi javadalmat nem bírhat.

67. 68. Ifjak, tudatlanok, egyházi hivatalokra ne alkalmaztassanak.

69. A püspökök eddigi zsarolásai, miknek következtéből

sok lelkész kényszerült az oltár edényeit eladni és gyakran a nyomort nem tűrhetve, megszökött, — szűnjenek meg, ezentúl a püspök lelkészeitől segílyt csak egyszer, a bullaváltságra követhessen; a plébánosok az ország vagyonát el ne vesztegessék.

„Quoniam sunt nonnulli ecclesiarum praelati, qui jam ex quodam prava abusione, Plébános ecclesiarum, per impositionem taxarum, pro suo libitu, pluriinum oprimere consueverunt. >

Illi veró plebani, sub hoc onere gementes, interdum calices, et caetera bona ecclesiarum diripere, cum illisque, se ab hujusmodi taxis redimere, interdum veró egestate coacti, ecclesias eorum deserere, et alio aufugere coguntur, propter quod ipsi domiui Praelati crebro ad parochianos illorum, interdictum ecclesiarum imponere, sique illos agravare non verentur.

Quare statútum est, quod ipsi praelati ecclesiarum, nunquam de caetero, nisi semel, pro redemptione Bullarum suarum et hoc quidem cuin moderatione debita, plebanis ecclesiarum suarum Diocesium, charitativum potius, quamd coarctativum subsidium petere, et exigere, vei eos quovis alio modo ad eorum libitum, taxare, neque etiam propter ipsos plébános, Parochianos eorundem per interdicta ecclesiastica turbare seu molestare debeant. .

Plebani etiam ecclesiarum taliter se gerant, in eorum ecclesiis, quod bona ecclesiarum per eos non diseipentur.

70. A kettős hivatalviselésre megújítja az aranybulla 30. §-át.

55. A püspökök és egyháznagyok, birtokot, sem maguk, sem egyházaiknak nem vehetnek, sem örökösen, sem zálogba, sem a király által maguknak nem adományoztathatnak.

„Episcopi, et ecclesiarum praelati, vei eorum alter, pro persona sua, et ecclesiae suae, possessiones, et jura possession aria

saecularia, nec a Regia Majestate quoquo modo impetrare, neque possessiones eorum, jure perpetuo emere, et comparare, aut titulo pignoris habere possint, et valeant.“

16. 36 jobbágy után, egy jól felfegyverzett lovas állittasók; — az egy házhelyes nemesek szinte 36 után állítanak ki egy lovast.

• 41. 50. 51 52. A kilenczed és tizedről a régibb törvényeket ismétli.

65. Az egyháziak vételei érvénytelenek; ha már valamely ingatlanra pénzt előlegeztek, vagy árát lefizették, a pénz visszafizettetvén, a vétel megszűnik.

36. A beadványokról megerősíti Mátyás előbbi törvényeit,

53. Cathedaticum fejében nagyobb egyháztól 1 arany forintot, kisebbtől fél* arany forintot rendel fizettetni.

60. 63. A romai curia előtti perlekedés és birságokróli törvényeket megerősíti.

71. A fő-, alispánok és szolgabírák, hivatalvesztés terhe alatt kötelezietnek, az eléjük tartozó peres ügyeket felvenni, igazságosan ítélni, a nem felebbezett ítéleteket végrehajtani, a fölebbezettek pedig a királyi tábla elé felterjeszteni.

Ut causantium laboribus. et expensis pareatur, statulum est, Quod Comites, Vice Comites, et Judices nobilium, universas causas sedem judiciariam concernentes, a modo de caetero, absque speciali mandato Regiae Majestatis coram se acceptare, atque causantibus ipsis, ex parte quorumlibet, debitam justitiam jacere, et si non fuerit appellatum ab eadem sententia quam tulerunt, debitae executioni demandare; si autem appellatio interverit, in Curiam Regiam more solito transmitters teneantur. — Sub poéné amissionis officiorum suorum.

8. A nemesek ellen elkövetett hatalmaskodási bűntények a

király és nem a nyolczados törvényszékek által ítéltetnek: a király a nemesek házai megtámadóit, a nemesek oknélküli megverőit, gyilkosait és elfogóit, a rendes idézés útján maga elé idézi, s ha magukat kimenteni nem tudják, fej- és jószágvesztésre ítéli.

1500.

1. Az országgyűlések tartásáról megerősíti az 1498. 1. törvénycikket.

10. Az országos törvényszék és tanácsról.

Az országos törvényszékhez az 1495. 8. 1498. 7. törvényekben kijelölt nemes tagokon kívül, a király 4 törvényhez értő egyháznagyot, 4 bárót nevezzen,. A rendes törvényszékeken a választottak mind jelen legyenek; a kisebb nyolczadokon fele.

A választottak fele az országtanácsban mindig jelen legyen, a tanácsosok magukat esküvel kötelezzék, hogy a tanácsban, az ország java, szabadsága és a király érdekére ügyelni fognak.

Az ország törvényeit, szokásait, írják össze, és terjesszék az országgyűlés elé, mely az igazságosakat és czélszerűeket meghagyja, a többieket, megfogja szüntetni, a törvényszékek ezentúl, a megerősített törvények szerint fognak itélni.

A nemesi választottakat, a nemesség, az egyháziakat és bárókat az egyháziak és bárók fogják fizetni.

A választott 16 nemes, a király és országgyűlése által választassék, az ország négy részéből.

A választottak hivatalaikat minden harmadik évben leteszik, ha azonban az ország őket alkalmasoknak találandja, ismét megválasztathatnak.

Három év után azonban hivatalaikat mindig letehetik.

Ha valamely tag országgyűlés előtt meghal, a király nem várva az országgyűlést, helyére a többi tagokkal együtt újat választ.

A 24 választottak közül a soronkivüliek is, ha az udvarhoz jönnek, az országtanács és törvényszéken helyt foglalhatnak.

Az országtanácsban helylyel bírnak mindazon bárók és egyháznagyok, kik eddig az országtanácsban részt vettek.

Pro clariore explanatione articulorum 2. 6. 7. minoris decreti sancitum est.

Quod ultra illos 16. juratos assessores, judicio interessé debentes, ex Dominis Praelatis quatour, et de Dominis Baronibus totidem Jurisperiti, et prudentia caeteris praepollentes, per Regiam Majestatem eligantur, qui in octavio magnis, et integris, omnes interessé debeant.

§. 2. In brevibus veró judiciis, peramplius continue celebrandis selummodo duodecim ex eisdem, mutuatis et alternatis inter sese vicibus, assidere teneantur.

§. 3. Ilii 'itaque duodecim electi, per integrum medium annum, residui autem similiter duodecim. per alium medium amum, in Consilium Regiae Majestatis semper admitti, et interessé debebunt.

§. 4. Qui stricta fí.de, Regiae Majestati, et universis domini , ac Regnicoüs jurare super eo tenebuntur, ut ipsi, in eodem Consilio omnia illa, quae ad fidelitatem, et incrementum Regiae Majestatis ac libertatém, et commune bonum totius Regni cedere videbntur, fideliter tractabunt.

§. 5. Et uti iidem jurati electi, semper, et continue Budáé, alternatis modo praetacto vicibus interessé, ac consuetudines et jura Regni, quae in judiciis allegari consueverunt, explanare,

et conscribi facéré: ad futurasque Conventiones Regnicolarum Generales, juxta seriem Decreti celebrandas, semper coram Belgia Majestate, ac Dominis Praelatis et Baronibus Universitateque Regnicolarum exhibere, et praesentare teneantur.

§. 6. Ubi, si quae earundem Regiae Majestati, ac Dominis Praelatis, et Baronibus caeterisque Regnicolis rationabiles, et justae videbuntur, acceptentur, et approbentur. Si quae autem ipsarum irrationabiles, et mode abusivo confectae, et scripta dignoscuntur; per Regiam Majestatem Dominos Praelatos, et Barones, Universitatemque Regnicolarum, in melius reformatur.

§. 7. Quibus tandem per omnia explanatis, conscriptisque, et approbatis, secundum easdem, et eadem judicentur.

§. 8. De salariis autem eorundem juratorum, de medio scilicet Regnicolarum electorum, üdém Regnicolae; de Dominorum autem Praelatorum et Baronum, similiter salariis caeteri Domini Praelati, et Barones providere tenebuntur.

9. Ilii veró sedecim jurati, ex quatuor partibus regni, per Regiam Majestatem, et Universum Regnum eligantur.

§. 10. Qui singulo tertio anno in congregationibus scilicet Regnicolarum deinceps celebrandis, alternari, et mutari, officiaque sua deponere debebunt. Ita tamen, ut si qui illorum Regiae Majestati, ac Dominis Praelatis, et Baronibus caeterisque Regnicolis ad id idonei, aptique, et acceptabiles videbuntur, illi rursus eligi valeant. .

11. Quicumque autem eorum, ultra ipsum triennium, officinái tale deponere voluerit; librem deponendi habeat potestatis facultatem.

§. 12. Hoc declarato; quod si medio tempore aliquis eorum, nutu Divino ab hac luce decesserit; extunc Regia Majestas, cum caeteris electis, et juratis, loco illius alium, qui videbitur, eligere

valeat: non expectata Congregations Generali Regnicolarum praenotata.

§. 13. Hoc quoque non praetermisso; quod, si quempiam praescriptoruin viginti quatuor electorura, medio tempore, dum scilicet non sua series verteretur, ad Octavas, vel brevia judicia aut in Curiam Regiam advenire contigerit: semper in sedem judicariam, ,et Consilium Regiae Majestatis, iu medium scilicet caeterorum suorum Coassessorum, et conjuratorum admitti, et se locare valebit.

§. 14. Caeteri insuper Domini praelati, et Barones, alias in Consilio Regiae Majestatis residentes, more alias consueto, in Consilium Suae Majestatis praenotatum, semper admittantur b.).

24. A királyi városok jogai újólag megerősítetnek.

6. Az erdélyi, horvátországi, dalmátiai, slavoniai fölebbezett perekben, az országbíró ítél. '

7. A király elé fölebbezett perek tárgyalásánál, jelen lehetnek az ország rendes bírái és ítélőmesterei.

8. A bírák, tulajdon pereikben, a tárgyalás és Ítéletnél jelen nem lehetnek, minden bíró bevihet egy Írnokot.

9. Erdélyben csak egy, a vizkereszti nyolczad tartassék meg.

16. A nohozományi ügyek soronkivül is tárgyalassanak.

18. Kinek több törvényszék előtt esküt kell letenni, egy törvényszak alatt csak egy, a legközelebbi törvényszék előtt tegye le. '

32. A világiaktul a prépostságok és apátságok vétessenek el, és szerzeteseknek adassanak.

34. Az egyháziak ügyvédi hivatala megszüntetik.

36. A püspökök lelkészeiket, tizedelésre ne használják.

40. 42. A belvámokruli régibb törvények ismételtessenek.

27. 29. 30. A 9-ed és 10-edről a régibb törvényt meg-
erősíti.

24. Megerősíti a külkereskedők régi lerakó helyeit.

2. Két nagy nyolczadtartást rendel, a kisebbeket eltörli,
hatalinaskodási ügyek folytonosan tárgyalatnak, ezekben az
idézés 32 nap.

, 3. 4. 5. A sortén drill. A perek tárgyalási rendénél az
idézés kora vétetik tekintetbe, elsőséggel bírnak a régibb idé-
zések. — A tárgyalási sorozatra a törvényszékek sorrendet ké-
szítenek, ez a felek kívánatára minden perlekedőnek előmutatandó.

11. Az ítéletek szerkesztéséről. A per-ítéletek, az
ítélőmesterek által fogalmaztatnak, a kész ítéletet az illető
ítélőmester, a törvényszék előtt felolvassa, a törvényszéknek
megmagyarázza, ha a bírák elfogadják, aláírja.

15. Ügyvéd visszahívás (revocatio procuratoris) rövid pe-
rekben, ítélet előtt megengedtetik.

13. 14. Az idézés, nemesek megverése, letartóztatása,
megsebzése, nemes udvarházak megtámadása, nemesek gyilkos-
sága eseteiben, nem a vádlott lakásának távolsága, de mindég
32 napra történjék, a vádlott ügyvéde által is megjelenhet, az
elősorolt esetekben azonban, ügyvédvisszahívási orvoslattal nem
élhet. — A nemes asszonyok, férjeik életében, csak akkor idéz-
tethetnek be, ha a hatalmaskodás birtokaikon vitetett végbe,
az özvegy nők, mint gyámok, beidézethetnek, magukat azonban
ügyvéd által képviselthetik.

19. Ellentállásrul. (repulsio) Ellentállás, kivont kard
előmutatásával történik, ki népekkal áll ellent, pőrét elveszti,
valamint az is, ki a törvényszabta .modorban ellentállót, a bir-
tokbul népekkal veti ki,

33. 36. Az egyházi bíróságokrul, az előbbi törvényeket ismétli.

1504.

1. Törvénytelen adórul. Amely megye a rendes kamaranyereségen fölül, a királynak adót, vagy segélyt, az ország szabadságai ellenére országgyűlésen kívül önként ajánl föl, vagy fizet, — nemessége, hűtlenségben marasztatik el. Az ily módon elitéit nemesek az országgyűlés által mint esküszegők és becs-telenek, a többi nemesek társaságából zárassanak ki, személyük és vagyonúkbán büntett essenek meg.

„Si quipiam veró Comitatuura, motu proprio, et non de consensu et voluntate totius Regui, extra scilicet Conventiones Regnicolarum, contributionem aliquam, seu quodcunque subsidium (praetor solitum lucrum Camerae) contra videlicet, antiquam Regni libertatém, Regiae Majestati, quovis modo, vei quovis colore exquisito efferent, aut praestarent, extunc universitas nobilium hujusmodi Comitatus, universaliter in poena fidefragii, seu perjuri, amissioneque honoris, et humanitatis convicti, et condemnati, et a consortio caeterorum nobilium Regni relegati, et segregati habeantur eo facto.

Qui quidem nobiles sic condemnati, iu couventionibus Regnicolarum postea celebrandis, per universitatem Regnicolarum juxta eorum voluntatem, tamquam perjuri honoreque, et humanitate privati ac a consortio ipsorum segregati, tain in rebus ac bonis, quam personis eorum puniri, castigarique et condemnarique valeant, atque possint. ,

2. Az alispánok választásáru. —A főispán, az alispánt a megyei nemességből nevezze, oly egyént azonban, kit a megye nem akar, alispánnak nem tehet.

„Vice Comitem quemlibet, Comes parochialis de coetu et numero verorum nobilium, ipsius Comitatus, cuius honore fan-
gitur, eligat.

Quern tamen absque consensu et voluntate nobilium illius comitatus eligere, nunquam valeat, atque possit.

9. A hanyag alispánokra 1. A hanyag fő- és alispánok, kik az előttük folyt, vagy az ország bíraitul hozzájuk végrehajtás végett leküldött pereket végre nem hajtják, a királyi tábla elé idéztetnek, ha hanyagságuk bebizonyul, 100 arany forint birság és költség térítésre ítéltessenek.

10. A királyi korlátlan adományozási jogot megerősíti.

26. Az egyházi kegyuraságrul. A püspök a kegyur ellenére lelkészt nem nevezhet.

18. A parasztokat a nyúl-, szarvas-, dámvad-, vaddisznó-, vadkecske-vadászat-, a császármadár és fáczánó-madarászattal eltiltja.

4. Ellen tá 11 á srul. Ellentállni csak egyszer lehet, ki másodszer ellentáll, mint hűtlen büntetetik, vagyonának $\frac{2}{3}$ -a a felperes, 'A-a a királyra száll.

5. Bírói élj ár á srul. A közönséges nyomozás és bírói szemle háborítói büntetessenek.

14. Az ügyvédi megbízás, a megbízó külföldön utazta alatt, mindig érvényes.

3. Az örökös főispánságok eltörlése ismételtetik.

7. A megyetörvényszék zálogügyekben 100 forintnyi összegig ítél.

8. Az alispán új foglalásoknál, 10 forint erejéig Ítél.

11. Ki perújítását igazolni nem tudja, rágalomban marasztatik el.

12. A püspökök 4 évig lelkészeiktől semminemű fizetést sem követelhetnek.

15. A perlekedő fél, tulajdon nyilatkozatát vissza nem vonhatja.

1507.

5. Az országtanácsrul. A király az ország ügyeiről választott és több tanácsosaival intézkedik; — az országtanács jóváhagyása nélküli rendeletei érvénytelenek. A király az erdélyi vajdaság, székely főispánság, dalmát, horvát bánágok, a temesi főispánság és a végek összes tisztségeire, az országtanács által ajánlt érdemes egyéneket nevezzen.

„Regia Majestas omnia, quae negotia hujus Regni concernunt, cum consilio praefatorum Dominorum assessorum et aliorum Consiliariorum de caetero faciat.

Et si praeter eorum scitum facerét, nullius sint vigoris, atque firmitatis. . *

Praeterea universa officia finitima, Vajvodatum scilicet Transilvaniensem, Comitatum Siculorum, Banatum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Comitatum Temesiensem, ac aliorum Castrorum finitimum Capitaneatum, persous benemeritis, cum Consilio eorundem Dominorum assessorum, et caeterorum Consiliariorum suorum conferat.“

7. Az országtanácsosok felelősségéről. — Az országtanácsosok, ha a királyi tanácsban valamely ur, vagy nemes, az ország közjava, szabadsága és törvényei ellen, nyíltan, vakmerően cselekedni merészelne, ezen merényletet a többi tanácsosok tartoznak az országgyűlésnek följelenteni és a tettest megnevezni. Az ily tanácsost az országgyűlés, mint hazaszabadságárulót és lázadót, személye és vagyonában megbüntetheti.

„Si quis Domiiiorum. aut Regnicolarum in Consilio Regiae Majestatis, contra libertatém, et commune bonum, atque statuta hujus Regni, palam publice, Temerarie agere attentaret, talem teneantur praescripti domini assessores, in generáli Diacta, proximo venture, universis dominis Praelatio, et baronibus, et caeteris Regnicolis, ex nomine manifestare.

Quem ibidem tamquam Reipublicae libertatisque proditorem in rebus, et persona üdém puniendi habeant facultatem.

8. Ország árulás. Az ország törvényeit, határozatait, világosan és nyíltan sértő (mint ezt a hatalmasok tenni szokták) ha egyházi, egyházi javadalma és hivatala: ha báró, vagy nemes, mint ország és felségsértő összes javai elvesztésével büntetetik és száműzetik. A király, az elítéltnék birtokait, javadalmait, bárkinek adományozhatja. .

Ha azonban a király őket megbüntetni, javadalmaik és birtokaiktul megfosztani nem akarná, a büntetést rajta, a megyebeli fő- és alispán, a megye nemességével hajtsa végre és vagyona közsákmány legyen.

Ha a bűnös hatalmas, birtokait, javadalmait a nádor és országbíró, a megye fölkérésére, hivatalvesztés súlya alatt, saját és más urak zászlóaljaival és a megyei nemességgel vegyék el.

Quicunque contra statuta, Decretaque Regni, palam et aperte egerit; Decretaque hujuscemodi temerario ausu violare de caetero praesumpserit (prout hactenus per plerosque Potentes fieri solitura erat) talis, si fuerit Praelatus, aut altera Persona Ecclesiastics: in amissione Praelaturae, vei alterius dignitatis, et beneficii. Si veró Baro, vei nobilis: in amissione universorum bonorum suorum, ét jurium suorum possessionariorum convincatur eo facto, et perpetuus Regiae Majestatis, ac Regni infidelis, et exul habeatur.

§. 1. Et talium praelaturas, beneficia, seu dignitates, vei jura possessionaria Regia Majestas, cui maluerit, liberam donandi et eonferrendi habeat facultatem.

2. Quos sí Majestas sua hoc modo punire, Praelaturasque, seu beneficia, aut dignitates, vei jura possessionaria auferre, et alteri conferre, donareque recusaret; ex tuic si mediocris Persona Spirituális, aut Saecularis id facéré tentaverit, per Comites, vei Vice-Comites ac Gentes, et Universitatem Nobilium ejusdem Comitatus, ubi tales residentiam habertt, juxta eorum libitum puniatur; universaque bona, et rés ejusdem, in publicam praedam convertantur.

§. 3. Si veró potens quispiam fuerit; ad hujus proterviam, rebellionemque domandam, nec non bonorum, et jurium possessionariorum, dignitatumque, et beneficiorum ablationem; praefati Dominus Palatinus, ac Judex Curiae Regiae, vei supremus Capitaneus, per universitatem nobilium illius Comitatus, ubitalis aperta Decreti violatio facta fuerit, requisitus: levatis praemisso modo suis, ac aliorum Dominorum, et Comitatum gentibus; insurgere, ac sub praemissa dignitatis, et officiorum suorum amissione, adimere teneatur.

11. Idegen pénz az országba ne hozassák.

12. Országgyűlés alatt a törvényszékek szünetelnek, ki az országgyűlés szabadságát zavarja, tagját megveri, vagy megsebzí, azonnal az országgyűlés elé idéztetik, mint hűtlen, rögtön büntetetik.

Si quis forte aliquem in Diaeta verberaret, vulnerat, vei libertatém Diaetae turbaret (quae nóta infidelitatis est) talis personaliter semper citari poterit, ibidemque judicium de eo fieri valebit.

13. Egy egyén több egyházi javadalmat nem bírhat.'

1. Végrehajtásról. — A bírói Ítéletek foganatosítására, ezennel elrendeltetik, ha végleges ítélet hozott, a király a fölperest, a neki ítélt birtokba, fegyverrel is helyezze be.

A per bírása, vagy maga ő felsége is, Ítéleteiket tegyék föl, az ítéletekben a végrehajtásra jelöljék ki a nádort, vagy ország-bírót, ezek hivatal vesztés súlya alatt kötelesek saját zsoldosaik és azon megye erejével, melyben az ítélet foganatosítandó, a végrehajtást azonnal eszközteni; kik ily végrehajtásnál, közreműködésüket megtagadják, mint hűtlenek büntetteinek. — Ha a végrehajtásra a megyei erő elegendő, vagy a pör bírása a végrehajtással ezeket bírta meg, a végrehajtás a fő- és alispánok, és a megyei közönség hozzájárulásával eszközendő.

Ut judicia, et judiciariae déliberationes, frustra de caetero ne hant, sed actor obtento jam jure suo, quod aquisivit, et causa exinde suscitata, ad finem usque perduxit infallibiliter potiat, statutum est⁴; quod dum et quodocunque, in aliqua causa finalis executio fieri, et ulterior processus in prosecutione ipsius causae requiri non debet, Regia Majestas superinde requisite, bona et jura possessionaria, vel pecunias, aut alias res, in judicio reobtentas, gladio armaque et Regia potentia actori reddi adque restituit ac ipsum in dominum eorundem bonorum reobtentorum, introduci et collari facere statuerit.

Judex causae, vel etiam Majestas sua, litteras adjudicatorias more solito conficiat, ac litteris eisdem Palatinum, Judicem Curiae Regiae, loco Regiae Majestatis requirat. Qui sub amissione Dignitatum et officiorum, statim gentes proprios, ac nobilium, ac Dominorum illius comitatus, ubi taliter convictus moram trahit, si opus fuerit, etiam totius Regni levare, et actori omnimodam satisfactionem impendere debeat et teneatur.

Quicumque autem gentes pro executionis mittere recusarent, poena notae infidelitatis condemnentur.

Quodsi comites, vei vice comites, et gentes comitatus sufficient, et Judex Curiae, ad eosdem litteras dederit, extunc iidem liberam satisfaciendi habeant facultatem.

2. Erőszakos foglalás, hűtlenség. — Ki a pör folyama alatt törvényesen ellent nem áll, de a fölperest a birtokban! törvényes be- és visszahelyezése után erőszakkal kiveti, az ily erőszakoskodó ellen bírói szemle rendeltetik, ha reá az erőszakos foglalás bebizonyul, hűtlenségben marasztatik el.

3. A nagy nyolczadok azon esetben is megtartandók, ha a törvényszéki tanácsosok teljes számmal meg nem jelennek. A törvényszéken, betegség esetén kívül, meg nem jelenő tanácsos hivatalát vesztí és soha többé nem alkalmaztatik, — helyébe ő Felsege a többi tanácsosokkal más tanácsost választ. A főúri tagok fizetése .700, a nemeseké 300 arany forint, ennek fedezésére minden kapu 3 dénárt fizet.

1514.

1. A király által zálogba adott 30-ad és 20-ad, a só, arany és ezüst bányák és királyi városok, a Coronának adassanak vissza, a zálogösszeget a király jövedelmeiből térítse meg, úgy, hogy a fél jövedelem, törlesztésre fordíttassék. A Zápolya Jánosnál lévő hanninczadok, zálogösszegek lefizetésére, az adóbul minden forint után 20 dénár fordíttassék.

2. A király, jövedelmeit, az ország beleegyezése nélkül, bármi szükségben, zálogba ne adja, ki e törvény daczára, királyi birtokot zálogba vesz, mint uzorás büntettetik, és a zálogos összeget elvesztí.

Regia Majestas proven tus suos Regios, sine consensu, et deliberatione nemini inscribat. qualicunque necessitate adnrgente.

Nam si quis Dominorum, aut nobilium, hujusmodi proventus pro se inscribi fecerit, summa illa defacto amittatur.

Et insuper in aestimatione talis proventus, vel civitatis foenerator ille convincatur.

66. Idegen pénz az országba ne hozassák és forgalommal ne bírjon.

18. 64. A tizedről a régibb törvényeket ismétli.

15—30-ig. A jobbágy viszonyokról.

15. A jobbágy vagy zsellér, évenként fizet urának 1 forintot.

16. A jobbágy hetenként szolgál 1 napot. '

17. A jobbágy évenként ad 12 csirkét.

18. A jobbágy természetményeinek tizedét.

19. A jobbágy két ludat.

20. 10 házhely után 1 hizott sertést.

21. Helyes jobbágyasszonyok, ha máshová férjhez mennek, házhelyeiket csak úri engedéllyel hagyhatják el, a nem helyesek eltávozhatnak, nagy fiaikat azonban magukkal nem vihetik, sőt a gyermekek, ha nagykort értek, uraikhoz tartoznak visszatérni.

22. A helyeseknél lakó zsellérek, tartoznak külön házat építeni.

23. A Kunok, Jászok és mások, kik királyi uradalmakban laknak, a királyi és kőfallal kerített városok kivételével, a paraszttal hason szolgálmányok és fizetésekre köteleztetnek.

24. Püspök és érsek, született paraszt nem lehet.

25. A jobbágyok szabadköltözködése eltöröltetik.

26. A tulajdonos, magához véve 4 nemest és egy szolgálót, a birtokáról erőszakkal elvitt jobbágyot visszaköveteli, ha tulajdonosi jogát bebizonyítja, az erőszakoskodó 100 forint bírságot fizet, és a jobbágyot köteles rögtön visszaadni; ha vissza

new adja, azon birtokot, hová a jobbágyot vitte, bármi nagy legyen is a birtok, elveszti.

28. A szőkevény jobbágyot a tulajdonos, kinek birtokán tartózkodik, szolgabírói felszólításra köteles kiadni.

30. A szőkevény jobbágyot, ura ahol találja, elviheti.

55. Királyi személyilők csak világi lehet.

34. A marmarosi nemesek a pórlázadásban résztvevőn, a marmarosi, beregi, ungi nemesek felett, vizsgálat tartandó.

54. A király az ország határait vizsgáltassa meg.

57. Várak csak királyi engedéllyel építhetnek.

59. A kettős papi javadalmakról! tilalom ismételteik.

64. A tizedelek a tizedért, senkit el nem zárhatnak.

67. A végvárakat a király szerelje fel.

Az Ulászló uralma alatt kelt törvények közt.

I. Alkotmány biztosítékok.

1490-iki királyi hitlevél bevezetése, mely a királyválasztási jogot elismeri.

1490. 2. Az ország összes jogait, szabadságait, minden előbbi király törvényeit megerősíti, a Mátyás alatti visszaéléseket eltörli.

1490. 3. A koronát a nemzet által választott koronaörökkel rendeli őriztetni.

1490. 8. A király magyarországbani lakását biztosítja.

1490. 9. 10. szerint a király, csak magyar udvart tartat, magyar tisztviselőket, magyar tanácsosokat nevezhet, az ország ügyeiről, csak magyarokkal tanácskozhat!k.

1490. 11. 12. A király egyházi hivatalokra, csak magyarokat nevezhet.

- ' 1492. 1. 2. 5. 6. 8. Ismétli az 1490. 2. 3. 8. 9. 10.
11. 12. törvényeket.'
1492. 59. 65. A királyi adományokra megerősíti az 1486.
22. 23. 24. 26. 27. törvényeket.
1495. 2. A törvényellenes adományokat megszünteti.
1495. 3. 4. Hűtlenség! vádokban az országgyűlés Ítél, a
hűtlenség eseteire, Mátyás törvényeit megerősíti.
1495. 26. A nemesség az országgyűléseken, fejenként je-
ljen meg.
1495. 36. A király hivatalnokait évenként számoltassa meg.
1495. 25. Koronaörök csak világiak lehetnek.
1495. 26. A király magyaroknak, korlátlanul adományozhat.
1498. 1. A király megerősíti Magyarország összes tör-
vényeit.
1498. 40. A királyi városok szabadságai megerősítettnek.
1498. 2. Az országos törvényszékekhez az országgyűlés a
királylyal 16 nemest választ.
1500. 10. A választott tanácsosok fele az országtanácsban
mindig jelen legyen, kik az alkotmány fölött örködni eskü alatt
köteleztetnek, hivataloskodásuk ideje 3 év, ennek elteltével,
újólag megválaszthatók.
1500. 24. A királyi városokról 1498. 40-et megerősíti.
1504. 1. Az országgyűlésen kívül adót, vagy segélyt fel-
ajánló, vagy törvénytelen adót fizető megye nemességét, hűtlen-
ség! bűnben marasztalja el, az országgyűlés által őket, szemé-
lyük és vagyonukban rendeli megbüntetni.
1504. 10. A királyi korlátlan adományozási jogot vissza-
állítja.
1507. 5. A király az ország ügyeiről, választott és többi

tanácsosaival rendelkezik, csak a tanács által elfogadott rendeletéi, kinevezései érvényesek. -

1507. 7. Az országtanács az országgyűlésnek felelős, ha valamelyik, tanácsos, az országtanácsban, az ország alkotmánya, szabadságai ellen nyilatkozik, társai kötelesek őt, az országgyűlésnek feljelenteni, az ily tanácsost az országgyűlés áruló és lázadóként bünteti.

1507. 8. Az ország törvényeit, határozatait sértő, száműzetik, javai elkoboztatnak, ha a király az ily ítéletet, végre nem hajtja, köteles azt a fő- és alispán, a megyei nemességgel végrehajtani, ha a megye ereje erre elégtelen, a megye felszólítására a nádor, vagy országbíró kötelesek zászlóaljait, más urak és a megye nemességével végrehajtani.

1507. 12. Ki az országgyűlés szabadságát zavarja, tagjait megsérti vagy megveri, az országgyűlés elé idéztetik, és mint hűtlen büntetetik.

1514. 2. A király az országgyűlés beleegyezése nélkül jövedelmeit a legnagyobb szükségben se adja zálogba, minden ilyenmű eladás érvénytelen, a vevő pénzét veszti, mint uzsorás, büntetetik.

II. Az adójogról szólnak.

1490. 2. A király a szokásos régi adóval megelégszik, 1 aranyforint kapuadót, soha követelni nem fog.

1492. 26. A kamaranyereség 50-ed és nyest adó, a Zsigmond és Albertkor! szokás szerint vettessék ki.

1498. 30. Adószedők csak magyarok lehetnek. ,

1504. 1. Az országgyűlésen kívül adót, vagy segélyt önként felajánló vagy fizető megye nemessége mint hűtlen, személye és vagyonában büntetetik,

III. Az országgyűlésekről.

1492.108. Az országgyűlés a távollevőkre 4 napig vár, 5-ik nap a tanácskozás megkezdetik, a jelenlevők jogérvényesen határoznak.

1495. 3. Hűtlenségi esetekben, az országgyűlés bíraskodik.

1495. 26. A nemesség az országgyűléseken fejenként, és nem követei által jelenik meg.

1498. 1. Négy évig a Rákoson Szent-György napján évenként, ezentúl minden harmadik évben országgyűlés tartassák, a nemesség fejenként jelenik meg, ki kimarad, vagy az országgyűlést 15 nap előtt elhagyja, ha főúr 400, ha birtokos nemes, 200 márka büntetést fizet; 10 egyhelyes nemes 1 követet küld.

1498. 2. Az országgyűlés az országos törvényszékekhez 16 nemest választ.

1500. 1. Az 1498. 1. törvényt megerősíti. '

1500. 10. Az 1498. 2. szerint a választott törvényszéki bírák fele az országtanácsban mindig jelen legyen stb. Minden három évben újonnan választatnak.

1507. 7. Az országtanács, az országgyűlésnek felelős, ha valamely tanácsos, a tanácsban, az ország törvényei, szabadságai ellen vét, az országgyűlés által, mint áruló és lázadó büntetetik.

1507. 12. Ki az országgyűlést megtámadja, tagjait megsebzzi, vagy megveri, az országgyűlés elé idéztetik, általa mint hűtlen büntetetik.

1514. 2. Az ország jövedelmeit a király, az országgyűlés beleegyezése nélkül el nem zálogosíthatja.

IV. A hadügyekről.

1492. 18. A nemesek, főurak, papok, az ország határain túl harcolni nem tartoznak.

1492. 33. A végvárat a király szerelje fel.

1498. 17. Az ország zsoldjában levő zászlóaljok, az országon kívül is tartoznak katonáskodni.

1498. 16. 36 házhely után 1 katona állíttatik.

1498. 43. A végvárak fölött a nádor és országbíró ellenőrködjenek.

1514. A végvárat a király, a szükségesséssel lássa el.

V. A pénz, só és harminczadról.

1490. 17. A jelen pénznem marad, a király ezt csak egyháznagyjai tanácsára változtathatja meg.

1492. 27. A harminczadról a régi törvényeket megerősíti.

1492. 32. Az arany és ezüst kivitelét, Idegen pénzek behozatalát eltiltja.

1492. 84. 103. A külkereskedők számára kijelölt eladási helyeket megerősíti.

1498. 37. A sóeladási helyeket meghatározza.

1507. 11. Az idegen pénz behozatalát eltiltja.

1514. 66. Idegen pénz az országba ne hozassék, forgalommal ne bírjon.

VI. Helytartó és nádorról.

1492. 33. A nádorválasztást megerősíti, a nádort a bírói eskü letételére kötelezi.

1507. 8. Ha a király, az országáruulót meg nem bünteti, ha erre a megye elégtelen s e végett a nádort felszólítja, a nádor az ítéletet, a hazaáruuló ellen, saját, az urak zászlóaljai és a megye nemességével köteles végrehajtani.

VII. Felelős nemzeti kormány.

1498. 2. Az országos törvényszékekhez, a király az országgyűléssel 16 tanácsost választ.

1500. 10. A választott törvényszéki tanácsosok fele, az országtanácsban mindig jelen legyen; a tanácsnokok az alkotmány feletti örökösre esküt tesznek; a király és országgyűlés által választatnak, hivataloskodásuk 3 év, három év múltával azonban ismét újólág megválaszthatók.

1507. 5. A király az ország ügyeiről választott és többi tanácsosaival intézkedik, rendeletéi, kinevezései, az országtanács jóváhagyása nélkül érvénytelenek.

1507. 7. Az országtanács, az országgyűlésnek felelős, ha az országtanácsos a királyi tanácsban, az ország alkotmánya, és szabadságai ellen nyilatkozik, azt társai kötelesek az országgyűlésnek feljelenteni, az országgyűlés őt mint lázadót és árulót bünteti.

1507. 8. Az ország törvényeit sértő száműzetik, javai elkoboztalak.

VIII. A személy- és tulajdonjogról.

1490. 2. A király, az ország és egyháznagyok, bárók, nemesek, egyháziak, városok és minden lakos kiváltságait, jogait, szabadalmait megerősíti.

1490. 3. Mátyás jogtalan foglalásait visszabocsátja.

1490. 13. Birtokot adománykép, csak magyar nyerhet.

1490. 14. A király a bírákat kedvezésre nem kényszeríti, törvény rendét meg nem zavarja, meg nem változtatja.

1490. 15. 16. A király, nemest, törvényes ítélet nélkül

el nem fogathat, személyét meg nem sérti, vagyonában nem károsítja.

1490. 18. A zászlós urak, egyháznagyok és nemesek, a zsoldot húzók kivételével, az ország határain kívül, harcolni nem tartoznak.

1492. 28. A királyi beszállásolás ellen, Endre törvényei megújítatnak. ^z

1492. 83. A felségsértők menhelyi törvényei megújítatnak.

1492. 93. Nemesek, adósságért el nem zárathatnak.

1492. 101. A király és tisztjei, a koronauradalmakbeli szénamunkára: az ország lakosait ne kényszerítsék.

1492. 17. 22. 23. 24. A honvédelmi sereg általi károokra megerősíti az 1435. 89. 1486. 31. cikket.

1492. 47. 49. 104. A tizedről] törvényeket ismétli.

1492. 93. 94. A jobbágy költözködéséről) törvényeket megerősíti.

1492. 85. 88. A belvámokra, Mátyás törvényeit megerősíti.

1492. 90. A nemesek adósságérti elzárását eltiltja.

1495. 3. Nemes, hűtlenségi bűnben csak az országgyűlés által marasztaltathatik el.

1495. 37. Az ó-hitűeket, a papi tizedtől felmenti.

1495. 36. A belvámokra a régieket ismétli.

1498. 55. püspökök, egyháznagyok, birtokokat, sem maguk, sem egyházaiknak nem vehetnek.

1495. 65. Az egyháziak birtokvétei érvénytelenek.

1495. 69. A püspökök, lelkészeiket ne zsarolják.

1495. 41. 50. 51. 52. A 9-ed és 10-edről törvényeket ismétli.

1495. 36. A belvámokról a régieket ismétli.

1495. 53. Cathedratikum fejében, egyházanként 1 a, f. fizetendő. .

1500. 10. A püspök, a kegyúr ellenére lelkészt nem nevezhet.

1500, 4. A parasztokat, a vadászattól eltiltja.

1504. 12. A püspök lelkészeitől, 4 évig semmit sem követelhet.

1514. 18. 64. A tizedről, előbbi törvényeket ismétli, tizedért senkit elzárni nem szabad.

1514. 15—30-ig. A jobbágyokat, személy és tulajdonjogaiktól megfosztja.

1514. 23. A- jászokat és kunokat szolgálká alacsonyítja.

IX. A megyékről.

1492. 26. Az adóhátralékot a főispán és szolgabíró hajtásák be: (eddig befolyt a kamaragróf is.)

1492. 34. A szolgabíróválasztásra a régibb törvényt ismétli.

1492. 53. Az esküdteket eltörli; a megyetörvényszékeken Ítélnek a fő-, alispánok és szolgabírák.

1492. 36. A kiáltványos gyűlések újlag eltöröltetnek.

1492. 75. 79. A törvényszék- és alispánsértőkre, a régi törvényt ismétli.

1492. 80. Az alispánokról, 1486. 60-at megerősíti.

1495. 16 17. A fő- és alispánok végrehajtásokat csak megyegyűlési kiküldetés mellett tehetnek, az önkényesen eljárók, fejeválsággal büntetteinek.

1498. 44. 57. Minden megyének külön főispánja legyen.

1498. 71. A fő- és alispánok, kötelesek a pereket, híva-

talvesztés súlya alatt tárgyalni, a nem feleb bezetteket végrehajtani, a felebbezetteket a királyi törvényszék elé terjeszteni.

1500. 2. főispán, alispánt a megye nemeseiből, a megye beleegyezéséből nevez; kit a megye nem akar, alispánnak nem nevezheti.

1500. 9. Az ítéletet végre nem hajtó alispán, a királyi törvényszék elé idéztetik és 100 forintban marasztatik el.

1504. 3. Az örökös főispánságok eltöröltetnek.

1504. 7. A megye törvényszéke zálogügyben 100 forintig ité).

1504. 10. Az alispán, új foglalásoknál 10 forintig Ítél.

1507. 8. Az országárulón, ha a király az ítéletet végre nem hajtja, köteles azt a fő- és alispán a megyei nemességgel végrehajtani.

1507. 1. Ha az ítélet végrehajtásával, a per bírása által, a fő- vagy alispán van megbízva, a végrehajtást a megye hozzájárulásával eszközölik.

X. A törvénykezésről.

1492. 3. A törvényes párbajt eltörli.

1492. 62. 75. A peregyezésekre, a bírák sértőire 1486. 5 és 54-et megerősíti.

1492. 71. A halasztó parancsokra megerősíti az 1486. 7-et.

1492. 72. 73. Fölebbezésekre ismétli az 1486. 53-at, mely az első bíróságtól felebbezett pereknek a rendes nyolczadokon kívül tárgyalását elrendeli.

1492. 51. Ügyvédi visszahívást enged rövid perekben, végítélet előtt. -

1492. 38. Az idézéseket szabályozza, a vásári felkiáltás általi idézést eltörli.

1492. 73. A felsőbb Ítéletnek az alispán által 15 naprai végrehajtását elrendeli.

1492. 75. A végrehajtó fő- és alispán megtámadóját keményen bünteti.

1492. 7. Az első ellentálás büntetése 1, másodszor 2 márka.

1492. 55. Kisebb hatalmaskodás büntetése 25 márka.

1492. 56. Nagyobb hatalmaskodásnál, kétszeri nyomozást rendel.

1492. 74. Hatalmaskodásoknál megerősíti Lajos 14. §-áh

1492. 82. Gyilkosságokra megerősíti az 1486. 51-et.

1492. 98. 99. A bírói díjakat szabályozza.

1492. 93. 96. A káptalani eljárást és díjait szabályozza.

1492. 90. A nemeseknek adósságérti elzáratását eltiltja.

1495. 1. A foglaló, a foglalt birtokot, jövedelmével együtt adja vissza.

1495. 3. Hütlenség bírása az országgyűlés, a király köteles, a hütlenségért vádoltat, a törvény rendje szerint országgyűlés elé idéztetni.

1495. 9. Rendezi a káptalan törvényes működését.

1495. 10. Az egyházi bíróságokra a régi törvényeket megerősíti.

1495. 12. A bíróságokat szabályozza.

1498. 3. Az ítélmesterek esküdjenek, ajándékot elfogadhatnak, ha azonban megvesztegetetésük bebizonyul, fejükkal és vagyonukkal lakóinak.

1498. 5. A perek tárgyalásánál elsőbbséget az idézés kelte ad.

1498. 2. A nyolczadokon a választott nemesbírák kötelesek megjelenni.

1498, 8. A nemesek ellen hatalmaskodó si perekben a király ítél. '

1498. 60. 63. Az egyházi bíróságokról törvényeket meg erősíti.

1504. 7. 10. A megyetörvényszék zálogügyekben 100 frt. az alispán új foglalásoknál 10 írtig ítél.

1500. 10. A nagynyolczadokou a bírák kötelesek mind nyáján megjelenni.

1500. 6. Az erdélyi horvát, dalmát, slavon perek bírója az országbíró.

1500. 7. A király elé felebbezett perek tárgyalásánál az ország rendes bírái és ítélőmesterek jelen legyenek.

1500. 8. A bírák tulajdon pereikben, a tárgyalás és ítélet hozatalánál jelen nem lehetnek.

1500. 9. Erdélyben csak a vizkereszti nyolczad tartatik meg.

1500. 16. Nőhozományi perek soron kívül is tárgyal tassanak.

1500. 2. Két nagy nyolczad tartását rendeli, a többit eltörli.

1500. 3. 4. 5. A perek tárgyalásánál az elsőbbséget, az idézés kelte ad; — a törvényszékek kötelesek sorozatot készíteni s ezt a perlekedőknek, ha kívánják, bár mikor előmutatni.

1500. 11. Az ítéleteket az ítélőmester szerkeszti, ha a bírák elfogadják, aláírja és kiadja.

1500. 15. Rövid perekben ügyvédi visszahívás, Ítélet előtt megengedtetik.

1500. 13. Hatalmaskodási perekben 32 napi idézés igényeltetik. .

1500. 19. Az ellentállás kivont kard kimutatásával törté-

nik, ki népekkel áll ellent, vagy a törvényes modorbani ellentállót népekkel veti ki, pőrét veszti.

1504. 4. Ellentállni csak egyszer lehet, ki másodszor ellent áll, összes vagyonát elveszti.

1504. 5. A bírót hivatalos eljárásában sértő büntettedik.

1504. 10. A hanyag alispán, ki az ítéletet végre nem hajtja, a királyi törvényszék elé idéztetik és 100 forint bírságban marasztalják el.

1504. 11. Ki a perújítást nem igazolja, rágalomban marasztalják el.

1504. 14. Az ügyvédi megbízás külföldön tartózkodó részéről, távol léte alatt mindig érvényes.

1504. 15. A perlekedő, tulajdon nyilatkozatát vissza nem vonhatja.

1507. 1. A pör bírója, a végrehajtásra bírót jelöljön ki, ha a fő-, vagy alispánok jelöltetnek ki, az ítéletet, csak a megyei kiküldetéssel hajthatják végre.

1507. 2. Erőszakos foglалás, mint hűtlenség büntettedik.

1507. 3. A nagy nyolczadok, ha a tagok mind jelen nincsenek is, megtartandók, a törvényszéket, betegség kivételével, mulasztó tanácsos hivatalát veszti.

1507. 8. Az országárulón, ha a király a büntetést végre nem hajtja, köteles a fő- és alispán, a megyei nemességgel végrehajtani.

1507. 12. Az országgyűlés alatt, a törvényszékek szünetelnek.

1514. 55. Királyi személyiek csak világi lehet.

Ulászló gyenge, tehetetlen, félénk, szelíd, hülye király volt, ki sem a királyi méltóság és kötelesség, sem az ország érdekeiről tiszta fogalommal nem bírt; a nemzet nyelvét nem beszélve,

nem ismerte az országot, mindent tanácsnokai szemüvegén nézett, — a békét, nyugalmat imádta, ingatag nádszál, hajlékony báb volt, a nyugalom és béke kedvéért, feláldozta az ország érdekeit, idegen támasz után kapkodott, a királyságnak csak czimét viselte, nevében a főpapság és főnemesség kormányzott; — kormányzatának bűnei, tanácsosainak róhatók fel; — kiknek ő tehetetlen, engedelmes eszköze volt. ,

Hitlevelében, az ország összes törvényeit megerősítette. Mátyás visszaéléseit eltörülte, a bírák függetlenségét biztosította, a megyék jogait visszaállította; papiroson tehát az alkotmány, régi állását visszafoglalta; valódilag azonban, Ulászló uralmának kezdete, Mátyás uralmának végétől, keveset különbözött; Ulászló magát a főurak és főpapság karjaiba vetette, ők kormányoztak, tagjaik viselték az ország főbb hivatalait, rendelkeztek a fő- és alispánságokról, — ők kezelték az ország jövedelmeit, hatalmukat az ország kifosztása, az általuk söpredéknek nevezett nemesség elnyomása, az alsó papság, városok és nép elszegényítése, eltiprására fordították; a korona tekintélyét alá sülyeszték, jövedelmeit eltulajdonították; áruba bocsátották a nemzet méltóságát; és hatalmak fentartására, a nemzeti függetlenség árán, idegenekkel szövetkeztek. — A nemességben, melynek bűnös közönye miatt nyerte el Ulászló a koronát, a nyomás, a nemzet megaláztatása, föltámasztotta a hazaszeretetet, az oligarchia és nemesség közt, a régi küzdelem megújult. — A nemesség eleinte csak jogait igyekezett visszaszerezni, — később új biztosítékokat vívott ki, végre a kormányzatot átalakította, és a nemzet felségi jogait a nemzetnek visszaszerezte. — A küzdelem nehéz volt, mert a király is, a haza ellenségei, a bitorlók táborában foglalt helyet; a hatalom, a királyi név varázsa, túlsúlyt kölcsönzött a rendkívül gazdag főpapság és

oligarchiának; Zápolya nádor magát a nemességnél beszínelve, a nemességet tévútra vezette, a nemesség Mátyás alatt, anyagilag meggyengült, elpuhult, — kezdetben jeles vezetőkkel nem bírt, ennélfogva csak lassan, és fokonként haladt. .

A felségi jogokat a nemzet, a királlyal mindig < közösen gyakorolta, ezek után vágyott az Ulászló választása által elbizakodott oligarchia; egy részét, rögtön el is foglalta, a többit, folytatólag megtámadta. A királyi hitlevél 6. és 7. pontja által biztosította magának az osztrák hódítmányok és váltságösszegek fölötti intézkedést: az osztrák hódítmányok, az ország kiegészítő részét képezvén, ez által az ország területe fölötti kizárólagos rendelkezést, az országgyűlés egyedüli jogát, magához ragadta. A 17-ik pont, a pénzváltóztathatást az ország- és egyháznagyokra ruházta, ez szinte országos jog volt, melyet a nemzet századok óta országgyűlése által gyakorlott. A 11. pont által a főbb egyházi méltóságokra! kinevezést, az ország és egyháznagyok jóváhagyásához kötötte; — ez. megtámadása volt a királyi kinevezési jognak, melyre eddig némely hivataloknál befolyást csak az országgyűlés gyakorlott. — Az országgyűlés évi tartását nem gátolta ugyan, de szerkezetét módosította; — ugyanis bár Ulászló hitlevelében az ország összes törvényeit megerősítette, s az 1458. 13. törvény szerint az országgyűlésre nem csak minden nemesnek fejenként meg kell hivatni, de azon minden nemes, birtokvesztés büntetése alatt köteleztetek is megjelenni; Ulászló mindjárt uralkodása kezdetén e törvény mellőzésével a nemességet követek általi megjelenésre hívta fel; a nemesség a hatalmas oligarchia hatalmát, csak tömegesen bírta ellensúlyozni; — pár száz embert az ököljog korában könnyű volt eléríteni; — nem nehéz megvenni; ellenben ezeket sem megvenni, sem megijeszteni nem lehet; — ezért is e korban, min-

den önkényes kormány először is képviseleti rendszerhez nyúlt; s midőn ezáltal többséget szerzett, az országgyűléseket lassanként mellőzte. — Az 1492. 13. A királyi korlátlan adományozási jogot 100 házhelyre szállította le; ezenfelül a király csak az ország- és egyháznagyok beleegyezésével adományozhatott.

— Az oligarchia ezen előjogok, az országgyűlés módosítása által a nemzet fölé emelkedett, s ha a nemzet a bitorlást eltűri, a királyság, az oligarchia eszköze, a nemzet, a főurak szolgájává aljasodott volna.

Mindkét rész tudta, hogy győzelme az országgyűlés alakításától függ, az ellenzék 5 évig küzdött, míg végre 1495-ben sikerült a fejenkénti országgyűlésről törvényt megújítani; a kormány azonban e törvényt 96-ban sem fogadosította; sőt 96-ban a főurak a nemességet már semminek tartva, az országgyűlésen magát elkülönözte, és a királyi palotában külön tanácskozmányt tartott; — miáltal Nagy Lajosnak egyenlőség! törvényét sértette meg, és oly jogot igényelt, mely az ősz szerződés, az alkotmány, a gyakorlat, és összes törvényeinkkel ellenkezett,

— nyilvános bitorlás volt ez, mit ha a nemesség eltűr, törvényhozási befolyását elvesztette volna. — E szemtelenség legfőbb fokra ingerelte a nemesség haragját, — képviselői keményen megtámadták a kormányt, a különcödő egyház- és országnagyok, a főurak szétszaladtak, és már 149[^]-ben a nemesség Pesten személyesen jelent meg, s ezentúl képviseleti országgyűlések nem hivattak össze. — A nemesség szalmatüze azonban, a kivívott siker után csakhamar elaludt, kevesen jelentek meg, a jelenlevők megunva a kormány halogatásait, csakhamar odahagyták az országgyűlést; a nemzet jobbjai tartottak, hogy daczára a személyes tanácskozási jognak, csak kevesen fognak megjelenni, a nagy tömeg szokás szerint ha a kormány a ta-

nácskozást, haszontalan ürügyek alatt elhúzza, az oligarchia a csekély számú megmaradtakat vagy megvesztegeti, vagy fegyveresei által elnémitja, ezen lehetőségek meggátlására az 1498. 1. törvénycikk 100 márka büntetést szabott az országgyűlésen meg nem jelenőkre, ugyan annyival büntette a 15 nap előtt távozókat; — e. rendszabály üdvös, bár kemény volt, — sajnos bizonyítéka azonban a tömeg közönyének, melyet büntetéssel kellett legszebb joga gyakorlására kényszeríteni, s a tanácskozásokon visszatartani; — e nemzedék szerette a szabadságot, de sajnálta az áldozatot, mi nélkül állam, sem szabad, sem független nem lehet.

Az alkotmányos küzdelem, hol a monarchia a felségi jogok egy részének tulajdonosa, gazdag főnemesség által köröztetik, — többnyire minden monarchiában folytonos, mert ha a rossz tanácsot, erőszakoskodást, bitortlást, a királyi palást elfedheti mindig találkoznak aljas hízelgők, felfuvalkodott gonoszok, kik a királyt félre vezetik, önkényes tettekre ingerük, a nemzetet kifosztják. — Az alkotmánysértés, a reactio, csak akkor lehetlen, ha a felségi jogok kizárólagosan a nemzet által gyakoroltatnak, ha a kormány választásába a nemzet közvetve, vagy közvetlen befolyj ha a bírák a nemzettől függenek, had- és pénzügyei felett rendelkezik; a kormány felelős, a király a felségi jogokat csak mint képviselő, megbízása korlátái közt, és nem mint feltétlen tulajdonos, korlátlanul gyakorolja. — A magyar nemzet felségi jogairól sohasem mondott le, a koronát mindig, csak a nemzeti jog letéteményesének tekintette; de uralkodóihoz az oligarchia és főpapság szolgálai kegyelettel, önző szívóssággal ragaszkodott; midőn tehát, az oligarchia és főpapság győztek, a letéteményes, a felségi jogokkal túl halmoztatott, hatalmában elbizakodva, a letéteményt tulajdonának tekintette,

a nemzetnél magát többnek tartotta, megbízói felett önkényt gyakorolt. — A nemzet felségi jogainak, feltétlen ura csak III. Endre alatt volt; — Károly alatt a nemzet jogai teljesen mellőztettek, Lajos nagyrészt visszaadta, teljesen azonban a nemzet jogait, csak I. Ulászló alatt nyerte vissza; — V.. László királysága óta azonban a mérleg mindinkább a nemzet javára nehezedett. A nemzet felségi jogok visszaszerzése képezte 1495. óta a hazai párt törekvésének végcélját. — 1495. 3. a hűtlenség és felségsértésért a vádlottat, az országgyűlés elé rendelte idéztetni, az országgyűlés ítelt felette, ezáltal a kormány kezéből az önkény egyik eszköze kiesett, szabadon szólhatott mindenki, nem szolgálalkü bírák, nem az érdekelt király, de a nemzet ítelt felette.

1498. 17. Az országgyűlést és tagjait, sérthetlenséggel ruházta fel, megtámadóit, megsértőit, az országgyűlés elé rendeli idéztetni, és mint hazaárulót marasztalja el; — gyakorlata tilag ez, e korban felesleges volt, mert a hazafipárt az országgyűlésen, túlnyomó nyers erővel bírt, a támadástól nem félhetett, — a kormány, törvénysértés nélkül nem támadhatott; elméletileg azonban nagy beccsel bírt, mert ezáltal a nemzet kinyilatkoztatta, a király elismerte, hogy a nemzet-felsőget az országgyűlés képviseli; — a jövőre nagy horderővel bírt, mert ezáltal a szólásszabadság azon időkre is biztosított, midőn a nemzet szenvedőleges állásba süllyedt, csak tagadó hatalommal bírt.

1498. 2. és 1510. 10. A törvényszékekhez az országgyűlés által 16 nemest választatva, biztosította a bírói függetlenséget. — Ezáltal a kormány kezéből kihullott egy másik fegyver, melyet eddig a szabadság elnyomására felhasznált; már ugyanaz 1495. 3. szerint is a politikai vétségek fölött az or-

szágyűlés bíraskodott, ezekben tehát a kormány önkényt nem gyakorolhatott, de birtokügyekben kinevezett bírái által, az ellenkezőket könnyen megboszulhatta; — elleneit hatalmáskodásba bekeverhette, és elmarasztaltathatta; e törvény szükséges volt személy, birtok és közjogi tekintetből, általa a nemzet egy kitűnő, az ő alkotmány gyökerét képező jogát szerzetté vissza; polgárait az önkény súlyától mentesítve, a nemzeti akarat szabad, nyilvánlásának utat nyitott. Még csak egy hiányzott, a jogok legszebbike, a kormányzatban! közvetlen részvét, ezt hosszú küzdelmek után az 1500. 10. — 1507. 5. 7. törvények adták meg. Az 1500. 10. az országgyűlés által választott törvényszéki tanácsosokat, az országtanácsban ülés és szavazattal ruházta fel, őket az ország jogai feletti örködésre kötelezte; az 1507. 5. az ország ügyei feletti rendelkezést, a király és országtanácsra bízta, a király, hivatalnokait csak ennek jóváhagyása mellett nevezhette ki, a 7-ik és 8-ik az ország törvényei, alkotmánya ellen vétkezőt, mint hazaárulót rendelte az országgyűlés által büntettetni. — Ez felelős kormány volt, a szó teljes értelmében, a szabadságot biztosította minden lehető megtámadás ellen; — mert a kormányrendeletek érvényét, a nemzet és király által az országgyűlésen közösen választott tanácsosoktól függesztette fel; lehetlenné tette az árulást, mert minden országtanácsos egyénenként felelős volt a kormány tetteiről; az országgyűlésre bízva a kormány tettei megbírálását, lehetlenné tette a hazaárulót, az önkény zsoldosa menekülését, ezáltal a nemzet a királyság eltörlése nélkül, a törvény végrehajtását önmagának szerezte meg, az alkotmányellenes gyakran ismételt merényleteknek ismétlését, melyek eddig a nemzetnek oly sok vére és pénzáldozataiba kerültek, útját bevágta; a király ezentúl is kormányzott, de csak a törvény korlátai közt; — az egyensúly a

király és nemzet közt helyre állott; — a kormány ezentúl sem tett csudákat, mert a király hülye és tehetlen volt, a jeles államférfiak hiányoztak, de legalább a kényuralom megszűnt, az ország ügyei felett, feltétlenül rendelkezett, nem emelkedett ugyan, de legalább nem is sülyedt; el volt vetve egy jobb jövőnek magva, hogy a drága mag gyümölcsöket nem hozott, ezt a kor rothadtsága, a közbejött világesemények okozták.

A pénzügyek fölötti rendelkezést a nemzet minden időben kizárólagos országos jognak tekintette, ezt Ulászló teljes kiterjedésben megerősítette, kormánya azonban az adó jog kijátszására, főúri értekezleteket hitt össze, az országgyűlés által megtagadott adót, magánértekezletek egyes megyék által szavaztatta meg; bár ezen eljárás bitorlás volt s mint ilyennek, az aranybulla záradéka szerint minden nemes jogosan ellentállhatott ugyan, de valósággal az adót csak kevesen tagadták meg, nehogy θ visszaélés szokássá váljék, s mert az országgyűlés mellőzéséveli adó megajánlás alkotmányellenes bűnös cselekmény volt, az adóztatási önkény ellen az 1504. 1. törvényczikk hozatott, mely az adót önként megajánló megyét és nemességét mint hazaárulót büntette. E törvény igen helyes és czélszerű volt, mert ezáltal az ilyenmű eljárásra súlyos büntetés méretvén, a megye a kormány követeléseinek jogosan ellentállhatott, a szdgalelkük, a büntetésiül félve, a kormány törvényellenes rendeleteit nem merészelték teljesíteni; — eleje vétetett a főúri önkényes gazdálkodásnak, mi ha nem történik, csak azért is folytatott volna, mert az ily megajánlásoknál a főurak tulajdon jobbágyaikat a fizetésiül fölmentve, magukat, illetőleg jobbágyaikat az országos adófizetéstül teljesen mentesítsék s az összes adó terhe csak a nemesség jobbágyai és a városokra háramlóit volna; ha a király az országgyűlés mellőzésével pénz-

szükségeit szolgálai magánértekezletekkel, egyes megyei ajánlatokkal fedezheti, miket hatalma súlyával kieszközölni könnyű lett volna, az országgyűlések, mint fölöslegesek és kényelmetlenek mellőztettek volna; szükséges volt tehát e törvény, mert az alkotmány fölforgatását lehetlenné tette, fékezte részben a főurak nagyszerű zsarolásait, kik megajánlották a kormány legmagasabb kívánatait, de jobbágyaikat a közadótul kivették, s ezek adóilletékét maguk részére hajtották be. — Igazságos volt, mert az egyesek általi ajánlat által egyik legkitűnőbb nemzeti jog sértetett meg. Ki a nemzet jogait sérti, nyílt hazaáruló, mint ilyen, méltó a legszigorúbb büntetésre.

A megyei szerkezet alkotmányunk legerősebb védbástyája, Ulászló alatt szinte szilárdult; 1492. 26. az adóhátralék behajtásával, melyben eddig a kormány hivatalnokok is résztvettek, kizárólag a megyét bízta meg; az 1495. 16., 17. és 1507. 1. az Ítéleteket a megye által rendeli végrehajtani; az 1500. 2. az alispánokat a megye és főispánok által közösen rendeli megválasztatni; az 1507. 8. a hazaárulók elleni Ítélet végrehajtásával a megyét bízta meg. A megye ez által teljes önállóságot nyert, első tisztviselője megszűnt a kormány eszköze lenni, akaratára nélkül, alkalmatlan egyént ráerőszakolni többé nem lehetett, a választás által az alispán a megyétől függésbe jött, a legfőbb ítéletek, rendeletek, a megye ellenőrzése alá kerültek, mert az ő akaratára és beleegyezése nélkül nem hajthattak végre, az 1507-iki törvény által a hazaárulás a megye ellenőrködése alá helyeztetve, ezen bűn majdnem lehetlenné, mindenesetre igen veszélyessé vált, mert a megye a bűnösön, a királyi kegy, kormányi pártfogás daczára, az országgyűlés ítéletét végrehajtá, háttá, vagy is az önkormányzat, a tökély legmagasabb fokára emelkedett, a megye a nemzeti élet önálló, független tényező-

jévé lett, nála nélkül nem történhetett semmi, országgyűlésen kívül ellenőrizte a kormányt, törvényszékeket, törvényt nem hozhatott, de a törvényteleniséget, bárhonnan eredett is az, meggátolhatta.

Ulászló kora, a személy szabadság és tulajdonjog biztosítására is, több üdvös törvényeket hozott; az 1490. 14. cikkbeu, a bírák függetlensége újólag biztosított; az 1490. 90., 93. a nemességet az adósságérti elzáratástul mentesítette; az 1492. 38. a hiányos, vásári felkiáltás általi idézést eltörülte; az 1495. 3. hűtlenségi esetekben a bíraskodással az országgyűlést ruházta föl; — az 1492. 73. a felsőbb ítéleteknek, az alispán általi 15 napi végrehajtását megrendelte; az 1498. 3. a megvesztegetett ítélmestereket, fej- és jószág vesztéssel büntette; az 1498. 5., 1510. 3. 4. 5. A perek tárgyalásánál igazságos sorrendet állapított meg, mi által a bírák kedvezése megfékeztetek, a halogatásnak gát vettetett; az 1500. 6. a bírakat, tulajdon perekbeni bíraskodásban! részvéttül eltiltja; all. az ítéleteket, az ítélmesterek által szerkesztett és általuk aláíratja; az 1504. 10. a hanyag alispánt 100 forinttal bünteti. Átalában intézkedés történt mindenről, mit a személy és tulajdon szentsége, a kor igényei szerint követelt. Míg azonban a törvényhozás, a nemzet egy részének jogait, minden tekintetben biztosította, másrészt a nép, a Jászok és Kunok irányában a lehető legnagyobb igazságtalanságot, embertelenséget követte el; az 1514. törvények a szegény Jobbágyok, a Jászok és Kunokat, személy és tulajdonjoguktól teljesen megfosztva, őket szolgálkává alacsonyította; — a jobbágyi viszony hazánkban, mint már István alatt megfejtéin, soha, semmi törvényes alap pal nem bírt, tiszta bitorlás volt; — Ulászlóig a jobbágyok állapota legalább tűrhető volt, mert a jobbágy, ingóságaival rendelkezett, az ingatlant tőle önkényileg el nem vehették s mint-

hogy ez időben az urak földjeit kizárólag a parasztok művelték, ennél fogva a birtok jövedelmezősége majdnem kizárólag a birtokot művelő parasztok munkaerejétől függött; a munkaerő, a művelés szükségének, a lakosság csekély száma miatt nem felelt meg, a földesur, önérdékében kénytelen volt jobbágyságát kímélni, mert a zsarnokot, jobbágyságai magukkal vivén barmaikat, odahagyták, és birtoka parlagon hevert; — ezen féket az 1514. törvények, a szabad költözködést eltiltva, szétszakították, ezen kívül a parasztságra oly rendkívüli terheket róttak, melyek mellett alig tengődhetett. — A Jászok és Kunok ellen hozott végzés, nemcsak természetjogi fogalmak szerint, de a főnálló alkotmány értelmében is, valóságos zsarnokság, jograblás volt; a Jász és Kun faj, az országnak valóságos polgára, a törvényhozás tagja volt; a nemességnek szerződés, szokás és törvény szerint, egyenjogú társa, kiegészítő része volt, őt tehát az országgyűlés tulajdon hozzájárulása nélkül, jogilag nem foszthatta meg; mert az országgyűlés a jogokat terjesztheti, szélesítheti, de gyökeres alapjogokat nem vehet el, csak akkor, ha egy osztály hadat üzen az államnak, ha a támadásban ' minden egyes tag önként résztvesz; az ily osztály ellen a győző, a hódító jogával bir és élhet, bár a hódítás maga, jogtalan cselekmény, valódi boszú, ennél fogva embertelenség. A Jász-Kunoknak egyes községei résztvettek az 1514-iki forradalomban, de' nem maga az egész faj, ezért egyeseket meg lehetett volna büntetni, de nem az egész fajt; mert az egész, egyesek bűneiért nem felelős; egyesekért ártatlan tömeget, egész fajt büntetni, embertelen zsarnokság.

A magyar alkotmány, Ulászló alatt, tetőpontját érte el; — a nemzet felségi jogait, teljesen visszaszerezte, — az országgyűlés a haza ügyekül, korlátlanul rendelkezett; az ország-

gyűlésen minden nemes egyenlő szavazattal bírt, a polgárság követői által volt a törvényhozás részese, az országgyűlés szavazta meg a közvetlen adót és rendelkezett a közvetett adónevekről, intézkedett a hadügyekről, választotta a kormánytanács és legfőbb törvényszék tagjai egy részét. A nemzet a főbb hivatalnokok kinevezésében, a kormányzatban résztvett, választott országtanácsosai által, kiknek jóváhagyása által nyert érvényt minden kinevezés és kormányi rendelkezés; — a megyék szabadon választák tisztviselőiket, ők szedték be az adót, szervezték a nemesi fölkelést, hajtották végre a főbb törvényszékek Ítéleteit, A kormány felelős volt az országgyűlésnek; az alkotmány elleni merényleteket lehetlenné tették, a tanácsosokat és egyes polgárokat, száműzéssel sújtó szigorú törvények. A király személye szent és sérthetetlen maradt, jogai lényegileg nem nyírtak meg, de hatalma a nemzet mindenhatóságának alárendeltetett; — tanácsosainak egy részét közvetlen ő nevezte, a választottak kinevezésében részt vett, mint az országgyűlés elnöke, számos javadalmi meghagyattak; de azokat el nem idegenithette, a korona uradalmának országos jóváhagyás nélkül üli megvétele, szigorun büntetett; — ő volt a honvédelmi erő vezére, de fölkelést csak országos végzőssel rendelhetett, ennél fogva szeszély, nagyravágyásból hadat nem indíthatott, az ország java, törvényei, a személye ellen vétkezőt az országgyűlés elé idézhette, de önkényesen senkit, sem el nem fogathatott, sem el nem zárathatott; — vagyis tehetett minden jót, nem követhetett el semmi rosszat, meghajlott előtte mindenki, de neki is meg kelle hajolnia a nemzet és törvényei előtt. — A nemesség személyét, vagyonát védte a törvény; hasztalan ürygek alatt nem lehetett személyes szabadsága és birtokaitul megfosztani senkit sem; megszüntetett a királyi és kormányi boszu,

a hazaáruló fölött ítélt maga a megvesztegethetlen, pártatlan bíró, az országgyűlés. A magyar alkotmány a tökély legmagasabb fokára emelkedett; mit más nemzetek, véres forradalmak, hosszú kísérletek után nyertek el, mit sokan még most is nélkülöznek, a Magyarok már a 16-ik században teljes mértékben bírták.

Sajnos, hogy e tökéletes alkotmány, csak a nemzet egy része, a nemesség, papság és polgári rend tulajdona volt s a nemzet zöme, a nép, belőle ki volt zárva. — A nemesség a szabadságrul, maga irányában tiszta fogalommal bírt, de szűkeblű volt; — megvetette, a politikai jogok élvezetébül kizárta, a papság, a politikai intézmények nyomása alatt szolgává nevelt népet. — Ez azonban közös bűne volt a kornak, a nép Európa szárazán, Sveiz kivételével, mindenütt béklyókat viselt, földön futó rabszolga volt. — A lovagias középkor, melyet a rajongók, a képzelődés emberei, — az egyes hősök — a kivételes nagy tettek, a külszin által elbűvölt történetírók, a költők, a fél művelt tömeg nagynak képzelt, az igazság, a szabadság korának tart; az erőszak, a kiváltságok, fondorlatok és műveletlenség kora volt; — a főpapság, mely legtöbb műveltséggel bírt, mindenütt a kormány élén állott, mint az egyenlőség, testvériség, szabadság eszméjén alapuló keresztény vallás tolmácsa lett volna hivatva, az osztályok közti különbséget egyengetni, az erkölcsöket szelídíteni, a nemességet, népet nevelni, — az udvari ármányokat meggátolni, nemcsak fel nem fogta magas hivatását a nép irányában, de dőzsölve, bor, koczka és ágyasok közt tölté idejét, — hatalmát féltve a műveltség-üül, a nemesség kiképzésére semmi gondot sem fordított; — hatályos szavát az emberiség védelmére nemcsak soha föl nem emelte, de a koronával a nemesség, a nemességgel a nép ellen

szövetkezett; — a kiváltságoknak legszívósabb lovagja, a népnek irgalmatlan zsarolója volt; a nemesség a népnél nem sokkal volt műveltebb, még Mátyás korában is, a főurak közül sokan nem tudtak írni és olvasni; — a nemesség harci gyakorlatok, zajos multságok, háború és hatalmaskodásokkal tölté idejét; — a fegyver zaja közt fölnövelt ifjú, az emberiség eszméjére nem gondolt, a „vallásbul megtanulta a mellőzhetlen külszertartásokat, jognak hitte a kiváltságot, bálványozta, képzelt becsületét, hazáját, a hon tagjaiul azonban! csak rangtársait tartotta; küzdött,, élvezett és nem gondolkozott, — a szabadságért lelkesült, de erre méltónak csak a harczost tartotta, az ember nála a czimeres nemesnél kezdődött, a pór harez/os volt ugyan, de az ágyuk, a puskapor alkalmazásáig, a csatákban a pánczélos lovasság döntött; a fegyverzet drága, a fegyverforgatás hosszas gyakorlatot igényelt, egy pánczélos lovas száz gyalognak megfelelt; nem csuda, ha a testi ereje, ügyességében elbizakodott neveletlen nemesség a gyámoltalan népet eszköznek tekintette; a középkori háborúk kevés ideig tartottak, kevés, de jól fegyverzett lovas harczost igényeltek; a kényuralom eszköze, a rendes katonaság még nem alkalmaztatván, a nemesség maga is megfelelt az önkényre törekedő fejedelmeknek: ennélfogva a nemesség, a nép támogatását rendes viszonyok közt nélkülözhetette. — A múlt kor intézményeit nem ítélnél meg, a jelen felvilágosodott kor fogalmai szerint; — minden szabadon érző, tiszta fogalmu egyénnek kárhozzatni kell a népen elkövetett igazságtalanságot; sajnálkozni kell a kor el vakul tságán, de azért Ulászló intézményei fölött, mert emberiségi tekintetben, a többi államokénál méltányosabb, igazságosabb nem volt, föltétlenül pálczát törni nem lehet; ezen alkotmány a nemzetet megvédte a korona és oligarchia zsarnoksága ellen; a nyomorult népet,

az oligarchia, a főpapság, a főnemesség telhetetlensége ellen, a hozzá legközelebb álló középrend védelme alá helyezte; — ha a nép tömegét az alkotmány élvezetéből 'kizárta is, legalább egy részét, a városi polgárságot kebelébe fogadta; a nemesség közti egyenlőség, a polgári elem befogadása által, elvetette magvát a jogegyenlőség, testvériség magasztos eszméjének; — hogy ez üdvös mag 3 századig ki nem kelt, ennek nem az intézmények voltak okai, de a közbejött világesemények, idegen uralomnak tulajdonítható, mely a nemzet kifejlődését meggátolta, az igazság és emberiség szavait elnémította.

A kényuralom hívei, a szelíd, szenvelgő, ideges politikus kontárok, a tekintélyeket bálványozó hígvelejű történetírók, Ulászló intézményeit az anarchia vádjával terhelik, törvényeit a korona jogaival összeférhetlen, erőszak szüleményeinek tüntetik föl, forradalmiaknak bélyegzik az UláeeJó alatt uralgó zavart, tespedést, a később bekövetkezett nemzeti bukást, bűnül e szerintük túlzott vívmányoknak róják föl. Mindez téves fogalom, aljas rágalom, mert monarchicus államban fejletlenségnek csak azon állapot nevezhető, midőn a törvények, az alkotmányos tényezők és formák; a nemzeti képviselet és fejedelem mellőzésével hozatnak, midőn az így hozott végzemények -egy forrongó töredék által a nemzetre reá erőszakoltatnak; — a törvényeket egy párt fölforgatja, az egyéni és nemzeti jogok megtámadtatnak, a fejedelem és törvényes parancsai mellőztetnek; — a föl-erőszakolt végzemények, az államalap szerződése, az igazság, a természeti jogokkal ellenkeznek.

Ezekkel Ulászló korában nem találkozunk, — az országgyűlések nem voltak sima, saloni tanácskozmányok, a trónrul a nemzetre az áldás önként nem hullt, a középrend a nemzeti jogok elismerését, biztosítását hosszas küzdelem után nyerte

meg, de vívmányait az országgyűlésen nem nyers erőszak, de a jog erkölcsi fegyvereivel vívta ki; — a korona ellen nyers erőt soha sem használt, az országgyűlés a politikai illem korlátái közt tanácskozott, a tanácskozást a király vezette, résztvettek benne a korona, az ország minden erre jogosult tagjai, a korona minden tanácsosai; — a király a többség határozatait szentesítette, az országgyűlés végzeményei a megyében csak királyi megerősítés után hirdették ki. Pártok voltak, de ezek minden szabad nemzetnél, minden időben léteztek; — a pártoskodás a szabad államélet mellőzhetlen következménye, az emberek szívük, eszük, műveltségük, érdekeik, ítélőtehetségük, társadalmi viszonyaik, sőt vérmérsékletüknél fogva, különböző fogalmakkal bírnak, kiknek véleményük eltérő, külön csoportokba egyesülnek, vagyis pártokat alakítanak; ez csak ott nincs, hol a polgár eszköz és szolga, a hatalomtul eltérő vélemény bűn, az eszmecsere tilos. — A pártoskodás csak ott káros, hol a pártok a békés eszmecsere, az ész fegyvereivel harcot mellőzve, az ellenvéleményük legyőzésére nyers erőt használnak; ez Ulászló alatt soha sem történt, sőt bár az alkotmányos hazai párt kitűnő többséggel bírt, a nemzet ellen szövetkezett kisebbség ellen a legnagyobb kíméllettel járt el, megelégedett győzelmével, fátyolt vetett a nemzet ellenei, a gögös féktelen oligarchia, a telhetlen főpapság bűneire.

Ulászló minden törvénye (a boszu sugallta esztelen 14-i jobbágytipró határozatok kivételével) az országos jóllét, nemzeti jog, egyéni szabadság és birtok szentségének támasza volt, kiterjedtek az alkotmányos polgárok minden osztályára; egy része különösen a rend, a kormányzat és igazság szolgáltatására hozott; nem tüntették ki, nem csorbíták egyik osztályt sem, a király és kormánynak, a nemzet méltósága, védelme, a törvények

végrehajtására mellőzhetlen hatalmát, nemcsak nem korlátozták, de keményen sújtottak minden ellenszegülőt, erőszakot, — fejetlenség! irányt tehát, ezekben csak korlátolt elme, rosszakarat találhat.

A fejedelem mindenhatósága korlátoztatok ugyan, de törvényes, az államszerződésen, a monarchia eszméjén alapuló jogai nem csonkították meg. A magyar államban az isten kegyel.ni jogelmélet minden időben ismeretlen volt, midőn a magyar faj államot alkotott, nem mondott le jogairul, megtartotta a hades pénzügyek fölötti rendelkezést, a törvények hozatalát, módosítását, végrehajtását, a bírák választását, ítéleteik ellenőrzését; — a vezérre, a felségi jogoknak csak egy részét, azokat is erős korlátok közt ruházta reá. Az első király e szerződést, szentségtelenül széttépte, új rendszert hozott be, de ez erőszak volt, idegen zsoldosok műve; az erőszak a jogot ideiglenesen elnyomhatja ugyan, de örökre meg nem semmisítheti, mert a jogot csak az önkéntes lemondás, de ez is csak ideiglenesen függeszti föl; a későbbi Árpád házi királyok lassanként a régi ösvényre visszatértek; II. Endre a nemzetfelségi jogokat föltétlenül, okmányilag elismerte; III. Endre felelős országtanácssal kormányzott. — Az Árpádház kihalta után, minden király elismerte, megerősítette a régi jogalapot; Ulászló hitlevelében megerősítette az ország összes törvényeit, szokásait, vagyis kötelezte magát a pusztaszeri szerződés, II. és III. Endre minden törvényeire. A nemzet ezeknél tovább egy lépéssel sem ment, csak kifejtette, a kor igényeihez alkalmazta az alapszerződéseket; a királynak a törvények hozatala, eltörlése, kegyelmi, kinevezési, hadvezéri, adományozási, országgyűlési, hadüzenési, vezényleti jogai meghagyattak; egyedül a végrehajtás módja, a kormányzat alakja módosított, a felelős, választott országtanács által, a király

azonban, mint az országgyűlés elnöke, közvetve, a tanácsosok választásába is befolyt; az országtanács rendeletei csak akkor voltak érvényesek, ha azokat a király megerősítette; — a király a választott tanácsosokat is vád alá helyezhette, s mint az országgyűlés feje Ítélt fölöttük, a király személye ezentúl is szent és sérthetetlen maradt; — kormányzott, mert a tanács egy részét önállólag ő nevezte, az egyensúly a nemzet és király között fönnmaradt; jót tehetett csak, rosszat nem; feje, vezetője maradt a nemzetnek, csak zsarnoka nem lehetett.

A kényuralom hívei, a nemzet szipolyai, a bureaucratia, a gögös aristocrazia, az aljas pénzemberek előtt, a felelős önkormányzat, az aljas szenvedélyek egyedüli féke, minden időben •ém volt s azt mindig, mint a renddel összeférhetlek, a fejeteenség forrását, a korona jogai és méltóságával ellenkezőt tüntetik elő; ez álokoskodás és rágalom. — A felségi jogok forgása az állam, a fejedelem ezen jogoknak csak föl tételes létéményese, nem tulajdonosa, ezeknek gyakorlata tehát a korona Méltóságát nem sérti; e jogok a nemzet által valódilag csak akkor gyakoroltatnak, 'ha a nemzet nemcsak a törvények lozatalában, módosítása és eltörlésében részt vesz, de azok végremjrtásában is részesül, hol ez nincs, a törvényhozási jog csak ibránd, mert a kormány a legüdvösebb határozatokat is megértheti, félre teheti s a nemzet magának ideiglenes elégtételt; sak erőszak, vagyis forradalom által szerezhethet. — Az állam szükségeit valódilag csak nemzeti kormány ismerheti, mert csak sz a nemzet többségének kifolyása, a nemzettel folytonosan csak iz érintkezik; — absolut kormányférfiak is lehetnek becsületes, ó hazafiak, de ily kormányforma mellett, a nemzet jelesbjeit válogatni sokkal nehezebb, mert a fejedelmet ily államokban iz udvar környezete önérdékében távoltage a nemzettüi; a kö-

zép rend és a nép fiai, a nyilvánosság hiányozván, tehetségeiket nem tüntethetik ki, — a fejedelem nem ismerhetve az egész haza értelmiségét, kénytelen államférfiait környezetéből választani, — a hivatal, az udvari környezet örökségévé válik, az uralgó családok, önfenntartásuk érdekében, szemet hunynak egymás hibáira, az állam jólléte, a király érdekei másodrendűvé válnak, — főczél az uralgó családok hatalma, gazdagsága s ezért a nemzetet kisajtolják, hatalmát és becsületét kockáztatják.

A fejedelmet, a felelős kormány, jogszerű működésében soha sem gátolja, tekintélyét nem csorbítja, mert a kormány csak nevében rendelkezhetik; ha a király, kormányának elveit nem helyesli, hivatkozhatik új választással a nemzetre, a felelős, a választott kormány a nemzetre ráerőszakolva nincs, mert a király és nemzet valódi érdekei közösek, ha tehát a kormány ez ellen vét, okvetlenül megbukik. — A kormányzat pontosságát a felelős kormány nemcsak nem gátolja, sőt inkább elősegíti, mert az alárendelt hivatalszemélyzetet, a végrehajtás alsóbb közegeit, mindkét kormány egyenlően nevezi és mozdíthatja el, a kormánynak mindkettő egyformán tartozik engedelmeskedni; a pontos végrehajtás azonban a felelős kormánynak inkább áll érdekében, mert ő nemcsak rendeleti, de azok végrehajtásáért is felelős, ennél fogva alárendeltjei iránt, önértékében sokkal szigorúbb.

Ha a fejedelem mindenható, mindentudó, mindent látó volna, a felelős kormány fölösleges lenne, mert valódi lag a király és nemzet érdekei azonosak, de a fejedelem maga is ember, vagyis nem csalhatatlan egyéniség, elméje véges, tevékenysége nem határtalan, egymaga egy nagy államot kormányozni képtelen, — kénytelen tehát a kormányzatot, a törvény végrehajtását mások által eszközölni, — eszközei gyarló, önös

emberek, kik, hol a jutalom egyedüli forrása az uralkodó, a királyi kegy megőrzése, befolyások fen tartásáért gyakorta hízalgő eszközzé fajulnak, a fejedelem és nemzet közé korlátokat húznak, hogy szükségessé tegyék magukat, készakarva nehézségeket támasztanak, gázságaik elfödésére zavart idéznek elő, — a zavarban koppasztják az államot és egyéneit, bérenczeik hízalgése vagy fegyvereivel elnyomják a sértettek panaszát, az igazság szavát, az igaz hazafiakat forradalmároknak keresztelik, vétkeiket a fejedelemre mázolják, a trón körül pusztaságot teremtenek, a viharban, fölhalmozott kincseikkel, biztos révbe menekülnek.

A felelős kormány nemzeti jog, monarchikus érdek: a trónok legbiztosabb támasza, a nemzet bizalma és szeretete, a fejedelemnek érdekében áll kerülni, mi a trón varázsát megingathatja, ez pedig csak felelős kormány mellett lehető, — mert a mipisterialis kormányzat mellett minden tettért a kormány felelős, a hibák, a balsiker kizárólag őt sújtják; — a fejedelem és családja tehát soha gyűlölet tárgya nem lehet, — s mert a kormány minden rendeletéi az ő nevében tételnek, a trón fényétől elvakított tömeg előtt a siker mindig a fejedelem osztályrésze; — felelős kormány mellett tehát a forradalom teljes lehetlen, ezt pedig, mi mindig kétélű fegyver és sok áldozatot igényel, minden fejedelem és államnak megelőzni érdekében áll. Általában a fejedelemnek nem a nép, nem a független értelmiség ellensége, de a szolgálalkú udvaroncok, a hivatalvadászok serege, a rajongó papság, a gögös aristokraták, kik a hivatalt kenyérkeresetnek, a hatalmat családí örökségnek tartják, a népet minden áron sötétségbe sülyesztik, buta eszköznek tekintik, az ország erejét kimerítik, ki előttük meg nem hajol, elnyomják s önző, oktalan tanácsaik, hízalgéseik által a fejedelmet

tévútra, a zaklatott tömeget végletekre kényszerítik; — a forradalom nem természetes állapot, ehhez a nemzet csak végszükségben nyúl, midőn már a nyomás határtalan, a helyzet tűrhetetlen.

Kétségkívül Ulászló uralma alatt sok hiba követtetett el, mi a nemzet bukását elősegítette, de ennek nem a jeles politikai intézmények, nem a hazafias többség volt oka, de a tehetefen Ulászló nyomorult kormányférfit és az oligarchia, kettől e czélszerű intézményeket csak fokként, hosszas küzdelmek után lehetett kivívni, kik a törvényeket 1507-ig folytonosan kijátszották, az ország jövedelmeit elfecsérelték, a népet kifosztották, az ország érdekeit Maximilián családi érdekeinek fölálodzták, a várak, zászlóaljakra figyelmet nem fordítottak; a nemességet, mert tőle félték, szándékosan elpuhították. — A 17 éves pazarlás és gaz kormányzat által ejtett hibákat hirtelen megorvosolni nem lehetett, a nemzeti kormány nem tett csodákat, de legalább a sülyedést részben visszatartotta, a nemzetben a függetlenségi szellemet fönntartotta s ennek köszönhetjük, hogy a nemzet a későbbi folytonos küzdelmek alatt teljesen el nem bukott. Általában a népek életéhez kettő szükséges; — czélszerű intézmények, melyek védelme alatt a nemzet erkölcsi erejét kifejtheti — és jeles férfiak, kik a tömeget lelkesíteni, vezetni tudják; — az első meg volt, de hiányzott az utolsó, Ulászló kora egy valódi államférfiul sem tud felmutatni; sokakban meg volt a jó akarát, de hiányzott az erély; az üdvös törvények csak félig hajtottak végre; — Verbóczy és társai, nem voltak kivétel emberei, nem tudtak új életet önteni a tespedt nemzeti testbe; a jeles intézmények a korcs ivadékot férfivá nem alakíthatták át.

II.

II. Lajos kiskorúsága.

II. Lajos Magyar- és Csehország királya, atyja halálakor 10 éves gyenge gyermek volt, az ország törvényei szerint a gyámság a nádort, a kormányzat a nádor elnöklete alatt, az országtanácsot illette; — nem így akarták az oligarchák, a király legközelebbi rokonai a német császár és lengyel király, a trónkövetelő Zápolya János; — ellenkezőleg intézkedett Ulászló végrendelete. — Ulászló az ország törvényei mellőzésével, királyi ígérete ellenére végrendeletében gyámokul, Miksa német császárt, Zsigmond lengyel királyt és a romai pápát, kormányzókul; Bakacs Tamás bibornok érseket, György brandenburgi határgrófot, és Bornemissza Jánost nevezte ki. E végrendelet törvénytelen volt, mert Mátyás törvényei szerint, a gyámság és helytartóság, a nádort, a kormányzat a választott és az ország báróiból álló országtanácsot illette. A kijelölt kormányzók között, a legügyesebb Bakacs, a legbecsületesebb Bornemissza, a leghaszontalanabb György gróf volt: valóban azonban a kormányzóságra mindhárom egyenként, és egyetemlegesen, alkalmatlan volt. Bakacs szép tehetségű pap, de mint cancellár, az ország törvényeit folytonosan megszegte, az oligarchiával szövetekezett, a németekkel rokonszenvezett, hírhedt fukar, a törvények dacz'ra több mint 20 papi javadalmat ragadott magá-

hoz, a keresztes lázadásban megijedve, esztergomi erős várába, vonult, mindezeknél fogva népszerűségét teljesen elvesztette. A nemesség, a pórlázadást, gyengesége és hiúságának tulajdonította, az alsó papság, mint zsarolóját, gyűlölte. Bornemissza középszerű, jóakarátú egyéniség volt, de sem hadvezéri, sem kormányzati tehetséggel nem bírt, — ragadozásai által nevét beszennyezte. György feslett életű, erkölcstelen kéjencz volt, ki csak udvari díszmeneteket, vigalmakat, és tornákat tudott rendezni. — Perényi, a köszvényes nádor sem volt valami kitűnő egyéniség, szilárdságot csak egyszer, pozsonyi tiltakozásakor mutatott, mint nádort azonban a gyámsági, a kormányzóság, kizárólag őt illette; de az ő kormányzósága is népszerűtlen volt, mert a nagyravágyó Zápolya, a dúsgazdag erdélyi vajda, a nemesség vezére, ki maga akart kormányzó lenni, ellene dolgozott, Perényi nem bírt elég erélylyel, törvényes jogait érvényesíteni, a félrevezetett nemesség, Zápolya nagyravágyásának feláldozta a törvényt.

Az országtanács, az országgyűlést a Rákoson ápril 24-re tűzte ki, a fondorkodó főnemesség Budára gyülekezett, Miksát: Herberstein Zsigmond és Baróni Endre; Zsigmondot: Sidloviczky Kristóf és Laszki János képviselték. — A két fejedelem követi egyetértőleg működtek, mindkettő ragaszkodott, közös gyámjogaihoz, a kormányzatot az országtanács mellőzésével, egy kormánytanácsra akarták bízni, mely 2 német, 2 lengyel biztos, Perényi Imre nádor, Zápolya János, Bakács Tamás, Szatmáry György, Bazini Péter gróf és Buzlai Mózesből állott volna. — Ha ez elfogadtatik, a valódi kormányzó, Miksa császár lesz, mert Perényi és Zápolya kivételével a többi kormánytanácsosok, mind megvehető, szolgálalkü egyéniségek, Miksa párthívei voltak. — A nemesség azonban erről hallani sejn akart, kormány-

zót óhajtott, és ennek Zápolya Jánost akarta megválasztani. — A főrendek Budán külön tanácskoztak, a Rákoson összegyűlt nemességgel, üzenetek által érintkeztek. A nemesség a halogatást megunva, 3000 közös tanácskozásra tömegesen, Budára akart menni, az oligarchia a nemesség előtt a vár kapuit bezáratta, a bebocsátást csak fegyvereik letétele mellett ajánlotta fel; ez gúny és kihívás volt, a felbőszült nemesség, a budai várat megrohanta; Tomory Pál vitéz várparancsnok, ki katonai habárait a székelyek elnyomásával szerezte, a nemességet ágyúkkal kergető szét; — kevesen elestek, a többi szétszaladt. Zápolya János, a temesvári hős, a kormányzóság után vágyakozó nagy férfiú, Tomory ágyúdörgéseitől megrémülve, 600 lovastól fedeztetve, Erdélybe szaladt. — Ennél szemtelenebb merénylet, a nemzet felsége ellen sohasem követtetett el, mert a budai vár, a nemzet tulajdona volt, a nemesség a fegyvert, az országgyűlési tanácskozásokban sohasem tette le, a nemesség tehát, a budai várba való fegyveres bemenetelt joggal követelhetette; de viszont a nemesség, tehetlensége, egykedvűségének fényesebb jelét, soha sem adta, mint most, mert bár a kormányzat hosszabb időrei alakításáról volt szó, bár az oligarchia, a főpapság rossz érzelme a nemesség előtt ismeretes volt, a külbefolyást, Bakácsot és Szatmárit, az udvari párt fejeit gyűlölte, bár a nemesség évek óta a honvédelemre semmit sem fordított és így nagy áldozatokról nem panaszkodhatott, a Rákoson csak 3000 nemes maradt együtt, ezek is Tomory ágyulövéseitől megrémülve, nem csak Budát, de a távol Rákost is Odahagyták. — Zápolya újolag bebizonyítá, tehetetlen gyávaságát, e nagyravágyó ingadozó bábót az Isten, a sülyedő nemzetnek, haragjában adta. A koronáról lemondva, a nemességet folytonosan izgatta, mihelyest az oligarchia ellentállott, félúton megállt, s párthíveit cserbe-

hagyta. — Az udvari párt, a nemesség és vezére futása által fölbátorodva, diktátorként rendelkezett, a Budán tanácskozó oligarchia, a kormányzóságot, az országtanácsra bízta; e fölött a választott tanácsosok, a budai vereség által elrémülve, Bakacs és Szatmári feltétlenül rendelkeztek, megszavazták az adót, mi alól a főnemesség jobbágyságait, határozatiig ki nem vette, valószínűleg azonban, jobbágyságait illetékét, magának szedte be.

1517. A törökök, a végvárakra folytonosan ólálkodtak, sőt Jajczát komoly ostrom alá vették, az adó, az ország jövedelmei a fukar Bakács és Szatmári főpapok, György, a vig czimbora kezei közt elolvadtak, Jajczát, a végvárakat megkelle menteni, adóra volt szüksége, a kormánytanács az országgyűlést 1517. május 3-án a Rákosra össze hívta, a duzzogó nemesség, a féktelen főurak, csekély számmal jelentek meg, idejüket hasztalan szemrehányásokra pazarolva, eredmény nélkül szétesztlottak: — az égető szükségek fedezésére a kormány, némely korona-uradalmakat elzálogosított, Beriszló Ferencz és Zrínyi Miklós, Jajczát felmentették, a külvész elvonult: a kormány továbbra is zsebelhetett, a főurak vigadhattak; a nemesség kedvére duzzoghatott.

1518. Leó romai pápa, a török ellen, nagyszerű tervekkel lépett fel, összes Európát fegyverre szólította; a törökháboru kiválóig magyarérdek lévén, a kormány, bármennyire szerette is az édes nyugalmat, Leó ajánlatát közönnyel nem fogadhatta, annál inkább, mert ezáltal, magas adó megszavaztatására ürgyet nyert. Az országgyűlés 24-ik áprilisa hivatott össze; Zápolya erélyesen kívánt fellépni, egész pártját felszólította a részvétre; közös működésre hívta fel Báthory Istvánt is, mivel Temesvár megmentése óta benső viszonyban állt. Az országgyűlésen megjelentek a német, lengyel, pápai követek, a kormányzó-

választás újólaj szóbahozatott, Miksa és Zsigmond követei ez ellen tiltakoztak, és a jelen kormány támogatására 9000 zsoldost ajánlottak fel; a római követ, a kormányzó kinevezését, a pápára ajánlotta bízatni, a kormánytanács, az oligarchiától támogatva, kapunként 1 aranyforint adót kért. A nemesség méltán haragudott a kül beavatkozásért, a kormánynak szemérehányta folytonos törvényszegéseit, a közvagyon pazarlását, a kívánt adónak csak felére ajánlkozott, kikötvé a törvény szigorú megtartását. A nemesség a kormány erőszakos eljárásán el volt keseredve, a kormány bízott a küisegélyben, egyik fél sem engedett; a nemesség tartva a budai merénylet ismétlésétől, elnapolta magát, a tanácskozások helyéül Tolnát, határnapul 25-ik júliust tűzte ki. — A dölyfös főurak tanácskozásaikat folytatták, 24 cikket alkottak, a zászlós urakat kötelezték illetékeik kiállítására, kapunként 1 aranyforint adót vetettek az országra; az adó behajtásával a földesurakat bízták meg. Szemtelen zsebmetzés volt ez, a honvédelem czime alatt, a kormány a közép-rendtől, a főurak tulajdon jobbágyaiktól, tetemes összeget reményiek kizsarolni; mert a főurak, mint eddig, úgy most sem fizették volna be a kincstárba jobbágyaik adóját, e végzések a kormány, törvények czimén, a megyékhez küldte, végrehajtás végett, a megyék által azonban mindenütt félre tétettek.

A tolnai országgyűlés megakadályozására a kormány és oligarchia mindent elkövetett, de siker nélkül, mert a nemesség, teljes számmal jelent meg, csak a főurak és Zápolya, az ármányok nagy mestere maradtak el; a gyáva trónkövetelő az idegen hatalomtól pártolt kormánytól megijedve, engedékenység által akart bünbocsánatot szerezni. A tolnai gyűlést, a szelleműs Verböczi vezette, a magára hagyatott nemesség, egész higadtsággal tárgyalta az ország ügyeit; — fő figyelmét, a hon-

védelmére fordította, — a fenyegetett végek védelmére, az országos zászlóaljak kirendeltettek, nemesi felkelés határozatott, gyűl helyül Bács tűzetett ki; — Bácson köteleztetek minden four, egyháznagy, régi szokás szerint jobbágyai egyhuszadával, fegyveresen, hadi készüllettel megjeleni, az 1 helyes nemesek személyesen, a papság 10-ed illetéki legénységével, kapunként felajánlottak 50 dénárt, az adó behajtására a kincstár küldöt-téhez, 1 a megye által választandó nemes rendeltetett, — határnapul szent-Mihály napját tűzték ki; — Maximilián és Zsigmondhoz, segélykérő követek választattak, az elsőhöz Verböczy István, a másodikhoz Ártándy Pál és Kenderesy Mihály. — A kormánytanács, látván a budai határozatok sikertelenségét, a tolnai határozatokat, készséggel erősítette meg.

Az izgatottság az egész hazában tetőpontra emelkedett, a haza sülyedését, minden jó hazafi látta, tudta, hogy a haza megmentése, a honvédelem helyes szervezése, a pénzügyek becsületes kezelésétől függ; az egész nemzet ismerte nádályait, de nem volt ember, ki a nemzetet vezetni, a gonoszokat kiirtani tudta volna; — ki toll helyett kardot rántott, ki a nemességet tettek-re vezette volna. — A bácsi gyűlésen, mely tanácskozmány és táborhelyül jeleltetek ki, a főurak csak kivételkép, a nemesség gyéren jelent meg; szóval a hazáért mindenki kiabált, de midőn tenni kellett, a nemes láng kialudt; mindenik szomszédjára utalt, és szilvafáit őrizte; — ennélfogva a hadjárat ismét elmaradt, kard helyett ismét toll működött.

A honvédelem szervezésére az országgyűlés a tolnai 50 dénáron kívül, évenként, minden kapu után 1 aranyforintot, a királyi udvartartásra 80 dénárt, az országtanáesra 20-at, a Zápolyánál elzálogosított koronajavak és 30-adok kiváltására 20 dénárt rendelt; a végvárak védelmére, az egyháznagyok zászló-

aljainak felüt ajánlotta fel: az országgyűlés tartását, három évre halasztotta, az országgyűlésről elmaradt főnemesekre 800 a kisebbekre 400 aranyforint bírságot szabott, mi a király javára lett volna behajtható. Két országos kincstárnok választott, mindkettő a hű kezelést, esküvel fogadta, a hűtlen kincstárnokra, fejvesztés határozatott: a király adósságai törlesztésére, felajánlották a vagyonosb papok jövedelme Vjo-ed részét; elrendeltetett a királyi javadalmak és birtokok visszavétele; a bányavárosok szabadalmi megerősítettek; a só, arany, ezüstös más érczek kivitele eltiltatott. az idegen sóróli törvények megújítottak, a koronajövedelmek és kiadások ellenőrzésére, egy nemes tanácsos választott; a honvédelmi erő összeírására, a régi szokás megújított, a perbeli ítéletek végrehajtására, a régiebb törvények ismételtettek, a törvényekre, a nemesség fejenkénti esküje, megyénként elrendeltetett: az esküt megtagadóra, fővesztés büntetése mondatott ki. — Országtanácsosokul inegválaszták: az esztergomi és kalocsai érsekeket, a pécsi és erdélyi püspököket, a nádort, országbíró, erdélyi vajdát, Ujlaky Lőrincz herceget, a temesi grófot, Zobi Mihályt, Pakos Jánost, Bodó Ferenczet, Macedóniai Miklóst, Pogány Zsigmondot, Pernesz Miklóst, Ártándi Pált, Klezsán Miklóst, Kendéresy Mihályt, Taysa Jánost, Csányi Balázst, Tnróczi Miklóst, Kutasy Lukácsót, Derencsényi Györgyöt, Amadé Istvánt, Sitke Györgyöt, az alnádort, alországbíró és ítélmestereket: — a végvárok feletti felügyelet, az országtanácsnak különösen kötelességévé tétetett: a nemesség nem volt fukar, az áldozat tekintélyes, a törvények üdvösek voltak, de hiányzott a végrehajtó kéz, törvénykönyvüük ékességéül szolgáltak, de semmi jót sem eredményeztek. Az idegen udvarokhoz küldött követek, szívreható szónoklataikat elmondva, fényes ígéretekkel, de eredmény nélkül tértek vissza.

Az országtanács 1519. januárban a bácsi végzések végrehajtásához komolyan hozzákezdett, jószándéka azonban kezdetben a koronajavak visszavételén hajótörést szenvedett, Bornemissza János és Korlátkőy Péter, a kezelésükre bízott munkácsi, komáromi és tatai koronajavak és várak visszaadását, a jövedelnélküli számadást kerekén megtagadták: — az e fölötti viták 3 hétig tartottak, ez alatt Perényi nádor meghalt; a kormány Zápolya Jánost, a nádorság Ígérete mellett megnyerte, a gyáva, pártját elhagyta, a nemes tanácsosok magukra maradtak; — a nemes tanácsosok, az ellenszegülés által elkeserítve, a vita hevében, az árulók ellen kardot rántottak, Bakacs elnök, a tanácskozmányt feloszlatta, az ellenzék a budai őrséggel fenyegette; — a választott tanácsosok megijedvén, a további tanácskozmányt ily viszonyok közt lehetetlennek nyilváníták, tiltakozva szétoszlottak. Ez nagy gyengeség volt, az ellenzék a törvény terén állott, máshova kellett volna tanácskozásaikat áttenni, a Bács-i végzéseket tetteleg végrehajtani és új országgyűlést hívni össze. A nemzet ezen bizonyosan megjelent volna és az ellenszegülő kormányt és híveit megbüntette volna; de ez bátorságot igényelt, ez pedig az ellenzéki szájhősöknél hiányzott, e kor férfiai drága életüket kímélték, vágytak az országtanácsosi szép állás után, szerették a hazát, de érte áldozni nem tudtak; — az olcsó hazaliság volt e kor jellege, ezért is a kormány, midőn komolyan föllépett, mindig győzött, a vezetők a hazát szerették, de becses személyüket még jobban, ezt a hazáért soha sem kockáztatták, és mindig engedtek.

Ez évi januárban halt meg Miksa német császár, halála számos európai bonyodalmakat idézett elő, mik Magyarországra is befolytak; — örökösei, Károly és Ferdinand, nagyatyjnk halálakor Spanyolországban laktak, Austriában lázadás tört ki, az

osztrák rendek a kormányzatot magukhoz ragadták, a magyar kormány Annát a lázongó Bécsből Budára hozatta; a császári korona fölött versenygés támadt; a német császári koronáért Károly spanyol király Miksa unokájával, Ferencz francia király versenyeget: Ferencz a török kiűzetését ajánlotta föl, ha megválasztatik; — Károly, Lajosnak jövendő sógora volt, — az országos érdek Ferencz, a lovagias király, a családi érdek a fiatal, hatalmas, de még eddig ismeretlen spanyol király mellett szólt; a magyar kormánynál az utolsó győzött; a kormány Ferencz pártja megosztatására Lajost, mint cseh királyt, császári jelöltül léptette föl, — Lajos császársága szorgalmazása, illetőleg Ferencz pártja gyengítésére a kormány Rómába és Velencéébe Verbőczy Istvánt küldte, ki ez időben a kormánynyal jó viszonyban állott; — működése azonban sikert nem aratott, az olaszok átlátták a cselet és folytonosan ragaszkodtak Ferenczhez, ki az európai sulyegyenre kevésbé volt veszedelmes a hatalmas spanyol királynál; a kormány a frankfurti gyűlésen levette az álarczot és cseh küldöttei Károly mellett működtek; Károly csakugyan egyhangúlag császárnak is választatott; — a kormány Anna herczegkisasszonyt vele akarta elvetetni, de Károly őt Ferdinánd testvérének szánta; a, kormány szándoka e tekintetben is megghiúsult; — szerencsésebb volt a törökkel, 3 évre fegyvernyugvást kötött.

A nádorság betöltése országgyűlést igényelt, de a kormány megmenekülve az ellenőrködő országtanácstul, a zsiros adó két évre előre meg lévén szavazva, a törvénnyel nem sokat gondolt, Báthory Istvánt önkényesen nádornak nevezte, mi által Zapolyát 'egyik hatalmas szövetségesétül fosztotta meg. A török 1520-ban bár még a fegyverszünet ideje le nem járt, megtámadta a végeket, tavasszal bevette Szrelnmiket, Kitint fölégette, Beriszló

veszprémi püspököt, ki ellentállott, megverte és csatában megölte; a kormány tétlenül nézte a végek pusztítását, az idegen udvaroknál segélyért könyörgött, maga a végek védelmére azonban semmit sem tett; bár Törökországbul naponta nyugtalanítóbb hírek érkeztek, — Selimet az erélyes Soliman váltá föl, ki hódítási szándékát nyíltan bevallotta, Magyarom ágiul adót követelt, basái Jajczát megtámadták; most az egyszer ugyan még Keglevich Péter parancsnok vitézsége megőrizte e fontos végvárat. A nyomom kormány, melynek külpolitikája segélykérés, belkormányzata a nemzet súlyos adóztatásából állott, Soliman adót kérő követét elzáratta, e nemzeti jogsértés és a Jajczánáli kudarcz fölingerlék a hódítól, teljes erővel Magyarország ellen készült; a kormány ezt jól tudta, de fontosabb ügyekkel volt elfoglalva, a gyermekkirályt házasította, ennél fogva nem volt ideje a haza védelmére gondolni.

1521-ben örömnünet ült a király, gyászt a nemzet, a gyermekkirály Habsburg! Máriával, Károly és Ferdinánd nővérével összekelt; a nemzet elvesztette legfontosabb végvárait. Szabácsot és Nándorfehérvár, az ország kulcsát, hol a haza legnagyobb embere, Hunyady János oly dicsően végezte pályáját. Soliman tavasz kinyiltával seregét három részre osztva, egyszerre támadta meg Erdélyt, Szabácsot és Nándorfehérvárt; — a török közeledéséről jó eleve értesült nándori várkapitányok Héderváry Ferencz és Török Bálint, Szabács parancsnokai, Sulyok István és Bálint, segélykeresés ürügye alatt Budára szöktek; a házaságsináló, adópréselő kormány, az állam jövedelmeiből, csekély sereget szedett össze s azt el is indította, de a segély későn érkezett; Logodi Simon, Szabács alparancsnoka, meddig lehetett, a rozzant várban 100 lövésze és néhány lovasával ellentállott Solimannak, de az elhanyagolt falak, a csekély őrség soká nem

védhette magát Soliman roppant serege, számos ágyúí ellen, a kis csapat hősiesen elvérzett, Soliman Szabácsot rohammal vette be. — Nándorfehérvárt, gyáva alparancsnoka, More Mihály, eladta a töröknek. — Nándor ostroma 5 hétig tartott, Lajos az ostromról értesülve, kis kísérettel Tolnára ment, fölhívta a nemességét, segílyt kért rokonai, szövetségesei, cseh alattvalókul és Tolnán várta a nem jövöket; csekély serege egy részét Báthory nádor vezérlete alatt Nándorfehérvár segílyére előre küldte, a gyáva Báthory Titelig nyomult és innen, egész lelki nyugalommal nézte a fontos vár és több erősségek elvesztöt. Soliman egyelőre megelégedett a két fontos végvár elfoglalása és meg-erősítésével, a jóakaraté, de élhetlen Lajos csekély dandarával Budára tért vissza.

E két fontos vár, Magyarország kulcsai elveszte, a királyt és országot rémülettel töltötte el, a király átlátta, hogy a nemzet kibékítése nélkül trónja az országgal együtt elvesz, a nemzet feledte sérelmeit, őszintén csatlakozott a királyhoz. — A király Budára országgyűlést hitt össze, a veszélyt tagadni, a segédeszközökkel késni nem lehetett; a Bács-i határozatok egyhangúlag ismételtettek, a hadjáratiul elmaradókra jószág- és fejvesztés határozatok, a kincstartók számadásra szólítottak föl, szerveztetek a honvédelem, törvénykezés, a királyi uradalmak erőveli, rögtöni visszavétele elhatározott; a végvárak föl-adóira szóló büntetés megújított, 50 dénár adót ajánltak föl. Mindez azonban csak papiroson maradt, a bünösök nem tértek meg, a szájhősök nem változtak lovagokká, a kormány és oligarchia folytatta bűneit.

A királyi jövedelmek már teljesen leolvadtak, úgy, hogy a rendes adón, sön és megüresedett papi jövedelmeken kívül csak 189,000 arany forintot hozott be, u. m.:

1. A körmöczi pénzverde és bányák .	74,297
2. A budai pénzverde	50,000
3. A budai és fehérvári harminczad .	16,000
4. A pozsonyi .	6,000
5. A tótországi „ .	4,000
6. A kassai r .	800
7. Szász illeték	27,700
8. Erdélyi 50-ed .	4,000
9. Buda, Pest, Szeged, Fehérvár, Kolos- vár, Esztergom, Sopron, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Kis-Szeben, összesen . .	6,300

189,100-

A közjövödelmek azonban nagyrészt a többi királyi birto-
kokkal együtt már 1514. előtt, részint zálogba adattak, részint
azóta a fő-urak által erőszakkal el foglaltattak, u. m.:

- a) A trencsényi harminczadot, Nagy-Szombatot, Szokolczát zá-
logba bírta Zápolya.
- b) Sopron városát Gyuricsko.
- c) Esztergomot maga Esztergom.
- d) Szegedet Perényi.
- e) Semptét . Kanizsay László.
- f) Diós-Győrt Both András özvegye.
- g) Csepel-Szigetét László váci püspök.
- h) Munkácsot Erdélyi püspök.
- i) Husztotés a marmarosi sóbányákat Perényi Gábor.
- k) Holies várát Czobor Imre.
- l) Geszttest Somi Gáspár,
- in) Tényőt Móré László.
- n) Zsámbok és tartozmányait . . Moyzes ítélmésier.
- o) Szent-Gált és Németit . . . Lövöldi szerzet.

- p) Csókakő várát Kaiizsai László.
q) Kövesd városát Kasztellánfi György gyermekei.
r) Pozsonyi harmiicizadot Sárkány Ambrus és társai.
s) Budai „. Keserű István.
t) Slavónia. „. Szécsy Tamás és Gyulay János.
x) Erdélyi „. Mihály és Felix, florenczi kereskedők.

y) Körmöczi bányát és pénzverdét Thurzó György.

z) Ó-Budát Barber István.

j) Sdmár várát Podmaniczky János.

v) Kassai harmiicizadot Kassa városa.

Valósággal tehát a korona birtokában lévő javadalmak csak 82,000 arany forintot jövedelmeztek. Valóban szemtelenebb, undorítóbb országos rablás alig követetett el valahol, mint Magyarországon Ulászló és Lajos alatt; nem csuda, ha a nemesség és nép gyűlölte a főurakat, papokat és tőzsér szövetségeseiket, kik az állam kincsein rágódtak, a népet utolsó rongyaibul kifosztották, a végvárat védetlenül hagyták, az országos adót elorozták, rablóit kincseiket pompa, fény, aljas tivornyákra pazarolták s inig ők egy lakodalomra, egy ékszerre, ezreket költöttek, a király koplalt, foltos csizmában járt; a végvárak falai összedültek. Lajos decemberben nejét Fehérváron királynénak koronáztatta, magát teljes korúnak nyilvánította és atyja ígérete szerint az alkotmányra megesküdünt.

II. Lajos királysága.

A fiatal király testben, léleekben gyenge egyéniség volt, neje Mária, nagyravágyó, büszke, erélyes asszony, gyenge férjét erélye és eszével felülmúlta, — de mint magyar királyné is, osztrák hercegasszony maradt, politikai irányt külföldről vett,

családi érdekeit az országéinak eléje tette, kény ural mi körben növekedve föl, a szabadsággal, az alkotmányos kormányzattal megbarátkozni nem tudott, minden szabadabb nyilatkozatot tiszteletlenség, forradalmi merényletnek tartott, szégyenlte szegénységét s ezt nem a bitorlóknak, nem a ragadozó főuraknak róta föl, de a nemességnek, a visszaélések ellenségének; szerette a hízog főurakat, férjénél idősebb, erélyesebb, eszesebb lévén, reá nagy hatást gyakorolt, főntartotta a kormányzóság szellemét, a királyt a nemzettől elidegenítette, a hatalom az oligarchia, a nyomom kormány kezeiben maradt, a nemzet, fejedelmétől vezérelve, a megsemmisülés örvényéhez rohanva haladt. A bukást siettette az osztrák szövetség. — Ferencz, francia király, félve a Habsburg-ház világuuralmától, vágyva a szétszakgatott Olaszországra, V-ik Károlyt Olaszországban megtámadta. — Lajos sógorának hű szövetségese volt, Magyarország Európa államai közt tekintélyes helyet foglalt el, Ferencznek érdeke kívánta Magyarországnak ártalmatlanná tételét, ennélfogva a magyar segélyt a török támadás által kívánta megakadályozni, reménylte, hogyha Károly sógora és testvére Ferdinand, a török által fenyegettetni fognak, Magyar-, Csehország és Austria Károlyt segíteni nem fogják; — ennélfogva titokban mindent elkövetett Soliman ingerlésére; a török által Károly erejét akarta megbénítani. A diplomacia működése, a nemzetközi érintkezés, a mostaninál nehézkesebb lévén, Lajos nem ismerte Ferencz ármányait, a budai papi kormány nem gondolt reá, hogy a legkeresztényebb király egy pogány fejedelemmel szövetkezhessek, Nándorfehérvár bukását panasolta, segélyt kért a kéziül, mely alattomban Solimánt vezette, a nemzettel együtt megbukott, bukása rugóinak sejtelve nélkül; — a németek, kikért a roskatag nemzet a török ellen hősiesen síkra szállott, nagyszerű

segélyt szavaztak meg, de egyetlen egy lándzsás vitézt sem küldtek, imát rendeltek, de az isten ez alkalommal csudát nem tett.

Lajos, részint a török elleni védelem, részint üres kincstára fődözésére, novemberben Budán országgyűlést tartott, a rendek, a török közvetlen szomszédságaiul megrémülve, nagyszerű áldozatokat ajánlottak, a nemesség azt hitte, hogy a hazát törvényekkel megmentheti; — a főurak szívesen ajánlottak, mert a hatalom kezükben lévén, maguk nemcsak nem fizetlek, de még jobbágyaik adóját is maguknak szedték be és így e nagyszerű ajánlatok által legtöbbet ők nyertek. A lelkes országgyűlés minden helyes földész és zsellérré, fejenként 1 arany forint, közönséges .hordó borra 50, középszerűre 75 dénárt, nagyra 1 aranyforint, s erre 10 dénár, 1 db ló, tehén, vagy ökörre 5 dénár, juh, kecske, méh, disznóra 2 dénár adót határozott; a városi kereskedők, posztósok, szatócsok, fazekasok köteleztetnek árucikkeik értéke $\frac{1}{20}$ -adát, a tőkepénzesek, tőkájük Vao-adát, a királyi kincstárba befizetni; a mesteremberek, halászok, zsidók, fejenként 1 forint, a humorosok, hutások, molnárok, minden kő, vagy kemenczétől, szinte 1 forinttal rovattak meg. Városi kereskedők, posztósokra, minden ló után 50 dénár adó vettetett ki. A tized nélküli plébánosok köteleztettek, arany és ezüstjeik $\frac{1}{10}$ -edét a kincstárba beadni. Egyhelyes és egyházi nemesekre szinte 1 forint vettetett; felemelték a harminczadokat, rendelkeztek a sóbánya és pénzverdéről, elhatározatott a koronauradalmak erőszakos visszavétele, a bácsi adómaradványok, szigorú behajtása meghagyatott; a papok 10-edé felének lefoglaltatása, a papok zászlóalj illetékének ki nem állítása esetében elrendeltetett; a nemesség és papság e kivételes alkalommal, összes jövedelmük felét, boraik és nyájaik után, a parasztokkal egyenlő

adót ajánlottak fel. — Minden nemes tartozott felkelni rögtön, birtok veszté sulya alatt. Az adó összeírása és behajtására, megynként két nemes választása rendeltetett, az országos kezelésére az országgyűlés által 2 nemes és két báró választatott.

Valóban ezen ajánlatok, nagyszerűek voltak, méltók egy hatalmas, szabad nemzethez, megfelelők a fenyegető veszélynek, ha végrehajtnak, Magyarország nem csak határait védheti meg, de Konstantinápolyi is elfoglalhatta volna; — ehez azonban más nemzedék, más király és kormány férfiak kellettek volna; — a király gyenge és gyermek, a kormány férfiai tehetlen szipolyok, a főurak: ragadozó ököllovagok, a papság: feslett erkölcsű, farkar és rosszakaratú egyének, a nemesek: tiltakozó szájhősök voltak; a főrendekben a jóakarata, a király és nemességben a tetterő hiányzott, a nagyszerű határozatok, mint más számos törvény, csak papiros vár volt, szemlélete a jóakarata nemességét, a hiszékeny királyt, kellemes önérzettel töltötte el, fenn állt, míg leíratott, mihelyest azonban hozói szétoszlottak, a főurak és kormány mérges lehelete, azonnal szétfnjla; — általa egyedül a főurak nyertek, kik a törvény ürügye alatt, a nagyszerű adót, roskadozó jobbágyaiktól, maguk számára behajtották.

A nagyszerű ajánlat, a kincstárba 50,000 forintnál többet nem hozott be, ez mutatja, hogy a nemzetnél, a haza szeretető csak szójáték volt, nyomom farsangi alakoskodás, melyet a rendek, a nemzet tátongó sírja mellett ügyesen eljátszottak; — mert ha legalább a nemesség, komolyan vette volna a törvényt s maga és jobbágyai, adóilletményüket befizetik, ha a megyék a behajtás felett örködnek, legalább tízszer annyi összegnek kellett volna befolyjni a kincstárba. — De már a nemesség is hanyatlott, szájhössé aljasodott, az országgyűléseken csörgette

kardját, az oligarchiát, kormányt és főpapságot elborította szemrehányásaival, midőn azonban megyéjébe visszatért, s vívmányait végre kellett volna hajtani, a megajánlott terhek alól, magamagát is kivonta; — vádolta a kormányt, az oligarchiát, a főpapságot, pedig az ország bajainak, ha nem közvetlen, de közvetve, ő is egyik okozója volt. A megyerendszer már ekkor teljesen ki volt fejtve, a megyék hajtották be az adót, ők rendezték a felkelést, a nemesség számos volt, ura a megyének, ha lelkesen fellép, a haza elleneit megtörhette, a honvédelmet szervezhette volna.; de maga sem szerette a harczot, vagyonát, az oligarchia elleni küzdelemben, nem merte koczkáztatni: szilvafai árnyékában elszenderült, és álmodott ősei nagy tetteiről.

1523-ban, Lajos a Csehek ismételt meghívására, kiknek, csak névleg volt királya, mert jövedelmeit a hűtlen nagyok elfecsérelték, Csehországba ment. Távolléte alatt a kormány vezetését, az ország főkapitányságával együtt Báthory nádorra bízta, távozása előtt a Zengi, Knini, Skradini, Klissai, Krupai Likai, Osztroviczai végvárakba osztrák őrséget fogadott; a hatalmas Magyar- és Csehállam feje, már területét sem tudta önerejével megvédni, nem pirult az ország végbástyáit idegen kezekre bízni, vránai perjellé, mely a leggazdagabb papi állomások egyike volt, s hadi tekintetben a végeken nagy fontossággal bírt, Baráti Mátyást, a királyi éléskamara tisztjét nevezte ki; mindez, a választott országtanács beleegyezésével történt, sőt a végvárak átadását, a nemzeti párt feje, Verböczy István, mint követ, eszközölte; érette tehát a királyt vádolni nem lehet; király és nemzet, összeillettek. Zápolya János, a király távolléte alatt összehívta híveit, országszerte a király és az országgyűlés határozatai ellen izgatott; — hazaárulás volt ez, inert az országot kétségkívül nagy veszély fenyegette, ezt csak a megszava-

zott áldozatokkal lehetett volna eltávolítani; — a törvényeket a nemzet hozta, végrehajtásuk a megyékre volt bízva; — e törvények tehát szükségesek és alkotmányosak voltak, de Zápolya mérhetlen dicsvágya, hazaszeretetei nem ismert, ő a haza romlásával is király akart lenni, s ezért, bár az egység a haza megmentésének főellétele volt, a távollevő Lajost meg akarta buktatni, számításait azonban, Lajos gyors visszajövede és öngyávasága meghiúsították. — Lajos csehországi útjára nagy reményeket fektetett, hitte, hogy jelenlétével a cseh nagyokat fékezi, az országot rendezi, Magyarországnak segínyt, magának tetemes pénzüsszeget fog kieszközölni, — egyik célja sem sikerült, egyedüli vívmánya, szent-Pál feje volt, csekély kincs azon időben, midőn egy élőszenet is kevés lett volna az ország határai megőrzésére, a feneketlen kincstár betöltésére.

Lajos 1523. Szent-György napra hívta össze az országgyűlést, a király pénzt kért, az ellenzék feje Zápolya a kormányt fecsérléssel, Báthory nádort sikkasztással vádolta: kétségkívül a kormány az ország pénzügyeit, könnyelműen kezelte, Báthory és társai, kezeihez sok pénzt ragadt, — helyes volt a vád; de nem csak a fők voltak bűnösök, ennél fogva, meg kellett volna támadni mindazt, ki a törvények végrehajtását meggátolta, a sikkasztásban részt vett; — ha ezt Zápolya kiviszi, az egész nemzet háláját kiérdemlette volna; — Zápolya azonban megállapodott a főknél, adatokkal vádját nem támogatta, eljárása szöszátyárkodás, párt manevre-re sílyedt, és semmit sem eredményezett. — Az országgyűlés 59. törvényt alkotott.

1. Megrendeli az országos jövedelmek megvizsgálását.

2. A király, a királyi kincstárnokok, a megyei adószedők, kapitányok megszámlol tatására, urak és nemesekből biztosokat nevezzen

3. Számoljanak a királyi engedelemmel az pénzverők, enélküliek büntetessenek.

4. A király, az adókiivetés, az adószedők és szolgabírák által behajtott adóösszeg megvizsgálására, az adóhátralékok kidé ritésére, megyéknént, esküdt biztosokat küldjön ki.

5. Tartassák nyomozás az adószedők eljárása felett.

6. Az adóval adós főur kétszeres adóban, az adószedőkkel a törvény ellenére kiegyezkedett főur, vagy nemes, az adószedővel együtt, az adó kétszeres összegében marasztassék el.

7. Az adót letartóztató fő- és alispánok, hivatalaikból csapassanak ki; — a letartóztatott adót, kétszeresen fizessék vissza, a bűnös alispánért, az ártatlan főispán ne büniéttessék.

8. Az adóhátralékok, a királyi adószedőknek fizetessenek be, ebből az ország követei díjai, a kapitányok és katonák zsoldja elégíttessék ki.

9. 10. Azon fő- és alispánok, kik egyes nemeseket, az országgyűlés és nemesektől jogtalanul felmentettek, törvények szerint büntetessenek.

12. A király, a reménylhető idegen segély mennyiségéről biztos tudomást szerezzen.

13. 17. A határok védelmére, a király, egyháznagyok, bárók, zászlóaljaikat küldjék le.

14. Hivatalokra, kizárólag született magyarok neveztesse nek.

15. Minden végvárba két nemes várparancsnok neveztesse nek.

16. Két hivatalt senki se viselhessen.

18. 19. Tíz házhely után 1 paizs, dárda, vagy ijjal fel fegyverkezett lovas állíttassák; — az egyhelyes nemesek szinte fejenként kelnek fel, fegyveresen, lóháton, vagy gyalog, ne kos csikon jelenjenek meg a táborban.

20. 21. A katona kihágásokról, a régibb törvényeket ismétli.

22. Magán szövetségeket eltörli, csak a királyértieket engedi meg.

23. 24. Minden helyesgazda és zsellér, 2 forint adót fizet.

25. Adómentesek a 3 arany forintnál csekélyebb birtokok, és úri cselédek.

26. 27. A királyi birtokok adókötelezettek, Erdély és Slavóniában az adó, a Magyarországihoz hason arányban fizetetik. — Ezen adót a király kizárólag a honvédelemre fordítsa, belőle adósságait ne fizesse, más költségeket ne tegyen.

28. 38. Rendelkezik a pénznemek és bányákról, az újabbak a régieknél ¹⁰/100-adával értéktelenebbek.

39. A magán pénzverők, jószágvesztéssel büntettetnek.

40. A nemesi felkelésből kimaradók, jószágves'desse] lakóinak.

41. 42. A papok, katonailletéküket, a nemesekkel hason arányban állítsák ki.

43. 44. A megyei kapitányokat a király nevezi ki és egyedül tőle függnek.

45. A királynak ellenszegülő főúr ellen, a nemesség köteles fegyvert fogni.

46. 47. A szászok rendes adóját és harminczadokat rendezi.

48. A perlekedés folytattatok.

49. 50. Nagy hatalmaskodási esetekben, gyors eljárást rendel.

54. 55. 56. Az alnádor köréhez tartozó ügyekben, az ítélmesterek beavatkozását eltiltja.

58. Közönséges nyomozásoknál, királyi és nádori küldöttek, csak a perlekedők kérelmére küldessenek ki.

58. 59. Szabályozza a vámokat, Török Bálint, Héderváry Ferencz és a Sulyok testvérek, a hűtlen nándori és szabácsi várparancsnokok birtokai elkobzását elrendeli.

53. A lutheranosokat, fő- és birtokvesztéssel bünteti.

Újólag tehát nagy adó ajánltatott, megrendeltetett az óriási adóhátralék behajtása; mily nagy lehetett ez, mutatja Verbőczy István személynök jelentése, ő mint biztos 25 megyébe: Pest, Gömör, Ilont, Nógrád, Zólyom, Szolnok, Heves, Trencsén, Békés, Nyírla, Arad, Csanád, Csongrád, Temes, Bács, Bodrog, Bihar, Turóc, Zaránd, Torontál. Kraszna, Szabolcs, Komárom, Pozsony, Szalmaíba, melyek közt volt Pest, Bihar, Bács, Nyírla, az ország négy legnagyobb megyéje, melyben bírt a legnagyobb Oligarcha Zápolya János, jobbágyi és úri adóban összesen csak 43,225 aranyforintot tudott behajtani: — a törvények kijátszásának, e csekély összeg csalhatlan bizonyítéka; Verbőczy erélytelenül járt el, de maga nem orzott, (mert ha ezt teszi, nádori elmozdításakor, oligarchia ellenei, ezért kérdőre vonták volna) és mégis csak 45,000 aranyforintot tudott beszerezni, vagy alig negyedét, a jobbágyi kapuadónak.

E törvények a nemzet erkölcsi és anyagi sülyedésének sajátos bizonyítékai, mint több czikkekből kitetszik, most már nem csak a főurak loptak, de a megyei választott alispánok is; nem csak a főurak húzták ki magukat tömegesen a fölkelésből, de a nemesség is; míg azelőtt a nemesség, teljes fegyverzetben köteleztetett megjelenni, most már megelégedtek a lovas íjászokkal is; a lángol méjü szónok Verbőczy István a nemességtől, melynek bálványa volt, a haza megmentésére csak csekélységet tudott összeszerezni; — Zápolya János, a leggazdagabb és legtisztább kezű főúr, adóba csak 2000 forintot fizetett, mi

sokkal kevesebb volt, mint mennyit egy uradalma után kötelezettek volna fizetni.

A törvény terén ez évben találkozunk először a reformational, mely később az ország újjászületését eszközölte, egy század múlva a lakosság nagy részét meghódította; — a nemzet ez országgyűlésen, az új tan ellen, méltatlan szigort alkalmazott, ezt több okok idézték elő; — a nemesség nem szerette, mert Németországból eredt, tanait nem ismerte; a kormány gyűlölte, mert a kormány élén püspök állott, király és királyné legerősebb, legengedelmesebb támasza a főpapság volt; a reformatio tehát, közvetve a kormányt is megtámadta; — az ország a romai pápát szerette, mert a török ellen, több év óta, valódi segílyt csak ő adott; — az ellenzék vezére Verböczy, túlbuzgó római katolikus volt, mint ilyen, a reformationnak erős ellensége lévén, pártját magával ragadta. — Sajnos, hogy ezen embertelen törvény, a vakbuzgó kancellár által végre is hajtattott; Húm György budai könyvkereskedőt megégették, Örlet Vid és Grüneus Simon száműzettek, Mild János, szebeni iskolaigazgató, eretnenség! perbe fogatott.

A magyar név becsületét, a harczlëren ez évben Tomory Pál, hajdan katona, később barát, most kalocsai érsek tartá fel; — Ferhát basát a Szerémségben megverte; — sajnos, hogy a pillanatnyi lelkesedés, mit a nemzetben e szép kezdet feltámasztott, csakhamar kialudt. A nemzet tétlen, szőszátyár sérelmi belpolitikáját folytatta, a honvédelmi erő szervezése helyett, az idegen hatalmakhoz, könyörgő küldöttségeket menesztett és várta a csudát, mely a közelgő véstől megmenti. — 1524-ben az ország Szatmáry György esztergomi érsek, és kancel tartól megmenekült, az ármányos főpap, a királyt föltétlenül kormányozta, benne a nemesség iránti bizalmatlanságot, haláláig fentartotta,

— fentartotta az ostoba, ábrándos, törökfaló politikát, mely a törököt folytonosan ingerelte, vele a békét, becstelennek tartotta, bár az elszegényedett, fejetlen ország várait sem tudta tőle megvédeni, — paizsul szolgált a németeknek, bár ezektől az ország bókoknál egyebet soha sem nyert, s magát, csak a törökkeli szövetség, vagy béke által tarthatta volna fel; de Szatmári csak közönséges pénzszerző pap volt, ki magas állását, kincshalászatra használta, fizetett eszköze Károly császárnak és ezért, a kormánya alatti nemzetet, németország villámhárítójává alacsonyította, — Végrendeletében, 60,000 aranyat ajándékozott a királynak, az Ausztria által birtokolt magyar várak kiváltására, hihetőleg tudta, hogy az általa koldussá tett király, ebből egy fillért sem fog a nevezett célra szentelni, s nagyszerű hagyományai által, szennyes tetteit, az utókor előtt le akarta mosni. — A kormány és érsekségben Szálkán, közep-tehetségű, gögös, fukar főpap követte, ki később a hazáért, melyet oktalan kormányzata által megbuktatott, Mohácsnál elvérezett. — A fejetlenség a papi kormány alatt, folytonosan növekedett, a törvények kigunyoltattak, a Szörényi bánóság elvesztett. — a nemesség szónokolt, Zápolya ármánykodott, a kormány és főurak egyesülve fosztogattak, a király nevével enyelgett, nélkülözött és tétlen nézte az ország feloszlását.

Ez évben tartatott ugyan országgyűlés, tartama idejét, határozatait, azonban homály fedi, hihetőleg a múlt évi nagylelkű ajánlatok, számoltatási parancsok, dörge szónoklatok ismételtettek és nem fizetett, nem számolt senki. — A kormány ez évben, egy időre megnyerte Verböczyt és Frangepánt, a nemzet vezérei által megnyugtatta, a kormány visszaéléseire szemet hunyt. Ez időben az országban 3 határozott színezetű, kormány, nemzeti és Zápolya párt volt; a kormánypárt élén Báthory ná-

dor, Szálkán kancellar állottak, e párthoz tartozott az összes főpapság, kevés kivétellel, az egész oligarchia, a tőzsérek, az idegen követek, az összes udvari személyzet; — a párt, a király iránt föltétien hűséget színlelt, az ország jövedelmein osztozott, az adó nagyrészét erőszakosan eltulajdonította, az államjavakat részint zálog, részint ajándék czimén, magához rántotta a bányákat zsidók és idegenekkel kezelte és velük osztozott, a nemességet megvetve, a törvények ellenére, külön tanácskozott, vele csak közvetve, üzenetek által érintkezett, az igazságszolgáltatást, önértékében kiaknázza, a végrehajtást ott, hol az ítéletek nyomása daczára., reá kedvezőtlenül ütött ki, megakadályozta; az ország érdekeit, a Habsburg ház érdekeinek alárendelte, az országtanácsban meghívta a királyné idegen környezetét, vele az ország morzsáin osztozott, a gyenge királyt hízelgések a királyné befolyása által teljesen behálózta, elannyira, hogy az elámitott ifjú, a korona és haza érdekében hozott szigorú törvényekben, a nemesség számoltatási követeléseiben, Zápolya ármányt, forradalmat látott, — s fosztogatóihoz csatlakozott, kik a kincstárt, feneketlen hordóvá alakították, a királyt koldusbábbbá aljasították. — A nemzeti pártot képezték: a középs és alsónemesség, a városok és falusi lelkészek; a nemesség látva az államjavak, az adó elharácsolását, a törvények kijátszását, félve az ozmán hatalom terjedésétől, sértve érezte magát az aristokratia és hierarchia gögjétől, mely az államban államot képviselt, s vele már nem is tanácskozott, a bírói és közigazgatási téren önkényesen rendelkezett, foglalt, börtönözött, a törvényes elégtételt lehetlenné tette; — meggyőződve, hogy a nemzet bajain, csak teljes átalakulás, az oligarchia megbuktatása segíthet, a kormányt, magának akarta megszerezni, a kormányzat élére, a királyt kívánta állítani; ennél fogva, mióta

Zápolya bálóiból menekült, a királyság érdekeit őszintén felkarolva, bőkezű volt a király iránt; a kormányt a királytól elválasztva, ostromozta a kormányt, de a király iránt mindég teljes tisztelettel viseltetett. A királyt azonban megnyerni soha sem sikerült, a gyenge király, a büszke, németérezelmű királyné és aljas tanácsosainak, folytonos rabja maradt, ezért a magára hagyatott nemzeti párt, az országgyűléseken győzött ugyan, de győzelme teljes sikert soha sem aratott, mert országgyűlés után a legüdvösebb határozatok félre tétettek; a törvény változott, de a rendszer nem. A nemzeti pártot Árt and i Pál, Zobi Mihály és Verbőczy István vezették; Artándi Pál azonban a vezérséget csak emelkedési lépcsőül használta, mint sok magyar előtte és utána, midőn a reá nézve legfőbb polczra, az országtanácsosságra emeltetett, választóit elárulta, eladta magát az oligarchiának, a nemzet apostolába! a hatalom szemtelen eszközévé aljasodott. Zobi, középszerű egyéniség, tiszta, becsületes hazafiul jellem; a szabadság ügyéhez, a reactió üldözései közt is folytonosan hű maradt. A valódi vezér Verbőczy István, kitűnő törvénytudó, ragyogó szónok, tudományosan művelt, jószándéku becsületes férfin, valódi lángész, de erélytelen egyéniség volt, elmélet embere, gyenge államférfin; — hazánk szónokai közt első helyet foglalt el, hozzá hasonló csak Kossuth Lajos volt, — éles logikája, dörgő hangja, az igazság leplezetlen szavaival szétzúzta elleneit; a nemzeti nyomor, lealáztatás, az oligarchia bűneinek hű ecsetelése által, fölingerelte a nemesség szenvedélyeit, syrén hangja virágos szónoklatával ellágyítá a a szilaj harcosokat, az elfogulatlan tömeg vele örült, sirt és haragudott; — a gazok meghunnyászkodtak az óriási szónok előtt; az egyszerű nemes népszerűsége határtalan, az országgyűléseknek korlátlan ura volt; sajnos, hogy sem személyes bá-

torsággal, sem kitartással nem bírt; — a had ügyekhez nem értett, midőn izgatásai által teljes diadalt aratva, az ország első tisztviselőjének választatott s a nemzet sorsa kezei közé tétetett le, a reformokat, mikért évekig küzdött, nemcsak végre nem hajtotta, de feledve múltját, mellőzve pártját és a hazát, elleneihez simult; tétlensége, ingadozása, hiúsága által a hosszú nemzeti küzdelem gyümölcseit 1 év alatt megsemmisítette. — A harmadik párt feje Zápolya János volt; a Zápolya család bányáüzlet, osztrák és cseh zsákmány, Mátyás kegyei, a Corvin birtokok elrablása által roppant vagyonra tett szert, — hatalmát emeltek fejedelmi összeköttetései. Zápolya János anyja tescheni hercegnő, testvére, lengyel királyné volt. Fejedelmi birtokai, családi rokonsága, magas hivatalánál fogva, a király után első helyet foglalt el; a könnyen szerzett 72 vár és urodalom, az erdélyi vajdaság, a gögös szerencsefit nem elégítette ki, a korona után vágyott. A hatalom vonzerővel bír, a hatalmas főúrhoz, kinek birtokai Tokajiul Nyitráig terjedtek, Erdélyben fejedelmi udvart vitt, sokan félelem, többen érdeklőül csatlakoztak. A két Jagelló gyávasága, a nemzettel, az idegen fejedelmeket megutáltatta, sokan magyar király után vágytak, ezek Zápolya János, mint leghatalmasabb főúr körül csoportosultak; Zápoljának egyedüli célja a korona volt s minthogy ezt csak a király népszerűtlensége, a kormánypárt megbuktatása által érthette el, a kormánnyal folytonosan ellenkezett, a király népszerűtlenségére mindent elkövetett. — Zápolyát tisztán hiúság és önérdek vezették, pártját hozzá önérdek kötötte. Zápolya maga gyakran ingadozott, ennél fogva őt és pártját nem lehet egynek tartani a Verbőczy által vezetett nemességgel, mely a hazát akarta megmenteni s csak a kormánynak és az oligarchiának, nem a királynak volt ellensége.

A török veszélyes közeledése, a reformok meghiúsulása, a törvények folytonos kijátszása, a nemzet szegényedése, a nemzeti párt ingerültségét naponta fokozta, a kormány az adót, nem hajtatta be, a végvárak élelem, hadi szerek és őrizettel csak gyengén voltak ellátva; — a főurakat és egyháziakat, csekély összegekért, köteles zászlóaljaik tartásául fölmentette, rász pénzvetett és a török ellen, bár Soliman készülődései köztudomásúak voltak, komoly készüléteket nem tett. — Az izgatottságot növelte az Ujlaky-birtokok esztelen eladományozása. Ujlaky, ki ez évben halt meg, Zápolya Istvánnal birtokszerződést kötött, a szerződő felek magtalan kimúlásuk esetére, egymásnak kölcsönös örökösödést biztosítottak; ezen szerződés ugyan jogilag a fiuági birtokokra érvénynyel nem bírt, mert ezekben az örökösödés a koronát illette; későbbben pedig Ujlaky birtokát kegyelem útján nyerve vissza Ulászlóiuil, e szerződés teljesen érvénytelenné vált, mindezek daczára Zápolya ez örökséget igényelte. Ujlaky meghalván, a király az egész Ujlaky örökséget elfoglalta; Német-újjvárt a királyné kegyencze, Battyányinak, a többbit Móre László étekfogónak, egy aljas, jellemtelen udvaroncznak, ki később rabló és törökké lett, adományozta; Zápolya igénye tehát boszuból, a korona baszna nélkül mellőztetett. — Ha a király e nagyterjedelmü uradalmakat szükségei földözésere megtartja, vagy az ország védelmére fordítja, rendélkezését az ország nem nehezeltelte volna, mert a király szegény, a kincstár üres, az ország védtelen volt; — az örökség, törvény szerint a koronát illette; de mert azt is, mit a véletlen adott, elfecsérelték, a kormány nyomoru eljárása országos ellenszenvet támasztott, mit Zápolya, ki az országgyűlés által reménylte vélt jogait érvényesíteni, mindenképen táplált és a király eljárása ellen tiltakozva, az országgyűlésre hivatkozott.

Az elégtelenség szításában itt társra talált Frangepán Kristófban, — Frangepán a magyar főurak közt legtöbb katonai jártassággal bírt, Ulászló választásakor Miksa pártjához csatlakozott, — 1509 —14. Velence ellen Miksa seregei egy részét vezényelte, fogságba esett, Miksa közönnyel nézte elfogatását, — Bakacs kancellár, ki Velenczétől a magyar alattvaló szabadon eresztését könnyen kieszközölhette volna, mellette nemcsak közbe nem járt, de mert Frangepán atyja Bakacs sógorával, a corbáviai gróffal rossz viszonyban állt, fölkérte a Signóriát, a szerinte gonosz embert, míg lehet, tartsa fogva, ennél fogva Kristóf ur 1519-ig fogva tartatott és csak szökés által tudott menekülni. Frangepán fogságába! menekülve, többször visszaverte a törököt, jogosan számított a Baráti halálával megürült vránai perjelségre, vagy a liorvátbánságra; — kinevezte tését a hazai érdek követelte. — A nyomora papi kormány nem szerette a jeles férfiakat, Frangepán a jeles hadvezér rossz udvaronc volt, fogságában sem tanult meg hajolni, — egyik állomást sem nyejrtte el, — bán maradt a corbáviai gróf helyettese, perjelnek a csekély tehetségű, erőszakoskodásaiért gyűlölt Tahy Jánost nevezték. — Frangepán Kristófot „Tót-, Horvátország és Dalmátia védnöke“ czimével elégitették ki. — Ezen méltatlan bánásmód elkeserítette Frangepánt és ez időiül fogva a büszke főúr mindent elkövetett a nyomora papi kormány megbuktatására, — egyesültek a kormány ellen, a legszellemduabb szónok Verbőczy, a legjelesebb katona Frangepán, a leggazdagabb főúr Zápolya.

Solimán 1525. tavaszán Budára követséget Indított, békét ajánl t, ha Magyarország a török seregnek, Németország megtámadására szabad utat enged, haddal fenyegetődött, ha ezt megtagadja. A kormány, bár a várakban sem hadi szer, sem

eleség, sem elegendő őrség nem volt, a királyi, országos, főúri zászlóaljok ^{3/*}-e is hibázott, a kincstár üres, a szövetségesek rögtöni segélyére nem számíthatott a nemzet, a kormány, hogy Károly zsoldját kiérdemelje, a királyné kegyét fönntartsa, a nemzeti izgatottságnak más irányt adjon, háborúra hajlott s mert a követség jövetele és ajánlata előtte már ösmert volt, az országgyűlést májusra összehívta. A török követség szinte ekkorra érkezett Budára. A király visszavetette békeajánlatát, az országgyűlés vak önhittségében, a rajongó Verböczy által e tekintetben félre vezetve, inkább a háborúra hajlott. A kormány elleni vihar, a török követség távozta után tört ki. A nemesség a Rákoson, a főurak Budán gyűltek össze. — A nemesség, tartva a budai merénylet ismétlésétül, fegyvereinek, a tanácskozmányokbani megtartását elhatározta. Zápolya a Rákoson maradt május 12-én a nemesség a királyt, küldöttség által körébe hívta; a főnemességet a Rákostul eleinte gög, később félelem tartotta vissza, a királyt sem akarta oda bocsátani, tartva tőle, hogy a nemesség a királyt az ország valódi állásáról föl fogja világosítani s a jól értesült király, kormányát elbocsátja s az oligarchiától támaszát meg fogja vonni; a király, tanácsosadul félrevezetve, üzenetet küldött, ebben a nemzetet a török készülődéseire figyelmeztette, a honvédelem szervezésére adót kért. Ezalatt Zápolya a nemesség fölizgatására mindent elkövetett, az elégtelenséget fokozta a király kimaradása, a múlt évi adószámadásrnl hallgatás, a főurak megvető magukviselete, az új nagy adó követelése. — Szálkának szemére hányták buja életét, szidták Szerencsést, a kormány tózsérét, a Fuggereket, Thurzót, a bányák bérlőit, nem kímélték az oligarchia egyéb tagjait. A kormány a nemesség iecsendesítésére Burgió pápai követ közbenjárását kísértette meg, mi azonban sikertelenül maradt; a ne-

messég a királyhoz 60 tagbul álló küldöttséget menesztett, ezáltal követelte:

1. Szálkán László kancellár elmozdítását és feleletre vonását.
2. Új országtanácsosok választását.
3. A pénzsilányító Szerencsés halálát.
4. A királyné német környezetének 5 nap alatti hazaküldését.
5. A német és velencei követek eltávolítását.

A kormány a nemesség lehangolására, ügynökei által elhíresztélé, hogy a pesti népet fölfegyverzi s ha a nemesség a kormánynak békét nem hagy, vele megtámadtatja, — az országgyűlés főbbjei megnyerésére, a megvett renegát Ártándi Pál által ígéreteket tett, a tömegnek általa szónoklatokat tartatott, a fenyegetés a tömeget elkésécsítette, a bőkezű ajánlatok megvetéssel fogadtattak, a hajdani vezért, a hetyke Ártándi uramat kardlapokkal némitották el. — Egy, Zápolya által ügyesen fölhasznált véletlen fokozta az elégedetlenséget, ugyanis királyi apródok a várbul, falusi rokonaiknak lehoztak mutatni egy drága fegyveres bábót, melyet Lajos király, Zsigmond lengyel királyi urabátyja 5 éves fiának szánt, a tömeg az arany rojtokban nagy pazarlást látott, és egész ünnepélyességgel Szerencsés helyett fölakasztotta. A király válaszával 3 napig késett, korunkban, midőn a betű öl, a diplomatikai csalás már a tökély legmagasabb fokára emelkedett, az országgyűlések folytonosak, a fizetett képviselők nagy része az országgyűlést multság! idénynek tekintti, 3 napi felelet gyors eljárásnak tekintetnék, roppant halogatás volt azonban, 3 századdal ezelőtt, midőn az országgyűlési tanácskozmány ideje 15 nap, a tanácskozők erszénye szűk volt. A király a német környezet, a német és velencei követek eltávolítását megtagadta, Szálkán és Szerencsés ellen

azonban késznek nyilatkozott törvényes vizsgálatot tartani. — E vizsgálat vagy az országtanács, vagy a főtörvényszék előtt folytatott volna, az országtanács nagyrészt a főtörvényszék, egészben Szálkán teremtményei, büntársaiból állott, az egész vizsgálat tehát, ha az országgyűlés azt nem maga, vagy küldöttjei által hajtatja végre, nyomom alakoskodás lett volna, s mindkét vádlott diadallal mentetett volna föl. — A vezetők a cselt átlátták, május 18-án a királyhoz újólag egy 120 tagból álló küldöttséget neveztek s őt a személyes megjelenésre ismételve fölkérték. A sürgetett király tanácsot kért a lengyel követül, ki engedékenységet ajánlva, a jóakaratai, tehetetlen, de nem ostoba ifjú király megjelenését megígérte. Szerencsés, a keresztelkedett zsidó tőzsér, hogy magát kimentse, Fuggerek és Thurzóra hárított minden sikkasztást, ezáltal a rögtöni büntetést elkerülte.

A királyt a Rákos örömríadással fogadta, de Zápolya hívei szemére hányták az ország jövedelmei, az adó elpazarlását, a király feleletében „hol bevétel nincs, ott pazarolni is lehettem“ kijelenté, hogy a múlt évi országos végzések nem az ő akaratából nem hajtattak végre; mire Verbóczy az ország nyomorát ragyogó ékesszólással festve, a nemzet nevében melegen fölkérte a királyt, — hogy a király a kormányt vegye kezébe, gonosz tanácsosait, a féktelen kapzsi urakat űzze el, rendezze a haza ügyeit, — mindenek előtt kért új kancellárt, új országtanácsválasztást, a silány pénz megszüntetését, kérte Fuggerek és a német környezet kiűzetését, — Frangepánnak horvát bánná neveztetését, az ITjlaky örökségnek Zápolya részerei átadását. — A nemesség részéről, ha kívánalmi teljesíttetnek, hű és szilárd támogatást ígért. — A nemesség kívánalmainak rögtöni megerősítését sürgette, a király halasztást kívánt és

testőreivel Budára távozott. A főurak bátorsága naponta fogyott a Rákosra egyenként átszállingóztak, csak a papság maradt Budán, magukra maradva, a nemességet megkérdézték, akarnak-e velük tanácskozni, igenlő választ nyerve, szép csendesen átkullogtak.

A király válasza folyvást késett, az országgyűlési 15 nap végéhez közeledett; a főurak és papság jelenlegi magatartása, újólág meggyőzte a nemességet, hogy a hazát csak az oligarchia megtörése, a kormányrendszer és tagjai megváltoztatása mentheti meg; — a szónoklatok ideje lejárt, elvégre tenni kell, az ország átalakítása, az oligarchia fékezésével soká várni nem lehet; előbb a bel, később a küllellenséget kell levérni; s mindez csak úgy kivihető, ha az országgyűlés a kormány elűzése által a királyt nemzetellenes kormánya és idegen környezete hálóibul kimentí, egy tevékeny, becsületes kormányt alakít, új országgyűlést tűz ki, melyen a nemesség tömegesen fegyverben megjelenik s innen a viszonyok kívánalma szerint, rögtön a bel, vagy küllellenséget támadja meg. Az országgyűlés e céltul vezéreltetve, a király felelete késvén, Hatvanba Szent-Iváa napjára országgyűlést tűzött ki, a nemességet egész hadilitékével megjelenésre szigorúan kötelezte; a rákosi országgyűlés határozatainak a király elé terjesztése, a határozatok megerősítése eszközlésére 150 tagbul álló küldöttséget hagyott hátra. A határozatok következők voltak:

A királyi tanács, ujonan alakíttassák, az idegen befolyás szűnjék meg, a király a hatvani országgyűlésig, kormánytanácsosokul nevezzen néhány egyháznagyot, bárót, és ezekkel kormányozzon.

A király, tanácsába idegent ne hívjon, tőlük minden hivatalokat és javadalmakat vegyen el, hivatalokra kizárólag csak magyarok alkalmaztassanak.

Kancellárnak a király, érdemes magyar főpapot nevezzen.

Fuggerek, minden idegenek, a velencei és német követek az országbul küldessenek ki.

Burgió és mások, kegyépénzei szüntessenek meg; Salamon Imre (Szerencsés) az udvartól száműzessék és bűneiért lakoljon.

A brandenburgi mark gróf és más hatalmasok által tett foglalások tulajdonosaiknak adassanak vissza.

Törökországba só és fegyver, más országokba barmok kivitele tilos.

A Morvahatár igazittassék ki.

Azon egyháznagyok és főurak, kik 50-nél kevesebb katonát állítanak ki, katonát ne állítsanak, de katonailletőségük árát a megye pénztárába fizessék. — A megye kapitányokat választ, kik az adót kivetik és zsoldosokat fogadnak.

Megyénként a katona- és adóilleték kivetésére (a megye által) 4 nemes választatik.

A király Mátyáséhoz hasonló jó pénzt veressen.

A király és királyné zászlóalj illetőségüket állítsák ki.

' A török által elpusztított helyek nem adóznak, ezek kivételével, a helyes embereken kívül, a ház- és szőlőbirtokos zsellérek is adózzanak.

A királyi tisztviselők fizetésére, minden vidéken pénztárak jelöltessenek ki.

A nyomor oka a rossz pénz lévén, kik eddig pénzt, királyi engedély mellett verettek, számoltassanak meg, ha számadásuk helyes, a vert pénz teljes értékű, minden további keresettől mentessenek fel; azok azonban, kik silány pénzt verettek, az ebből nyert hasznot, a királynak fizessék be; kik pénzt, királyi engedély nélkül vertek, mint hűtlenek büntetessenek; kik ide-

gen pénzt hoznak az országba, pénzük koboztassék el, büntár-
saikkal együtt égettessenek meg.

A király Horvát-, Dalmátország bánságát, a gyűlölt Tahy Jánosiul vegye el és bánnak más érdemest nevezzen.

Koczka Lászlót és Szaniszlót, kik a múlt évben gyilkos-
ságot követtek el, a király az országbul küldje ki, pénzüket
foglalja le és fordítsa a végekre.

Az esztergomi érsek végrendeletét a király hajtassa végre,
György és Tamás esztergomi érseknek hagyományai fordíltassa-
nak az ország szükségére.

Az arany és ezüst kivitele újólag eltiltatik.

Héderváry Ferencznek menvédlevél adassék. és magát igazolja.

A Szörény, Pozsegavadéki 12 megye nemessége jogai tar-
tassanak meg; Hatvanba, Szent-János napra országgyűlés tüze-
tik ki, ezen minden nemes, fejenként lóháton és 10 jobbágy
után 1 teljes készületű fegyveres lovassal köteles megjelenni;
— a felsőmegyék régi szokás szerint lovas helyett lövészt hoz-
zanak, 10 szegény nemes állít egy lovast, a káptalanok, kon-
ventek, prépostok, apátok, maguk helyett 1 lovast állítanak;
jobbágyaikbul minden 10 után egy lovast állítanak, Temes, To-
rontál, Bács, Valkó, Szerém, Pozsega nemesei csak követeket
küldjenek, maguk az alsóvégek védelmére, maradjanak honn. —
Erdély és Slavonia, szinte csak követeket küldjenek, de Erdély
1000, Szlavónia 1000 lovast tartson készen. — Ezen ország-
gyűlésen a haza és király java, a nemesi szabadságért buzgó
főuraknak katonákkal! megjelenése szinte megengedtetik, idegen
zsoldosokat azonban magukkal ne hozzanak.

A hatvani gyűlésen meg nem jelenő nemesek, a nemesség,
fej- és jószág vesztéssel büntetteinek; gyermekeik örök szolgál-
hígba esnek.

A nemesség az országgyűlésen alispánjai vezénylete alatt jelenjen meg; ha az alispán alkalmatlan, helyette kapitány választassák, — kárt ne tegyenek, a tett kárt tartoznak megéríteni.

A 10-ed fizetés, a hatvani gyűlésig fölfüggesztetik, ha a hatvani országgyűlés jónak látandja, a tized, a végvárok és elpusztult városok helyreállítására fog fordíttatni. — A papság katonaságát a végekből, dézsmavesztés súlya alatt elne hozza.

A törvényellenes királyi ítéletek megszüntetnek.

Országgyűlésig minden por, az Ujlaky-pör kivételével megszüntetik.

A rendek adónélküli szétoszlása, a hatvani fegyveres országgyűlés, a kormányt aggodalommal töltötte el, a bűnösök féltek, a nemzet ítéletétől, a főpapság, zsiros tizedét sajnálta, a kormány az országtanácsban a királynál, a felterjesztett törvényczikkek ellen mindent elkövetett; — de most már az országtanácsot nem csak maguk képezték, részt vettek benne Zápolya és hívei is. — A horvát bánóság felett mérges vita támadt, Szálkán kanczellár és Frangepán Kristóf közt, a neveletlen kanczellár Kristóf gróf tisztos szakálát ragadta meg, Kristóf gróf a dühös főpapot pofon ütötte, az országtanács csapszékké aljasult, az ország főpapja, első minisztere és legrégibb főurai egyike, érveiket ököllel pótolták, pokoli lárma támadt: a király a nagy zaj által becses nyugalmából felháborítatva, a verekedés helyén megjelent, királyi tekintélyével a kötekedőket szétválasztotta; — mindkettő elégtételt kért, a pofért felzudult az egész papság, a pápai követ; a királynak a sajtászerű főuri párbaj felett ítélni kellett. — bár a viadalt Szálkán idézte elő, a szakálrángatásnál érzékenyebb sérelem lé-

vén a pof, a király Frangepán grófot három napra a csonka toronyba záratta. — E díszes véletlen után, az országtanács folytatta tanácskozásait, Szalkay engedékenységet, a nemzeti kívánalmak megerősítését ajánlotta; — Báthory, Sárkány, Bornemissza, tagadó válasz mellett pattogtak; a király, Szálkán okosabb és becsületesebb tanácsát fogadta el, a felterjesztett törvényeket elfogadta, Szerencsést elzáratta, a képviselők megelégedve oszlottak szét.

Báthory pártja, mihelyest a képviselők eltávoztak, bűntársukat Szerencsést, azonnal szabadon bocsátották, a királynéi udvar fejei Nostitz és Böheimb, a vlágcsaló zsidót ünnepélyesen hazakisérték, — a zsidóbul lett four, a számos udvari barátot fényes lakomára hívta fel a nép a szemtelen tüntetésen felháborodott, tényérnyalóikat a víg lakoma közt megtámadta, Szerencsés és jeles társai az ablakon ugrottak ki, a nép söpredeke, kirabolta a zsidó házat, elvitt tőle 40,000 aranyat, innen Szálkánra törtek, kinek házát szinte kirabolták, a zavar hallatára a többi főurak, ágyuk és őrséggel rakták meg házaikat, fegyvereseik lelohasztották a rablótömeg látogatási kedvét. Véglegesen a rablást Zápolya György szüntette meg, ki megunva a rakonzátlan kodást, a fosztogató tömeget katonáival szétkergette; — Szálkán házát is meg lehetett volna menteni, de Báthory, Sárkány, Bornemissza, a Brandenburgi gróf, Szálkéára a rákosi pontok megerősítéséért haragudtak s kárörömmel tétlenül nézték társuk pusztulását. — Az ellenzék és Zápolya Budáról eltávozva, az oligarchia a királyra régi befolyását ismét visszanyerte, elannyira. hogy az ingatag ifjú, már junius 6-án a megyékre leveleket küldött, ezekben a rákosi határozatokat megsemmisítette, a nemességet a hatvani gyűléstől eltiltotta és Budára, Szent-Mihály napra új országgyűlést tűzött ki.

A királyi körlevél azonban semmi hatást sem idézett elő, a rákosi határozatokat az összes nemesség helyeselte, a népszerűtlen kormányt mindenki gyűlölte, a nemzet a hosszas felelősséget megünneve, a tett terére kívánt lépni. Szent-János napján Hatvan síkján 17,000 fegyveres jelent meg, kész megbuktatni a királyt magát is, ha az oligarchiától el nem szakad, de viszont kész követni a csatamezőre is, ha a király múltjával szakítva, a nemzet élére áll s a föllekesült sereget a török ellen vezeti. A nemesség Hatvanban, magasztos hivatásátul teljesen át volt hatva, a 17,000 harcos nem pártoskodás, de a haza megmentésére sereglett össze, a nemesség, felismerve a veszélyt, tudta, hogyha késik, az ország az oligarchia szorítása közt kiadja lelkét, gyűlölte a kormányt, mert ennek bűnös hanyagsága miatt veszett el Szabács és Nándor, — látta mily rohammal szegényedik a nép, megunta a hatalmasok zsarnokságát, páratlan gogjőket, óhajtott megszámolni elleneivel. — A budai kényurak bíztak a királyi tilalomban, midőn a hatvani sereg számáru értesültek, megrémültek, és a királyt Hatvanból, minden áron vissza akarták tartóztatni; — a király átlátta, hogy az erő Hatvanba van, ha a nemzetnek ellent áll, ingatag trónja összeomlik, Szálkán tanácsának engedve, Báthory és Thurzó ellenzése daczára, Hatvanba indult. — A főurak, féltve egyrészt a királynál] befolyásukat, másrészt átlátva azt, hogy ha mint eddig, a nemzet kívánalmainak ellenszegülnek, ha egyenjogú társaikat, a nemességet lenézik, a 17,000 nemes könnyen szerezhet gyökeres elégtételt, az udvaroncok egyszerű elkergetésével nem fog megelégedni, — remegve bár, de mégis mindnyájan megjelentek Hatvanban. — A király Besenyőn hált, — a közeledőt 14,000 nemes fogadta; Lajos soha sem volt annyira király, mint Hatvanban, a nemesség tisztelettel hajolt meg az

ország fejt' előtt, szeretettel fogadta, a nemzetéhez bizalommal közeledő ifjút. A hatvani gyűlés volt a nemzet megmentésének utolsó percze, ha Lajos a nemesség lelkesedését nem hagyja elpárologni, de élére áll, Frangepánt, az egyedüli vezéri tehetséget, a vezénylettel megbizza, — az országos javadalmak bitorlóitul, a bitangéit javakat elveszi, az adóhátralékot beszedi, az engedetleneket megsemmisíti, a lelkesült sereggel a törököt megtámadja, a nemzet függetlensége, jóléte, századokra meg lett volna mentve. — Zápolya és pártja, ugyan a királyt nem szerette, de Zápolya maga gyenge, ingatag jellem, pártja csak a kormány ellenében volt erős; ha a király a nemesség élére áll, Zápolya híveinek $\frac{9}{10}$ -ede a királyhoz csatlakozott volna, mert Zápolyát nagyrészből, csak mint magyart, mint az oligarchia ellenét szerették, ha tehát a király, a nemzeties ösvényre lép, ha azt, amit Zápolya Ígért, teljesíti; ha igazán magyar lesz, ingatag pártvezérüket okvetlen elhagyták volna. — A királyban a jóakarat nem hiányzott, Verbőczy az ország szükségzeit, átalakíthatása eszközeit jól ismerte, — az oligarchia, a kormánypárt gyáva, a tömegesen megjelent nemesség lelkesült, mindenre kész, száma döntő volt, a haza megmentése tehát könnyen eszközöltethetett volna; de Lajos egykedvű hajlékony nád volt, ki felesége német környezete, befolyásától menekülni csak pillanatra tudott, — Verbőczy elmélet embere volt, óriás a szószéken, mester az izgításban, törpe a kormány élén, félénk a végrehajtásnál, — az országgyűléseni győzelem tehát bizonyos volt, — de a király és Verbőczy miatt, gyümölcsseit a nemzet nem élvezhette.

A számos nemesség, a helyzet komolyságát érezve, a csend és rend fentartásáról szigorúan rendelkezett, — a tanácskozási tér, korlátokkal rekesztetett el, a király és kísérete számára a

tanácskozási tér egyik szélén lábul elkülönzött állványt készítettek, az elkorlátolt térbe, két kapu vezetett, a kapuknál a népet, megyei nemesek tartották vissza a betódulástól, ezek örködtek a csend felett. — a nemzet tudta, hogy e nap, életében döntő percz, nagyságához, a nagy célhoz illő, higgadság és méltósággal tanácskozott. — A király és kísérete, helyeiket elfoglalva, Verbőczy István állt fel, a zaj elnémult, a nemzet kedvence élénk színekkel festette az ország szomorú helyzetét, az öregbedő nyomort, az országos fejtelenséget, a nemzet gyengeségét, az örökös veszélyt, mely a végvárakat elvesztett országot, az ozmanoktól fenyegeti, — keserűen előszámlálta a nemzet megaláztatását, feltárta okait a hasznos intézkedések meghiúsultának, élénken ecsetelte a kormány gonzságát, telhetetlen kincsszomját, gyengeségét, a nemzeti bukás elhárítására, mint egyedüli orvosszert, az országtanács ujjonni választását ajánlotta, a királyt, indítványa elfogadása esetében, biztosította a nemesség áldozatkészsége, tisztelete és erélyes támogatásául. — Verbőczy megragadó szónoklata, határtalan lelkesedéssel fogadtatott, a nemességet harag, szégyennel vegyült bánat fogta el, midőn a nemzet állapotát rajzolta, a boszu kívánata lángokban tört ki, midőn az országtanács tagjai nyomora igazgatását tehetlenségét, bűneit ecsetelte, minden nemes kardjához kapott, midőn a király és haza megmentésére segélyét fölajánlotta. — A király soha sem hallott nyomorúságos tanácsosaitól az ország állásáról, ily őszinte szigorú szavakat: az igazság szava szívéig hatott, az őszinte ragaszkodás kételyeit megszüntette. A gögös főurakat, a ledér főpapokat, rémület fogta el, midőn Verbőczy bűneiket előszámlálta, a hatalom bitorlóit, a kis kényurak, kik parasztjaik vádjait kasza tömlöczeikbe fojtották, a nemesség sérelmeit zsoldosaikkal némitották el, kik a pórak vagyonát,

és becsületét, a polgárnak pénzét és szabadságát, a nemeseknek birtokát, gúnykaczaj közt rabolták el; a korona jövedelmeit, az adót, szemtelenül zsebre rakták, a bocskoros nemességtől magukat az országgyűlésen dölyfösen elkülönözték, kik a nemesi választott tanácsosok érveit addig a királyi testőrök fegyverei, Budai ágyúival némították el, most nyárfalevélként reszkedtek, meggörnyedtek, az igazság szava, a 17,000 nemes előtt, — azt hitték, ütött a számadás órája, — és a nemzet szigorú ítélete, a gonoszokat a földszínéről elsöpren di.

Verbőczy után a kormány feje, a ravasz Szálkáu szólalt föl, kijelentette, hogy ő a kancellárság után sohasem vágyott, arrul kész rögtön leköszönni, reményű, hogy a király és nemzet, hűségéről rövid idő alatt, meg fognak győződni; — beszéde közben többször félbeszakasztott, többen szemére lobbantották lator életmódját, fukarságát, a nemesség elleni gyűlöletét, — a ravasz főpap Verbőczy és az egyesek szemrehányását mellőzte, — alázatos bűnbánó hangon beszélt, ezáltal a nemesség haragját lefegyverezte. — Szálkán után Báthory nádor, az oligarchia feje szólalt föl, szónoklata a dölyf és alázat keveréke volt, késznek nyilatkozott tetteiről az országos fő törvényszék előtt számolni, ha ez hibásnak találja, a nemzet ne csak a nádorságául mozdítsa el, de vegye el életét, vagyonát, hivatkozott a nemzet és király igazságszeretetére, reményét fejezi ki, hogy a nemzet és király őt, a törvényes ut mellőzésével ellenségei alaptalan vádjára büntetni nem fogja. — Az önző kényur jellemét a nemzet ismerte, --- e lelketlen gyáva főur a másét annyira szerette, hogy midőn később a mohácsi csatából sietve szaladt, mégis útjában, a szinte menekülő pécsi káptalant kirabolta, képzelhető, mennyire tisztelte a birtokjogot akkor, midőn még Buda várában parancsolt; népszerűtlenségét növelte

a végvárok elvesztésekor gyávasága; a tömeg ezt joggal tételességének tulajdonította; ezen fölül még különösen haragudtak reá a rákosi végzések megszüntetése, a hatvani gyűlés elleni ármányaiért. — A gögös főurat a nemesség gyűlölte és megvetette; kevély mentsége olaj volt a tűzre, beszéde általános morajjal fogadtatott, csak kevesen elégedtek be törvényszék elé állításával, a többség rögtöni letétetését követelte. — Utoljára szólalt föl Sárkány Ambrus országbíró, e jeles főur az igazsággal kereskedés, a harminczadok bitorlása, marha- és bőrkereskedésből gazdagodott meg, pöffeszkedve, szemtelenül dicsérte becses személyét, kérkedett a nemzet és király iránti hűségével, a jeles üzlet embere azt hitte, marhákkal van ügye; — Sárkány ur ügyetlen védelme az ellene különben is elkeseredett tömeget még jobban fölingerelte, mentsége szidalmakkal viszonoztatok. Az országgyűlés, a nádor és országbírón kívül vádat emelt még Thurzó Elek kincstartó, Széchy Tamás és a Fuggerek ellen; — Thurzó ravasz üzlet embere, a bányák szorgalmas hollója, Fuggerek hú társa, nagy okosan hallgatott, — a Fuggerek távol voltak, Széchy nem mutatta magát. A király az ülést föloszlatta, a nemzet kívánalmaira választ másnapra ígért.

Julius 4-én az országgyűlés tanácskozásait folytatta, — a királyhoz, ki a gyűlésből elmaradt, kívánatai megerősítését szorgalmazó követséget küldött, — a király kijelenté, hogy Badarul fog válaszolni, — hihetőleg Báthory és társainak a meuekülhetésre időt akart szerezni. — A halogatás a vérmes nemesség türelmét kimerítette, — az országgyűlés Báthoryt hivatalából letette és helyébe nádornak Verbőczy Istvánt választotta; a királyt a nádorválasztásról értesítette és küldöttség által Verbőczy megerősítésére fölkérte; a király az új választást helybenhagyta; az országgyűlés a reform munkáját folytatva,

kancellárnak Várady Pál egri püspököt, országbírónak Drágfy Jánost, horvát bán és vránai perjelnek Frangepán Kristófot. Kincstartónak Kanizsay Lászlót jelölte ki.

Július 5-én a király az országgyűlési tanácskozást személyesen nyitotta meg, Verbőczy választását, az országgyűlés ismételt kérelmére megerősítette, Verbőczy a nádorságot vonakodott elfogadni, háromszor szólította föl az országgyűlést más nádor választására s magas hivatalát csak a rendek és király harmadszori parancsára, könyezve fogadta el; az országgyűlés előtt a szokásos esküt azonnal letette. A kitűnő férfiú magasabbra emelkedett, mint reménylhette, meglehet, hogy a könyek csak örömkönyek, a vonakodás csak tettetett volt; de viszont hihető, hogy a jó hazafit a rendkívüli felelősség megdöbbenette, számot vetve magával, átlátta, hogy a nádorság a haza válságos viszonyai közt, inkább vasakaratu tett emberét, mint ragyogó szónokot, inkább hadvezért, mint törvénytudót igényelt s gyengeségét érezve, félt a magas állásul. — Az országgyűlés 42 következő, a király által rögtön megerősített törvényt alkotott.

Az országtanácsba 8 nemes választott, az ország bárói, mint ezelőtt, hivataluknál fogva a tanács tagjai maradtak.

Szent-György napra az országgyűlés kitűzetett.

Az idegeneket eltávolító rákosi végzés megerősített.

A Fuggerek, Lutheránusok, idegenek, Burgio és a kegy-pénzek tárgyában! rákosi végzések ismételtettek.

Az erőszakos foglalások megvizsgálása, a jogtalanul elfoglalt birtokok visszaadására kiküldettek az alnádor, alországbíró és ítélmesterek, a megyék fölhatalmaztattak, a királyi bírák mellé 2 nemest választani.

Rendelkezett a harminczadrul és marhatilalomrul.

A katonailletékre a rákosi végzés ismételtett

A megyéknek a megyei kapitányok választási joga visszaadatott.

Minden végtiszttség fizetésére bizonyos pénztárt jelölt ki.

A kincstartók a budai álladalmi igazgatót évi számadásra kötelezte.

A pénznemek, pénzverés és idegen pénzre ismételte a régiebb törvényeket.

A zselléreket ismételve megadóztatta.

Rendelkezett a rövid perekről.

A király törvényellenes Ítéleteit megsemmisítette.

Az ország törvényei, jogérvényes szokásai összeszedését megrendelte.

Megyei főispánokul a király csak a nemességtől kedvelt elfogadható főispánokat nevezhet.

Zápolyáknak a király az Újlaky-örökscget adja át, ők viszont a náluk lévő harminczadokat a koronának fizetés nélkül bocsásásák vissza.

A tized fölfüggesztése megszüntetik.

Az Ulászló és Lajos által adományozott egyházzvédnökségek megszüntetnek és a koronára szállnak vissza.

Héderváry Ferencznek kegyelem adatik.

Adóul minden háziul új pénzben a kamaranyereség betudásával 200 dénár, régiben 100 dénár fizettetik, ennek $\frac{3}{4}$ -e a királyé, $\frac{1}{4}$ -e a királynéé.

A király új kancellárt, országbíró, kincstárnokot, budai főlügyelőt és törvényszéki tagokat nevezzen.

E törvények nagyrészt a rákosi végzemények ismétlései voltak, az alkotmány a főispánokrul szóló törvény kivételével régi állásában maradt, de ez újítást nem is igényelt, csak a kormány személyei változtak; a nemzet bízott a királyban és

Választottaiban; mindkettőben csalatkozott; a király visszatért a reakció táborába, a nádor és tanácsosok az ország-gyűlés által reájuk bízott hatalmat az oligarchia által ki hagyták kezeikből ragadtatni.

A kormánysemélyzet eltávolítása, midőn a vita nem rendszer, nem elvek, de személyek körül forog, mindig elegendő; ellenben hol egy párt érdeke a hazáéval ellentétes, hol a pártfők piszkos céljaikért a hazát elárulják, a pártfők ott nemcsak elcsapást, de példás büntetést is érdemelnek; áruló párt csak úgy semmisül meg, ha vezérei porba hullnak, ezek halála a pártkapcsot megsemmisíti, a másodrendű tényezőket elrémiti; — ellenben hol a pártfők csak megszegyenítettnek, de nem büntetnek meg, a győzelem csak fél eredmény, a bukott párt, ha érelyes, ha ármányos vezetőkkel bír, a galambszívű győzőnek csakhamar föléje emelkedik. — Báthory és hívei kormányszata folytonos nemzetellenes támadás, törvényszegés és hazaárulás volt; — anyagi ereje a pártnak rendkívüli, szemtelensége hártálan; az ország a válság pontján állott, az országgyűlésnek tehát, minekutána az ellenpárt rosszakarata kétségkívül!, a korona jövedelmeinek helyreállítása, a honvédelmi erő szervezése életszükség volt; porba kellett volna hullatni a kormánypárt fejeit és a korona jövedelmeit közerővel kellett volna rögtönözve visszaszerezni; a válságot csak ez szüntethette meg. Válságos időkben a szigor szükség, a szelídség bűn, midőn a ház lángol, a cseppekkeli oltás a tüzet növeli, midőn a testben a gyuladás az életet fölemészttel fenyegeti, csak tetemes vérelesztés segít; így van ez a nemzet életében is; ki az állam jóllétét megtámadja, ki az igazságszolgáltatást meggátolva, a társadalom kötelekeit szétszakgatja, ki a törvényeket tiporja, az ország védelmi forrásait elrabolja; védelmi erejét ármányai által megbé-

nitja, kíméletet nem érdeme], az ily gonoszt ki kell irtani, önbűneiért és a gonoszok elrémitésére, kikre csak a példa hat, csak félelem által fékezhetek. — A gonosz előtt a kímélet mindig gyengeség, a szelídség gyávaság, fél rendszabályok a pártokat csak elkeserítik, de nem törik meg; Báthoryt és czimboráit, hatvani megaláztatásuk vérig sértette, Hatvanban a 17,000 fegyveres előtt meghajoltak, Verböczy nádorságát eltűrték, mihelyest azonban a fegyveres erő szétment, a rákosi végzések végrehajtásának meggátlására minden erejüket összeszedték és minden határozatot meggátoltak.

A király vidoran tért Budára, a nemesség a hajlékony királyt hódolatteljes fogadása, nagylelkű adóajánlata által megnyerte; ezen kedvező hangulat azonban nem soká tartott; — a királynét sértette a német környezetet eltávolító végzés, a pápai követnek zokon esett kegypenze eltörlése, a császári követ tartott a független magyar politikáiu, Thurzó Elek, a Hatvanban 16 feleségű lengyel kurafinak czimzett, elcsapott kincstartó, Fuggerek üzlettársa, a hatvani végzés által elvesztette az Ujlaky örökségből a királyiu nyert Galgócz várát és uradalmát, a bitorolt harminczadokat és bányákat, ha szigorúan számadásra vonatik, a kincstár hiánya kincsei nagy részét elnyelte volna; Báthoryt, Széchy, Sárkányt a hatvani gyűlés földig alázta, ha hivatal viselésükért megszámlatnak, becstelenségük kótségivüli lesz, ha a bitorolt javak tőlük elvételnek, gazdagságuk tetemes része elolvad; — Bornemissza kezeihez is sok ragadt, a hatvani végzés az ő érdekeit is megtámadta, Battyányi elvesztő a horvát bánágot és Németujvárt; — a főpapság, ha az alkotmány valóság lesz, elveszti kettős javadalmaikat, a gyűlölt főispánok kényszerültek volna kedveltebb egyéniségeknek helyt adni; sok főurak elesnek erőszakos foglalásaik

tnl, a főurak és egyházi! a gyök kötelesek lettek volna zászlóaljaikat teljes számmal kiállítani; a hatvani végzések csak a király, a hazára voltak üdvösök, erősen megtámadtak minden önző magánérdekeket, ezért az oligarchia és főpapság a nemes határozatokat gyűlölettel fogadta. — A veszteseket a közös érdek egyesítette, a reakezió pártjának a kormányemberek legügyesbike, Thurzó Elek állt élére. A gyáva oligarchák és társaik, népszerűség, erkölcsi tekintély és bátorsággal nem bírtak, az ellentáborban volt az igazság, a törvény, az egész nemesség, — zászlóra volt szükségük, mely alatt büntetlenül sorakozhasanak, palástra, melynek földözete alatt a nemzet szívébe mártassák apagyilkos töreiket; — erre legalkalmasabb eszköz volt a sérthetetlenséggel fölruházott király, ki iránt a monarchikus érzelmű nemzet kegyelettel viseltetett, ki Kákoson és Hatvanban népszerűséget szerzett, ki a törvénynek legfőbb őre volt.

A gyöngye ifjú megnyerésére az ál nők üzlet embere mindent fölhasznált; Lajos benső szeretettel viseltetett neje Mária, bizalommal sógora, ellenszenvvel Zápolya iránt. - Mária az önkény iskolájában növekedett föl, nem tudta fölfogni az alkotmányos életet, — a büszke nőt sértette az udvar szegénysége. Báthory és társai azt a nemesség fősvénységének rótták föl, — elhíthették vele, hogy német környezete eltávolítása, elszigeteléséért történik, leghívebb tanácsadóiu azért akarják megfosztani, hogy őt és férjét a trónrul, mihelyest a hatalom a nemesség kezei közt megszilárdul, letaszíthassák; magukat, mint a trón martyrarit, a nemességet, mint királyfaló forradalmárokat tüntetők elő; ezek által megnyerték a büszke nőt, Máriával a király szívéét. Lajos mint atyja, császári sógorában minden időben nagy bizalmat helyezett; érdekeit egyik sem tudta a nemzettel azonosítani; Lajos, Zápolya és a török ellenében, a német segélyre

nagy súlyt fektetett, ennél fogva sógora követe iránt benső bizalommal viseltetett; a német követ mindig a császár zsoldiában álló kormánypárthoz tartozott, különösen a Károly és Ferencz közti viszály idejében, érdekében állott a magyar szövetség, mert igaz ugyan, hogy Magyarország tényleges segílyt nem adhatott, de a magyarok jóakarata Károlyra is nyeresemény volt, mert ha Budán nemzeti politikát követnek és a magyar király Soliman seregeinek Ausztriába utat nyit, a német erő Ferencz ellen nem használtathatott volna föl, a császári követnek tehát igen érdekében állott, a Lajosrai befolyás megőrzése. — Lajos előtt Zápolyát már gyermekkorában mint trónrémet, mint velélytársat tüntették föl, most, ellenszenve fokozására elhíresztelték, hogy Zápolya őt, ha sikerül a kormánypártot eltávolítani, nemcsak trónjaiul fosztja meg, de feleségétül is el választatja, és Máriát nőül veszi. — A gyenge ifjú a szerelem, a német rokonszenv, a Zápolya elleni ellenszenvnek nem tudott ellentállni, belement a hálóba, a korona ellenségei vak eszközévé aljasodott.

Verbőczy, Rákos óriása, a nemzet bálványa, az ország első tisztviselője, a budai várban törpe törvénytudóvá süllyedt, elvesztette bátorságát, pártjával minden további közlekedést megszüntetett, hogy a nagy urak kegyeit megnyerje, meghajlott előttük, a nemzeti erő szervezését, a rákosi határozatok foganatosítását meg sem kísértette; — a nemzeti párt, vezérével mellőzve, megbukott Budán, szétfoslott a megyékben. — A nagy izgató, csak ezrekül! környezve bírt erélylyel, magára hagyatva gyenge táblabíró, tétlen szobatudóssá süllyedt, sem parancsolni, sem ellenszegülni nem tudott; — a szószéken a nemesség hazafisága, rokonszenve az izgatót végletekre ragadta, méltán képviselte a nemzetet; a királyi tanácsban, a mogorva gögös főurak társaságában, feledte nádori méltóságát, választóinak tett Ígéretét,

hiúsága győzött hazafiságán, minden áron nádor akart maradni, simult a hatalmasokhoz; ki mint egyszerű nemes, az országgyűléseken több volt a nádornál, mint nádor, közönséges ítélőmesterré süllyedt; a visszaélések ostroma, midőn köztiben volt a hatalom, behunyta szemeit, az udvarnál, jelenlétében szövődtek az ármány szálai, ahelyett, hogy helyzetének színvonalára emelkedve, a bűnös oligarchia, a gyenge király ellen, a nemzetre hivatkozott, a nemzetet tette hívta volna, irathalmazok közé temette magát, — a nemzeti élet nagy pere helyett kisszerű magánügyek eldöntésével foglalkozott, simult a főurakhoz, kik az egyszerű nemest lenézték, a hajlongó udvaronczt megvetették.

A ravasz Thurzó lassan, de biztosan intézkedett, a királyt

a királyné által megnyerve, a király jóváhagyásával Budán „kalandosok egyesülete“ czimen társulatot alakított, tagjait a király és királyné iránt föltétien hűségre eskette föl, a nemesség közé lélekvásárlókat küldött, kik pénzzel és ígéretekkel számos híveket szereztek, Zápolya és a rákosi végzések ellen, izgatni elküldte a Hatvanban megtérést színlelt hajdani nemesség! vezért Ártándy ^{no, wiy^{Mi} ^lt.} — A kalandosok első nyílt gyűlést Kecskeméten tartottak, határozataikat a király elé terjesztették, a király végzéseiket megerősítette, a társulatot pártfogásául biztosította. A lélekvásárlás, a zsoldosfogadás költségeit, a világi és egyháznagyok és különösen Fugger fődözték: a király a Fuggereknek azon 200,000 aranyat, melyben az országgyűlés által elmarasztaltak, elengedte, a besztercei bányákat és bányatizedeket 15 évre bérbe adta, évenkénti 20,000 forint és 7500 gira ezüstért, ennek fejében Fugger 50,000 darab aranyat előlegezett; volt pénz, a pénz által eszköz.

Ily előzmények után nyílt meg az 1526-iki Szent-György napi országgyűlés, -- Zápolya a Rákosról rögtön a töröktől

fenyegetett Erdélybe tért vissza, a magyarországi pártmozgalmak-
 rai semmit sem tudott, mert a kormánypárt, tartva a mindenható
 vajdától, Erdélyt a játékból kihagyta, csak Magyarorszában
 működött. Verböczy az országgyűlés előtt Beszterczére ment bí-
 ráskodni, úgy látszik, az ellenpárt célzatairul vagy biztos tu-
 domással nem bírt, mert pártja mellett általában semmit sem
 tett, — vagy alázatossága által kegyelmet vélt nyerni; — re-
 ményeiben keserűen csalatkozott, az oligarchák, a megvett se-
 honnainak segélyével, a helyzet urai lettek, a nemesség csekély
 számmal jelent meg. — Verböczy megijedt, az ellentállást meg
 sem kísértve, 1526. április 27-én az országtanácsban gyáván
 leköszönt és éjjel ipja, Zoby Mihályijai gyáván Erdélybe meg-
 szökött: — Báthory Verböczyn boszuját nem hűthetve, házát
 kiraboltatta, méltóan viszonzta a nagy izgató engedékenységét.
 — Verböczy elvonultával, elnémult minden ellenzék; az 1526-i
 Rákos, az 1525-ikinek teljes ellentéte volt; — míg múlt évben
 a nemzet teljes fenségében ragyogott; a királyt a haza jöve-
 delmei kezelésüért feleletre vonta, a korona hűtlen tanácsosait
 vád alá helyezte és elküldte, új kormányt választott, a honvé-
 delmet szervezte; - - a jelen országgyűlés a fejedelem előtt
 térdet hajtott, letette fegyverét, a lovagiasság jelvényét, bocsá-
 natot kért múlt évi szabad viseletéért, - - a királyra ruházott
 minden hatalmat, Báthoryt, a, Hatvanban csúfosan letett nádort
 hivatalába ünnepélyesen visszahelyezte, Verböczy Istvánt és Zoby
 Mihályt, mint hazaárulókat száműzte, a hatvani gyűlés összes
 törvényeit eltörülte, az országtanácsosok kinevezését a királyra
 bízta, kapunként 50 dénár adót ajánlott föl, a királyt hatalma
 teljes gyakorlata, erélyes kormányzatra hívta föl, veszély ese-
 tére népfölkelést rendelt; a fők a zsákmány tudata, az eszközök
 Júdasfilléireivel terhelten szétoszlottak. — Ez volt a független

Magyarország utolsó országgyűlése, — a nemzet, bukása előtt még meg is gyalázta magát.

Olcsóbb eszközök, közönségesebb vezetőkkel, még soha egy párt sem vívott ki nagyobb győzelmet, a király kezébe tétetett le minden hatalom, a nemzet önként mondott le a felelős kormányról, a király ura lett az országnak: — legalább azt hitte, valósággal azonban pedig koronája csak papirkorona, ő maga az oligarchia bábja és eszköze volt; — a nagyhatalmú király jövedelmeit mások szedték föl, az adó a főurak kincstárába tévedt, a király, zászlóalját sem volt képes kiállítani; — ő volt az ur Budán, de az országban parancsainak senki sem engedelmeskedett. — Míg Magyarországon a nemzet ereje a belküzdelmekben felemészte, Európában nagy események történtek. V-ik Károly és Ferencz közt élénkül folyt a világhatalmi harc. V-ik Károly mint németcsászár, Európa fejedelmei közt, első helyet foglalt el, — gazdag volt országokban, gazdag igényekben, — uralkodott Spanyolország, Nápoly, Holland, Belgium fölött, testvére Ferdinand bírta a habsburgi Német tartományokat, sógora Lajos, mint csehkirály hűbérese, mint magyar király engedelmes eszköze volt; — mint németcsászár, Olaszországot magának követelte, mint spanyol király és Burgundi Mária örököse, igényeket tartott Navarrához és Franciaország tetemes részéhez, mit a francia királyok, érvénytelen ürügyek alatt elődeitől elfoglaltak; — ha Olaszországot meghódítja, a burgundi örökséget visszaszerzi, Németország habsburgi tartomány lesz, Franciaország másodrendű állammá süllyed, Károly előtt meghajlik egész Európa. A veszély legközelebb Ferencz francia királyt fenyegette, a hatalmas Károly császárral, csak a hatalmas Ferencz volt képes megküzdeni; — Ferencz, Károly megválasztása után, titokban és nyíltan, ellene mindent elkövetett,

1521-ben szította a castiliai zavarokat, izgatott Burgundban, Németországban biztatta Károly ellenségeit, szövetségelt Velenczével; -- Károly nyíltan fellépett jogigényeivel, szövetségelt a pápával és Angliával; — Ferenczet megtámadta Olasz és Franciaországban; — a szerencse Károlynak kedvezett, Olaszországban elfoglalta a francziák által bírt Mailandot, hova egyelőre Sforza Ferencz elűzött mailandi herceget visszahelyezte; 1522-ben elfoglalta Genuát, 1523-ban Károly újólág, bír siker nélkül, megtámadta magát Franciaországot, Velence a császárhoz állott, — a francziák minden olasz birtokaikat elvesztették. 1524. változó szerencsével folyt, az áruló francia herceg Bourbon, volt Connetable Marseillt ostromolta, tetemes veszteségek után azonban kényszerült Franciaországból kivonulni; Ferencz hatalmas sereggel Olaszországra tört, — ez év azonban valódi eredmény nélkül múlt el. — A döntő csata 1525-ben februárban vivatott Páviánál, Ferencz, hősi küzdelem után, csatát vesztett és elfogatott, Franciaország az örvény szélén állott, a francia sereg virága Páviánál elhullt, az ország király és szövetséges nélkül, Károly Franciaország egy részét, mint burgundi herceg magának, egy tetemes részét hadvezére Bourbon hercegnek követelte, a fogoly király nem ijedt meg Károly fenyegetéseitől, szabadságát Franciaország szétdarabolásával nem akarta megváltani, ellensége lealázó ajánlatait visszautasította; anyja., a kitűnő Savoyai Luiza, összeszedte Franciaország erejét, a király fogoly volt, de Franciaország azért nem hajolt meg, — a királyné teljes elhagyatottságában Soliman török szultánnal lépett szövetségre; a szultán, Németország megtámadására kötelezte magát, s e végett Horvátországon át, szabad menetet kért, e terv azonban a magyarok ellentállása által megtört, Solimán közvetlen segélyt a francziáknak, Ma-

gyarország miatt nem nyújthatva, Magyarország rögtöni megtámadását Franciaország érdeke nem kívánta, Károly a kereszténység megtámadását, könnyen Ferencz személyén torolhatta volna vissza, ezért is a Magyarország elleni háborút elhalasztották. Ferencz 1526-ban súlyos feltételek mellett Madridi fogásából megszabadult, égett visszatörölni vereségét, meg akarta semmisíteni terhes kötelezettségeit. — Magyarország a török átmenet múlt évi megtagadása által érdekeit Károlyival szorosán összefűzve, Franciaország irányában, ellenséges állást foglalt el; Ferencz király Károly császár haderejét Magyarország és Ausztria megtámadása által meg akarta oszlatni, ezen indokoknál fogva reá bírta Szolimánt, Magyarország megtámadására.

1526. ápril 30-án Solimán 100,000 katona, 300 ágyúval indult ki, Magyarország megtámadására, -- majdnem egy időben bukott meg Budán a nemzeti kormány, és nyert Lajos teljhatalmat az ország kormányzatára, Zápolya, elleneitől félve, Erdélyben tartózkodott, Verbóczy és Zobi is hozzá menekültek, az ellenzék teljesen elnémult, a király hatalmas tehát határtalan volt. — Solimán nyíltan kimondta támadási szándékát, az ország védelméről gondoskodni kellett; — a háború minden időben 4-et igényelt; pénzt, hadsereget, lelkesedést és jó vezényletet. — Magyarorszában mind a négy tényező hiányzott; a kincstár már évek óta üres volt, a Fugger előleget az iménti lélekvásárlás, a koplaló udvar szükségei egészen kimerítették, a korona jövedelmeit a főurak és tőzsérek bitorolták, az adó nagyrésze az oligarchia, és főpapság zsebébe vándorolt, az általános fejtelenségben a maradék nagyrészt a királyi hivatalnokok tulajdonították el. A hadsereg papiroson szépszámmal bírt, de a főúri, királyi, királynéi zászlóaljoknak csak egy kis része volt zászió alatt, a nemesség nagyrésze nem bírt illő fegyverzettel, az összes

nemesség megszokta a nyugalmat, gyakorlatlan tömeget képezett, a táborban csak hullongva jelent meg, összegyűjtése, rendezése, erélyt igényelt. Törvény és szokás szerint, a sereget a király vezényletté, Lajos vezényleti tehetséggel nem birt, a hosszas béke alatt hadképességét, az egész nemesség elvesztette; Báthory nádor sánta, gyáva, korhely udvaronc, a honvédelmi erő, csak papiroson volt hatalmas. — A főurak jellemtelen kényurak, az egyháznagyok renyhe, dobzódó kéjenczek, fény és pompa árjában úsztak, a nemesség tömege elpuhult szájhős volt; a nép a nyomás, a szenvedések által elfásult, a nemesség a főurakra, erőszakoskodásuk, dölyfükért haragudott, az egész nemzetben az egyenetlenség legnagyobb fokra hágott, a lelkesedés teljesen kialudt. A veszély kétségkívüli, a honvédelem szervezése életkérdés volt, — daczára ennek a király tétlen maradt, az adó, míg a kincstárba ért, cseppekre olvadt, a kormány a haderő szervezése, a pénzügyek rendezése helyett, a szomszéd fejedelmekhez könyörgő követségeket küldött, melyek fényes ígéretek, de üres erszénynyel, és katona segély nélkül tértek meg.

A kormány közeledni látván a bukást, a honvédelem szervezésének ürügye alatt az egyházi vagyon ellen intézte utolsó míítételét, elhatározták az egyház arany és ezüst drágaságai elvételét, — e kincsek elkobzására biztosokul More Fülöp pécsi püspök, Macedóniai László prépost, Bornemissza Péter, Csáky Mihály, Gerendi Miklós, Dóczy Ferencz, Serédi Gáspár bíztattak meg. — E rendszabály ugyan igazságtalan volt, mert a közösveszélyben minden osztályt meg kellett volna adóztatni, de ha szigorúan és becsületesen végrehajtják, a papság roppant kincseiből, tekintélyes zsoldos sereget lehetett volna fölállítani; de a kincseket léhán, igazságtalanul írták össze, a papok, egyházi kincseik nagyrésztét vagy elrejtették, vagy a biztosokkal meg-

alkudtak, a beszédettek nagyrésztét, a királyné hívei és Serédi eltulajdonították, ennél fogva a királyi pénzverdébe csak igen kevés jutott. — Júniusban bár a rémhírek szaporodtak, a király és udvar gondtalanul mulatott, a király délig aludt, lóversenyeket rendezett, érezték hogy lovaik gyorsasága rövid időn, többet fog érni fényes fegyverük, elpuhult karjaiknál, — Budán a nemesség és főpapok, a multság és lakomákban versenyeztek, egy kényur ékszerein, egy végvárat meg lehetett volna menteni, egy-
 pár kincstár felhalmozott drágaságain, egész sereget lehetett volna kiállítani; — de ez áldozat lett volna, ez hazafiságot igényelt, mindkét szó ismeretlen volt e kor főurai előtt, — a nemzet és király eszeveszetten rohantak az örvénybe.

Solimán gyors közeledte végre az udvarnál is felrázta az önfentartás ösztönét; — az alvidék védelmével Toinory Pál kalocsai érsek bízott meg, s mert az összes Magyarházaiban nem volt ember, ki 30 év óta, csak egy közepszerű csatában is részt vett volna, a fővezérségre Sahn Miklós és Frangepán Kristóf, (ki tavalyi sérelme után Ferdinand szolgálatába lépett) szólíthattak föl, Salm nem fogadta el, nem volt sem sereg, sem fővezér. — Erélyt egyedül Zápolya János fejtett ki, ki, mert Erdély folytonosan fenyegettetett, mert állását a kormányiul fétette, Erdély összerójét összeszedte. — Solimán naponta közeledvén, végre a nemesi felkelést elrendelték, táborhelyül Tolnát, megjelenési határnapul 2-ik júliust tűzték ki, a Drávavonal védelmével Báthory nádor bízott meg, de a gyáva kényelmes four, a késedelemre minden ürügyet felhasználta, hetekig a főváros és környékén tivornyázott. Budán a védelmi terv naponta változott, Zápolya először rendeletet kapott, a töröknek Moldva Oláhország felüli megtámadására, — ez oktalan terv volt, mert Zápolyának előbb a moldva- és oláhvajdákkal kellett volna meg-

vívni, Soliman közelebb volt Magyarország, mint Zápolya Törökországhoz, ha Zápolya külön működik, ezáltal az ország ereje két részre oszlik, míg Solimánnak tartományai fedezésére elég lett volna tartalékseregének egy része; e terv okatlan kockázatás volt akkor, midőn a király serege, még csak 3000 emberbűi állott, majmolása volt ez Hunyady János egykori hadjáratának, de akkor a viszonyok még mások voltak, mert inig hajdan Törökország Boszniának nem volt ura, Skanderbégtől folytonosan íenyegettetett, ázsiai Törökországgali összeköttetése bizonytalan volt; jelenleg már tekintélyes tengerészettel rendelkezett, ázsiai csapatait, a fenyegetett részek védelmére könnyen átszállíhatta, már Boszniát az egész régi Görögországot bírta, Belgrád, Szabács és a többi Szerb erősségekben támponttal bírt, mind a szemközti, mind a hátmögötti támadások ellen; ellenben, ha Zápolya csatát vesz, serege a kéteshitü oláhok és moldvaiak martaléka lesz, az egész alvidék tárva lett volna a töröknek; — ugylátszik ezen okatlan rendeletnek fő oka. a Zápolya elleni irigységben rejlett, — a kormánypárt nem akart Zápolyával közösen működni, — egy terhes hadjáratba akarta bonyolítani, melyben vagy egészen elvesz, vagy a győzelem pénzforszáit, seregét leolvasztotta volna. — Zápolya a királyt a terv kivihetetlenységére figyelmeztette, ellenkező rendeletet kapott, a sürgönyözés közben az idő eltelt, Zápolya seregeivel Magyarországra csak későn indulhatott meg.

Solimán naponta haladt, kardcsapás nélkül foglalta el a végvárat, a főurak váraikban mulattak, a nemesek kardjaikat török szidalmak közt köszörülték, és honn heverték, a városok hadkötelezettségüket pénzzel váltották meg; július 2-án a Tolnai magyarlaborban még egy őrtüzet sem lehető látni. — Soliman Péter véradót ostromolta, Tomory érsek az alvidék parancsnoka,

az ostromlott vár őrségét 1000 gyalog és néhány lovassal szaporította, egész serege 2000 lovasból állott, ezzel Solímánt komolyan nem is háborgathatva, visszavonult, a királyt értesíté a vár szorongatott helyzetéről, figyelmeztette, hogy a nemesség mindaddig táborba jönni nem fog, míg a király meg nem jelenik. — A király nagylassan 20-ik júliusban Budáról kiindult, Pétervárad 27-ik júliusban, férfias védelem után elesett, a haza Budáig nyitva állt. Lajos 4000 fegyveressel augusztus 6-án végre bevonult Tolnába, a pápa, az ország egyedüli valódi szövetségese és barátja 2800 zsoldost küldött, Zápolya György 1200 lövész és 300 lovassal megjelent, lassanként szálingóztak a főurak, nemesek jobbra a fenyegetett részekből. — A hadi tanács a Drávavonal védelmére Báthory nádort küldte ki, a népszerűtlen nádor parancsai alatt, senki sem akart szolgálni, többen szabaditékaikra hivatkoztak, a sánta fővezér Mohácsnál maradt, e hírre a király a tanácsban, elkeseredetten ezt mondá: „látom, hogy mindenki az én fejem mögé búvik, én személyemet, és fejemet azért hoztam ide, hogy ezt az ország és a ti javatokért, bármi veszélynek kitegyem, lelketlenségét senki se mentse, irántami gondoskodással, én holnap, isten vezérletével, személyesen odamegyek, hova nélkülem indulni nem akartok.“ Vezéreknak a hadi tanács Tomory Pált és Zápolya Györgyöt választotta, Tomory semmi nevezetes hadi tényt sem követett el, de legalább már a török ellen néhányszor portyázott; Zápolya György becsületes, jóakaratu fiatal ember volt, mind kettő vonakodott a nagy felelősséggel járó állást elfogadni, de végre a közkíváratnak mindkettő engedett, György azon föltétel mellett, hogy ha bátyja megérkezik, a vezérséggel ő bizassák meg. — A kis sereg a Dráva vonal védelmet földadta, Zápolya Jánost és Frangepán Kristófot várva, Mohácsnál táborba

szállott. — Solimán augusztus 23-án átkelt a Dráván, csakhamar a királyi sereg közvetlen szomszédságába ért. — Közeledtek Zápolya János és Frangepán Kristóf is, a három magyar tábor 80,000 harczost számlált, számra ez ugyan a török seregnél csekélyebb volt, de a török sereg nagy része gyülevész népből állott, a pánczélos lovasok rohamának, mi a magyar hadsereg főerejét képezte, a török ellentállni soha sem bírt, az előbbi háborúknban a magyar sereg 4-szer annyi török erőn is diadalmaskodott, ha egyesül, ha a vezényletet Frangepán Kristóf vette volna által, ha a magyar sereg le nem győzi is a törököt, legalább föltartóztatja és időt szerez, az összes nemzeti haderő összpontosítására. — Másképp akarta a végzet, a vérmes nemesség csata után vágyott, a büszke főurak politikai elleneik, Zápolya és Frangepán nélkül akartak győzni; Tomory ügynökei által megcsalatra, azt hitte, hogy Solimán olasz tüzei a csatában ágyúikkal a félhold ellen fordulnak, vagy legalább keresztény társaikra nem fognak löni; — a hadi tanács csatát határozott, Lajos, bár a tanács esztelenségét átlátta, tanácsosai a nyughatlan nemességtől elragadtatva, beleegyezett a csatába.

Augusztus 29-én 27,000 magyar oda dobta a keztyüt 200,000 töröknek, a magyarok ereje a lovasság, a törököké ágyúik és gyalogságukban állott, a törököknél Solimán parancsának vakon hódolt mindenki, terv szerint intéztetett a csata, a magyar táborban az összefüggés teljesen hiányzott, mindenki önakaratát követte, a magyarok hősiezen neki rontottak a töröknek, csapásaik alatt ezrenként hullt az ellen, a törökök holttestein át egész Solimánig nyomultak, — itt azonban a számos tüzéség, Solimán tartalék serege, a törökök java által fogadtattak, az újkor találmánya elsöprötte a hősöket, a megbontott rendeket körülfogta, lemészárolta a tízszeres török erő,

a csata alatt megeredt zápor kiárasztotta a patakokat, a vízszeldelt vidéken lehetlen lett a menekülés, a király a csata elveszte után megfutamodva, a földuzzadt Csele patakjában veszett el, elesett 20,000 jobb sorsra érdemes hős, köztük a fővezérek, 7 főpap és számos four, csak a sánta nádor menekült, ki a közrémület közben sem tért meg s futtában a hasonlag menekülő pécsi káptalan kincseit kirabolta. A csata vesztesével sokan Tomoryt vádolják: — botorság volt megkezdeni, kötelességét a csatában mindenki megtette, de győzni húszszoros erő ellen lehetlek volt; a csata elvesztéséért sem a királyt, sem vezéreit vádolni nem lehet; — Tomory hibás volt a csata javallatáért, de őt is a tömeg gyászos önhittsége ragadta el; a vészes esemény oka a fejetlenségben, a múltban rejlett; kárhoztatást érdemelnek, kik a nemzetben az egyenetlenséget megörökítették, a törvényt letiprották, az országot kizsákmányolták s ezáltal a honvédelmet lehetlenné tették, a nemzet alkotmányos működését, a reformokat megghiúsították, az ország érdekeit idegen érdekeknek alárendelték, mindez pedig nemcsak a király, nem egyes tanácsosai műve volt, de az összes főpapság és oligarchiáé, ezért a nemzet átka őket terheli, a nemzetet ők buktatták meg, nem Soli mán.

III.

II. Lajos törvényei és uralma.

Lajos kiskorúsága és uralma idejéről a következő törvények maradtak fön:

1518. Tolnai törvények. Kovachich. Vestigia Comitiorum.

1. Az egyháznagyok, bárók csapatjai és a megyei seregek késedelem nélkül a kirendelt helyekre küldessenek, ezek segélyével Jajcza mindenekelőtt élelemmel láttassák el, a nádor és bibornok urak által onnan elvont gyalogság is az élelmezés fő-dözetére rendeltessék ki, — 1200 gyalog ezekbül Jajcza őrizetére hagyassák, az urak és egyháznagyok azon zászlóaljja, melyek a végek őrzésére rendeltettek ki, ezentúl is ott maradjanak.

2. Szent-Mihály-napra Bacsón minden nemes, egyháznagy, four és báró személyesen és 20 jobbágy után 1 lovassal, a szokásos hadi fegyverzetben jelenjen meg.

3. 4. A káptalanok, konventek, apátok, apácák, a 10-ed után járó illetékükön fölül, szinte jobbágyaik egy huszadát küldjék.

6. A felső megyék lovas helyett lövészeket küldjenek.

8. A sereg útközben kárt ne tegyen.

9. A királyi zászlóalj fölállítására minden kaputól 50 dé-nár ajánltatik.

10. A kincstárnok ezen adót kizárólag csak a királyi

zászlóalj kiállítására, az erdélyi vajda, temesi gróf és horvát bán fizetésére fordítandja.

11. Megyénkint a kincstárnok küldötte mellé a megye által egy nemes választatik, ezek mindketten eskü alatt fogják kötelezni magukat az adó igazságos kivetése és a kincstárba! pontos beküldésére.

12. Az adó a kivetés után 5 nappal behajtátik, a megyei választott köteles a megyei adókönyv másolatát magánál megtartani, az országgyűlésnek bemutatni, hogy a kincstárnok számadása ezzel összehasonlítottathassék.

13. Ez alkalommal ne csak ezen adó, de az előbbieket és különösen a kauczellár által behajtott 2 forint adóul is, a számadás terjesztessék az országgyűlés elé.

14. A királyi rovó az adó kivetésre csak 4 lovassal menjen, lovasa, költségein fölül a rovó nagyobb megyékben 25, kisebbekben 20 forinttal díjaztatik.

16. Ez adó kezelése és behajtásában hanyag fő- és alispánok, a rovók és megyei adóküldöttek jelentésére hivatalaikul! az országgyűlés által elmozdítatnak és köteleztetnek a megyei adóhátralék kifizetésére.

15. Az alispánok 6, a szolgabírák 3 forintnál többet ez adóból fizetésükre el nem vehetnek.

18. A törvénykezés a nemesi fölkelés ideje alatt szünetel, hatalmaskodási esetekben a király folytonosan bíraskodjék.

19. Az erőszakosan elvitt jobbágyok állíttassanak vissza.

20. A pápa, német császár' és lengyel királyhoz követek küldessenek.

1518. Bácsai országgyűlés.

1. Az országos adó kezelésére két kincstárnok választatik, egy a Dunántúlra, 1 a Duna mellékére, a katonailleték össze-

Írása, az adó kivetésére és behajtására megyénként 1 nemes választatik, kik az adót a kincstárnoknak, kötelesek hűségesen beadni.

2. Az egyháznagyok és egyházi tized utáni katonailleték kitudására, megyénként a szolgabírákkal egyenlő számú biztosok választatnak a megye által, ezen küldöttek munkálataikat az országgyűlésnek fölterjesztik és az egyháziak katonailletéke ezen munkálat szerint fog kivettetni, addig az egyháziak illetéküket Zsigmond szabályai szerint állítsák ki.

4. A koronajavak a kincstárnokok által vétessenek vissza, e visszafoglalás eszközlésére a nemesek, a kincstárnokok felszólítására, fej- és birtokvesztés súlya, alatt tartoznak megjelenni.

5. A király előtt bevégzett pereket, a fél kérelmére, a király köteles végrehajtani, vagy a kincstárnokok által végrehajtani, ha a király a végrehajtást megtagadná, kötelesek azt a kincstárnokok eszközölni. — A nádor köteles az előtte bevégzett pereket a fölperes kérelmére végrehajtani, ha a nádor a teljesítést megtagadja, az országtanács rendeletére a kincstárnokok kötelesek végrehajtani, a fél és az országtanács ez esetben szólítsa föl a királyt, a végrehajtást megtagadó nádor elmozdítására, ítélmestere előtt ez esetben senki se perlekedjék.

7. A kincstárnokok a király iránti hűségre, az ország szabadságai megőrzésére, a reájuk bízottak hű teljesítésére esküt tegyenek, ha kötelességüket nem teljesítik, a végrehajtásban hanyagok, a jövő országgyűlés által fejvesztéssel büntetessenek.

Thesaurarii veri prae-notati ad fidelitatem Majestati Regiae observandam, et in rebus sibi commissis, executionem peragendam, ac libertatém regni, et regnorum tutandam, juramentum praestare teneantur, qui si in executionibus praemissis negligentes

fuerint, et eortim fidei officioqne satis non fecerint ex tunc in ventura diaeta capite plectantur, atque puniantur.

6. Ugyanez értetik az országbíró, dalmát-, horvát-, tótor-szági bánokrul, az előttük bevégzett perek és hatóságuk alatti területeknél: a fegyveres végrehajtásoknál a fölperes is köteles a végrehajtó bírót egész erejével segíteni.

8. A korona javadalmai az 1514. törvény szerint vétessenek vissza, a király és kincstárnok a veszttő felet, a zálogos összezrül biztosítsa, erdélyi vajda ur kielégítésére, a megszavazott 20 dénár fordíttassék, mi ha a zálogösszeget nem pótolná, a király a hiányt fődözze.

9. Szólt Bot özvegyérül.

10. 11. A sóbányák hasonlóképpen vétessenek vissza, ezen-túl a só senkinek a végvárok tisztjein kívül ne adassék; a só-csempészet, a régi törvények szerint büntetessék.

12. A bányászok régibb jogait megerősíti.

13. A régibb belvámszabályokat megerősíti.

14. Megerősíti az arany kivitekül szóló régibb törvényeket.

15. Az udvartartásra több királyi javadalmakat kijelöl.

16. Az egyházak kegyuraságáru adományozások megszünetnek és a koronának visszaadtnak.

17. A kettős egyházi javadalmak külön választatnak, a megüresedett királyi javadalmakat a király, inig adósságait kifizeti, tartsa meg.

18. Egy világi hivatalnál többet senki se viselhessen, a főispán esküt tegyen le a király és tanácsa előtt, enélkül a nemesség által ne fogadtassuk el.

19. A király adósságai törlesztésére a prépostok, esperesek, lelkészek jövedelmük $\frac{1}{10}$ -ével tartoznak járulni, annak kivetésével az adót összeíró küldött bizatik meg.

20. A kincstárnok mellé, a nemes országtanácsosok közül választatik, a kincstárnokok a választott tanácsos tudta nélkül sem jövedelmet be nem vehet, sem kiadásokat nem tehet; az illető tanácsos köteles az országnak számolni. Az ellenkezőleg cselekvő kincstárnok birtokvesztéssel büntettetik.

Penes Thesaurarium de medio assessorum Regmcolarum unus eligatur, absque cuius scitu Thesaurarii, nee introitum, nec exitum proventuurn Regionira administrent, et dispensent.

21. Az ország jövedelmeim!, az országtanácsnak a kincstárnok és budai tisztartó eskü alatt számot adjanak.

„Singulis annis Thesaurarius Regius, et proviso! budensis, super cunctis proventibus Regiis, dominis ejusdem cnsiliariis, et assessoribus rationem dare teneantur.“

22. A végvárak parancsnokai egyike, hűtlenség súlya alatt tartozik mindig a várban maradni.

26. A tapolezai apátság, melyet az egrí bibornok az apátul elvett, a bibornok két javadalmat törvényesen nem bírhatván, a tapolezai apátnak adassák vissza.

29. A király az országgyűlésről elmaradott főurakat, fejenként 800 forint bírságban marasztassa el, és e büntetést magának hajtassa be; a nemeseken fejenként 400 forintot vetessen meg, és ha ezt magának nem akarja megtartani, ez összegeket az országgyűlésen megjelent szegényebb nemesek közt, a megyegyűlés kivetése szerint, az alispán és szolgabírákkal osztassa ki. Ha valamely (ő- vagy alispán, valamely nemesnek törvénytelen elmaradás! engedélyt adott, hivatalából rögtön mozdíttassék el és a kincstár részére minden ily engedményért 400 forintban maraszlassák el.

30. Ki perújítást nyer, köteles régi szokás szerint a perben esküt tenni, étiül semmi szín alatt föl nem mentethetik.

31. A végváarak elvesztői ellen a száműzetés megújittatik.

34. Szabályozza a harminczadokat.

35. A végváarakban az erre kijelölt főurak, egy háznagyok, nemesek és megyék népeiket továbbra is ott hagyják.

37. Az egy helyes nemesek személyesen köteleztetven fölkelni, adóval ne terheltessenek.

39. A kancellár a kincstárnoksága alatt kivetett 2 forint, a jelenlegi kincstárnok az 50 dénár adóru az országtanácsnak számoljon.

40. Országtanácsosoknak választatnak: az esztergomi és kalocsai érsekek, a pécsi és erdélyi püspökök, a nádor, Lőrincz herczeg, az országbíró, Erdély vajdája, a temesi gróf, Zobi Mihály, Pakos János, Bodó Ferencz Macedóniai Miklós, Pogány Zsigmond, Pernesz Miklós, Ártándy Pál, Klesán Miklós, Kenderesy Mihály, Faisz János, Csányi Balázs, Thuróczy Miklós, Kutasy Lukács, Derencsényi György, Amadé István, Sytke György.

41. Az alnádor, alországbíró és ítélőmester, hivataluknál fogva az országtanácsban mindig jelen lehetnek és legyenek, az országtanácsosok fele mindig az udvarnál legyen, sürgős ügyekben, midőn hivatnak, tartozik mindenki hivatal vesztés terhe alatt megjelenni.

42. Rendelkezik a rövid perek gyors tárgyalásáról.

43. E törvényekre az első megyegyűlésen köteles, minden az országgyűlésen meg nem jelent nemes megesküdni; — az esküt megtagadók ingóságai pusztítottassanak el és ha elfogatnak, fejeztessenek le.

Ad praemissa observanda universi nobiles, qui Diaetae liuic non interfuerunt, in sedibus judiciaribus Comitatum, primitus celebrandis juramentum praestare teneantur, si qui jurare runue-

rent universae taliuiu res mobiles praedae ex ponatur, capite quoq;ie pleclantur, alque puniantur.

44. Ezen rendeletek a három év múlva tartandó Sz.-György napi országgyűlésig érvényesek.

45. A seregek fizetésére 2 arany forint ajánl tátik 2 évre, ö felségének a kamaranyereség betudásával 120 dénár, melyből 20 dénár a Záp«lyánál elzalogosított harminczadok kiváltására, 20 a király adósságai törlesztésére és az országtanács fizetésére, 80 a királyi udvartartásra fordíttassék.

1519. C. J.

7. 8. A bányától ügyelők maguk részére bányákat nem művelhetnek, korcsmát, mészárszéket nem tarthatnak.

9. Az arany és ezüst, a Mátyás idejebeli szokás szerint cseréltessék be.

10. Slavóniában és Erdélyben az Ítéletek éppen úgy hajtassanak végre, mint Magyarországon.

44. Az urak közti magánszövetségek eltöröltetnek.

1519. Kovachich S. ad. V. C.

11. 12. 13. 14. 16. 17. 18. 26. 27. 28. 30. Ismétli a bácsi törvényeket.

1522. Kovachich Vestigia Comitiorum.

1—10. Minden helyes és zsellér, fejenként fizet 1 aranyforint adót.

Közönséges hordó boriul 50, középszerűtől 75 dénár, nagyitul 1 forint adót.

Seriül 10 dénár adót.

Ló, tehén vagy ökörtől darabonként 5 dénárt.

Juli, kecske, méh, disznótul 2 dénárt.

Minden mesterember fejenként 1 forint adót.

Városi kereskedők, posztósok, szatócsok, fazekasok, tőkepénzesek, portékáik $\frac{1}{10}$ -ed részét.

Hámorosok, hutások, molnárok, minden kő után 1 forint adót.

Halászok, 1 forint adót.

A tized nélküli plébánosok, ha marhájuk nincs, készpénzük, arany és ezüstjük b[^]-adát.

A zsidók fejenként 1 frt adót

11. A királyi javadalmak vetessenek vissza.

12. Beviteli vám, minden darab ló, tehén, ökörtől 50 dénár, a háború megszűntével felére szállítatik le.

13. 14. Rendelkezik a sóbányák és pénzről.

15. Ezen adónemek kiterjesztetnek minden királyi és királynéi javak és jobbágyokra, — ezen összes adót a király, a királyi zászlóaljok felállítására, hadi szerek, ágyuk, golyók fegyverek, puska, hadihajókra fordítsa.

16. A kapuadóból 25 dénár és a kamaranyereség a királyé.

17. Az egyháziak, főurak, nemesek, jövedelmeik, boraik, marháik felét tartoznak adóba üzetni.

18. Azon nemesek, kiknek jobbágyaik nem fizetnek, de a külső munkát végzik, ezen munka hasonértékének feled szinte tartoznak adóba fizetni.

19. Az egy helyes és egyházi nemesek fejenként 1 forintot adóznak.

20. Azon egyháznagyok, kik tizedjük után zászlóaljat kötelesek tartani, de nem tartanak, tizedjük felét fizetik adóba.

21. Az ado összeírása, kivetése, behajtására megyénként 2 nemes választatok.

Item quoad dicaturam, connumerationemque, et recollectio nem praemissannn omnium contribucionum, ac subsidii, 1 floreni eligantur in singulis Comitatus duó probi, et fideles homines nobiles.

22. A kincstárnokok, fő és alispánok, szolgabírák szinte úgy adóznak, mint mások, esküt tesznek, hogy maguk illetőségét is hűségesen beszolgáltatják.

23. Ez adó megőrzése és kezelésére 2 báró 2 nemes választatik.

24. A kapitányok illő fizetéssel láttassanak el és a károkért felelősek.

25. A szüzeken, nőknön erőszakoskodók, templomsértők fejükkal lakóinak.

26. A kincstárnokok, a fogadott zsoldosok felett szemlét tartsanak.

27. Erdély és Slavonia, hasonlóul adózik mint Magyarország.

28. A király, királyi szava és levele által, az egyháznagyok, Kúrák, keresztény hitükkel kötelezzék magukat e törvények megtartására.

29. A király a megyéket okmányilag biztosítsa, hogy többé ily nagy adót kívánni nem fog.

30. Az elrejtett adóköteles tárgy elkoboztatok, az adóilleték belőle elvetetvén, a maradványban az alispán, szolgabírák és rovó osztozzanak.

31. A fegyver és élelmiszerek behozatali vámja eltöröltetik,

32. A fejedelmekhez magyar követek küldessenek.

33. A jövő hadjáratra a kapitányok néhány ezer zsoldost fogadjanak.

34. Az üres egyházjavadalmakat, a király érdemes nemeseknek adja, ezek a haza védelmére zászlóaljokat állítsanak.

37. A papság adója hovafordításáról, a kezelők számoljanak.

39. Két hónap alatt ezen határozatok hajtassanak végre.

41. A honnmaradt nemesek birtoka foglaltassák el, és érdemeseknek ajándékozassák.

43. Az Ulászló alatti foglalások jogos tulajdonosaiknak adassanak vissza.

46. A bácsi adóbul a rovók, megyei választottak, a fő és alispánoknál maradt összegek, az illetőkön haladék nélkül vétessek meg.

48. A nándori és szakácsi kapitányok elzárolt birtokait, a király most még ne ajándékozza el, de adjon 40 napot igazolásukra, ha a törvényszék által felmentetnek, birtokaikat visszakapják, ha nem, a király birtokaikat a jövő hadjárat után, az e hadjáratban magukat kitűteteknek adományozza.

1523. C. J.

17. Az idegen hivatalnokok, végvárok kapitányairól! törvényeket ismétli.

18. A királyi zászlóaljokról végzéseket megerősíti.

19. 20. A nemesek 10 jobbágy után 1 katonát kötelesek állítani, az egyhelyes nemesek a hadjáratra ne kocsin, de lóháton, vagy fegyveresen gyalog jelenjenek meg.

21. A nemesek és papok házaikba erőszakosan beszálló katonák fejüket vesztik.

33. 34. 35. 38. 40. Az arany és ezüst és pénzverésről rendelkezik.

39. Egyet-egyénként, a sereg vezényletére kapitányokat nevezzen.

47. A szászok illetékük szabályozása végett számiáltassanak össze.

54. A lutheránusok fő és vagyonvesztéssel büntetessenek.

57. 58. Kishatalmassági ítéletek per díja 6 forint. A felek kívánsága nélkül nyomozásra királyi és nádori biztosok ne küldessenek ki.

1523. Kovachich V. C.

1. A királyi jövedelmek mennyisége nyomoztassák ki.

2. A múlt évi adóról, számoljanak a királyi kincstárnokok, adószedők és kapitányok, a király e számadások megvizsgálására úri és nemesi küldötteket nevezzen. Verböczy István a következőtől vette fel:

Pestmegye	1385,	Gömör	2000,	Hont	1400,	Zólyom	40,
Nógrád	85,	K.-Szolnok	1133,	Heves	2380,	Békés	1266,
Trencsén	2000,	Nyitra	2009,	Csanád	3223,	Arad	3000,
Temes	2000,	Csongrád	800,	Bács	1800,	Bodrog	1215,
Bihar	5713,	Turócz	500,	Zaránd	2400,	Torontál	300,
Kraszua	300,	K.-Szolnok	488,	Szabolcs	2286,	Komárom	300,
Pozsony	300,	Zápolya J.	2000,	Fülekvár	300,	Szatmár	2500,
Istvánfy János			600.				

4. 6. A nemesség és egyháziak és királyi birtok területek pontos kinyomozására a király megyénként küldötteket nevezzen, ezek vizsgálják meg, a rovók és szolgabírák, a tavalyi adóbul mennyit szedtek be, mennyi a hátralék; az adóval adósok kétszeres mennyiségben marasztassanak el.

7. Az adót hűtlenül kezelő fő- és alispánok, hivatalaikul örökre mozdittassanak el.

22. Az urak közti szövetségek megszüntetnek.

23. Az ország védelmére kapunként 2 forint adó ajánlatik; — ez adó alul kivételnek a 3 forintnál kevesebb értékkel bíró zsellérek.

1525. Rákosi országgyűlés.

Kovachich V. C.

1. A királyi tanács, mely eddig nagyrészt idegenek által vezetett, alakíttassék át, ő felsége némelyeket mostanra az ország és egyháznagyokbul nevezze ki, kikkel a jövő hatvani Szent János napi országgyűlésig, az ország ügyeiről rendelkezék.

Consilium liegium, quod magna in parte, per exteras nationes hoctenus gubernatum, et directum est, reforinetur; -- de medio dominoruin praelatorum, et baronum llegalia Majestas aliquod personas pro nunc eligat, et penes se accipiat. quae plenariam auctoritatem hebeant, infra venturam generáléin Diaciam, pro festő nativitatis B. Johannes Baptistáé, in oppido Nagy Hatvan celebrandam decemere, et execution! demandare.

2. Idegenek az országtanácsba ne bocsáttassanak, hivatalokra kizárólag csak magyarok neveztessenek és az idegenek mindennemű országos, megyei, városi és korona tisztségekből azonnal mozdittassanak ed.

3. Kancellárnak ő felsége alkalmas magyar egyházi egyént nevezzen.

4. Fuggerek és minden idegenek, a velencei és császári követek az országból küldessenek ki.

5. Rurgionak kegy pénz ne fizetessék, általában minden a kincstárra utalványozott ajándékok kifizetése betiltatik; Szerencsésnek hitt Salamon Imre, az udvariul távoztassék el, és büneiért érdeme szerint büntetessék.

7. A határgróf és mások által tett új foglalások, ő felsége által azonnal vétessenek vissza.

8. 9. Rendelkezik a harminczadokrul.

12. Azon egyháznagyok, főurak és nemesek, kik 50-nél kevesebb katonát kötelesek kiállítani, a katonailleték kiállítására szükségelt összeget a megye pénztárába üzessék be. A megyei nemesség egy kapitányt válasszon, ki zsoldosokat fogad és a csapatokra felügyel.

In quolibet comitatu unus Capitaneus eligatur, per universitatem nobilium, qui tarn bona omnium dominorum et nobilium in illő comitatu adjecentia, qiam eti a ni gentes militares exercitii penitos conducive debeant et teneantur.

13. Megyéenként az adó és katonailleték összeírására 4 nemes választatik.

1(>. A király és királyné zászlóaljaikat készen tartsák.

20. A király Mátyáséhoz hasonló jó pénzt veressen.

21. Az engedély nélküli önkényes pénzverők, pénzhamisítók, kártérítésre köteleztetnek, mint hűtlenek büntetessenek.

31. Az alkotmány ellenei megfélemezésére (kik minden eddigi czélsru határozatokat megghiúsítottak) az ország közjava megszünnitására János napra 1 [evesmegye 1 latvan városába országgyü-és tüzetik ki. erre minden nemes fejenként köteleztetik megjelenni, a birtokos nemesek tartoznak minden 10 jobbágy után 1 lovast, a Trencsényiek. Túrócz, Árva, Liptó, Zó-

lyoni, Szepes, Sárosiak lovas helyett 1 lövészt hozni; — a nemesek ne kocsin, de lovon, teljes hadkészületben jelenjenek meg, az egyhelyes 100 forint ingó értékkel bíró nemesek szinte személyesen jelenjenek meg, 10 szegénynemes küldjön egyet.

„Ut turbatoribus Constitutionum aliquando via praetudatur, et Respublica Regni liujus, in bonum statum redigatur, Generális una congregatio, et Diaeta universis et singulis nobilibus, ac alterius cuiusvis conditions possessionalis hominibus, ad proximum festum b. Joannis Baptistáé, in oppido Hatvan appellate, in comitatu Hevesiensi habito celebretur, ad quam universi nobiles tam Jobbagiones habentes, quam etiam unius sessionis advenire et nobiles Jobbagiones habentes, de singulis 10. sessionibus, unum equitein, levis arinaturae, de comitatibus autem Trencsiny, Turócz, Árva, Szepes, Zólyom, Liptó, Sáros, loquo eqnitem, pedites pixdiarios secum ducere, soli etiam in persona eorum, non incurribus, kocsi, sed more exercituantium venire, nobiles autem 1. sessionis res mobiles in valore 100 llorenorum habentes, personaliter advenire, caeteri veró 10. excis 1 műtere teneantur.®

32. A káptalanok, konventek, prépostok, apátok és birto-
kos papok szinte fegyveresen és jobbagyaik Vio-részával tartoz-
nak megjelenni.

37. Slavonia és Erdély csak követeket küldjön, honn azon-
ban mindenik 1000 lovaszt készen tartson.

38. Hatvanban a haza és király java a nemesi szabad-
ságért buzgó főurak is, népeikkel megjelenhetnek, idegen csa-
patokat azonban magukkal ne hozzanak.

43. Országgyűlés alatt a Zápolya-Ujlaky per kivételével
minden más perek megszüntetnek.

1525. Hatvani országgyűlés.

Kovachich S. V. Comit.

1. Az eddigi határozatok, törvények végrehajtása eszközlése végett, a királyi tanács, mely eddig nagyrészt idegenek által vezetett, alakíttassák át. O Felsége az egyház és országnagyok közül a főbket, tisztviselőit és tanácsnokait, a választott nemes tanácsosokat a törvény értelmében udvaránál tartsa. Velők a jövő Szent-György napi országgyűlésig az ország ügyeiről (a többi egyház- és országnagyok ellenkezése daczára) mindenekről intézkedjék, országos tisztviselőket nevezzen, az országos kiadásokrul rendelkezék, általában mindent végezzen. — A többi egyház- és országnagyok, az eddigi szokás szerint az országtanácsban ezentúl is megjelenhetnek, szabadon nyilatkozhatnak; mindaz, mit ő felsége említett tanácsosaival rendelni fog, jogérvényes leend.

„üt omnes constitutiones effectual sortiantur, Consilium Reginin, quod magna in parte hactenus per exteris nationes gubernator, et directum est, reformatur. Majestas Regia de medio Dominorum praelatorum ac baronum primariores, officiates, et consiliarios suos, praeterea de medio quoque nobilitatis hujus regni octo personas electas, juxta generális Decreti contenta, in Curia sua Regia apud se teneat. — Cum quibus sua Majestas, infra venturam generálom Diaetam pro festő B. Georgii proximo venturam celebran, omnia in consilio suo tractan (aliis Domiuis praelatis et baronibus forsan dissidentibus, et non concordentibus) decernere, concludere, et executioni demandare, officia distribuere, proventuum suorum Regiorum superintendere, et generaliter omnia perficere dignetur; quidquid per Majestatem

Bogiam cum praescriptis consiliariis suis conclusum fuerit, ratum maneat, at quo firmum/

2. Az idegen tisztviselők eltávolítására megújítja Ulászló koronázási oklevelét és Lajos előbbi törvényeit.

3. A kancellárra ismétli a régieket.

4. Fuggerek és a lutheránusokra megújítja az előbbieket.

5. Burgio és az idegenek kegy pénzét újólág eltörli.

7. A foglalások visszavételére a király által kiküldött királyi tábla bíráihoz minden megye két biztost választ.

10. 11. Szabályozza a harminczadokat.

12. 13. 14. A katonailleték és nemesi fölkelésre megújítja az 1525. 12.

14—20. Ismétlések.

21. Ismétli a pénz tárgyában hozott törvényeket.

22. A pénzhamisítókra megújítja Mátyás törvényeit.

23. 24. 28. Az idegen pénz behozatala, az arany és ezüst kivitele ellen Mátyás törvényeit megújítja.

31. Ismétli a rákosi 46. cikket.

32. Az ország törvényei, szokásai szedessenek össze, és a jövő országgyűlésen vizsgáltassanak meg.

33. A megye kérelmére, főispánoknak ő felsége alkalmas, érdemes, a megye nemessége állal kért, kedvelt férjui nevezzen.

Rcgia Majestas pro aucloriuue sua ILgia, Comitatum honores personis bene meritis, el quidrm talibus, quae etiam nobilibus, gratae videbuntur, el acceptae, ad s.uplicationem, un·versitatis nobilium, comitatum Conlérre dignetur.

36. A király Zápolyáknak az U.jlaky birtokokat, Zápolyák a királynak, a náluk lévő harminczadokat és királyi \ árosukat adják át.

37. 1 forint adó ajánltatik, minek V₄-ed része a királyé⁴ a királynéé.

38. A jövő országgyűlés a Rákosra, jövő Szent-György napra kitűzetik.

39. Héderváry Ferencz nándori kapitány részére kegyelemért folyamadnak.

1526. C. J.

1. A király hatalmával éljen és az országot kormányozza.

6. Az ország jövedelmei vizsgáltsanak meg.

10. Végszükségben minden paraszt, személyesen keljen föl.

17. A hatvani gyűlés határozatai megsemmisíttetnek.

22. A nádor hivatalaiul ezentúl csak főbenjáró bűnért, törvény utján, foszthatatik meg, különben hivatala élethossziglan tart.

„Beinceps non per tumultum, vei alia via, et ratione simplici sed juridice officium palatinatus auferatur, et pro tali quidem crimine, ut non saltern officio, sed et capite, pri velúr, alias dnret semper ipsum palatinatus officium, vita comitis.

32. Verbóczy István felségsértési bűnben marasztatik el.

35. 36. Az idegen rézpénz behozatala, a magyar kivitele halállal bűn tette tik.

37. Az idegen pénz, forgalommal csak hadjárat idején bir.

39. 50 dénár kapuadó szavaztat! k meg.

16. Az országgyűlés csak nagy szükségben hívasson össze.

31. A tanácsba a király tetszése szerint, válasszon 8 nemest.

33. A megyehatóság alóli kiváltságok megszűnnek.

26. Verbóczy István és Zobi Mihály száműzetnek.

Lajos uralma a vonaglás korszaka volt, atyja Ulászló ugyan

a legtehetetlenebb uralkodók egyike, királyi váz volt, nevében a papok és főurak kormányoztak, de legalább a főurak, a királyi báb iránt némi tisztelettel viseltettek; a nemesség küldöttei a nyomoru királyban némi támaszszal bírtak, ennél fogva a király által, az oligarchia és főpapság szennyes szenvedélyei kis mértékben ugyan, de mégis fékeztek; a kormány, a főurak az országot Ulászló alatt is fosztogatták, a törvényt ki játszották, de ezt legalább nyíltan, teljes szemtelenséggel nem tették, meghagyták az ország jövedelmeinek morzsáit, tisztelték a választott tanácsosokat, meghajlottak az országgyűlés előtt, — a királyi báb porszem volt, de az egyensúlyt az oligarchia és nemesség közt mégis fönntartotta; — mindez, Ulászló halálával megváltozott; — a főurak, talán mert érezték, hogy a nemzeten soká nem rágódhatnak, az államvagyonnak egész dühvei, szemtelenül neki rontottak, az ország érdekeit, hogy hatalmukat fönntarthassák, elárulták Miksa császárnak, az első országgyűlésen, államot alkotva az államban, külön tanácskoztak, az országgyűlést a kormány zsoldosaival szétkergettették és az alkotmány kigúnyolásával, híveikre, a régi kormányra bízták a kormányzatot. A budai merénylet a magyartörténelemben páratlan államcsíny volt, szemtelen gazok voltak a támadók, nyomorultak a legyőzőitek.

1518-ban Budán a nemesség újlag szétoszlott, a főurak ismét önhatalmúlag rendelkeztek, s mert már a koronajavadal-
 inakat mind bitangolták, szentségtelen kezeiket a nyomoru nép veritéke, a közadóra tették, a végvárok őrizetétől csenték el az élelmet, a zsoldot és hadiszereket. — A nemzetet a szolgaságtul csak egy lépés választotta el, ha a nemesség Tolnán erőt nem fejt ki, szolga lesz ő is, mint a nép, a mohácsi vésznap rögtön bekövetkezik. — A szolgaság mindenkitől fájdalmas, er-

kölcsi söpredékek, szellemi törpéktől azonban gyalázat is; a nemzetben Tolnán az önérzet feltámadt, e naptul fogva 7 évig folytonosan küzdött elrabolt jogai, és vagyonáért; szerencsére a kormány és pártja, gyáva gőgös szájhősökből állott, — kik gonosz karjaikat, minden jog, minden fillérre kinyújták, de a legelső, komolynak látszó ellentállástól megijedtek, fő fegyverük az ármány és hazugság volt, szívéükön leginkább kincseik megőrzése feküdt. A Tolnai gyűlés, a honvédelem és adó kezelését egészen visszaszerezte, törvényeket a főurak hozzájárulása nélkül hozott; ezáltal megtörte a főurak szemtelen uralgó követeléseit, bebizonyította, hogy a nemesség a nemzet súlypontja. A bácsi országgyűlés az üres kincstárhoz, kincstárnokot is választott, az államjavak visszavételét elrendelte: a kormány ellenőrzésére, a király előtt lefolyt perek végrehajtásával, a király vonakodása esetére, a kincstárnokot bízta meg. A nemzet a nádor iránt nem volt bizalommal, a király gyermek, a nádor hivatala örökös, ezért alkották a felelős, évenként választott kincstárnoki hivatalt; a nemzet a királyi tanácsot kedveltjeiből alkotta, -- az ellenszegülőkre halálbüntetés mondatott, a haza papiroson meg volt mentve, az alkotmány helyre állott. A tepsedi nemzet azonban csak törvényeket alkotni, csak fenyegetni tudott, amint az országgyűlés széteszlott, a kormány és oligarchia az engedelmesség, bünbánat álcáját, azonnal levetette, a régi rendszer folytatottok. — A törvények végrehajtása, az első országtanácsban hajótörést szenvedett, — a főurak megtagadták a bitangolt koronajavak visszaadását, — az országtanácsok megijedve szétszaladtak, a király koldus, a nemzet tehetetlen maradt. A szükség a kormányt kényszerítette az évi országgyűlésre, a nemesség a törvénytörés ellen újólágt tiltakozott, nagylelkű ajánlatot tett, a trónhoz közeledett, de mert a király

az oligarchia által vakságban tartatva, az ország, és önlielyzetről tiszta fogalommal nem bírt, lomha egykedvű, tétlen egyéniség volt, — mert az egész hazában nem volt egy valódi erélyes államférfi, ki a vívmányokat, végre is hajtatta volna; a szavakban, törvényekben bőkezű nemesség, a hazáért egyéni jólétét nem merte kockáztatni, áldozatokban fukar maradt, nem bírt egyetlenegy nagy férfiúval, minden a régiben maradt, vagyis az ország, mind erkölcsileg, mind anyagilag mélyebben süllyedt.

A nemzet egész 1525-ig a törvénygyártás, fenyegetés, tétlenség ösvényén maradt; — ez évben végre meggyőződve, hogyha élni akar, tenni kell, ha szabad és nemzet akar maradni, a a fejetlenség sárkányait, a pazarlás mestereit, a törvény zsarnokait el kell mozdítani, s a hatalmat kezeibe kell venni; Rákoson, a régibb törvényeket ismételve, határozottan követelte a hűtlen tehetetlen, roszakaratu kormány eltávolítását, kívánalmi végrehajtására Hatvanban fegyveres országgyűlést tűzött ki; ez volt e kornak legegészségesebb eszméje, nem volt veszteni való idő, tenni kellett. — A hatvani országgyűlés, alkotmányunkat nem terjesztette, csak visszahelyezte; a jog terjesztésre nem is volt szükség, mert ha a nemzet egy vonallal tovább lép, a trón összedül, köztársasággá alakul, ez ezen korban kivihetlen volt, mert az egyenlőség eszméjére, mi a köztársasági kormányzatnak alapja, a nemzet még nem volt megérve, a nemesség a szabadságot kiváltságnak tekintette, lenézte a népet, maga nem bírt az oligarchiával; a királyság bukása által a nemzet ereje nem növekedett volna, mert a nemzetet ez esetben is csak a nemesség képviseli, az oligarchia roppant anyagi erővel rendelkezett, mit a nemesség csak a trónnali szövetkezéssel ellensúlyozhatott; a nemzet léte a török által fenyegettetett, a nemzetnek nem volt ideje, az alkotmány lényeges megváltózta-

tására: a korona, varázserővel bírt, a nemesség: a fejedelmi intézmény iránt kegyelettel viseltetett, — a királyság megdöntése tehát sem czélszerű, sem kivihető nem volt. — A hatvani országgyűlés tehát, csak a törvény korlátái közt maradt, csak az árulókat távolította el, a törvények végrehajtását vezéreire bízta; — megállóit fél utón; ez azonban a válság megszüntetésére nem volt elég, az oligarchiát nem csak megszegyeníteni, de el kellett volna tiporni; a megbélyegzés, a hivataltuli megfosztás nem elégtétel, a törvényszegést csak példás büntetés szünteti meg, helytelen volt tehát Báthory és társai kímélete: ezélszerűtlen a koronajavadalmak, az adó, és honvédelmi rendszer tárgyában! eljárás is: a nemzet a válság szélén állott, a kincstár üres, a honvédelem rendezetlen volt, a nemzet eddig is elég adót szavazott meg, a kormáuytauácsot már egyszer a bácsi országgyűlés, kedveltjeiből alakította, a zászlóaljok kiállítás, a végvárok felszerelése, zsoldosfogadási határozatok 20 év óta évenként ismételtettek, de nem hajtottak végre, mert midőn az országtanács e nagy műtétet meg akarta kezdeni, a főurak szóval és tetteleg ellent állottak, a hatvani országgyűlés okulhatott volna a múlton, átláthatta volna, hogy vezére a toll embere, az új nádor, üres kincstárral, sereg, katonai képzettség nélkül rögtön a hatvani végzéseket életbe nem lépteti, ehhez tetemes anyagi erő igénye Betett, kard, ágyú, erős várak, teli kincstár, ellen, a törvény gyenge fegyver, hatalmat csak hatalom dönthet meg; — a fegyveres hatvani seregek tehát nem szabad lett volna föloszlani, de magához ragadva a királyt, vele a törvények végrehajtását rögtön meg kellett volna kezdeni. Válságos időkben, midőn a nemzeti életben minden perez drága, a bizalom könnyelműség, a hatvani országgyűlés e nemzeti gyengeségből nem tudott kibontakozni, gyengesége, szándékait megsemmisí-

tette, — bízott a királyban, ki többször megcsalta, — bízott Verböczyben, ki, mint kortársai, szinte szájhős volt. A nemzet nagyszerű föllépése eredménytelen tüntetéssé sülyedt, száraz villám volt, mely vakított, de nem sújtott, — vihar, mely a levegőt ideiglenesen megtisztította, de tartós haszon nélkül vonult el; e nemzedék nem bírt életerővel, férfiúi törpék voltak, érezték a veszélyt, pillanatra föllekesedtek, megvolt a jóakarát, de hiányzott a szilárdság, mely a válságban mellőzhetlen.

E fegyveres gyűlés felületesen, elméletileg, korunk fogalma szerint tekintve, forradalmi színben tűnik föl, valódilag azonban alakját, célját, végzeményeit tekintve, törvényes, méltóságteljes, higgadt országgyűlés volt. — Határnapját a rákosi országgyűlés tűzte ki, ennek határozatait a király is megerősítette, illetőleg tehát a király által hivatott össze, eleve kihirdettetett, meghivatott reá minden nemes, sőt four is, — a nemesség köteleztetett hadilletékével fegyveresen megjelenni, de a nemesség katonái a tanácskozó rendektől elkülönözött helyet foglaltak el, a tanácskozást tehát nem zavarták, nem voltak belőle kizárva a főurak és egyháznagyok, mindkét osztály elhozhatta zsoldosait, a nemesség túlsúlyt nem gyakorolt; a király nyitotta meg és vezette a tanácskozást, határozatai nem a tanácskozás közben, de utána, szabadon, erőszakolás nélkül erősítette meg. — A kormány Ulászló és III-ik Endre törvényei szerint felelős volt; — a kormányzat bűnössége kétségbevonhatlan tény volt, mert Ulászló halála óta egyetlen közjogi törvény sem hajtatott végre, a kormány Budán zsoldosaival kergette szét az országgyűlést, a bácsi végzeményeknek ellent állott, az országos jövedelmek részint a kormány tagjai, részint hívei és barátai által, az ő tudta és beleegyezésével bitangoltattak; — a kormány gyávasága miatt vesztek el Nándor, Szabács és több végerőssé-

gok, a magas adó daczára, a királyi és főúri zászlóaljok csak papiroson léteztek, a várak, őrsiig, fegyverzet, élelmi szerek, ágyuk, lőporban hiányt szenvedtek, a várfalak dűledeztek, az országos adó könnyelműen elpazaroltatok, — mindez nyílt hazárulás! tény volt, melyet tagadni nem lehetett; midőn tehát az országgyűlés a kormány tagjait eltávolította, jogosan járt el;

— a nádorválasztás országos jog volt, a törvényesen elcsapott Báthory helyett a nemzet Verbóczyt jogosan választotta, őt a király is nemcsak megerősítette, de a többször vonakodót választása elfogadásául háromszor szólította föl: a többi főbb hivatalokat nem az országgyűlés, de a király töltötte be, a király jogai tehát nem sértettek meg. A haza a török túl folytonosan lényegettetvén, az országgyűléseken fegyveresekkel! megjelenés, mint láttuk, régóta szokássá vált; — a hatvani országgyűlés tehát e tekintetben sem volt újítás, — a kormányváltáson kívül semmi új törvény nem hozatott, csak a régiek erősítettek meg, a hatvani országgyűlés és végzeményei tehát a törvényesség kellékeivel minden tekintetben bírtak, azt forradalmi gyülekezetnek csak a rosszakarat, vagy tudatlanság rágalmazhatja.

A nemzet, a hatvani határozatok által sorsának ura lett, az ország kormányzata az újólág választott kormánytanács, a nemzet kedvencze Verbóczy nádor, a kedvezésekkel halmozott, tisztelettel körözött király kezeibe került; de mert a nemzet jelleme már teljesen elaljasodott s az országban nem volt egyetlen férfiú sem, ki a zilált viszonyokat rendezni, a gonosz oligarchiát fékezni, a nemességbe kitartást és tevékenységet tudott volna önteni, — az üdvös határozatok nem hajtattak végre, — a kormánytanács rendeletéi mellőztettek, — a király a nemességet nemcsak elhagyta, de élére állt az oligarchikus pártnak. Az oligarchia szinleg határtalan uralommal kecsgettette;

Verbóczyt az udvari levegő elbódította, szeme előtt fonatott a reakzionárius ármány; az ország első embere köznapi törvénytudóvá süllyedt; a nemzet megmentése, a védelmi erő szervezése, a pénzügyek rendezése, a tespedt nemzet föl vili anyozása helyett, kisszerű magánpercek, Luther hívei üldözésével bibelődött; a nemesség tömege, vezéréül elhagyatva, elszenderedett, egy kis rész a főuraknak pénzért eladta a nemzetet.

Az 1526. országgyűlésen néhány száz hazaárnló megtagadta a nemzet múltját. Verbóczy és Zoby száműzettek, a választott országtanács fölloszlatott, az évenkénti országgyűlések fölfüggesztettek, az országtanács újjáalakítása, az országgyűlés tartása, a király kényére bízott, — az országgyűlés a királyt^ hatalmának használatára hívta föl. — A gyenge Lajos diktátor! hatalmat nyert, azt hitte ő az ur, pedig csak eszköz maradt a féktelen oligarchia kezeiben; a korlátlan király, midőn az ellenség a haza téréit ellepte, még kevesebb erőt fejtettek ki, az alkotmányos fejedelemmél; — az alkotmány bukását a nemzet halála követte; a fejetlen nemzet tagjai, mint feloldozott kéve kalászhai egyenként tiprattak el. Az elsatnyult nemzet őseréjét, a százados szenvedések edzettek meg; az alkotmány századokig nagyrészbzen csak mint történelmi emlék maradt fenn, melyet a fejedelmek koronként megerősítettek ugyan, de az idegen tanácsosok és oligarcha szövetségeseik által folytonosan majdnem minden czikke kijátszatott, — ha az idegen nyomás súlya alatt a szolgálástul a nemzetet meg nem óvta is, a sötétben legalább csillagként ragyogott, a későbbi nemzedéknek célpontul szolgált, a nemzetben a szabadság utáni vágyat nem engedte kialudni.

IV.

A Magyarállam alkotmánya 1526-ban.

Az állam az országgal, a köz és Diplomatikai gyakorlat szerint, azonosnak tekintetik. — valódilag és köz.jogilag azonban nem egy, — Ország az, melynek területe a szomszédos földterülettel határok által el van különítve, — ez elkülönített terület egységes bel kormányzattal bir, önállása a többi államok és országok által el van ösmerve, az államjogokat más államok ellenébe az ország ura és fejedelme gyakorolja, vagyis hadat indít, békét, kereskedelmi, diplomatikai szerződéseket, szövetségeket köt, és az idegen államoknál képviselőket tart; — ellenben állam az: melynek külön területe, külön fejedelme vagy elnöke van, más államnak nem alárendeltje, nem lekötelezettje, mely nemzeti hadsereggel bir, pénz- és hadügye, kereskedelme, külpolitikája, belügyi felett, szabadon választott teljhatalmú országgyűlése, felelős kormánya által intézkedik, vagyis az összes nemzetfelségi jogokat, a nemzet, a király vagy elnökkel közösen gyakorolja.

Magyarország, a mohácsi csatáig valódi önálló független állam volt és következő alkotmánynyal bírt:

1. Az állam feje a választott király volt, a király az országgyűlés által választatott, uralma haláláig tartott, a válasz-

lőtt király megkoronáztatott, — az országgyűlésnek, kötlevel és eskü által kötelezte magát, az ország törvényei megtartására, az ország területi épsége megőrzésére, — az országot felelős választott országtanácssal kormányozta, hadat indított, bókét kötött, a hadsereg vezére volt, a nádort az országgal közösen választotta, — legfőbb bíró volt, kegyelmi joggal bírt, birtokot és nemességet adományozott, a zászlósokat, bírakat, várkapitányokat, főispánokat, a kincstári sóbánya; harminczad hivatalnokokat, bánokat nevezte és elmozdította, - - nevezte az egyháziakat. — Pénzt veretett, az ország uradalmi, a só és é rézbányák, a vámok jövedelmeit húzta. — az országgyűlés határozatai íörvénynyé, a király megerősítése által emelkedtek. Az adó mennyiségét és minőségét az országgyűlés szavazta, a király erősítette meg.

II. Az országgyűlés évenként ülésezett, tagjai a kitály, minden nemes, az egyháznagyok, a szabad városok követjei, törvényt hozott, választott királyt, nádort, kincstárnokot, az országtanácsosokat, meghatározta az adót, a harminczadot, a pénz mértékét, — szabályozta a banderiális kötelezettséget, a személyes nemesi felkelést, — az országgyűlésnek felelősek voltak, a nádor, országtanács és főispánok, intézkedett a külpolitikáról. — Bíraskodott a nádor, országtanácsosok, főispánok, hűtlenek, alkotmány sértők. az országgyűlés tanácskozásait háborítok és sértők, a hazaárulók felett, az országgyűlés tagjai sérthetlenség voltak, a tagjait sértők, az országgyűlés tanácskozását zavarók, azonnal erősen büntetettek. Az országgyűlés elnöke a király, távollétiben a nádor, ha nincs, az országbíró volt.

III. A király az országot, felelős országtanácsával kormányozta. — A tanács részben és időnkint az országgyűlés által választott.

IV. A nádort, a királyt az országgyűlés választja, a ná-

dor hivatala élethossziglan tart, az országgyűlés által csak főbenjáró bűnökért mozdíthatatik el, — a nádor a törvények és alkotmány ellenőre, a király távollétében az országos hadsereg fővezére, az ország első bírása, közbenjáró, a király és nemzet közt, a jászkunok főkapitánya, a király távollétében helytartó, — ha a király hülye, a külföldi követeket fogadja, az országgyűlés másodelnöke.

V. Minden nemes egyenlő, az országgyűlés tagja, adót nem fizet, az ország védelmére, a király felszólítására, az országgyűlés rendeletére, személyesen és jobbágyainak az országgyűlés által meghatározott részével, jól fel fegyverezve, saját költségén köteles táborba szállni és az ország határain belül harcolni. Törvényes idézés és Ítélet nélkül el nem fogatható és el nem zárható, birtoka el nem foglalható. — Rév- és vámmentes. A megyében gyűléseket tart, választja hivatalnokait, és a megyei csapat vezéreit. — Az adó a megye hozzájárulásával iratik össze és hajtatik be. — Házaiba és birtokán, a királyi és katona beszállásolástól mentes. — A megye a hatalmával visszaélő főispán elmozdítását az országgyűlésiül kérhette, és az jogos, indokolt kérelmére elmozdított és megbüntettetett. A megyének, illetőleg a megye nemességének joga és kötelessége volt az országgyűlésen elmarasztott hirtelenen a büntetést végrehajtani. A székelyek, a kunok és jászok, meghatározott adót fizettek, önálló helyhatósági jogokkal bírtak, tartoztak egyéneként táborba szállni, külön főnökük és bírójuk volt, az országgyűléseken azonban egyéni szavazati joggal nem bírtak.

VI. Az egyház az államtól függött, az egyháziak, nemesi jogokkal bírtak, az egyháznagyok, az országgyűlés által meghatározott mennyiségű katona-zászlóaljakat köteleztettek tartani és ezekkel az országot, az ország határain belül védeni.

VII. A királyi és szabadvárosok kiváltságaikban megalapított önkormányzattal bírtak, a megyéhez nem tartoztak, a haza védelmére szabadalmaikban meghatározott mennyiségű és minőségű katonát tartoztak kiállítani, — az országgyűlésre képviselőket küldtek.

VIII. Az alkotmány sértés, mint hazaárulás, büntetett, ítélt felette az országgyűlés, a hazaárulót a király meg nem kegyelmezhetette, a büntetés végrehajtásával, több rendű országos közegek voltak megbízva.

IX. Az aranybullával ellenkező királyi parancsok és ítéleteknek, minden nemes jogosan és büntetés nélkül ellent állhatott.

A királyi hatalom és jogokról szóló törvényeket nem idézem, azok már a királyságnak I. István által történt megalakításakor szabályoztattak, meg voltak mindig, meg vannak ma is, — ösmeri azokat mindenki, ennél fogva felesleges volna azokat idézésekkel támogatni; — ennél fogva csak is a nemzetfelségi, egyéni jogokról törvényeket fogom idézni, mert a sötétség és szolgaság hívei ezen jogokat gyakran tagadták, sokszor félremagyarázták, szükséges tehát, hogy a nem szakember is ezen törvényekből az 1526. alkotmányos helyzetről tisztán, világosan meggyőződhessek.

Az országgyűlés évi megtartásairól

*szólnak a minden király által meyerősítet 1222. 11458. Ili.,
1471 I.*

1222. 1. Szent István ünnepét, köteleztetünk Fehérváron minden évben megtartani, ha csak ebben fontos foglalkozás vagy súlyos betegség által nem akadályoztatunk.

Ha azonban mi meg nem jelenhetnénk, a nádor okvetlen ott lesz, minden ügyeket ki fog hallgatni és ott minden nemesek, kik akarnak, megjelenjenek.

1222. 1. De solemnitate Saneti Regis Stefani aunuatim celebranda.

Statútum ut aunuatim infesto Saneti Stefani Regis, nisi ardnó, negotio ingruente, ant infirmitate fuerimus prohibit! Albae teneamus solemnitare.

1. Et si nos interessé non poterimus, palátinus procul dubio ibi erit pro nobis et vice nostra, causas audiet. et omnes Servientes qui voluerint libere illic conveniant.

Szent István alatt ez csakis törvéynap volt, későbbben azonban, már mint erről az olvasó az első kötetben idézett törvényekből meggyőződhetett, az ország országgyűlésnek tekintette és megtartására magát minden király kötelezte.

1458. 13. Az ország összes rendei, a birtokosok, évenként illusvét napján Pest városába kötelesek fejenként összegyűlni.

Es azoknak birtokai, kik meg nem jelenésüket észszerűing kimenteni nem tudják, kormányzó ur, vagy király ur által foglaltassanak el.

1458. 13. Quod singulis Annis ad annum pentecostes íiet Diéta in Pest.

Item quod universi Regnicolae et homines possessionati, singulis annis ad festum pentecostes ad Oppidum pestiensem per singula capita congregata teneantur.

Et si qui, rationabiliter se excusare non potessint, talium possessiones per dominum gubernátoréin vei dominum Regem occupentur.

1492. 108. Miután már többször megtörtént, hogy ő felsége az ország bárói, egyháznagyai és nemeseinek egy bizonyos

napra országgyűlést tűzött ki és némely nehézkes főurak és egyháznagyok a kitűzött nap után 15 vagy 20 nappal később jelentek meg.

Elhatározatott, hogy ezentúl a kitűzött napra meg nem jelenőkre ő felsége 4 napon túl nem vár, de a jelenlevőkkel végezhet és határozhat.

Az el nem jövőket és meg nem jelenőket a jelenlevők határozatai kötelezik.

1492. 108. Quodjau pluries contigit, quod Majestas Regia Dominis praelatis ac baronibus, alapié nobilibus, Diétám ad Ger-tiim diem in dixit, certi praelati et barones ad certain diem venire, ita graves se exhibuerunt quod non ad ipsum diem prefixum, sedeolapso post quindecim vei viginti dies venerunt.

. Statútum est quod a mode ad diem fixum non venientes ultra quatuor diebus non expectentur Majestas sua, cum his, qui presentes fuerunt, concludere et determinate valeat alque possit.

Non venientes, vei non comparentes, non obstante eorum absentia, omnia per comparentes concludere pro rato habere teneantur.

1498. 1. Eszerint 4 évig óvenkint Szent-György napján ő felsége által a Rákos mezején országgyűlés tűzessék ki és tartassák.

Az országgyűlés 15 napig tart.

Négy év elmúltával országgyűlés csak minden bárom évben tartatik.

Kik a kitűzött napon meg nem jelennek, vagy 15 napig nem maradnak, ha az illető ország- vagy egyháznagy, 200 db márkára, mely is 800 arany forint, ha nemes, 100 db márkára büntetessék és ez ő felsége által kegyelem nélkül behajtassák.

Kivétetnek a nagyon szegények.

Osztatlan testvérek egyet küldenek.

Apa és fin közül egy 10. egyhelyes nemes küld egyet.

Ha a fő- vagy alispán, pénz vagy ajándék által megvesztegetve, elmaradás! engedélyt ad, 400 arany forintra büntethetik.

1498. 1. A modo infra quatuor annorum spatia, singulis annis ad festum Sancti Georgii, in Campo Rákos, per Regiam Majestatem, una Congregatio indicetur et celebratur.

Celebratio post quindecim dies expleatur.

Elapsis quatuor annis, deinceps singulo tertio anno celebretur.

Qui autem ad diem venire et quindecim dies perseverare nollet, si fuerit baro vei praelatus, in ducentis Marcis gravi ponderis, octingentos anni florenos facientibus, nobiles incantum Marcis, per Regiam Majestatem, irremis sibiliter exigendis, condemnentur.

Excipiuntur minium pauperes.

Eratres indivisi mittant unum.

Nobiles cuius Sessionis ex decem unum.

Si autem Comes parochialis, vei ejusdem vices gerentes sub aliqua pactione, pecuniis scilicet aut muneribus allesti facultatem dicens ericipiam domum semanendi, tales modo simili in centum marcis condemnentur.

Ezen törvény jövőre módosítani látszik az országgyűlés évi tartását, valódílagonban nem módosította, mert az 1222. 1. alap-törvényt el nem törülte. Valódílagon ezen ígélet a barbár büntetés enyhítésére tétetett, mert ezen büntetés, tekintve ezen idők birtokértékét, az alsó és közép-nemességet tönkre tette volna. Ezen időben a Tripartitum 1. 1335. szerint az ingó és ingatlan közönséges folyó értéke következő volt: 1 köbül épített vár

460 forint, egy nemesi házhely 12 frt, épület 6 nélkül frt, puszta 4 írt, 1 jobbágy házhely 4 frt, puszta 2 frt, 1 hold almáskert 12 frt, 1 h. makkos erdő 8 frt, 1 kaszás rét 4 frt, 1 hold föld 12 frt, 1 hold nem makkos erdő 5 frt, 1 ökör 4 frt, 1 bornyas tehén 4. frt, medve 2 frt, 1 sertés vagy juh 1 frt. Ezen ár pedig a valóságos ár volt, pénztelen országban az élelmi szükségét képező tárgyak mindig keresettebbek, mint a föld, mely, hol a pénz kevesek kezei közt van fölhalmozva, gyenge kereslettel bír, ezen Verbőczy által jelzett arány sokáig felmaradt. — A 17-ik században Pestmegyében 2000 holdas birtokért 10 frt haszonbért fizettek, ezt huszszorozva tett, az érték 200 frt, vagyis 1 holdért 20 kr., mi sokkal kevesebb, mint Verbőczy idejében, — a múlt század végén és a jelen elején a Bánátban az állambirtokok 1—2 forinton pazaroltattak, ha 9 forint feloszlott, a vevő és hivatalnokok közt egy hold ára 10 forint volt, — egy ököre legalább 30, — a 40—50-es években Szabolcs jó részben holdankint eladatott 33 írtért, 1 ökör ára volt 80 frt, — 853-ban Hevesben történt egy vétel 72 frt, 1 ökör 100 forint. — 60. felé eladatott Hevesben 80 frt, 1 ökör 120 írt. 860—66-ig Pestmegyében a legjobb helyen több ezer hold, holdja 100 frt, 1 legjobb minőségű ökör 150 forint. — A Verbőczy által jelzett 10-szeres örök ár nem létezett, csak képzetben, mert akkor örök áron nem vettek, azért sem, mert az örökvétel az ősiség idejében sok bajjal járt, bizonytalan volt, a közönséges zálogvétel volt a rendes birtokforgalmi mód és a communis ár, a valódi folyó ár.

Eszerint miután 1 helyes nemesnél a 400 forint büntetés 10 között oszlott fel és ott egyre 40 forint, vagyis nemcsak mindenét elveszi a büntetés, de még ki se telt volna, — egy közép-birtokos büntetése volt 400 forint, ennek egyenértéke volt 100

jobbágybáz, vagyis tönkre tette volna már a középbirtokost is. — Ezen törvény királyi politikai fogás volt, — mert a szegény egy helyes nemes már akkor is maga szántott, szűk körülményei nem engedték a politizálást, sem pénze, sem ideje nem volt, hogy saját költségén a Rákosra utazzék, a távolabb lakó 4 heti időt elvesztegessen, — a királpártiak észjárása szerint tehát ezek csak akkor mehettek az országgyűlésre, ha bevitettek, ha pedig be nem mentek, a büntetés nyakukra kötött hurrok volt, melyen őket a hatalom tetszése szerint rángathatta, az ellenzék szívesen elfogadta ezen barbár törvényt, mert a szegény, de független érzelmű nemesség e törvény előtt anyagi viszonyainál fogva a megjelenésre nem volt rávehető, — e törvélynél fogva menni kellett, az ellenzék gazdag feje Zápolya, a költség előlegezése által is ezeket csatolt pártjához, — Ulászlónak soha sem volt pénze, hivatalnokai, fő hívei szennyes tapadós kezűek voltak, amely fillért megmarkoltak, az zsebükbe vándorolt, ellenben az ellenzék feje Szapolyay, dúsgazdag trónvágyó egyéniség volt, az ellene kigondolt cselfogást saját érdekében fölhasználta és időnként bevittette a köznemességet, ez pedig már ezen időben is nagyon számos és szegény is volt, — mert a nemesség egy tetemes része várjobbágyokból állott, — a királyi várak uradalmi nagy részét a főurak a várjobbágyok nemessétele előtt elorozták, ezek tehát számosak és eredetileg is szegények voltak, — a birtokos adományos nemesség (donatarius), — mely a nemességgel birtokot is nyert, részben elszaporodott, részben a sok bel háború a főurak ragadozásai által elszegényedett, a banderális katonaság behozatalánál is már egyik fő indok az volt, hogy a számos elszegényedett nemesség, bunkók és fokosokkal száll táborba, és szegénysége miatt magát nem éllelmezhetve, azonnal haza vágyik, a közeli hazaszöknek.

Az országgyűlés tagjai sérthet! enségót biztosította az 1507. 12.

Ki az országgyűlés tagjait, az országgyűlésen megveri vagy megsebesíti, vagy az országgyűlés szabadságát zavarja (mi liítlenségi bűn) az ily egyén azonnal személyesen beidézhető és elítélhető.

Sí quis forte aliquem, in ipsa Uiaeta verberaret, vulueraret, vei libertatém Diaetalem turbaret (quae nóta infidelitatis est) tails personaliter semper citari poterit, ibidem iudiciium de illó fieri valebit.

Az adóügyről

szól mik: 1222. 3. 23. 23., 1438. 13. 141)0. 2. 1304. 1. 1314. 2. 1326. 6.

1222. 3. A nemesek birtokaitul semminemű adót nem veszünk.

1222. 3. Nullám collectam, nec libras denariorum colligi faciemus, supra predia servientiinus.

1. Házaikhoz és faluikba, nem szállunk, csak azon esetben, ha általuk meghivatunk.

2. Az egyház jobbágyait, sem adóztatjuk meg.

1. Nec in domos uec villas descendemus nisi vocati.

2. Super populos etiam celesiarum, nullám penitens collectam faciemus.

1458, 5. Sem Király ur, sem Szilágyi kormányzó úr, a főurak és nemesektül, semmi indokbul, még a legégetőbb helyzetben sem fog semminemű adót, és fizetést kérni és nem is kérhet.

1458. 5. Item quod nunquam dominus noster Rex. et

neque dominus Szilágyi hujus Regni Sbernator, pro quocunqna causa, sen negotiis quibus vis arduissimis aliquam taxain sen so-
 tionem pocii ni árum per Jobbagiones Regnicolarum, seu alios
 nobiles petera valeat atque possit.

1100. 72. 79. A megyei adó $\frac{1}{3}$ -a a megye főispánjáié
 $\frac{2}{3}$ -a a királyé.

A főispánok a megyeadót Szent-Mibály napig, Esztergomba
 küldjék.

1100. 72. 79. Quisquis Comitum in Comitatu, suo de tri-
 bute tertiani partem Rex veró duos partes habeat

Singuli Comites denarios usque festura Sancti Michaelis
 Strigonium mittant.

1471. 11. Ezentúl a nemesek akarata és beleegyezése nél-
 kül, semminemű adót nem követelünk és nem hajtunk be, a
 kamaranyereség kivül.

1471. 11. Item quod nos decetero nullám dicam seu taxam
 (preterquam lucrum Camerae) generaliter a Regnicolis, propter
 aliquam causam exigamus, aut exigere faciemus, preter volun-
 tatem eorum et consensura.

1474. 1. Az országnak a török elleni megvédésere, min-
 den portáiul fizetessék 1 arany forint.

8. Ezen adó a törökök ellen adassék ki.

4- Ezen adó összeírása és kivetésére, minden megyében,
 két nemes választassák, a vagyonosabbakba.

5. A rónokok a király által fizetessenek.

6. Ámbár a jövő évi kamaranyereség elengedtetett, most
 újólag elengedtetik.

8. Ezen adó csak a törökök ellen fordittassék.

1474. 1. Subsidium unius floreni auri, pro defension regni

Hungáriáé contra Turcas de singulis portis pertmiim Ibgmiin modo infrascripto detur.

8. Subsidium hoc contra Turcas expendatur.

4. Duó Dicatores in eligantur in singulis comitatibus 110-biles potiores.

5. Dicatores Stipendium a Hege accipiant.

6. Quod quamvis lucrum Camarae anni futuri sit reiaxatum, etiam modo ex novo relaxetur.

8. Subsidium hoc non alias nisi contra Turcas exponetnr.

1478. 1. Ez évre, minden jobbágy portáiuil, a kincstári nyereség beszámításával, fizetünk 1 arany forintot.

2. Az 1 forintos adó, a törökök ellen megajánltatik.

4. Ez adó alul, az 1 házhelyes nemesek kivételnek.

5. Minden megyébe, a rónokhoz egy alkalmas nemes csatoltassék.

1478. 1. Contribuimus hoc anno desingulis portis Jobbationum nostrorum 1 florenum cum lucro Camerae Computato.

In Subsequentes annos quinque subsidium unius floreni offeretur contra Turcos.

4. A contributione eximuntur nobiles unius Sessionis.

5. In omni Comitatu dicatori adjungatur unus idoneus nobilis.

1492. 1. 3. 4. A király a régi rendes, szokásos adókkal, elégedjék meg, és az 1 forintos adót, semmi esetben sem kívánja.

1492. 1. 3. 4. Hex contributionem verő sen faxain unius floreni nulla ratione exigat, sed antiquis jnstis ordiuariis et consuetis proventibus Regalibus sit contentus.

1492. 26. Magyarorszában a szokásos kincstári nyereség.

az erdélyi részekben az ötvened, Slavoniában a szokásos fizetesség.

Ahol a kincstári nyereség rendszeren nem fizettetik, a főispán a szolgabíróval hajtsa be.

28. A király az ország és egyháznagyok, nemesek birtokain, ne engedjen élelmiszereket zsaroltatni, ne engedje meg a fuvarok, és másokkali terheltetését.

101. Ö felsége hivatalnokainak, a rétek erőszakos levágását, a széna felgyűjtését és behordását, mint eddig szokásban volt, ne engedje.

1492. 26. *Lucrum Camerae in Regno Hungária, quinquesimam in partibus Transilvanis, Marturias in regno Slavoniae, Majestas regia exigere faciat.*

Ubi autem lucrum Camerae tempore debito solutum non fuerit, Comes parochialis cum Judice nobilium exigere debeat.

28. *Rex in bonis praelatorum, magnatum, et nobilium, victualium exactiones, vecturas et alia onera, praeter voluntatem eorum facere non permittat.*

101. *Regia Majestas ac officialibus ejusdem falcationes messes cumulationes et importationes foeni perviros uti compulsive exercebatur amplius fieri non debeant.*

1526. 6. A király jövedelmei, és az abban tett pazarlások vizsgáltassanak meg.

A bűnös, kegyelem nélkül, bűnei szerint büntetessék meg, a törvény útján.

1526. 6. *De omnibus proventibus Regiis, et dissipationibus in eisdem factis, veritas inquiratur.*

1. *Et quicumque reus fuerit repertus, juxta de merita, sine ullo favore (jure tamen et justitia mediante) puniatur.*

1504. 1. Ha valamely megye, országgyűlési határozat

nélkül, és kamara-nyereségen kívül, az ország szabadsága ellenére, önként ő felségének bármi szín és módon adót ajánl, vagy fizet, az adót ajánló megye közönsége, mint hit- és esküszegő, büntetetik, becsület vesztettnek nyilvánítatik, a többi nemesek társaságából kitzasztatik.

Az ily módon elitéit nemesek, a jövő országgyűlésen, az országgyűlés tetszése szerint, az országgyűlés által, személyük és vagyonukban bűn tetsessenek meg.

1504. 1. 85. Si quipiam verő Comitatum motu proprio, et non de consensu et voluntate totius Regni, extra scilicet conventiones *generales Regnicolarum*, contributionem aliquam, seu quodeunque subsidium (praeter solitum lucrum Camerae) contra videlicet antiquam Regni libertatem, Regiae Majestati quovis modo et quovis colore exquisito offerent aut prestarent Ex tune universitas nobilium hujusmodi Comitatus, universaliter in poena fidefragii seu perjurii, amissioneque honoris et humanitatis convicta et condemnata, et a consortio coeterorum nobilium Regni relegata et segregata habeatur eo facto.

Qui quidera nobiles sic condemnati, in Conventionibus Regnicolarum, generali bus postea celebrandis, per universitatem Regnicolarum, juxta eorum voluntatem. tamquam perjurii, honoreque et humanitate privati, ac a consortio ipsorum segregati, tam in rebus ac bonis, quam personis eorum puniri castigarique, et condemnari valeant atque possint.

Az országos vámok, vámhelyek és hivatalokról rendelkeznek 1439. 7. 1498. 30. 1523. 46.

A sóról rendelkeznek: 1222. 25. 1403.8. 1464.9.1471. 4. A só a király tekintélyes jövedelmi ágát képezte, a zászlós urak is fizetésüket sóba, kapták ki.

A bányák pénzveretési jog, pénzürtékről rendelkeznek 1222.

23. 1439. 10. 1458. 12. 1464. 22. 1516. 35. 38. 1519. 9.
1522. 33. 1525. 33. 34. 48.

A hadügyekről.

1222. 7. A nemesek a királyt az országon kívüli hadjáratban, csak a király költségén tartoznak követni. A király a hadjáratból! visszatérte után a nemeseket hadjárat cselekményeikért el nem ítélni, meg nem büntetheti.

Ha az ország ellenség által támadtatik meg, minden nemes köteles fegyvert fogni.

Ha az országon kívül akarunk harcolni, a főispánok kötelesek bennünket pénzünkért követni.

1222. 7. Si autem Hex exordium extra Regnum ducere voluerit, Servientes cum ipsoire non teneantur nisi pro pecunia ipsius, et post reversionem iudicium exercitus super eos uon recipiat.

Si verő ex adversa parte exercitus venerit super Regnum omnes universal iter ire teneantur.

Si extra Regnum, exercitum ducere voluerimus et cum exercitu iverimus, omnes qui Coinitatus habent, pro pecunia nostra nobiscum ire teneantur.

1435. 1. Ha az ellenség az országot oly nagy erővel támadja míg, hogy királyi császári seregeinkkel az ország határait sem leszünk képesek megvédelmezni.

Azon esetben a megtámadott határok védelmére kiküldött főurak és egyháziak, a király zászlója alatt egyesüljenek, a megtámadt megyek főurai, egyháznagyai és nemesseivel és azok katonáival.

1435. 1. Si autem tanta potentia inimicorum irrepserit gimd major lőrét, viribus gentium imsírarum imperialium, nec

ab invasione finiuin Regni arceri et prohiberi, per easdem gentes nostras imperiales posse veró similiter viderentur.

1. Extunc praelati deputati defensione illorum partium nec non comites modo sinili deputationum, sub banderio Regali, cum baronibus proceribus et nobilibus dictorum comitatuurn et eorum gentibus succurrere debebunt.

1433. 2. Országos háború eseteiben minden főúr, egyház-nagy és birtokos köteles táborba szállni és minden 33 jobbágy házhelye után 1 vasas lovast magával hozni, 100 után hármat.

1. Akiknek 33-nál kevesebb van, azok összesítsék jobbágyaikat és közösen küldjenek 1 lovast.

2. A birtoktalan nemesek is tartoznak tisztességesen fel-fegyverezve, táborba szállni.

3. A nemesek bírása köteles a megyei nemesség névsorát elkészíteni.

7. A meg nem jelenő, a későn jövő, vagy a táborbul nyíltan távozó, vagy alattomban megszökő nemes, birtokait veszti.

1433. 2. Tempore universalis exercitus generaliter proclamati. Singuli barones proceres et nobiles possessionati, de singulis trigintatribus Jobbacionibus unum, de singulis centum tres pharetrarios equites ipsimet personaliter accedendo, ad quoslibet exercitus Regni conducere teneantur.

1. Hi vero qui minus quam 33 Jobbaciones habent, cum jobbacionibus taliter conjungere teneantur, quod semper de 33 unus pharet rarius mitlatur.

3. Nobiles impossessionati in propriis persona condecenter armati ad helium ire tenentur.

6. Judex nobillium Regestum colonorum omnium in Comitatu existente exhibere tenetur.

7. Non veniens, aut tarde in expeditionem profectus, aut inde claam, aut temere so subducens bona amittit.

1439. 2. Király ő felsége az országot és határait zsoldosaival védje meg.

A nemesség, míg a zsoldosok az országot megvédeni képesek, táborba ne szólíttassék.

Midőn azonban a kényszerűség a nemesi felkelés elrendelését követeli, a nemesek régi szabadságaik értelmében az ország határain túl akaratok ellenére ne vezettessenek.

1439. 2. Regia dignitas pro protuitione regni, et coniniorum conservations, hominibus suis exercitu antibus de stipendio Regali dispositiones faciat.

Exercitus verő generális donee stipendiaiii resistere poterunt non proclametur.

Iliim verő necessitate engente, exercitum generálom proclamare contigerit, tunc Mobiles Regni ultra Metas et confinia Regni inveti more exercituantium non dncantur, antiqua eorum libertate requirente.

1458. 2. Király ur királyi jövedelmeiből köteles az országot megvédeni, ha a király ur az országot saját jövedelmeiből nem leend képes megvédeni, azon esetben az ország védelmére az egyháznagyok, főutak, papok kötelesek zászlóaljaikkal felkelni.

Ha azok sem bírják az ellenséget kiverni, azon esetben minden nemes és más birtokos, köteles az előbbi királyok alatti szokás szerint táborba szállni.

1458. 2. Dominus Rex hoc Regnum Hungáriáié contra omnes Inimicos de proventibus suis Regalibus protegere et defendare tenetur.

Quod si Duninus Rex cum proventibus protegere non va-

leret, — Extunc praelati et baronos ceterique viricelesiastici banderia levare et insurgere teneantur.

Si auteni cum eisdem etiam ipsis inimicis resistere non possent, extunc universi nobiles, et alterius cujusvis status possessiouati homines exercituantium more (fiont aliorutn Ungariae temporibus fűit) Procedere et exercituare teneantur.

1492. 18. Ismétli a régít.

20. Egy zászlóalj áll 400 lovasból, melynek fele nehéz, fele könnyű lovas huszár.

A többi zászlóalj nélküli főurak, méltóságok tehetségük és jobbágyaik számának megfelelő katonaságot állítsanak ki.

A nemesek és más birtokosok, minden 20 jobbágyház-helytől, egy tisztességes lovast.

A jobbágy nélküli egy házhelyes nemesek, minden tíz házhely után, 1 lánzsás, sisakos, kártyás és ha lehet, sisakkal ellátott lovast küldjenek.

1492. 18. 20. megerősíti az 1458-iki idézett törvényeket.

20. In exercituiali expeditione statutum est quod sub uno Banderio integro 400 sub medio 200 homines exercituaiites pro medio armigui pro alia autem levis armaturae vulgo hussarones nuncorpati esse debent.

Ceteri vero barones, banderia non habentes, juxta honoris et faaultatum ipsorum exigent! am ac numerum Jobbagonum ipsorum exercituare debebunt.

Nobiles jet ceteri possessionati homines, desingulis viginti portis seu sessionibus Jobbagonibus integris, unum equitem decentem, Nobiles unius sessionis Jobbagonem non habentes, de singulis decern curiis unum equitem exercituantem adminus lauceum elipeum, et arcum manualet et si fieri possit etiam loricam habentem mittere teneantur.

1526. 27. pecuniae exercitiales, dominorum et nobilium non banderiatorum in medium Comitatus conferantur.

A nemzászlós urak és nemeseknek, katonáik szükségletére megkívántató összeg a megye pénztárába fizetessék általok.

1523. 19. Az urak és nemesek minden tíz házhelytől 1 lovast adjanak, kik is legalább, dárda, paizs, kartyú és tegezettel legyenek fel fegyverezve.

20. Az egyhelyes nemesek, fejenként tartoznak felkelni, és pedig kötelesek lóháton vagy gyalog mint katonák megjelenni, nem pedig mint szokásban volt, kocsin.

1523. 19. Domini et nobiles de singulis decem sessionibus admodum unuin equitem, adminus hasiam clipeum vei arcum manulem cum pharetra habentem, dare tenentur.

20. Nobiles unius sessionis, per singula capita insurgere teneantur, et non in kocsi prout plerique solent sed exercituum more, equites vei pedites ut pugnare possint.

Magyarország királya ezen törvények szerint, országgyűlés nélkül is indíthatott háborút és köthetett békét, — de miután a nemesség, a világi és egyházi urak az ország határain túl követni nem tartoztak, sőt még a zászlóaljbeli katonaság mennyiségét is, az országgyűlés határozta meg, sőt a nemesi felkelést az országgyűlés rendelte el, és a fegyverzetet is az országgyűlés szabályozta, a hadügyekben az országgyűlés a királlyal egyenjogú tényező volt, a király hódítási politikát kétségkívül folytathatott, de az ily, az ország megkérdése nélküli politika, mindig veszélyes vállalat volt, mert a király feltétlenül csakis, saját zászlóaljai, tehát 2000 katona, az erdélyi vajda, a székelyek grófja, a temesi gróf, a horváth bán, összesen 1600 lovasa felett rendelkezett közvetlenül, és a Jászkunok és székelyek felett, de a Jászkunok, már ez időben rossz fegyverzetük

miatt, igen csekély súlylyal bírtak, — a magyar hadsereg főerejét ez időben a papság zászlóaljai, melyek 6750 lovasból állottak, — a gazdag és középnemesség katonái, mi 32000-re tehető, továbbá a középuemesség, mely miután, a 200 holdnál kezdődő birtokososztály ma is 19500 birtokosbul áll, tekintve az ezutáni szaporodást, legfeljebb 10000 fegyveresre tehető, a királytól függő sereg tehát az egésznek 7 százalékát is alig tette; támadó háborúval is tehát a királynak számba kellett venni a nemesség hangulatát, hogy ha legyőzetik, és az ellenség az országot támadja meg, az elégületlenek számadásra ne vonják; ha tehát a nemzet hadindítási joga a törvényben kimondva nem volt is. de bentfoglaltatott az akkori hadi szerkezetben. Még korának első hadvezére Mátyás is, ki a gondosan kezelt királyi jövedelmekből, Európában oz időben a legnagyobb hadsereget állította fel, hanem mindég országgyűlésen is, de kéz alatt igyekezett megnyerni, hódító politikájának a főrendeket és nemességet.

A felelős kormányrul

rendelkeznek_ 1498. 2. 7. 1500. 10. 1507. 7.

1498. 2. 7. A rendes nyolczados törvényszékek tartassanak folytonosan. Ezen nyolczadokon jelen legyen, 16 vagyonos törvénytudó, az ország négy részé böi, az országgyűlés es ó felsége, által választott jelesebb nemes, a választottak fizetéséről az országgyűlés fog gondoskodni.

7. Ö Felsége, midőn a királyi tanácsban az ország ügyeit tárgyalják, a 16 választott közül, a királyi tanácsba nyolczat mindig hívjon be.

Ezen nemesek köteleztetnek megesküdni, hogy a tánács-

kozást titokban tartják, az ország közjáva és érdekeinek előmozdítására a tanácsban mindent el fognak követni.

1498. 2. 7. Octavae celebrentur, In illis judiciis omnibus adsint sedecim nobilibus les potiores et prestantiores Inrisperiti, qui ex quatuor partibus Regni per Regiam Majestatem et Regnum, illis electis de salario Domini Regnicolae providebunt.

7. Ex predictis sedecim Nobilibus, Regiam Majestatem in negotiis illis, quae generaliter universum Regnum tangere et concernere videbuntur; semper octo in consilium suum admittat.

Qui qui dem Nobiles, stricta fide semper jurare debebunt, ut omnia in eo ipso consilio, fideliter et secrete, ac pro communi bono, et utilitate hujus Regni agent et tractabunt.

1500. 10. Az 1498. 2. 6. 7. törvények megvilágítására elhatározottat:

A választott 16 nemesen kívül a felsége, a főurakból 4-et, az egyháznagyokból négyet nevez ki.

A rövid, folytonosan tartandó törvényszékeken felváltva, 8 mindig tartozik jelenlenni.

A 12 választottnak, a királyi tanácsba, a felsége által, mindég meg kell hivatni, a 12 választott köteles jelenlenni.

A választottak kötelesek megesküdni, a felsége és az országgá ülésnek, hogy a tanácsban az ország, és király iránti hűségtől vezetve, az ország közjává, nagyságának és szabadságának előmozdítására, mindent el fognak követni.

A választottak felváltva kötelesek Budán lakni.

A nemesek választottal, az ország négy részéből, a felsége és az országgyűlés által választatnak.

A választottak, az ezután minden harmadik évben tartandó országgyűlésen leköszönnek. Úgy azonban, hogy azok, kik a fel-

sége, és az országgyűlés által alkalmasoknak fognak tartatni, ismét megválasztathassanak.

1500. 10. Proclariore explanatione articulorum 1498. 2. 6. 7. sancitum est.

Quod ultra illos, 16 assessores, ex dominis praelatis 4, ex dominis baronibus 4, eligantur, per Regiam Majestatem.

In brevibus judiciis continue celebrandis 12. assidere teueantur mutuatis et alternatis vicibus.

Ilii dnodecim electi, in consilium Regiae Majestatis semper admitti et interessé debebunt.

Qui Regiae Majestatis et universis Dominis, ac Regnicolis jurare super eo tenebuntur ut ipsi in eodem consilio omnia illa quae ad údelitatum et incrementum Regiae Majestatis, ac libertatém et commune bonum, totius Regni credere, videbuntur, fideliter tractabunt.

Et illi lidem parati electi, semper et continue Budáé alternatis modo prelecto vicibus interessé teneantnr.

Ilii autem sedecim jurati ex quatuor partibus Regni, per Regiam majestatem, et universum Regnum eligantur.

Qui singulo tertio anno in Congregationibus deinceps celebrandis, alternari ac mutari officiaque sua deponere debebunt. — Ita tamen ut si quis illorum Regiae Majestati, Dominis praelatis ac baronibus coeterisque Regnicolis, ad id idonei. aptique, et acceptabiles videbuntur illirursus eligi valeant.

1507. 3. A meg nem jelenő választott tanácsos birtokai, méltósága, javadalmi, hivatala elvesztésére büntetlessék, és ezen tanácsosi hivatalra többé ne választathassák meg.

A megválasztott főuraknak és egyháznagyoknak 700, a nemeseknek egy évre 300 arany forint fizettség.

1507. 3. Assessor ille quinon advenerit, in amissione bonoruin, sou dignitatis et beimficii sui, et in super in amissione sui officii assessors tus de facto vincatur, et eo officio, nunquam amplius utatur

Assessoribus electis ex Dominis baronibus, prelatibus, nobilibus 300 floreni per integrum annum solvantur.

1507. 5. Király ö felsége az ország minden ügyeit, a választott egyháznagyok, országnagyok, ülnökök és többi tanácsosaival intézze.

1. Az előszámláltak tudta nélküli intézkedések érvénytelenek.

2. Minden végtiszteket, a választottak és többi tanácsosok tanácsával nevezi ki.

3. Ha valaki az urak és nemesek közül az országtanácsban, az ország közjava, törvényei és szabadsága ellen nyíltan és erőszakosan cselekedni merészkednék, az ily merénylőt az előirt országtanácsos urak kötelesek a jövő országgyűlésnek bejelenteni.

1. Az országgyűlés a merénylőt, mint országos szabadságárulót és lázadót vagyona és személyében, bűnei szerint megbüntetheti.

1507. 5. Regia majestas omnia quae negotia hujus Regni concemunt, cum consilio praelatorum Dominorum assessorum et aliorum Consiliariorum de cetero faciat.

1. Et si quae pretereorum scitum facerét, nullius sunt vigoris atque firmitatis.

2. Preterea universa officia fmitima cum consilio eorundem Dominorum assessorum et ceterum consiliariorum suorum conferat.

3. *Sí quis Dominorum aut Regnicolarum, in consilio Regiae Majestatis contra libertatem, et commune, bonum, atque Statute huj us Regni, palam publice et temerarie agere attentaret. telem teneantur prescript) Domini assessores, in Generali. Diaeta semper proximo ventura, universis praelatis ac baronibus ac caeteris Regnicolis ex nomine manifestare.*

1. *Quern ibidem tamquam Reipublicae, libertatisque Regni proditorem et turbatorem, in rebus et persona juxta sua demerita, iidem puniendi habeant facultatem.*

Magyarország tehát, mint az elősorolt törvények bizonyítják, a modern alkotmányosság vívmánya, a felelős kormánnyal, — majd négy század előtt birt, sőt meg volt az már 1298-ban is, épen oly alakban, mint 1500-ban, nem idéztem és nem idézem ezen törvényt, mert III. Endre az utolsó jeles Árpád király törvényeit a győző utód, Róbert Károly és aljas csatlósai érvényteleneknek nyilatkoztatták, ezek tehát csakis történelmi okmányok, csakis HL Endre alatt bírtak érvényvel. A felelős kormány tehát magyar eszme és Magyarország az alkotmányos kormányzat terén minden más országot századokkal megelőzött. Az 1500-iki országtanács, alakilag ugyan a felelős kormánytól különbözik, mert az országtanácsosok csakis egy részét választotta az országgyűlés, ezen választottak a kormányzatba közvetlen részt nem vettek, csak is ellenőrizték a kormányt, míg ma ő felsége által a felelős kormány, a többség-bűi nevezetik, a kormány, felelősség terhe alatt kormányoz. — lényegileg azonban ugyanaz volt, mert az 1507. 5. törvény szerint a királynak, a választottak tudta nélküli rendeletei érvénytelenek voltak. Az alkotmánynak nem csak tetteleges megsértése mondatott hazaárulásnak, de maga a törvények elleni felszólalás, tervezet, hazaárulásnak minősített, a választott ta-

nácsos fizetése annyi volt, arányítva a viszonyokat, mint ma a miniszteri fizetés, — a tanácsos birtokvesztés büntetése alatt kénytelen volt Budán lakni, — ennél fogva tehát a tanácson kívül mozgalmakat, az udvari ármányokat is ismerhette. Az országtanács nem vesztegethetett, személyi pártot nem alakíthatott, mert tényleg nem kormányzott, csakis ellenőrizte a kormányzatot, ennél fogva anyagi eszközökkel nem bírva, bűnös önző nyomást nem gyakorolhatva, személyes főhajtó pártot nem alakíthatott, kétségkívül mindezen biztosítékok és ovadékok dacára, az államcsíny nem volt lehetetlen, — de ez nem lehetetlen ma sem, az államcsíny sikere azonban kevesebb eséllyel bírt, — mert a törvénytelen rendeleteknek minden nemes büntetlenül ellenszegülhetett, a királyt a nemesség első nemesnek tartotta, a királyt a nemzetfelsegi jogok képviselőjének, de urának nem tekintette, a legfőbb hatalmat a nemzet nem a királyi családra, de csak a király személyére ruházta át, — a király személye sérteti en volt ugyan, de a királyi hatalom szerződésen alapszik, a szerződés megsértése, a királyi méltóság megszűntét vonla maga után, a király tetszése szerint alkothatott kormányt, de az alkotmány sértő minisztert az évi országgyűlés számúzhette per nélkül, mert a fegyver a nemzet kezében volt, míg ma a sercgrül a király rendelkezik. Az ország a nemesség váraival meg volt rakva, — a közlekedés igen nehézkes, az ország erdőségekkel volt borítva, — mely minden ellenszegülőnek menhelyet adott, — a reakció tehát csakis hosszas évekig tartó küzdelem után győzhetett, míg ma ha a katonaságot a király megnyeri, — a vasutakon seregét gyorsan összpontosítja és azt a forrongó vidékre dobja, az ellentáias csakis rövid ideig tarthat.

A megyékről

szólnak az 1222. 7-í. 1425. 2. 1474. 2. 1495. 16. 1507. 2-1454. 10. 1486. 58. 65. 1492. 75. 79. 1504. 7. 1415. 4. 1507. 4. történ fiek.

1351. 23. A nyomozások, vizsgálatok, csakis királyi vagy nádori rendelőire hajtának végre.

És pedig a megye vagy kerületnemesei gyűlésre hívassanak össze, a gyűlés tartson nyilván vizsgálatot és nyomozást.

1351. 23 Inquisitiones non possunt fieri per alium módum nisi mediantibus litteris regalibus vei palatini ut Judicis Curiae regiae.

1. Et congregentur nobiles illius Comitatus, vei districtus in unum, et ab eis inquiretur manifeste.

1435. 3. A személyükben megsértettek, ^vagyonúkbán megkárosítottak, elégtételért azon megye főispánjához folyamodjanak melyben megsértettek, megkárosítottak, ki is a megyei nemeséget törvényszékre hijja meg, a törvényszék az igazságot kiderítvén, az elvett birtokot, az elrabolt ingókat adja vissza.

1435. 3. Lesi damnium injuriam passi Comites parochiales et Judices nobilium Comitatus illius, in quo facta patrata sunt accedant et inquirent, qui nobilibus conprovincialibus in sedem judiciariam convocatis, plenam requirant veritatem, possessiones restituent; alia verobona ablata reddant.

1454. 4. Minden megyékben a szolgabírákkal egyenlő számú vagyonos nemesek választassanak, kik a katonai jutalék végett a jobbágy házhelyeket írják össze.

1454. 4. In comitatibus tot homines potiores, per Comitatum eligentur quot Judices nobilium habentur qui cum judicibus nobilium connumeratis portis, Jobbagonalibus a centum portis quatuor equites et duos pedites disponant.

1474. 2. Megyénkint a kapuk összeírására két nemes íónok választassák.

5. A választott nemes rónokok a kincstárnok által fizetessenek.

1474. 2. Duó dicatores eligantur nobiles in quolibet comitatu ad connumerationem postarum.

5. Ipsi nobiles electi connumeratores stipendia a domino Thesaurario habeant.

1478. 1. A íónokhoz minden megyébe egy alkalmas nemes csatolassák.

1478. 1. In omni Comitatu dicatori adjungatur unus nobilis idoneus.

1486. 8. Minden megyében a főispán a nemesekkel választson 12 nemest, kik is a káptalan küldötteivel tartoznak eljárni, nyomozásokat, idézéseket, birtokbahelyezéseket és más végrehajtások at eszközök In í.

9. Szolgabíráknak minden megyébe, a vagyonos és megyében lakó mmmsségbnl, jók és méltók választassanak.

64. A birtokosok, a megye által közszükségre kivetett adut a megyéknél fizessék le.

1486. 8. In quolibet Comitatu Comes cum universitate nobilium, teneatur duodecim nobiles eligere et üli debeant ad íaciendas inquisitiones, evocationes, statutiones, et alias executiones cum testimonio Capituli profísci.

9. In quolibet Comitatu Judices nobilium honi digni, bene possessionati nobiles ex residentibus eligantur.

64. possessionati homines, expensas per Communitatem disponemlas in medium communitatis semper persolvere teneantur.

1495. 16. Főispánok, alispánok, szolgabírák, végrehajtás

sokat csak azon esetben tehetnek, ha erre a megye törvényszéké által kiküldetnek.

1495. 16. *Comites vice Comites Judices nobilium nisi de Sede judiciaria per universitateni nobilium cuin litteris eorundem exmittantur nullas executiones facere possint.*

1454. 15. A választott nemesek minden megyébe a szolgabírákkal együttesen igazságot szolgáltatassanak.

1454. 15. *Elveti homines in singulis Comitibus una cum iudicibus nobilium, omnibus quaerulantibus, iudicium et jus tibi am teneantur exhibere.*

1455. 2. Szolgabírák minden megyébe a vagyonosabb nemesekből választassanak.

3. A bírságok a főispánok és főszolgabírák közt két egyenlő részre osztassanak fel.

1455. 2. *Judices nobilium in quolibet Comitatu eligantur, ex nobilibus potioribus illius Comitatus.*

3. *Birsagia inter Comites et Judices nobilium in duas partes dividantur.*

1411. 4. Az országos adóhátralékok (*lucrum camerae*) csak is a fő- és alispánok, íőszdgabírák közbenjöttével hajtathatnak be.

1411. 4. *Kestantiae Contribuionum per Comites vice Comites et Judices nobilium exigantur.*

1454. 4. Minden megyében, a megyei katonaság vezetésére, a nemesek által a megyei nemesekből egy alkalmas nemes választassuk.

1454. 4. *In quolibet Comitatu per universitatum nobilium e medio iHonim unus idoneus conductor belli eügatur.*

1504. 2. A főispán a megye valódi nemesiből 1 alispánt nevezzen, alispánnak azonban csak azt nevezheti, kit a megye kíván és akar.

7. megye törvényszéke zálogperekben 100 forintig ítél.

1504. 2. domes parochialis vice Oomitem de coetii verorum nobilium eiiget, quern tamen absque consensu el voiuntate nobilium illius Comitatus, eligere nnnquam valeat atqrie, possit.

7. Pignoratum jus, in Sede Comitatus, usque ad 100 Honenos potest adjudicari.

1507. 8. Az ország törvényeit és végzéseit sértő, ha egyháznagy, javadalmai, ha four vagy nemes, birtokai elvesztésére büntetetik és száműzetik, ha ő felsége az ily bűnösöket megbüntetni vonakodnék, ez esetben az illetőket a megyéjükbeli fő- vagy alispán, a nemességgel együtt büntesse meg, javaik z sák m á a yo 11 a. ss a n ak el.

1507. 8. Quicnnque contra statuta Decretaque Kegni palam et aperte egerit. Decretaque hujus tomerario ansu violate presumscrit, si fuerit praelatus, in amissione beneficii, si bare ve! nobilis in anmissione bonorum conviicatur et exul habeatur.

Quos si majesties sua punire recusaret, exlunc per Górnites, vei vice Co mites, ac géntes et universitatem nobilium ubi tales residentiam habent pimiatur universaque hona ejusdem in publicam praedam con vértan túr.

1222. 14. Ha a. főispán magát tisztességesen nem viseli, a megye lakosságát pusztítja, az országgyűlés által elmaraszláltván, hivatalaiul csúfosan fosztassék meg, a lopottakat adja vissza.

1222. 14. Item si quis domes honorífica, se juxta Górnitains sui qua lit Hitem se non habuerit, vei destruxerit populos castris sui, convictus super hoc coram omni Iteigno digniUle sua turpiter spolietur. cum restitutione ablatorum.

A megyerendszer alakilag nem volt ugyan annyira kifejlesztve, lényegileg azonlian minden jogokkal bírt, az alkotmány,

egyéni szabadság, birtokjog, valódi védbásfyája volt. — A katonai jutalék, a megye által vettettet ki, — az adót a megye osztotta fel, a hátralékok csak a megye segélyével hajthattak be, — az ítéleteket a megye tisztviselők csak a megyegyűlés kiküldetése mellett hajthatták végre, csapat vezérét a megye maga választotta, a főispánt a király nevezte, a hivatalával visszaélő, tehetlen, erőszakoskodó főispánt azonban az országgyűlés letehet te, megbüntet hétté, az alispánt, szoigabírákat, esküdteket a megye és főispán közösen választották, vagyis gyakorlatilag véve a főispánjaiéit, a nemesség választott, a megye köteles volt örködni és meggátolni, a törvénytelen adójáulatok kivetését és behajtását, köteles volt a király által pártolt hazaárulókat megbüntetni. — A megye ítelt kisebb bűnök és birtokperekben. A megye a magyar közéletnek fontos tényezője volt, a király a közügyek nagyrésztében csakis a megye által rendelkezhetett, a főispán, az országgyűlésnek volt felelős, az alispántól kezdve tisztviselőit a megye választotta, bizonyos időtartamra, a megye nemessége időnként gyűléseket tartott, mert a törvényszék czimén megjelelt összejövetelek, nem csak törvény napok, de politikai tanácskozások voltak, valamint, az aranybullában országos törvény napnak nevezett szent-1st vánnap i törvénynap is mm országos törvényszék, de országgyűlés volt. — A megyegyűlések már ez időben is az országos közvélemény a közszellem erős alakulásának hatalmas tényezői voltak, mert bár e korban minden nemes az országgyűlésen megjelenhetett, sőt erre szigorúan köteleztetett is. Az országgyűléseken, a királyválasztó országgyűlések, a hatvani országgyűlés kivételével csak is kevesen jelentek meg, mert a rákosi ni, sok idő, fáradság és pénzbe került, a honmaradt nagyrész tehát, az országos ügyekről a megyegyűlések alatti összejöveteleken szerzett tuda-

mást, az országgyűlésén megjelent eszesebb, vagyonosabb, buzgóbb társaikból. Es ez a tömegre sokkal biztosabb tudomás volt, mintha személyesen megjöhmt volna, mert az országgyűlés legtöbbszörre díszelőadás — melyen az ország helyzetét, a kormány túlságosan kedvező, az ellenzék nyomorúságos színben tünteti föl az indokok is ezen modorban hozatnak fel, a nagyszavak zuhataga. ez, a politikai színészek közt elvéve akadnak. igaz, becsületes hazafiak, a nagy rász azonban hiú szédelő, szerencsevadász, kitől a hazafias szónoklat ál pathos, vakítás, imérdekadászat, — ki tehát a politika, a törvényhozás, indokait, a politika célját és titkos rugóit nem ismeri, azt a szónoklatok félrevezetik. A politikát minden időben tekintélyek vezrűék. ezen tekintélyek a tömeg pártolása nélkül nem győzhettek. ennél fogva a tömeget meg kellett nyerni, s miután ez időben az országgyűlések rövid ideig tartottak, s rövid idő alatt ezreknek egyenkint a titkos indokokat elmondani kellett, megbeszelték ezt a megyei nemesek főbjeivel a megyében, útközbe, a budai titkos értekezleteken, ezektől tehát a honnmaradtak az ország helyzetéül biztos tudomást szereztek, általában minden nemzet és minden időben a kisebb körök által csinált közvélemény sokkal gyökeresebb, szilárdabb volt, a nagy gyűléseken készült közvéleménynél, mert kiskörökben a legegyszerűbb egyénnek is van ideje megfontolni az érveket és indokokat, határoz tehát az ész, ellenben nagygyűléseken hatnak a. nagyszavak, hat a csillogó előadás, hat az igazság színébe burkolt álokoskodás, a vér fel-feüievül, a nehézkesebb észjárású egyénnek nincs ideje az érvek mérlegelésére, sokszor határoz az indulat, az ész ellen. Az esz közvéleménye meg nem dönthető, sem erőszak, sem vesztegetés által, mert az egyén meg van győződve, hogy az elfogadott elvek 'eltartását saját egyéni érdekei, jólléte követeli, a SZÍV köz véle-

ménye lángoló tűz. melyet ha a tűzmester folytonosan nem élesztget., elhamvad, — gyakran email egy hatalmasabb rokonszenvebb egyén, ki az előbbit. elfelejteti, — a hatalom és vesztegetés, mert a lángoló egyéniség, az indulat hatalma alatt elfogadott elvek vagy cselekmény czélszerűségéről nincs meggyőződve. a tüzet eloltja. Kétségkívül a nemzetek életében, midőn a helyzet tűrhetem midőn az önkényt csakis gyors, erőszakos cselekmény, vagy rögtöni erő kifejtése által lehet megmenteni, a lángoló lelkesedés, életszükség, — az ész közvéleménye azonban nem zárja ki a SZÍV közvéleménye megalkotását sem, sőt válságokban minden okos politikusnak arra kell törekedni, hogy az ész és SZÍV egyenlően működjenek, az ész és SZÍV politika közt az a különbség, ami a természetben a sűrű rendes nyári eső és a zápor közt van, az első mindig használ, — a zápor egyszer használ és 9-szer árt. — A megye, ma már az njabb alakulások, az utóbbi időkben történt intézkedések által lombos fái megnyesetvén, viruló pázsítja vetett dudva, az ültetett vadonczok által dús tenyészetét, szép alakját elvesztve, ma már roskatag intézmény, hogy azonban Magyarország ország maradt, — hogy népe el nem németesedett, jogérzete el nem satnyáit, - - a szabadság ezen ősi várának köszönhető, mert midőn a nemesség a nyílt téren legyőzet-eit. e várba vonulva megőrizte az államjogok maradványait, a szabadság iránti lelkesedést. A megyék és városok oltalma alatt maradt meg a ndbrmáció, a lutheránusok a lelv dékei, melynek lakossága kizárólag tót és német, ha nem is a. magyarságot, de a magyar szellemet fentartották, a reformátusok nyomdájából kerültek ki az első magyar könyvek, — a lutheránus felföldi nemesek bizonyos időre a Református iskolákba küldték fiaikat a magyar nyelv elsajátítására.

A megyék védték a nepeg az önkény. az adó zsarolásai ellen, a megszavazott adót kevesbítették az állalak kezelt összeírásokkal, — midőn ínség sújtotta a népességet, az adót a legkíméletesebben hajlalták be és ezáltal a nép végelszegényedését meggátolták, — ha az egyén szabadsága, es vagyona megtámadtatéit, írtak egymásnak és társaik állal feiviiágosil va, lelkesítve, a zsarnokság ellen közösen és ismételve tiltakoztak a királynál, és midőn az országgyűlések megnyíltak, rettenthetlenül és konokul követelték az elrablóit nemzetjogok visszaadását. — Kétségki vili a százados sza badságharczokban, a hóhérok bárdja aiatt sok nemes fő elhullott, sok vagyon elpusztult. de a tömeg bántatlanul maradt, mert a nemesség a megyék védelme alatt tömör testet képezett, és az önkény poroszlói, midőn láttak, hogy az egyes tagok csonkítása a testet nem öli meg, dühöket gyakran fékezték, midőn a hódítók külellenség által szorítottak, sokszor bünbánólag visszavonták kény úri parancsait. A megyék tehát a szabadságnak, az országnak nemcsak védbüstyái, de valóságos bevehetien várai voltak.

A nádorságrul

1222. <8. 1422. 2., 14 <2 4. Í5(77. 5., 1426. 24.

1222. 8. A nádor mindenki felett bíraskodik. A nemesek főbenjáró és birtokvesztési pereit a király tudta nélkül nem végezheti.

1222. 8. Palatinus omnes homines Reg ni nostri, indilfenterer discutiat. Sed causa s nobillium. quae ad perditionem capitis, vei ad destructionem possessionum pertinent sine consciencia Regis terminare non possit.

1439. 2. Királyi felsége régi szokás szerint a nádort az ország és egyháznagyai és nemeseivel közösen, köteles választani.

1439. 2. Regia; majestas Palalinum autinua cusuetudine requirente Regni, tenetur ex consilio praelatorum, baronum et Regni nobillium pari voluntate eligere,

1485. 2. A nádor a kiskorú királyörökösnek gyámja vagy gondnoka.

I. Királyválasztáskor a nádor legelőször szavaz.

3. Trónüresedés, vagy a király kiskorúsága esetében, a nádor hívja össze az országgyűlést.

4. A nádor az ország és nemesség főkapitánya.

5. A nádor köteles a belvilíongásokat és zavarokat lecsilapítani, a királyi méltóság és hatalom épe «maradása mellett.

6. A nádor közbenjáró az ország és király közt.

7. A nádor, ha a király hülye vagy hanyag, tartozik az idegen államok követeit meghallgatni, azoknak feieini és köteles a királyt helyettesíteni.

9. A nádor az ország első bírása.

10. A nádor a király távollétében helytartó.

II. A nádor a Kunok bírása, kik is a nádornak kötelesek éveikint 3000 aranyat fizetni.

12. Dalmatia bírása, ezért több dalmát sziget jövedelmét huzza.

1485. 2. Palatínus est Tutor vei Curator hacredis in teli era etate constituti.

1. Palatínus in electione Regis habét primám votum.

3. Palatínus Diétás indicere Rege non existente, aut infante existente potest.

4. Palatínus debet esse Generális et supremos Capitaneus regni et Regnicolarum.

5. Discordias sopire, er sed. are habét, dignitate et aim totitate regis semper salva permanente.

6. Palatinus inter Regem et Regnum est mediator.

7. Si quando contingeret Regem simplicem aut negligenter esse. ad audiendum oratores, vei respondendum illis, palatinus ex officio providere, et defectum illius supplere debet et tenetur.

9. Judicum Regni maximus.

10. Absente Rege est Locum tenens.

11. Palatinus est Comes Judex. Cumanorum, a quibus debet habere quoad annum tria milia aureorum.

12. Dalmatian Judex et pro proventibus habet in illa, certias insulas.

1507. 8. Az ország törvényeit sértőt meg kell büntetni.

11a a törvénysértő hatalmas a nádor azon megye által, melyben a törvénysértés történt, felszólíttatván, a gaz lázadás megfékezésére, a lázadó méltóságai, javadalmi és birtoka elvételeire tartozik birtok és hivatalvesztés súlya alatt saját, a főurak és más megyék katonáival táborba szállni, és a törvénysértő javadalmait, méltóságát és birtokát elvenni.

1507. 8. Contra statuta Regni peccans puniri debet.

3. Si vero potens quis piám fuerit, at hujus proterviam rebellionumque domandam, nec non bonorum, dignitatumque et benelictorum ablationem, Dominus palatinus, ac Judex Curiae, vei Supremus Capitaneus, per universitatem illius Comitatus, ubiialis aperta Decreti violatio facta fuerit requisitus, levatis premissis modo suis ac aliorum Dominorum et comitatum gentibus insurgere ac sub premissa dignitatis et officiorum suorum amissione, adimere teneatur.

152G. A nádor ezentúl, hivataiátul oknélkül, erőszakosan meg ne fosztassék, de csakis törvény útján és főbenjáró bűnért tétessék le.

A nádori hivatalokodás a fent irt esetek kivételével, élethosszig tart.

1526. 26. Statutum est quod a mode deiimeps non per tuniuitum vei alia vsa, et ratione simplici, sed juridico officinm palatinalns auferatur, est proiali quídmn crimine ut non tantum officio sed capite el prevetur.

Alias durct semperipsnm palatinatus officinm vita cnmite.

A nádorság az alkotmány egyik kitűnő biztosítéka volt, a nádort a király jelelte, az országgyűlés választotta, a nádor tehát nem lehetett, sem az önkén}' hive, sem a kormány alázasatosa szolgálja, sem erőszakos féktelen forradalmár, mert a szol-galelküt nem választja meg az országgyűlés, a királyság ellenségét a király nem fogadja el. A nádor független volt a király és pártoktól, mert élethosszára választatott, a hivatala magaslatán álló, kötelességét teljesítő nádor tehát sem a pártok, sem a királytól nem félhetett, — de nyíltan erőszakosan, nagy hatalmával sem élhetett vissza, mert felette állott az országgyűlés, az ország törvényeinek épen úgy alá volt vetve, mint a leg-egyszerűbb nemes, — a nádori felelősség a törvényben nem csak élettelen arany betű volt, de valóság, — mert már az Árpádok alatt is. midőn az alkotmányosság, még annyira nem fejlődött ki mint később, a hatalmokkal visszaélő nádorokat keményen megbüntették. Lajos alatt Báthory Istvánt, a hatvani országgyűlés letelte, Báthory t ugyan (így év múlva, az országgyűlés visszahelyezte, mert utóda Verbőczy az ország ügyeit- léhán vitte, hivatalának magaslatára nem emelkedett: bár az ellenzékétől visszavonult, a király bizalmát nem tudta megnyerni, de Batory szigorúan véve, nem is volt d mozdítható, mert az ellene szórt vádakát a Zápolya párt bebizonyítani nem India. a nádori méltóság, ősi szokás szerint élethosszig tartott

A nádort csakis hazaárulás, hivatali visszaélés miatt lehetett elmozdítani, miután ezt bebizonyítani nem tudtak, elmozdítása törvénytelen pártos eljárás, visszahelyezése, az alkotmányosság-követelménye volt.

A nádor a felelős országtanács tagja volt, a király rendeletei az országtanács hozzájárulása nélkül érvénytelenek voltak, — a nádor tudta nélkül tehát semmi sem történhetett, a kormányzat és külpolitikáról teljes tudomással kellett bírni, miután az országtanács minden tagja felelős volt a király rendeleteiért, örködni kellett, hogy alkotmányellenes intézkedések ne tétessenek, — a király által titokba pártolt kénytiralini mozgalmakat és cselekményeket is semmivé tehetette, és ha állását, vagyonát kockáztatni nem akarta, kényszerült azokat elfojtani, mert a megye felszólítására köteles volt birtok- és méltóságvesztés terhe alatt, az alkotmánysértőt megfenyíteni. — A király hülyesége, tehetetlensége esetében a külpolitika vezetése a nádort illette, — mert ezen időben állandó követeket az államok nem tartottak, a szövetségek, kereskedelmi szerződések, a királyi, esetről esetre időnként kiküldött fényes követségek által kötettek, — a követek kihallgatása és az ezeknek adott felelet, tehát valódi külpolitikai érintkezés volt.

A nádor az ország legelső bírása volt, — ez ezen időben, az alkotmánynak erős biztosítékot nyújtott. — A múlt században Európa majd minden országában az állatias erőszak uralkodott, a fejedelmek magukat Isten képviselőinek hirdették, korlátlanul bíraskodtak, — a független gondolkozókat, különböző ürügy alatt, a tőlük függő bíráik vagyonuk, szabadságuk, sőt élet üktől is megfosztották, önkényesen jártak el, kanczellárjaik, főpapjaik, az udvarnál nyalakodó főurak, a tömeg élete, becsülete, vagyona, hajszálon függött, míg az alkotmányos An-

gliában is megtoriatlau folyt a legszemtelenebb zsarnokság, — Magyarorszában ez nem lehetett, mert a legfőbb bíró a felelős, a királytól független. nádor volt, nem történhetett azért sem, nmrt a nemességet a király és kormánya, ok nélkül vagyonától nem foszthatván meg. a nemesség minden erőszakos kísérlet ellen nyíltan tiltakozott, szövetkezett sőt tetth'g is ellentáll Kétségkívül az igazság mérlege e korban is a hatalom fele hajlott, de valódi alkotmányos intézményeink a nemzet zöméit megvédték, a tömeges igazságtalanság, a tervszerű könnyelmű koronái visszaélések ellen, a durva politikai erőszakot, és a hosszas kényuralmat lehetlenné tették-

Az egyéni szabadságot és birtokjogot biztosították

o.r 1222. 2. 5. 21., 1.25 L 11. 12. 1 112!). 21., 11 11.
1422. 15., 1122. 22., btr4n 1. 5., 1222. 2. 4.. 1251. Ó.,
1452. 12., 14/1. 10. 12.

1222. 2. Sem mi. sem utódaink, nemest soha előleges idézés és törvényes ítélet nélkül el nem fogathatunk és el nem pusztíthatunk.

6. Az eddigi szokás szerint az összeesküvő nemesek tolvajoknak ezentúl nem neveztethetnek.

31. A nemesek szabadságukat élvezzék.

Hogyha pedig mi, vagy örököseink, ezen határozataink ellenére akarnánk vagy akarnának cselekedni, ezen esetben ezen törvényünk erejénél fogva, a jelenlegi és jövendőbeli püspökök, jobbágyok, az ország nemesei ezen törvény által ídjogosi Itálnak, hogy egyenkint és összesen mindenkor, nekünk és örököseinknek mindenkor hűtlenség büntetése nélkül ellentmond Írassanak és ellenállhassanak.,

1222. 2. Volumiis etiam, quod nee nos, nec posterii nostri, aliquo tempore servientes capiant, vel destruant favore alicujus potentis; nisi primo citati fuerint, et online judiciario convicti!.

6. Item populi conjurati in unum, fares nominari non possunt, sicut consueverunt.

31. Nobiles gaudeant sna libertate.

Quodsi verő nos, vel aliquis successoruni nostrorum, aliquo unquam tempore, huic disposition! nostrae, contraire voluerit, liberam lia.bea.nt honim aucloriiafe, sine nota alicujus infidelitalis, tarn episcopi quam alii Jobbagiones, ac nobiles Regni universi, et singuli, presentes et fuluri, posterique resistendi et contradicendi, nobis et nostr is successoribus in perpetuum fa» cultatem.

1351. 10. Az elítéltek fiaii, testvérei, feleségei, leányai az «liléitek bűméért ne büntetessenek.

11. Az ország nemesei egyenlők.

1351. 10. Filii, fratres, proximi, sorores et uxores, coin demnatorum, pro borúm excossibus non debent aggcavari.

11. Nobiles .Regei una et eadem libertate gaudeant.

1430. 27. Nemes, ha. törvényesen halálra nem ítéltetett, semmi más esetben senki által el nem fogathatik és le nem i»a 11 z t í 11 n. a to.

1439. 27. Nullás nobilium llegni pro quibuscunque, per qiimcumpio, proler talem, contra, quein sententia capitalis juridice. lata íuerit, possit detinerh sou ququo modo captivari.

148G. 49. A király az urak és nemesek érczbányáit, illő, az értéknek megfelelő kárpótlás nélkül, el nem veheti.

1471. 2. az 1439. 27. ismétlése, 1492. 15. hasonló ismétlés.

1192. 90. Ezentúl a nemes sem adósság, sem egyébért

sehöl el nem fogható, sem személyek, sem vagyonok le nem tartóztatható.

1492. 90. Quod a modo doinceps in nullo loco pro nobilibus, sive occasione debitorum, sive quarumcunque aliarum return, arestum fieri possit, neque ipsi nobiles per se, in eorum personis, vei rebus quovis modo impediri, sen arestari valeant.

István II. 5. Királyi hatalmunkkal elhatároztuk, hogy mindenki vagyonárul szabadon rendelkezhessen. Vagyonát feloszthassa felesége, fiai, leányai közt, hagyhassa a szegényeknek, az egyháznak. Halála után rendelkezését senki meg ne semmisíthesse.

István II. 5. Decrevimus Regali nostra potentia. ut unus quisque habeat facultatem, sua dividend! tribuendi uxori íliis íliabusque atque panperibus, sive eclesiae. Nec post ejus obitum quis hoc destruere audeat.

1222. 4. A fin nélkül elhaló nemes birtokának negyedét leánya öröklí, vagyona többi részéi ill tetszése szerint rendelkezhet.

Ha a végrendekezésbe halála által meggátoltatott, (ízen esetben legközelebbi rokonai örökösödnek, ha általában semmi rokonai nincsenek, akkor a király örököl.

1222. 4. Sí quis serviens sine íllio decesserit, quartam partem possession^ íllia ob tineat, de residuo sicut ipse voluerit disponat.

Et si morte preventus disponere non poterit; propinqiii mii, qni eum magis contingunt, obtineant, et si nullám pen i tus generationem habuerit Ilex obtinebit.

3. Biztosítja az adómentességet.

1351. 5. A nemeseket és szolgálkat a kincstári nyereség fizetésétől felmenti, tett ezen adó minden paraszt házhelyéül $5\frac{1}{4}$ dénárt, vagyis $1\frac{1}{100}$ -ad forintot.

1458. 10. A papok és nemesek vámot és tizedet nem tizeinek.

1458. 10. Sacerdot.es, nobiles, telonia, et decinias non solvant.

1471. 10. Egyszerű panaszra, senki birtokait sem foglal-
tatjuk el.

De a foglalás mindig törvény útján, a régi országos szo-
kás szerint intéztessék.

Az adományozott birtokok, inig az adomány birtokjogáru-
l a törvényszékek Ítélet által nem határoznak, birtokosaiktul ne
foglaltassanak el, a jogtalanul elfoglaltak tulajdonosaiknak egy-
szerűen adassanak vissza.

12. A király a perek törvényes rendét ne akadályozza. Az
ezek ellenére, a perrend akadályozására kiadott királyi rende-
letek érvénytelenek, végre nem hajthatók.

1471. 10. Item quod nos, ad simplicem qnerimoniam nőst-
romín. non faciannis occupare bona alíqourum.

Sed in oceupatione aga túr semper juxta consnetudinem,
lltgni nostri online judiciario,

Nec etiamám occupentur, donata bona, e manibus possiden-
tium. donee ordo juris decormii die dominie rei donat ao, ad
qurm pertica dehebit. Et simpieieier, mala hactemus ocmipata-
bona rom ittam hír.

12. Rex processum juris non impediatur. Et mandata, in
contrarium ad impediendum dala non serventur.

A felségsértés, hűtlenség, hazaárulás, alkotmány sértésről

a következő törvények rendelkeztek:

Ilármaskönyv 1. 14. A hűtlenség első esete, a felségsértést
felségsértést követ td. -- ki a királyt szentságtelen kezeivel
megtámadja, a király ('dele, ellen, karddal leselkedik, ki a királyt

meg akarja mérgezni, ki azon házat vagy fallal kerített helyet, melyben a király tartózkodik, erőszakosan megtámadja.

Tripartitum 1. 14. primus est de Crimine lesae Majestatis, si quis videlicet, inpias manus in personam principis nostris injecerit, vei capiti ejus gladio, aut veneno insidiatus fuerit, sive inurinn aut doinum in quo princeps ipse extiterit violenter invaserit.

1495. 4. Hütlenségbe esnek.

1. Az államot és koronát, valósággal megtámadok.

7. Kik az állami lét megzavarására idegen rablókat vagy zsoldosokat hoznak be.

9. A saját uraik várainak árulói.

1495. 4. Nótám infideitatis inducent.es casus.

1. Evidenter se erigentes contra Stalum publicum Regni et coronae.

7. Inductores externorum hominum spoliatorum, aut stipendiatorum, ad disturbandum Rpgni statu m.

9. Traditores Castrorum priorum dominorum,

1507. 7. Azt, ki a királyi tanácsban, az ország szabadsága, törvényei és közjava ellen cselekedni merészkedik, a tanácsos urak kötelesek a jövő országgyűlésnek feljelenteni, kit az országgyűlés, mint állam- és szabadságárulót, lázadót, bűnei szerint személye és vagyonában megbüntetheti.

8. Ki nyíltan, az ország törvényei, határozatai ellen cselekszik, ki ezeket elég vakmerő megsérteni, ha pap vagy egyháznagy, egyháznagysága és más javadalmi és méltósága, ha országiiagy és nemes, összes birtokai és birtokjogai elvesztésével büntett étik, mint az ország és király ellen hűtlen, örökre száműzessék.

1507. 7. Si quis, in Consilio Regiae Majestatis, centra

libertatém, et commune bonum, atque Statuta hujus Regni, palam publice temerarie agere attentaret talem teneantur domini assessores in Dicta proxime ventura, ex nomine manifestare, quern ibidem tamquam Reipublicae, libertatisque proditorem et turbatorem, in rebus et persona juxta sua demerita. iidem puniendi habeant facultatem.

8. Quicumque contra Statuta decreta que Regni palam et aperte egerit, Decretaque hujuscemodi, temerario ausu de cetero violare presumserit, tabs, si fuerit prelatus, aut altera persona ecclesiastica, in aniissione praelaturae vel alterius dignitatis et beneficii; si vero Bare vei nobilis, in aniissione universorum bonorum suorum, et jurium possessionariorum vincatur et facto et perpetuus Regiae Majestatis ac Regni infidelis et exul habeatur.

1495, 3. Ha ó felsége, nemest hűtlenségbe óhajt elmarasztalni, az esetben az ország egyházi, világi nagyjai és nemesseinek, egy biztos országgyűlési határidót tűzzön ki, a vádlott ezen országgyűlésre a király által idéztessék, az idézés a konventek vagy káptalanok által kézbesítettessék, az idézett köteles személyesen megjelenni, magát ügyvéd által nem képviseltetheti, ha megjelenik és kitisztítja magát jól van, — ha azonban vagy meg nem jelenik, vagy nem bírja magát tisztázni, hűtlenség! bűnben ítéltessék el, és az elítélteknek ő felsége nem adhat sem szabad menvédlevelet, sem pernjitási engedélyt.

1495. 3. (juodsi Regia majestas, quem piám Regnicolarum suorum, nóta, infidelitatis condemnare voluerit, tunc universis praelatis, baronibus ac ceteris Regnicolis, unum generalem Diétám, sive congregationem ad certum terminum instituat, ad quem etiani is contra quem aliquem notae infidelitatis objcientur per literas preceptorias Regiae Majestatis, mediantibus li-

teris exhibitoriis ad aliquem conventual vei Capitulum sonantibus, personaliter et non por procuratorem evocari debebit, qui si venerit, et se expurgare poterit, benő quidem, alio quin, si non venerit, vei se expurgare non poterit, ipsa nōta sen crimine infidelitatis condemnetur, et talibus nec salvus conductus neque etiam novum iudicium per Regi am Majestatem concedatur.

A magyaralkotmányt a hazaárulás meghatározása, a felség-sértési büntüli megkülönböztetése, a felség-sértési ügyekben az országgyűlési bíraskodás, a modern alkotmányosság magaslatára emelte, — teljes egyensúlyba helyezte a koronát az állammal, mert a reactio, a forradalommal egyenlő bűnnek mondatott ki, — az országgyűlés ítélvén mindkét esetben, a király bírói bárdjával a szabad hazafiakat nem pusztíthatta el, — a király az országgyűlés által elítélteket meg nem kegyelmezhetvén, alkotmányellenes szándékai kivételére, eszközöket nem szerezhetett.

Történetíróink nagy része, a korona iránti túlságos hódolatiül elbűvölve, a helyzet és események indokait nem kutatva, a Jagellók alatt uralgó anarchiát szabad intézményeinknek tulajdonították, a nádor nagy hatalmát, a korona hatalmával, az ellenállási záradékot, a törvényes renddel összeférhetlennek állították, az országgyűléseket zajongó pártgyűléseknek tüntették föl, A tagok nagy száma miatt a komoly tanácskozást képtelennek bélyegezték, a korona tehetetlenségét a királyi hatalmat korlátozó törvényeknek rótták föl, az állam bukását a királyság tehetetlenségének, a fejtelenséggé alakult pártoskodásnak tulajdonították, — ezen nézetek azonban teljesen tévesek.

A korona csak akkor tehetetlen, ha a király és a nemzet közti egyensúly hiányzik, ha a koronául az állam védelme, kültekintélye, a belrend és kormányzat íentartására szükségelt anyagi és erkölcsi eszközök meg vannak vonva, ha a királynak

nincs szabad akarata, ha állása a pártok kegyelmétül függ, ha a nemzetben a korona iránti rokonszenv hiányzik.

A magyar király a nemzettel megosztott felségi jogok daczára hatalmas és gazdag ur volt, — a király az országtanács-tul függetlenül nevezte a kincstárnokot, püspököket, tárnokot, országbíró, főispánokat, tetszése szerint foszthatta meg hivatalaiktól, a püspökök kivételével, az általa kinevezetteket. — A nádor, országtanácsosok csak az általa elfogadott egyének lehetek, hadat üzent és békét kötött, az országgyűlés határozatai, törvényei a király megerősítése által emelkedtek érvényre, bármely törvényjavaslatot korlátlanul visszautasíthatott, személye sérthetetlen volt. A király személye megsértése fej- és birtokvesztéssel büntettete't, a sereget a király vezényelte, a hazaárulás kivételével, feltétlen kegyelmi joggal bírt, — az országtanács a király jóváhagyása nélkül semmit sem rendelhetett, a rendes, még Nagy Lajos korában behozott kincstári nyereség czimű adó országgyűlési határozat nélkül is fizettetett, ezen adó, tekintve az akkori értékviszonyokat, tekintélyes összeg volt, mert a paraszttőke értékének 47₂ százalékát tette, — tisztességes kezelés mellett nagyon jövedelmeztek a só- és érczbányák, az országos vámok, a nagy királyi uradalmak, — Mátyás király ezen jövedelmekből állította fel az első 30,000-büi álló állandó sereget, mi a jelenlegi korhoz viszonyítva, 500,000 jelenlegi hadseregnek felel meg, leverte Fridrich német császárt, legyőzte a cseheket, *lengyeleket és törököt, fényes udvart vitt, iskolát, könyvtárt* alapított, tette pedig mindezt Magyarország *jövedelmeidül*. — Mindezen jövedelmeket örökölte utódja, — ha a királyság gazdag és hatalmas nem lett volna, Mátyás nem költ-hetett es nem hagyhatott volna fiára kincset, csakis a rendes adóban volt különbség, — ez 4-szerte több volt 16 éven át, a

Mátyás elődjei és utódainak fizetett adónál, ezen különhozzetlet azonban a Mátyás által folytatott drága hódítások teljesen felémésztették, — hogy a rendes jövedelmek, a rendes kiadások, a fényes királyi udvar, az ország védelmét fedezték, bizonyítja az, hogy Mátyás 15 évig a rendes, elődeinek fizetett adóval megelégedett, ezen idő alatt sem adósságokat nem csinált, sem rász pénzt nem veretett, sem a korona jószágait, bányáit és a vámokat, el nem zálogosította. — A Mátyás által behozott rendes katonaság, kétségkívül a rendes jövedelmekből feltartarható nem volt, de ez az akkori honvédelmi rendszer mellett teljesen felesleges is volt, mert a hadsereget a fegyverben edzett nemesség teljesen helyettesítette, a főnemesség, a papság, az országzászlósok, a király zászlóaljai, a nemesség jobbágyaiból kiállított megyei katonaság, a fő- és középnemesség fejenként, — összesen legalább 70,000 jól fegyverzett harczost tett, — ezenkívül tartoztak táborba szállni a szegény 1 helyes nemesek, a jászok, kunok, székelyek, ezek azonban számosak voltak ugyan, de a valódi katonasághoz alig számíttathattak, mert sem illően fel fegyverezve, sem begyakorolva nem voltak, kocsi-kon jelentek meg, és midőn a tarisz lya kifogyott, hazaszökdöstek, de ezek nélkül is a jól fegyverzetek száma biztosan tehető 70,000-re, mert II. Lajos alatt a király, Szapolyai János, Frangepán Kristóf, Bebek alatt álló hadseregek 80,000-et tettek és pedig ez nem képviselte az összes haderőt, mert hiányzott a pozsonyi, nyitravidéki nemesség, a Jászkunok, a Szegediül Pestig terjedő nemesség, miután ezeknek Zápolyával kellett volna egyesülni. Hetvenezer harczos, az akkori európai hadseregek legnagyobbika volt, a rendes állandó katonaság tehát ily haderő mellett csakis hódítási eszközül szolgálta, a nemzet a királlyal nemcsak rokonszenvezett, de a királlyal eszméjéért

valósággal rajongott, a főurak, gyakran a nemesség, midőn az önkény, a rász kormányzat túrhetlenné vált, feltámadtak, de ha győztek is, a legyőzött király iránt is tisztelettel viseltettek, bizonyítja azt Zsigmond király példája, Zsigmond királysága kezdetén könnyelműen, pazarul, önkényesen uralkodott, játszott a legnemesebb fejekkel a nemzet feltámadt, midőn azonban legyőzte, tisztességes fogságba helyezte és rövid idő múlva a kibocsájtott fogolyt az uralkodásba visszahelyezte, ha a nemzetben hiányzott volna a királyság iránti kegyelet, a legyőzött fogolyt nem helyezik vissza, de lefejezik vagy száműzik. Ulászló király, az emberiség söpredéke, lomha, rest, gyáva, ostoba hústömeg volt, - Újlaki Lőrincz herczeg, az elhunyt bosnyák király, Újlaki egyedüli fia és örököse, a királyt saját királyi várában cseh disznónak nevezte, a király az etet, mint egyént megillető, de mint királyt, durván sértő gorombaságért, a nyalka herczeg megínyítésére elküldte saját zászlóaljával Kinizsit, felhívta a dunántúli nemeseket, a főpapság zászlóaljait, a herczeget hűtlenségben marasztották el, a király seregei a leghatalmasabb főurat gyorsan letiporták, a nyalka four kényszerült kegyeimet kérni és számos várait, uradalmait és kincseit csakis bocsánatkéréssel, várai, uradalmi és kincsei egy részének feláldozásával kapta vissza kegyelem útján, pedig Ujlaky nemcsak maga volt hatalmas, de számos családi és baráti összeköttetései is voltak, mert az egész Hunyady-párt és rokonság rokouszenvét bírta, törvényesen hűtlenségbe nem volt elmarasztalható, mert sem a király személyét, várát tettelegesen meg nem taniadta, sem az állam, sem a király ellen fel nem támadt, daczára ennek azonban legyőzetett, mert a nemzet a durva sértést a királyság megtámadásának tekintette. A királyság iránti ragaszkodás nemcsak a régi hagyományos tiszteletben gyökere-

zett, de politikai szükség is volt, inert a főurak igen gazdagok, hatalmasok voltak, a kis nemesség elszegényedett, a hatalom mérlegében csekély, majdnem semmi súlylyal sem bírt, a középnemesség, a városok és papság az erőszakos, rabló, gögös főurak ellen vagyonukat, szabadságaikat, a megyei és városi önkormányzati helyhatósági jogaikat, politikai súlyokat önállólag nem lettek volna képesek a korona segélye nélkül fenntartani, mert a főurak bírták az ország egyharmadát, váraik voltak, míg a nemesség közül csakis kevesen bírtak várkastélyokkal, — váraikban rendes katonaságot tartottak, a szövetkezett főurak ellen tehát a számosabb, de szétszórva udvarházakban lakó középnemesség nem lett volna képes a király támogatása nélkül sikeresen megküzdeni. — Még a királyság oltalma alatt a legerősebb királyok alatt sem volt biztos a tulajdon, — Mátyás az igazságos, a hatalmas király alatt Perényi, ugocsai főispán, Butkai alispán udvarházára rárontott, mindenét feldúlta, az alispánt vasraverette és Galábocsi vára tömlöczébe záratta, a terhes Butkainét poroszloi, hogy drágaságai hollétét kivallassák, ismételve nyakig a hideg Tisza folyóba meritgették, — ha a hatalmas és igazságos Mátyás alatt is, ily barbár kegyetlenség és erőszak követtetett el, váljon mi történhetett volna egy arisztokratikus köztársasági kormány alatt. A királyi városok élete épen így volt összefűzve a koronával, — a városok lakosai kereskedés és iparkészítményeikből éltek, a kereskedők és iparosok árucikkeik és készítményeikkel házaltak, ha a váruraké a legfőbb hatalom, ezek vagy egyszerűen kirabolják, vagy drága áron adtak volna árulási engedélyeket, vagyis a kereskedelem mindkét esetben lehetlenné válik; még a korona oltalma alatt is történtek ugyan kivételes rablások, de azok nem voltak mindennaposak, mert a király vagy nádor a rabló urakat időnként keményen megbüntették.

A főpapságot érdekei szorosán a királysághoz fűzték. Magyarország lakossága soha sem volt vakbuzgó, — a papság hatalma súlypontját ennél fogva az udvari befolyás, a nagybirtok képezte, a nagyurak a papság kezét soha sem csókolták, sőt a kisebb származású püspökökre keveset adtak, Lajos udvarában Frangepán Kristóf Szálkán Tamás esztergomi érseket felpofozta és büntetlenül hazatért várába, más államban ilyen, az ország főpapján elkövetett goromba sértésért a pofozkodót kiátkozzák, a legjobb esetben örökre bezárják és minden birtokátul megfosztják, Szálkán esztergomi érsek és kancellár ur is ugyan megrázta Kristóf ur szakállát, de ez a pofnak igen gyenge vizsonzása volt és más országban enyhítő körülménynek nem tekintetett volna,; — arisztokratikus, sőt mindennemű köztársaságban, hol a nép nem vakbuzgó, a főpapság mindig nélkülözhető, mert arisztokratikus államban a súlyt a vagyon adja és ha a főpapság vagyonát az uralgó családok maguk közt felosztják, a zsebükbe jutott vagyon hatalmokat sokkal inkább biztosítja, mintha az a főpapok zsebében marad. — A magyar főurak nemcsak vakbuzgók nem voltak, de a főpapok vagyonát kaján szemmel nézték, a gyengébbeket gyakran megtámadták, az ország első bírója, a bectelen Báthory István nádor, a mohácsi csatából menekülése közben, hasonlóan a török elől menekülő pécsi káptalan drágaságait elrabolta, — ez mutatja, hogy a főurak ha lehetett volna, szívesen elrabolták volna, nemcsak ékszereiket, de a papok összes vagyonát. — A papság tehát egyedül csak a királyság védelme alatt maradhatott meg, — mert a király, ha a papság vagyonát elveszi, ezen rablást csakis úgy követhette volna el, ha a főurakkal testvériesen osztozik, ez esetben a főurak épen annyit nyerne mint ő maga, tehát nyeresége, vetélytársai nyeresége által ellensúlyozva lett

volna, — ellenben a papság vagyonát fenntartva, e vagyon, a királyság érdeke a papságéval azonos lévén, egészbe a koronát támogatta, — a papság ez időben a koronánál kedvelt osztály volt, azért is, mert a főpapok legtöbb műveltséggel bírtak, a fontosabb diplomatikai alkudozásoknál ők alkalmaztattak, rendes zászlós katonaságuk 7000-et tett, a király tehát általuk, rendes hadseregről rendelkezett.

De magok a gazdag nemes urak igen nagy része szerette a monarchiát, jelleme, természeti hajlamai és érdekeinél fogva, — a magyarok egyik fő jellemvonása a fényelgés, büszkeség, a túlságos egyenlőség érzete, a hajthatlanság.

A magyar szerette a fényt öltözetbe, fegyverbe, lóba, ékszerekbe, szerette ezt mutogatni, a fényelgési versenyek legal-
kalmassabb helye a királyi udvar, az udvarnál hiúsága sértése nélkül megjelenhetett, a szegényebb is, míg a főbbek hatalmasabbnál a szegényebb már feszélyezve érezte magát, mert a királyt magánál magasabbnak tartotta, ennél fogva egyszerűen, pazarlás nélkül is megjelenhetett, míg a főnemest egyenlő társnak tartva, szégyelt ékszerek nélkül megjelenni, a nemesek egyenlősége családi hagyományként szállt hról-fira, az alkotmány sarkkövét képezte, a nemes, hatalmasabb főúri társának csakis kelleetlenül, kényszerbül hajlott meg, míg a királyt habár tehetetlen báb volt is, régi szokás, hagyomány, és törvénynél fogva urának ismerte. — A gazdagok sokan, de társaik felett rendkívül kimagasló gazdagok, mint Ujlaky, Zápolya, Báthory kevesen voltak, mert az elsőszülöttségi birtoklás csak az osztrákok alatt hozatott be, sőt még a birtokok általába fiúágra sem voltak szabályozva, a hatalmasak birtokai ennél fogva el voltak szórva, ezért kényszerű nyomást társaikra nem gyakoroltak, a hatalmasok irigykedtek hatalmasabb társaikra, a méltóságok, hi-

vatalok gyakran változtak, ennél fogva hazánkban mint Németországban uralgó hatalmasságok, nem alakulhattak. A hatalmasak szerették elrabolni, de nem viseltettek különös előszeretettel, a középbirtokosok százas holdai, vagy a szegény nemes almáskertjei után tették ezt, azért is, mert a középnemesség urolván a megyéket, a középosztály kifosztásáért az egész megyei nemességgel kellett volna megküzdeni, a kis rablásért nem volt érdemes a törvény szigorát kihívni, a kicsiből sokára lehet sok. Mint valódi inyenczek tehát várakat és uradalmakat raboltak, — a nyomorult Zápolya István jóltevője fia, a becsületes Korvin Janóstul, nem egy, de több várat és uradalmakat rabolt el. A birtokok, zálog czimén adattak el, mert a zálog biztosabb birtokalap volt az örökeladásnál, miután a zálogos évek letel­ téig a zálogbirtokost jogosan nem háborgathatták, ellenben az örökeladást, miután ehhez az egész család beleegyezése kívánta­ tott, a zálognál könnyebben fel lehetett bontani, az ország tehát pertengerben úszott, ennél fogva az ellenségeskedés a rokonok közt nagyban dívott, ez maga egyrésztől lehellenné tette a szo­ ros kapcsolatot a hatalmasabb családok közt, mi az aristokrátikus köztársasági kormányzat alapfeltétele, másrészt a divatos erő­ szak megfékezése, a perekben! igazságos eljárás, csakis a ki­ rályság alatt volt megközelíthető, mert csak a királyi nagyhata­ lom ellensúlyozhatta a gazdagok kényuralmát, ennél fogva a gaz­ dag urak is ragaszkodtak a királysághoz.

A nádor nagyhatalma nem állott ellentétben a királyi ha­ talommal, sőt inkább a monarchiának támaszát képezte, — mert a király a választás egyenjogú tényezője lévén, nádorrá csakis a király által kedvelt egyéniség választathatott, tehát ezen ma­ gas állást a király vagy királyi család ellensége nem foglalhatta el, — a nádor az országg, ülést, csakis a király halála, vagy kis-

korúsága esetében hívhatta össze, a nemesség és ország főkapitánya volt ugyan, de a király jelenlétében a sereget nem a nádor, de a király vezényelte, mert a fővezér törvény és szokás szerint mindig a király volt, — a nemességet a király ellenére össze nem gyűjthette, mert a magyar nemes csakis a király és országgyűlés rendeletére tartozott fegyvert fogni, a nádor ilyenmő merénylete, hűtlenség! bűnként büntetett volna. — A nádor csakis az elitét hazaárulót büntethette, tehát azt, kit az országgyűlés, vagyis maga a király is elitét, mert az országgyűlés határozata, csak azonesetben vált törvénynyé. ha a király is megerősítette, tehát önkényesen a király ellenére, ez esetben sem járhatott el. A nádor a nemzet és király közt közbenjáró volt, ez azonban hivatala természetéből folyt, mert ha a törvény e díszes feladatot nem ruházza is reá, mint a nemzet, és király közös választottja, mint elmozdithatlan első országos tisztviselő, a közbenjárásra erkölcsileg volt kötelezve. Az 1185. 7. mar ugyan a királyi jogokba látszik vágni, valósággal azonban ezen hatalom elsajátítása sem volt oly könnyű, mint amilyennek látszott, mert elébb az országgyűlésnek kellett a király hülyeségét törvényileg kimondani, — a külhatalmakkal, csakis a király által kötött szerződések bírtak érvénynyel, — tehát a nádor, ha a király hülye és lusta volt, érintkezhetett a követekkel, de nem szerződhetett. Ije különben gyakorlatilag véve az ügyeket, miután a nádor az országtanács, vagyis a kormány elnöke volt, a követ, ha nem királyi pompával is, okvetlenül megkereste volna a nádort, mint ma megkeresi a miniszterelnököt és mielőtt az ügy a király elé kerül, igyekszik a nehézségeket a miniszterelnök és külügyminiszterrel elsimítani. — Általában, hogy a nádori hatalom a királyra nem volt veszélyes, bizonyítja Verbőczy nádorsága, Báthory nádort a gyenge II. Lajos alatt

a forradalmi Zápolya-párt a nádorságból elcsapta és mert a Zápolya nádorságát a király meg nem erősítette volna, megválasztották a kitűnő szónok, a nagy jogtudós Verbőczy Istvánt, a kö[^]ép- és alsónemesség népszerű vezérét. — Az óriási szónok, ki a rákosi országgyűlést tetszése szerint vezette, midőn a nem álmódott legfőbb hatalmat elnyerte, teljesen eltörpült. Nagyra-vágyóknál az udvar illata minden időben kábitólag és vakítólag hatott, — Verbőczy, a középbirtoka nemes, törleszkedett a királyhoz, pártja iránt meghűlt, szemei előtt alakult, a saját és pártja megbuktatására toborzott párt, — és a népszerű szónokot époly csúfosan kilökték, mint elődét Bátoryt és Bátoryt épen oly örömrivalgás közt helyezték vissza, mint amily tüntetéssel Verbőczyt megválasztották; ha a nádorság rendkívüli, a királysággal egyenlő hatalom lett volna, kétségkívül Verbőczy kezdetben, midőn még a bűvölet kezdődött, meggátolja a királyi párt alakulását, bukása végperceiben, midőn a hályog szeméről lehullott, megakadályozta volna csúfos bukását, de megbukott, mert a nádorság a királysággal megmérkőzni nem bírt.

Az összes nemesség országgyűlését többen helytelen, éretlen, a komoly tanácskozásra képtelennek bélyegezték. — Kétségkívül ma egy rákosi országgyűlésen komolyan tanácskozni nem lehetne, a századok előtti intézményeket azonban nem szabad a jelenlegi helyzet szerint megítélni, mert változtak az emberek a politikai tényezők, a politikai viszonyok, ennél fogva mi háromszázestendővel ezelőtt czélszerű volt, az ma káros és kivihtelen, viszont mi ma czé'szerű, az a XVI. században nevétséges és haszontalan lett volna. A jelenkor a háromszáz év előtti koriul óriásilag különbözött, ma csak egy országos képviselőt ösmerek, ki sokszor saját írását sem tudja elolvasni és 49-ben azért szabadult ki a börtönből, mert az összes osztrák

hadbírók és írási szakértők közt egy sem találkozott, ki 4i)-ben kibocsájtott rendeleteit ki tudta volna betűzni, a 15. és 16-ik század elején ellenben a papság kivételével igen kevesen tudtak írni és olvasni; — a történelem bizonyosága szerint két országbíró, Ország és Kinizsi csakis neveiket tudták aláírni, nem lehetett tehát művelt képviselőket választani, mert nem voltak. Az országgyűléseknek 8 főtárgya volt, királyválasztás a király halála esetében, a kormányzat ellenőrzése, a közjogi törvények, adó, hadügy, a vámok meghatározása, külpolitika és a magánjogi törvények. A királyválasztás a legfontosabb tárgy volt, meri az ország és egyesek jólléte a helyes választásiul függött, — jellemileg. a művelt és műveletlen ember közt a különbség igen csekély, a múltban, mint ma, az embereket az önérdek vezette, voltak ugyan akkor is nagy jellemek, tántoríthatlan hazafiak, mint ma és talán számosabban mint ma, a főbbeket azonban már akkor is az önérdek vezette, az uradalmak, várak és nemesi birtokok, hivatalok, a pénz, épen oly varázserővel bírtak, mint korunkban a miniszterségek; a vasúti és csatornái engedmények, az államkölcson közvetítések, olcsó állambérletek és vállalatok, a kormány és közvetítésétől függő hivatalok nem voltak ugyan oly számosak, mint ma, az emberek önzők és esendők, vagyis emberek voltak mint ma, — és a kapzsiak és fosztogatók közt különösen kitűntek egyes főpapok, a főbb és gazdagabb nemesek. ----- A trónvadászók követői a választásokon nemcsak gazdag Ígéretekkel, de sok pénzzel is jelentek meg, — a vesztegetést csakis a nagy szám ellensúlyozta, ezeket nehéz volt megvásárolni, ellenben ha a nemesség csakis képviselők által jelenik meg, ezeket pénz és fenyegetés által a főbb uraknak, a trónnevők üzéreinek, könnyebb lett volna megvenni, vagy elnémítani, — a királyválasztás szabadságának és

czélszerűségének fő feltétele volt tehát, a nemesség személyes megjelenése.

A többi országos ügyekben is több biztosítékot nyújtott a személyes, mint a megyei követek általi képviselet; — mert az esetben a hatalmasok a megyékben megválasztatták volna magokat, hogy az országgyűlésből ki ne maradjanak vagyis ez esetben az országgyűlés tisztán oligarchikus gyűldévé fajult, volna, — de ha ez nem sikerül, és a jobbak választattak volna meg, a 700 tagbul álló országgyűlést a király saját és hívei seregeivel bármikor szétverethette vagy megfélemlíthette volna, míg a személyes képviselet mellett, a fontosabb kérdésekbe, a vagyonosabbak személyesen megjelenvén, tekintélyes erőt képeztek, melyet a király koronája, az oligarchia feje és birtoka kockáztatása nélkül meg nem támadhattak.

Kétségkívül, ha azon sok ezer nemes, ki az országgyűlés jogos tagja volt, mind megjelenik, tanácskozni alig lehetett volna, — a királyválasztás kivételével azonban, valósággal alig jelent meg a nemesség három százaléka, a szegény egy házhelyes nemes, midőn nem vitték, honn maradt, mert a rákosi utazás sokba került, de nem jelenhetett meg azért sem, mert maga szántott, barmait maga és családja őrizte és gondozta., házát tehát gazdasága elhanyagolása nélkül el nem hagyhatta, de a magyar ember hajdan nem is volt dühös nyegle politikus, bizonyítja ezt az újabb kor is. Borsod-, Nyitramcgyék szavazó nemesség 8000-et meghaladta, a gyűlések első napján részt vett a tisztviselői karral együtt 300, tehát az összes nemesség 4 százalékánál kevesebb, pedig Borsódnak korunkba, már mindenfelé jó országútjai voltak, nagy és kényelmes, központja Pest-megyének, a megye rendezése előtt volt 600 bizottmányi tagja e nagy és gazdag megyének színe java, a megye vasutak és a

Duna által szelve, a közügyekért erősen buzgó birtokos osztálya volt és mégis az első napokon alig jelent meg harmada, a harmadik nap kongott 3 bizottmány! tag. A népbe meg csekélyebb a gyűlések iránti lelkesültség, falun munka idején, a képviselőjelelt megjelenését és szónoklatát hiába dobolják, ha a szónoklat mellett az áldomást nem hirdetik, vagy a kisbíró és polgár, a tisztelt választó urakat össze nem kergeti, a választó közönség kétharmada elmarad, ma e tekintetben csak a városokban van mindég közönség, a városokba sok az ácsorgó, a renyhe mesterember, az ifjúság a népgyűlések lelkes látogatója. — Amint a jelenkorban a földbirtokosok nagy része a politikáért nagyrészt a kályha és asztal mellett lelkesedik, a régi korban is a személyes képviselő daczára alig jelent meg, három ezer.

A mai tanácskozási rend, fogalmak, kitünési vágy és bőbeszédűség mellett háromezer lelkes magyar törvényeket alig hozhatna, — a régi viszonyok azonban a jelenlegiektől teljesen különböztek, háromezer ember a szabadba nem nagy tért foglal el, rendes időben a szónok csak úgy, sőt jobban megérthető mint a rossz acusticájú Sándor utczai országgházban, őseink habár írni és olvasni nem tudtak, illemes urak voltak, és a történelem 8 század alatt csakis négy esetet jegyzett fel, midőn gorombán tanácskoztak, és a tanácskozás tettelegességgel végződött, — kihallgatták tehát egymást, őseink a kardforgatásban jártasabbak voltak, mint a szófaragásban, ennél fogva rövidebben is szónokoltak, — a szabadságérzet őseinkben teljesen ki volt fejlődve, a hatalom tényérnyalói gyávábbak voltak, az ország és egyén szabadságát biztosító törvények ellenére, szónok nem vállalkozott, ezek tehát vita nélkül fogadtatlak el, — a magánjogi törvényekhez a papság, az ítélmesterek, az ügyvédek és néhány alispánt kivéve, senki sem értett, ezen

törvényeket tehát előlegesen tárgyalták az országtanácsban és vita nélkül elfogadták az országgyűlésben, — a külpolitikai érzelem az egész nemességnél egyenlő volt, — a hódítási eszmék elmúltak, a jobbak vissza akarták szerezni a török által elhódított aldunai tartományokat, a félnékek és önzők megelégedtek az ország meglevő területe megvédésével, — e párt képezte a nagy többséget, annnyival inkább, mert a hülye Ulászló az ifjú Lajos egy nagyobb szerű hadjárat vezetésére képtelenek voltak. Mátyás bajtársai elhaltak, úgy hogy már második Lajos alatt csak az egy Frangepán Kristóf bírt hadvezér! képességgel, szomszédjaik közül, sem a német, sem a lengyel ez időben Magyarország tartományaira nem vágyott, csak a török hódított, a török elleni védelem tehát népszerű volt, és ebbe mindkét párt beleegyezve, az országgyűlések, a külpolitikába vita nélkül határoztak, — az adóügyek sem idéztek elő nagy vitákat, az akkori kincstárnokoknak nevezett pénzügyminiszterek is, a vagyonszerzésnek nagy mesterei voltak, de nem voltak a helyzet előtűntetése, a számokba oly ügyesek mint a jelenkor európai pénzügy miniszterei, mm tudták megmagyarázni: hogy kétszerkettő hat, hogy soha sem jövedelmező vállalatok hasznos befektetések, — az állam annál gazdagabb minél több az adója és adóssága, az adó nem sok, ha az adózónak inge és rántott leveze marad. A művelt kor burjánját a burocratiát nem ismerték, ennél fogva a kincstárnokoknak nem kellett izzadni a nagyszám szükségességének czélszerűsége mellett. — A vámjövédelmek kizárólag az országra fordítottak, Magyarország más államtól nem függött, az ország nem volt kénytelen a más államokat élelmezni, sem azok iparczikkeit drágán megvenni, másrészt a nemesek fő jövedelmi forrását, a sertés, marha és ló kivitel képezte, a kormány tehát az idegen czikkeket, kény-

télen volt terhelni és a hazaiakat kímélni, s mert saját érdekeit a legegyszerűbb ember is ismeri, a kincstárnok nem mert hazaellenes tervekkel előállani, mert ily tervet az országgyűlés, hazaárulásnak minősített volna. — A rendes adó, már századok óta egyenlő volt, *lucrum cameraenae*, (kincstári nyereség) nevezetett, ezt soha le nem szállították, csak háború esetén emelték fel, komoly vita tárgyát tehát nem képezte, — mert józan eszű őseink a veszélyt midőn nem látták, nem hitték, midőn róla meggyőződtek, nem fukarkodtak. — A gyújtó hosszas, furfangos szónoklatok, a jelenlegi varázsszal nem bírtak, nem volt sajtó, az országgyűlés tagja nem volt megbízott, nem kellett hazabeszélni, az élelem aránylag drága volt, a nemes urak saját pénzükből éltek, ennél fogva is igyekeztek mihamarabb végezni, — a szónoklat vékony értékkel bírt, mert csak a tetteket becsülték és jutalmazták, ennél fogva a szózuhatag ismeretlen tünemény volt, — végeztek sokan, sok jót, néha rosszat is, de mindenesetre a rosszból kevesebbet mint ma, midőn sok esetben a feketét, fehérnek kell bemutatni, a szónoklat az egyéni emelkedés tényezője, a beszéd legtöbbször nem a belső gondolatok és célok megvilágítása, de a cél és szándék gondos eltakarásának eszköze.

Az aranybulla ellentállási záradékát, sokan mint anarchicus intézményt, mint a rend és helyes kormányzattal összeférhetlent tüntették fel; ez vastag tévedés. A felségi jogok, alkotmányos országokban, a királylyal kötött szerződésen alapulnak, a király személye séthetetlen, sértheti en pedig főleg és kizárólag azért, mert a király az alkotmány, az egyéni jog, az állam épése és léteinek legfőbb őre, ha tehát a királyt, bárki büntetbüntetlenül megsérthetné, képtelen lenne az állam iránti kötelezettségeit teljesíteni, — ha törvényes rendeleteinek az enge-

delmpsséget az egyén, vagy a testületek, hatóságok, jogszerűen ellenszegülhetnek, az államot célszerűen nem kormányozhatná. De a király is alá van a törvényeknek rendelve mint egyes polgárok, a király törvénytelen rendelete, törvény, alkotmány és jogsértés, midőn tehát a király, a törvény ellen rendelkezik, rendeletét, a polgár nem köteles teljesíteni, és azoknak ellenszegülhet, az esetben cselekménye nem anarchikus, az anarchia bűnét nem az ellenszegülő követi el, de a fejedelem, ki a törvényt, melynek fentartására megesküdt, törvénytelen rendeletével megszegte. — Az ellentállási jog azonban csak kétségkívül i politikai és birtokjogok megsértésénél engedhető meg, mert ha az alattvaló, közigazgatási polgártársaival! peres ügyekben, a közigazgatási, rendőri, bűnvádi téren, ellenszegülhetne, az állam nem állhatna fel, mert mindenki tetszése szerint magyarázván a jogot, az államélet főfeltéte, a társadalmi rend és közbiztonság felbontanék. Az aranybulla nem adott általános korlátlan ellentállási jogot, de különösen és részletesen elősorolja az ellentállás jogos, kivételes eseteit, ugyanis a záradék ezt mondja:

1222. 31. És hogy ezen engedményünk és rendeletünk mind mi, mind örökösünk alatt, örökké érvényes legyen írásba foglaltattuk.

1. Azért hogy a nádor ezen iratot mindig szem előtt tartva, tőle sem maga el ne térjen, sem meg ne engedje, hogy a király, a nemesek vagy mások eltérjenek, hogy a nemesek szabadságaikat élvezzék, és azért irántunk és örökösünk iránt hűséggel viseltessenek is, a királyi koronának a köteles engedelmisséget meg ne tagadják.

Hogy ha pedig, mi vagy örökösünk, ezen rendeletünket, bármikor megsértenénk vagy megsértenék, ezen rendeltünknel

fogva a főurak, püspökök és az ország nemesei összesen és egyenként és jövődő utódaik feljogosítatnak hogy hűtlenség bűne nélkül nekünk és utódainknak mindenkor ellentmondhassanak és ellenállhassanak.

1222. 31. Et ut haec nostra tam concessio quam ordinatio sit nostris nostrorumque successorum teinporibus, in perpetuum valitura earn, conscribi fecibus.

1. Ita quod, ipsain scripturam praeoculis semper habens, nec ipse deviet, nec Regem vei nobiles, seu alios consentiat deviate, ut et ipsi gaudeant sua libertate, ac propter hoc nobis et successoribus nostris semper existant fideles et Coronae Regiae, ob sequia debita non negentur.

Quodsi verő, nos vei aliquis. Successorum nostrorum, aliquo unquam tempore, huic disposition! nostrae contraire voluerit liberam habeant, hamm auctoritate sine nóta alicujus infidelitatis, tam episcopi quam alii Jobbagiones, ac uobiles Regei, universi et singuli, presentes et futuri, posterique resistendi. et contradicendi, nobis et successoribus nostris, in perpetuum facultatem.

Ezen fontos alaptörvény három részre oszlik: az 1. és 11., 16. szól az országjogokrul, a 2., 3., 4., 6., 12., 14., 15., 17., 22., 23. egyéni jogokrul a többiek ideiglenes rendelkezések a záradékban, az ellentállási jog határozottan ily módon van kifejezve: Quodsi verő nos, ve] aliquis successorum huic disposition! contraire voluerit, liberam habeant harum auctoritate resistendi et contradicendi facultatem, — vagyis a nemesség és nemes csakis az ezen törvények megsértése eseteiben állhatt ellen a királynak.

És pedig a nemesség követelhetette az évenkénti országgyűlést és az országgyűlés meg nem tartása esetében mindazon

rendpleteknek ellentmondhatott, melyek kizárólag az országgyűlés által intézteitek, a 11. idegenek csak az országgyűlés beleegyezésével az országos hivatalokra! kinevezését eltiltja, — ezek hivatalkodása tehát törvényellenes lévén, rendeleteik is érvénytelenek voltak. A 23-iki czikk a pénz értékét és érvényét egy évre szabályozza, ennél fogva az egy év eltelte után a régi pénzt, ha e törvényben az elientállás nem biztosittatik is, elfogadni egy év múlva senki sem lett volna köteles.

A nemeseket sem mi, sem utódaink a hatalmasok kedvéért, idézés és törvényes ítélet nélkül el nem fogatjuk és el nem pusztítjuk.

A törvényesen elítéltet a hatalmasok meg nem védelmezhetik.

A. 2. *N<*c nos nec posterī nostri aliquo tempore, Servientes capiant vei destruant favore alicujus potentis nisi primo citati fuerint et ordine Judiciario convicti.*

Sí quis ordine judiciario fuerit condemnatus nullas potentum possit enni defendere.

A nemes tehát ellenállhatott az idézés és ítélet nélküli elfogatásnak és birtok lefoglalásnak, az ilyenmő ellenállás semmi idő és államban sem anarchikus és jogtalan cselekmény, mert jogállamban csak a bűnöst lehet elfogni, csak a bűnös vagyont lehet lezáróiu. Az ilyenmő ellenállás a régi korban, mint egyéni, mint vagyoni tekintetben szükséges volt, mert gyakran megtörtént, hogy a hatalmas királyi kegyenczek a szegényebb nemeseket elfogatták és tömlöczben sanyargatták, a vagyonzárlat pedig valóságos pusztítás volt, a javát a marháknak elhajtották, a rosszabbakat a rabló zsoldos népség fel falta, a lovak, a szarvasmarha és sertések pedig, midőn még igen kevés földet műveitek, igen erős jövedelmi ág volt, — egy foglalás az ingóságaitul megfosztottál örökké tönkre tette. — Ezen törvény

védelve alatt a gyengébb maga, vagy társaival megvédte vagyonát, vagy a hatalmasat mint rablót, tolvajt beperelte, ezen per lejárata ez időben rövid, büntetése erős volt. — Ennek ellenében az elitét bűnösökről a 28. cikk keményen rendelkezik, — a törvényesen elítélteknek az ellentállási záradék nem adott ellentállási jogot. Az ellentállási záradék nem volt általában tényleges, de erkölcsi biztosíték, mert egy középbirtokos, kinek 8000 holdja és ennek megfelelőig 100 jobbágyházhelye volt, tarthatott 10 pánczélos lovat, ezzel a középbirtokos bizonyára a király 1000 vasasbul álló lovas dandárának ellent nem állhatott, csak a várurak tarthatták magukat, — de a jogtalan támadások ellen, miután a törvényes önvédelem jogsultsága meg volt alapítva, szövetkezhetett nemes társaival és segélyükkel a jogtalan támadást visszaverhette, a foglalásokat visszavehette, míg e törvény nélkül a király elleni ellentállás hűtlenség! bűnnek tekintetvén, társai támogatását nem nyerhette volna meg. — Az ellentállási záradék a mai kor fogalmai és intézményei, a helyzetenél fogva fenn nem állhatna, de felesleges is volna, mert ma az erőszak és önkény ellen nem adna semminemű biztosítékot. Felesleges azért is, mert ma a politikai elfogadás, vagyonzárlatért felelős a kormány és bűnesetekben! elfogadásokért a bíróság, a kormány és bírák eljárásának ellenőre a sajtó, a municzipiumok és főleg ellenőre és bírója az országgyűlés, ma a törvényteleniséget egy 24 óra alatt tudhatja az egész ország, a régi nehéz közlekedés korában azonban egy év is eltelt, míg az ily erőszak az ország tudomására juthatott, — hajdan az egyedül illetékes és mentő közeg, az országgyűlés 14 napig tartott, ha ezen a sértett fél barátai nem serénykedtek, vagy a megsértett egyén igénytelen, együgyű nemes volt, ügyeit agyonhallgatták, míg ma erkölcsileg köteles

felszólalni a kerületi képviselő; az elnyomott ügyét az összes ellenzék örömmel és lelkesen támogatja, — mert ha a törvénytelséget a kormány követi el, helyzető tarthatatlanná válik, ha tudtán kívül történik, élhetsége által gúny tárgya lesz. — Ezekenkivül ma az ellentállási záradék azonban már azért sem volna feltartható, mert ő felsége a magyar király, nem 1000 lovas, de 300,000 katona és tömérdek ágyú felett rendelkezik, ezen erő tizedének sem bírna nemcsak a leggazdagabb four, de a legnagyobb megye sem ellentállni.

A záradék ellenállási jogot adott a törvénytelen adók ellen a 3: Nullám collectam, nec liberos denariorum coligi faciemus supra praedia servientium, nec in villas, nec in domos descendemus, nisi vocati. Super populos etiam eclesiarum, nullám penitus collectam faciemus. — A törvénytelen adó, nyílt, kétségki víli erőszak, nyílt rablás ez, melynek ellentállni jogosítva vau már a természet törvényeinél fogva minden polgár, ez esetben már tévedés, helytelen értesülés ürügye alatt sem védhette magát az uralkodó, a törvénytelen adót mindenkor megtagadta minden szabad, vagy szabadság után vágyó nemzet és egyén, e tekintetben a korona és egyesek közt jogosult félreértés nem lehetett, mert a nemesség adómentességét számos törvények biztosították, a kincstári nyereséget az időnként az országgyűlések határozták meg, az adót a megyék rótták ki, minden ezzel ellenkező királyi rendelet tehát világos jogsértés volt. — Ezen törvény ellentállási jogot ad a királyi beszállás ellen is, ez méltányos, mert mindenki házának ura, a magyar király minden időben az országiul gazdag jövedelmeket húzott, nem követelhetette tehát jogosan, hogy lehűtő kíséretével alattvalóinál élösködjék, — kétségkívül ez nem igen udvarias törvény volt és a magyar urak vendégszerető szokásai és természetével ellen-

kezett, de ezt a mellőzlmten önvédelem követelte, mert az udvar minden időben számos személyzetből állott, hemzsegett a tányérnyalóktul, a király számos hadi kísérettel utazott, ezen törvény nélkül ha a király valakire megharagudott, ha az illetőhöz beszállt és ott hetekig iakmározik, hűtlenségbe elmarasztó ítélet nélkül is tönkre tehetne volna.

A 6. törvény elrendeli, hogy az összeesküdtek szokás szerint tolvajoknak ne neveztessenek. Ez szoros összefüggésben állt Szent László II. 1. törvénycikkével, mert eddig a királyi önkény ellen ellenszegülőkkal! könnyebb elbánás végett, divat volt az elégedetleneket tolvajoknak nevezni, a tolvaj pedig Szent László II. 1. törvénye szerint felakasztatott és vagyona el kobozta totf.

A 15. 22. ellentállási jogot ad, a nemesek birtokaira szálló királyi lovászok, peczerek, solymárok, a nemesek birtokára hajtott királyi disznók ellen, ez a tulajdonjog természetes kifolyása, jogállamban idegen más tulajdonán nem élősködhetik és midón maga a király beszállásolása is eltiltatott, szolgahivatalnokai és sertésnyájai sem élősködhetek a nemesek vagyonába!.

Az elősorol takbul tehát világos, hogy az ellentállási záradék nem volt anarchicus, de a rendet meg nem zavaró, a régi korhoz mért mellőzhetlen egyén és birtokbiztosítók. Általában a régi kor szemüvegén tekintve a helyzetet, ezen ellentállási jog csakis ritkán használtatott, mert a király az egyes, még pedig a leggazdagabb főáraknál is hatalmasabb volt, a korona előre nem doboltatta ki. hogy Péter vagy Pál urat elfogatja, vagy kirabolatja, általában a korona bitorlását ellensúlyozó szövetségek, melyekkel a korona önkényének ellen lehetett állni, csakis akkor alakultak, midón a zsarnokság türhetlen, a nemzet a forradalom szélén állott.

V.

Magyarország bukásának okai.

Midőn az alkotmány Európa, alkotmányai közt első helyre emelkedett, az anyagi törvények rendeztetek, Mohácsnál Lajos király elesett és vele elbukott a Magyar állam. — A mohácsi vereséget és gyászos következményeit, a törvények által táplált fejtelenségnek tulajdonítják, ezen erős vádat czáfolat nélkül nem hagyhatjuk, mert ez valószínűnek látszó szándékos buta hazugság. Mint már elébb bebizonyítottam, a magyar alkotmány az anarchia, egy izével sem bírt, mindamellet az országban nagymérvű fejtelenség uralkodott, a végvárakban hiányzott a puska-por, a zsoldosok hónapok óta zsold nélkül tengődtek, a királyi kincstár az udvar napi szükségleteit is alig fedezte, az adó hézagosán gyűlt, a felkelő nemesség lomhán gyülekezett.

A vámok és bányák keveset jövedelmeztek. Mindezen bajoknak azonban, nem az alkotmány, nem a törvényhozás volt oka, de Ulászló király hülyesége, és Lajos gyengesége. Ulászló király pénzen és Ígéreteken vette meg a magyar koróját, — királyságának fő tényezője volt Zápolya István, a semmiből felcseperedett four, Ulászló több uradalmakon kívül a legjövendmezőbb vámokat potom árért, Zapolyának adta zálogba, — a bányák egyes üzereknek adattak bérbe, a bérlők: Szerencsés, Fugger és Thurzó, óriási vagyont szereztek, a koronának alig

maradt valami, az adószedők kiegyeztek az adózókkal, az adónak csak részecskéje csepegett a kincstárba. — A kincstári uradalmakból a főurak sokat elraboltak, és pedig annyit, hogy a király mindennapi szükségét sem bírta fedezni, időnként a maradványok tekintélyes részét is elzálogosították. Ennek következtében a nagy Magyarország és gazdag Csehország hülye királya, foltos csizmában járt, hushitelét a budai mészárosok felmondták. Majdnem minden országgyűlés zúgott, a visszaélések ellen^szigorú törvényeket hoztak, a hatvani országgyűlés elcsapta a rablókat, — a királyok azonban a legjobb törvényeket nem hajtották végre, sőt mert a rablók kegyenczeik voltak, kevés pénzért azokat pártfogásokba vették. — Lajos helyzete apjáénál még kényesebb, mert Ulászló a királyi jövedelmek nagyrészét elzálogosította, az állam kirablására szerves társulatok alakultak. — A Szapolyai testvérek 72 vár és uradalommal bírtak, János az idősebb a trónra áhítozott, titokban a fejtelenséget és engedetlenséget szította, — a Szapolyai fondorlatok azonban csak azért voltak veszélyesek, mert a király gyenge volt, a magyar királyt a jogos téren a nemzet bárki ellen támogatta, a Szapolyai birtokok tekintélyes része, Corvin Jánosiul rablott birtokok voltak, melyek Corvin magtalan halála után a a koronát illették, a király az ellenszegülő Zápolya ellen, magára ezen alap számlájára is, képes lett volna egy erős hadsereget felállítani, — ha erős akarata van, de a gyenge király a “félrendszabályok embere volt, Zápolya megfenyítése, az államrablók s'zétmorzsolása helyett, megelégedett Verbóczy letétele és páthory visszahelyezésével.

Az állambukás nem tulajdonítható sem a hadsereg hiánya, sem engedetlensége, sem gyávaságának. Midőn Szolimán Mohácsnál táborozott, a király vezénylete alatt 23000, Szegeden Sza-

polyai alatt 40000, Miskolczon Bobok alatt 15000, Frangepán Kristóf alatt, Solimán háta megett 15000, tehát összesen 93000 harcos állt készen, — ezen kívül a papság, a főurak hiányzó zászlóalfai, a négy tábor közül még egyikhez sem csatlakoztak, Pest, Fehér, Veszprém, Pozsony, Komárom, Győr, Moson, Sopron, Nyitra vasmegyék harczképes nemessége, a jászok és kunokkal legalább 23000-re tehető, állt tehát a véderő 120000 harcosbul, mi ez időben elsorangú hadsereget képviselt, — e hadsereg elpuhultnak sem mondható, mert az eszelős mohácsi csatában, hol csak halni lehetett, de győzni nem, a kis vértanú jspat, a törököt bőségesen gyilkolva esett el.

Az országos véderő kétségkívül nem összpontosult, ezt azonban nem a hiányos szervezet, de az intézők helytelen rendelkezése okozta. A hadsereg mozgósítása, még ma is, midőn a katonaság csoportosítva van, midőn fegyverrel, öltözékkel tökéletesen el van látva, midőn a csapatparancsnokok rendelkezéseiket egy óra alatt, telegrafi utón megkaphatják, midőn az élelmezés hasonlíthatlanul biztosabb és könnyebb, mint 300 évvel, midőn a gőz szárnyain százezreket lehet szállítani, még ma is heteket igényel, — a 16. században a mozgósítás sokkal több időt igényelt, mert nehéz volt a közlekedés, nehézkes az élelmezés, a haderő hat alkatrészből állt, — a főnemesek, főpapság zászlóaljaiból, — a személyileg harczköteles a király zászlói alatt küzdő vagyonosabb nemességből, a megye zászlója alatt sorozott szegényebb nemesebbül, kik magok közül meghatározott arányban köteleztek harczosokat kiállítani, — a nemesség által jobbágyaikbu.L kiállított házhelyeik utáni egy ötödből kiket uraik tartottak lovai, fegyverrel, egész pánczél készülettel ellátva kiállítani és élelmezni, — a városok lövészeibül, — a székelyekbül, a jászok és kunokbul. A király a főispánokat, egyháziakat,

zászlós urakat, nemeseket czimernökök által ér tesí tette, a felkelés ideje a csatlakozási pontról, a főispánok véres-kardos hírnökök által szólították fel a hadköteleseket, a megyei hivatalnokoknak ügyelni kellett, hogy jutalékát mindenki kiállítsa, szemlét kellett a fegyverzet felett tartani, a megyei nemesség vezéreket, tiszteket választolt, várni kellett a restek, szálingózók után, gondoskodni az ember és ló élelmezéséről, a fegyver és lókovácsokrul.

A rendes nehézségekhez hozzájárult két lényeges körülmény, a félszázados béke, a nemrég elnyomott pórlázadás, — Lajos és Ulászló teljes békében éltek, Mátyás folytonosan háborúskodott, de hadjáratait külföldön személyi érdekből folytatva, azokban a nemesség részt nem vett, csak egyes főnemesek, — Mátyás a török ellen 1480-ban háborúskodott utoljára, ezen bosnyák hadjáratban sem vett tömegesen a nemesség részt, mert már ekkor Mátyás állandó hadsereget tartott, Mátyás a közép-nemességet, mely királylyá emelte, függetlenségi érzelmei miatt nem szerette, a szokásosnál ötszöré magasabb adóbul jutott a nemzet védelmére is. — Az 1526-ban élő nemesek közül a Mátyás alatt harczoltak már 65 évesek voltak, de miután a nemesi felkelés csakis a védelemre szorítkozott, főleg a király zsoldjáért harczoló főur katonáskodott, — a nemesség tehát e! volt szokva a gyorsmozgósítástul, a fegyvergyakorlattul, mit a harczos épen úgy nem nélkülözhetett mint ma, mert a pánczék a régi kard és buzogány nehéz volt, ehez tehát a testnek szokni kellett, a lónak is szokni kellett a nagy teherhez, be kellett gyakorolni a gyors mozgáshoz, az engedelmességhez. Elméletileg véve, miután a nemesség az országgyűlés rendelnie, támadás esetében a király parancsára köteles volt azonnal személyesen és embereivel fegyvert fogni, minden nemesnek lovas-

tul, fegyverestül műiden pillanatban készén kellett lenni, — az elmelet azonban a gyakorlattal sokban ellentétes, a bizonylanság. az ország jólléte iránti közöny a magyar nemzet minden osztályánál csak kivételt képezett, a nemesség há'or, sőt vakmerő volt bármely ellenség ellen, — soha sem számította az ellenség erejét, vakmerőén támadt, erősen harczolt. hősieen esett el. A nemzeti jellemnek árnyoldala volt, azonban a könnyelműség és restség. — nem gondoltak előre, nehezen tudtak kikészülni. mindent az utolsó órára hagytak. A vagyonosabb nemesnek valószínűleg volt kifogástalan lova, szerszáma és hadifegyverzete, de katonai fegyverzetén, miután rendes katonákat nem tartottak, sokat ki kellett igazítani őseink a pénzben sem sokkal jobban bővelkedtek, mint koldus unokáik, a háborúhoz pedig pénz kellett, mert a nemes magát, lovait és katonáit saját költségén élmezte, szokott lanyhaságuknál fogva tehát, ez is az utolsó időre maradt, — mindez, tekintve, a megyei felkészülés nehézségeit, legalább 3 hetet igényelt. — A megyei csapatoknak a vidékek főbb pontjain kellett egyesülni már azért is, hogy a lovasság együvé szokják a menet alatt, hogy az élmezést rendezni lehessen, különben megtörténhetett volna, hogy az előlmenők az eleséget felemészttve, a távolabbink eleség hiányában a fősergehez nem csatlakozhattak volna, vagy az elmaradó szállingózók a vidékeket kirabolják. A felvidék központjául Miskolci tüzetett ki, a borsodi, szabolcsi, gömöri nemességeknek tehát várni kellett a beregi, mármarosai, lipői nemességre, ezek miután ez időben a ló legalább 1½ metermázsa terhet vitt, ismét 8 napot vett igénybe, az alföldi nemessége is belekerült ennyibe, a futárok, a megyei kiküldöttek útja is tehető összesen 12 napra, — tehát a nemességnek, a Budán kiadott parancs napjától számítva, a vidéki miskolczi, vagy szegeden! összpontosítása

legalább 41 napot igényelt; — a főtáborhelyekből budáni megjelenése 10-et, vagyis a teljes összpontosulás 51 napot, Budáig a Száváig 12, Budán szemle és intézkedés 3, tehát, a hátközi felvonulás 66 napot igényelt. — A hírnökök Budáról 23. júniusba küldtek szét, a sereg eszerint csakis 12. augusztusba lehetett volna Budán. — A sereg összpontosulását akadályozta a kormány és királynak, Szapolyai erdélyi vajdához küldött ellenkező rendeletéi is, — a király ugyanis Budáról 25. júniusba Zápolyához parancsot küldött a töröknek Moldva és Oláhországbani megtámadására. — Ezen parancsot a 25. júliusban kiadott rendelet megváltoztatta. Zápolya tehát seregeivel csakis 3. augusztusban indulhatott meg. Soliman nagy seregével már 2. júliusban Belgrádban volt, Konstantinápolyból tehát seregeit már június elején elindította, a királynak tehát ösmerve a mozgósítás természetes nehézségeit, a hadra hívó véres kardos czimernököket nem 25., de legalább is 1-ső júniusba szót kellett volna küldeni. — Tenni kellett volna ezt annyival inkább, mert a végvárok nagy része az ellenség kezében volt, az ellenséget tehát a végvárok ostroma nem tartóztathatta fel. Nagy hibát követett el azért is, mert a tábor élelmezésére szükséges táplálékot nem hordatta el, ennél fogva az ellenség bátran előre nyomulhatott.

A mohácsi vereség kizárólag a király hibája volt. — A győzelmet számtanilag kiszámítani nem lehet, mert a csaták kimenetele sokszor a számításba nem vehető véletlen döntötte el, e vaskorban egyesek hősiessége ezeket pótolta. — Azonban Magyarország legtehetségesebb hadvezére, a hadverő Hunyady János is veszített csatát, — I. Napoleon éveken keresztül játszott Európa koronáival, — míg nem a győzhetlen hódító a kombinációiból kihagyott hideg által megtörtetve, folytonosan megveretett, a győzelem tehát bizonytalan, vannak azonban esetek,

midőn a vereség kétségkívüli, biztos a vereség, midőn a hadvezér sik földön aránylag sokkal nagyobb erőt támad meg, vagy a támadást, kis sereggel midőn visszavonulása biztosítva nincs, elfogadja, ilyen volt a helyzet Mohácsnál, a magyar hadsereg Mohácsnál állott, 80 ágyú, 12200 gyalog, 14800 lovas, összesen tehát 27000 harcosból, a török 800 ágyú és 200 — 300000 katonába), a török sereg tehát, ha a nagyító hír számlájára egy hatodot levonunk is, 9-szer több volt, a csata elfogadása tehát eszelősséggel párosult vakmerőség volt, mert 10-szeres fegyveres erő ellen a győzelem lehetetlen, — a csata elvesztéséért, a becsületes jóakarata királyt, ki kötelességéhez híven a csatában megjelent, kárhoztatni nem lehel, mert ezen csatát a török 10-szeres ereje ellen, a mait és jelen legnagyobb hadvezéreinek egyike sem nyerhette volna meg, de igenis megrovást érdemel a csata elfogadásáért, mert szabad visszavonulása volt Budáig, zavartalan összeköttetésben állott Frangepán 15000, a szegedi, Zápolya 40000-nyi, Bebek Miskolczi 15000, győri, német, szeged csapatokkal, Zápolya serege még 30000-el szaporítható volt, a jászok, kunok, meg sem Zápolya, sem a királyhoz nem csatlakozott, 8 megye nemességével, mindezen csapatok Budától nem voltak távolabb, mint a király, ha. tehát a király Budára védekezve visszavonul, a visszavonulási idő alatt a szétszórt hadtestek is beérkezhetek volna Budára és ez esetben, a törökök ellen a király 130000 harcost állíthatott volna fel, mihez hasonló haderővel a török ellen a királynak egy előde sem rendelkezett, — az ütközet elfogadása, azért is esztelen volt, mert a király visszavonulása biztos volt, a magyar sereg, egy oldalról biztosítva volt a Duna által, a törököt feszélyezte a vitéz Frangepán Kristóf hadserege, — Solimán lomhán mozgott, mert seregének lelkét, nagy tüzésége képezte, seregének nagyrésze gyalogságba! állt, a tüzéség

ez időben még kezdetlegesen volt felszerelve, nagyon nehezen haladt, a rossz utakon, hogy tehát a magyar hadsereget beérje, sarokba szorítsa, el kellett volna hagyni tüzérségét, de ez esetben elesik azon súlytól, mely neki a csatában a magyarok felett előnyt biztosított, — lovassága a magyar lovasságnál sokkal rosszabb volt, más részt ha gyalogságát és ágyúit elhagyja, ebbe igen nagy kárt tehetett volna Frangepán serege, — nem válhatott el tehát, sem tüzérsége, sem gyalogságától, — 300000 ember élelmezése igen nehézkes, ennél fogva már az élelmezési akadályok miatt is csak lassan haladhatván, a kis magyar hadsereg visszavonulását el nem vághatta volna. Ezen eszelős csatát ugyan nem a király óhajtotta, de az elbizakodott harczias nemesség, ez azonban a királyt nem menti fel, — mert a király a helyzet ura volt, a 12000 gyalog, Zápolya 1200 lövésze kivételével. saját és tőle függő zsoldosokba! állott, a zászlós urak, a papság, vagyonosabb mmmsek, a Zápolya Györgyön kívül, részint udvariak, részint a király benső hívei voltak, a zavargó türelmetlen elemet a csekély számmal megjelent 3000 főből álló baranyai somogyi, zalai, tolnai nemesség képezte, ezek habár kedvetlenül, kénytelenek lettek volna a sereggel tartani, mert ha egyenként, vagy kis csapatokban megszöknek, a török hatalmába esnek, helyzetük tehát biztosabb volt a táborba, mint udvarházaikba, de különben is a megjelenteknél rozszakaratot, Imzáiatlanságot feltételezni nem lehetett, mert a megjelenők, ezen megyék nemességének jobbjai voltak, a tábort elhagyó, mint hűtlen büntettetett ha tehát a király, a folytonosan oktalan tanácskozást mellőzve, mint király rendelkezik, a zavargó tömeg meghajlik és engedelmeskedik, de legrosszabb esetben nem lett volna veszteség, ezen zavargók elszakadása, mert az engedetlen szószátyár, a sereget csata előtt elhagyó nemes, gyáva és áruló, a. gyáva

pedig csak veszedelmes teher, — haszontalan élősdi, ki helyét meg nem állva a csatarendben, csak zavart idéz elő, de valószínűleg heveskedésük daczára, sem hagyták volna el a tábor, mert háború idején a tábor a legbiztosabb hely, — a 3 megye nemessége Solimán ellenébe szalmaszál volt, ha a nagyseregiül elszakadt Solimán által felkoncztatott volna, a józan esz és czélszerűség tehát a csata elfogadása ellen volt.

A mohácsi gyászos ütközet erkölcsileg valóságos bukást idézett elő, anyagilag, honvédelmi tekintetben azonban nem volt döntő, a hazat megbénító esemény, mert a 27000 harcos közül, 8000 gyalog, idegen zsoldos volt, — az elesett magyarok tehát 16000-ret tehetek, ebből 4000-et telt a gyalogság, mely a hadjáratokban másodrendű szerepet játszott, könnyen pótolható volt, a lovasságnál elesetek, a papság és néhány igen kevés főúr zászlóaljain, és négy megye nemességének egy része, mintegy 3200 lovas, — a csatában elesett 7 püspök, 15 főúr és 500 földmívelő, a főurak közül egy családból csak a IVrónyi és Morék közül esett el kettő, — az elesettek tehát a főurak és nemesség tekintetében a részét képezték. — A megmaradt hadsereg 100,000-nél többet tett, elvesztett teliát. a királyi pápai zsoldosokat leszámítva, a tényleges nemzeti haderő 14 százaléka. — Ez kétségkívül érzékeny, de nem volt válságos vereség. A győző Solimán sem tartotta azt döntő csatának, mert 11-én Buda alá érve, a várat, melyben a megremült Bornemisza 50-bűi álló őrséget hagyott, a gyenge őrség feladván, elfoglalta, — a környéken és Duna két oldalán levő népséget elpusztította, 200,000-et rablánczni fűzött és elvitt, 26-án azonban hazaindult és az elfoglalt Buda várat is őrség nélkül hagyta. — Ha Solimán a mohácsi csatát döntő ütközetnek hiszi, ha a magyarok erejétől nem tart, kétségkívül Bu-

dán őrseget hagy és Zápolyát megtámadja, de mert a mohácsi csatát válságnak nem tartotta, 15 nap múlva visszavonult.

Erkölcseleg azonban, a király halála «államválságot idézett elő. — Lajos a haza védelmében elesett ifjn király, a királyok három főkelléke: éles elme, szigor és erélylyel nem bírt, nem tudta megfékezni az elvetedomett oligarchákat, nem bírta elcsapni az ország és király vagyonát SZÍVÓ udvari pióczákat. nem látta előre a Habsburg-szövetség által előidézett vihart, a Ferencz. írancia király által szított török háborút, de szerette hazáját, ismerte kötelességét, szelíd, jólelkű, becsületes ember volt, kegyes és engedékeny, a nemzet érte nem rajongott, de tisztelte benne a királyság eszméjét, ha élve marad, csatlakozik hozzá az ország megmentésére, — halála után széthullt az ország, mint a kötélből megfosztott kéve. A király halála után az ország szervezésére két ember volt hivatva, a mohácsi csatából menekült nádor Bátorj István, a szegedi 40,000 sereg fővezére, Zápolya János erdélyi vajda.

A törvény a király halála esetében a nádort bírta meg a helytartósággal, az országhadak fővezérlete, az országgyűlés összehívásával, — neki lett volna tehát kötelessége az ország kormányát átvenni, a nádor azonban testi-lelki nyomorék, gyáva, roszakaratu, jelleintelen egyén volt. A velencei követség titkára hiteles jelentése szerint reggeltől esteig, estétől reggelig részegeskedett, a folytonos részegség által előidézett köszvény megsánti tóttá, midőn a mohácsi csatából menekült, az ország főbírája és helytartója a menekülő pécsi káptalan kincseit szemtelenül és erőszakosan elrabolta, a korhely rabló, jellemének megfelelőleg az ország ügyeire semmit sem gondolt, Buda, az ország fővárosa helyett Babocsára menekült. Bátorynak menekülése után első és főkötelessége lett volna a honvédelem

szervezése, a kormányzó országtanács felállítása és a királyválasztó országgyűlés kitűzése. A honvédelem rendezésében semmi sem gátolta, mert a törökök 6 dunai megyében hatalmaskodtak, a nádor tehát drága élete veszélyeztetése nélkül, bármely táborba eljuthatott volna, a kormányt a komáromi várban felállíthatta volna. E testi és lelkileg nyomorult gyáva rabló, az igazi nemes torzképe, azonban az országra és magas hivatala kötelességére semmit sem gondolt, Babocsán tétlenül részegeskedett, míg Solimán Budáról pusztított. Solimán elvonulása után sietett Pozsonyba, Ferdinand főherceg embervásárló ügynökeinek, az özvegy királyné és Nádasdy Tamásnak magát eladni, 9. októberbe Komáromba 25. novemberre országgyűlést tűzött ki. A védelem szervezése helyett a másik, az ország megmentésére hivatott egyén Zápolya János volt, Zápolya atyja után 72 várat örökölt, Erdély vajdája volt és 40,000 harcos vezére, — ha Zápolya bátor férfi és hazafi, ha seregével a felföldi nemességet egyesíti, ha Solimannal csatát nem fogad is el, meggátolhatta volna a dunamelléki részek pusztítását, erélyes fellépte által megnyeri a nemzetet, — lehetlenné teszi az osztrákpárt alakulását, az ország későbbi feldarabolását. Szapolyay János a korona után már a törvényes király életében is áhítozott, a király eleste vágyait az elbizakodott szerencsefínek még fokozta, de János ur atyja vitézségét nem örökölte, ravasz politikus, lelketlen hazafi, a koronát vesztegetés, ármány, fondorlatok által hitte megnyerni, a korona inán nem a haza java, de hiúság és önérdekből vágyott, a haza megmentésére semmit sem tett, közönnyel nézte a haza pusztítását. Csak Solimán kivonulása után lépett fel és pedig nem mint országvédő és rendező hazafi és lovag, de mint lélekvásárló, koronát hajhászó piszkos kereskedő. — A haza bukását tehát nem az alkotmány, de részben a nádor és erdélyi vajda okozták.

A haza bukását azonban véglegesen a szerencsétlen közszellem az oligarchia gazsága, a középosztály puhasága teremtette meg, az országot kétségkívül egyesek vezetik és különösen nagy csapás az, ha monarchiában a király elesik, ha az ország jelentékeny csatát vesz, ha a válság pillanatában a vezetők nyomorultak. Alkotmányos országban azonban, a sereget pótolni lehel, és ha a vezető nem áll feladata magaslatán, a nemzet, a tehetlent erélyes hazafival pótolhatja, — ha ezt nem teszi, a válság főoka mindig maga az ország, mert önérzetes nemzet vakon senkit sem követhet, miután a valódi nagyságok ritkák lévén, a legkitűnőbb egyént is az önérdek, a hatalomvágy vezérli. A mohácsi vesz után, Magyarország minden ellenségnek tárva állt, mert a király, a honvédelem fővezére elesett, — a védelmi sereg magvát a király és a papság zászlóaljai képezték, mert a királyi zászlóaljakra a király korlátlanul rendelkezett, a főpapok leggyorsabban mozgósítottak, ezen erőt tehát véletlen támadás esetében, a király a nemesség mozgósításáig az ellenségnek szembe állíthassa, a királyi és a papi zászlóaljak nagyrésze azonban mohácsnál elesett, — a csataképes hadseregen kívül, az ország védelmi eszközeit képezték a királyi várak, ezekben azonban nem csak őrség; de puskapor és golyó kívántaiéit, a zsoldosokat fizetni kellett, mert az őrség levegőből nem élhetett, a puskaort homokkal helyettesíteni nem lehetett, a kmcsiar.'iok elesett, a kincstárba egy buta fillér sem maradt. Az adófizetés megszűnt, a vámok és koronauradalmakat ragadozó főnrak, a bányákat tolvaj lezserek bitangolták. Két hatóság maradt az országban, a szökevény nádor kinek törvény szerint az ország kormányzója volt, --- a megyék, melyek gyűlést tarthattak, az adót beszedhették, a megyei katonaságot szervezhették.

A legnagyobb tényleges hatalom a főurak kezében volt, ezen urak várakat, nagy uradalmakat bírtak, kincseket szereztek a három király Mátyás, Ulászló és Lajos alatt, Mátyás alatt az idegenektől, Ulászló és Lajos alatt a koronától és minden rangú honfitársaiktól. A nádornak elsősorban a honvédelmet, a kormányzatot kellett volna rendezni, az Önvédelemről, a pénzügyekről gondoskodni. A nádort erőszakoskodása, aljasságáért a legnagyobb hatvani országgyűlés letette, folytonosan a Habsburgok zsoldját húzta, erőszakkal szaporította nagy vagyonát, egész nap részegeskedett, a csatából szökve, becsületes menekülő papokat rablott ki, ezen szellemi és testi nyomoréktul tehát senki jót és üdvöst nem várhatott. Másodsorban tehát az ország ügyét, a főuraknak kellett volna fölkarolni, a nemességet lelkesíteni, mert az ország harmadát ők bírták, országos méltóságokat viseltek, főispánok voltak, egy főur ha erszényét megnyitja, több száz katonát vezethetett volna az ország táborába, ezen urak azonban a nemesség kötelességéről teljesen elfeledkeztek, váraikba dőzsöltek rabolták a középnemességet, a papságot, sanyaigatták jobbágyaikat, várták a trónversenyzők üzereit, csakis arrul gondolkoztak, mily áron adhatják el szavazataikat a koronáért versenyző Habsburgnak, Zápolya János és másoknak, a becsületet, a hazafiságot ezen jóurak már régen elfeledték. — A nemesség Báthory aljasságát és tehetlenségét, a főurak jellemtelenségét és léhaságát ismervén, a középosztálynak lett volna kötelessége a megyékbe szövetkezni és a haza, a becsület zászlaját kiemelni és lobogtatni. — A nemesség bírt hazaszeretettel, tudott szónokolni, az ország sorsa felett őszintén kesergett, de nélkülözötte az erélyt, kitartást, nem adta el sem magát, sem hazáját, de az áldozatokkal fukarkodott, mástul várta a segílyt, midőn az akkori viszonyok közt a hazát csak ő menthette volna meg. A szegény

nemesség a királyi városok, az ország politikájában igen csekély részt vettek, az alsó nemesség ugyan a közép, sőt főnemességgel egyenlő jogokkal bírt. Híven támogatta a közép nemességet, de az ügyekre alig bírt befolyással, mert szegénységgel küzdve az országgyűlésen, sőt a megyegyűléseken is csak kivételesen jelent meg, — a városok a nemesség tengerében elvesztek, — a nép politikai joggal nem bírt.

Magyarországot tehát nem a török fegyvere, nem a német ármánya tette tönkre, de megbuktatta a főurak gazsága, a középosztály léha tehetetlensége.

VI.

A hármas könyv.

Az egyháziak és világiak egyenlő szabadsággal bírnak.

Az egyháziak a világiaknál elsőbbséget tartatnak ugyan, de azért az egyháznagyok, az egyháziak igazgatói, mind nemesiségük, mind világi birtokaik egyenlő szabadságok, kiváltságok, szabadalmakkal bírnak az ország bárói, főurai és nemeseivel, az uraknak nincs több, a nemeseknek nincs kevesebb szabadságok, egy és azonos törvények, szokásoknak vannak alávetve a perrendjük is egyenlő, csak vérdíjak különböző, mert az egyháznagyok és bárók vérdíja 100, a nemeseké 50 márka és ez nem a jog különbségénél, de egyházi és világi méltóságoknál fogva nagyobb.

3. A nemesség eredetéről.

A nemesség a Hunnok, vagyis Magyarok közt Magyarországra való bejövetelük után következőleg alakult.

Midőn a Hunnok Scilhiából családjaikkal kiindultak, kapitányokat és bírakat választottak a perek elbírálására, a tolvajok és gonoszok megbüntetésére és elhatározták, hogy midőn a közügy, vagy hadjárat elhatározása kimondja, véres kard, vagy tör hordassék körül köztök, a tanácskozásra, a nemzet akarátának meghallgatására mindenki fegyveresen jelenjen meg.

Ezen szokás fennállt Géza vezér idejéig és ez sok magyart

paraszttá tett, mert aki ezen felhívásnak nem engedelmeskedett, vagy késsel, fel vágatott, vagy örökös parasztságra kárhozott. — Ezen törvény sokat parasztta tett, mert különben mintán mindnyájan Hunn és Magyar vérből származtak, nem lehetett volna az egyik ur, a másik szolga.

Mintán keresztényekké lettek és szent királyunkat megkoronázták, a nemesség és birtokadományozás joga, a nemzettől a királyra szállított, kitől a nemesség származik. A király csak a nemesek által választatok, nemességet csak a király adhat.

4. A nemesség hadi tettek és más erények által szereztek és birtokadományok által erősített meg.

A nemesség hadi tettek és lelki-testi erények által szereztek, kit a király jeles tetteiért fekvő birtokkal megjutalmaz, az ezen adomány által nemessé lesz, és a parasztság jármából kivéttetik.

Ezen adományos szabadság nemességnek neveztetik. Ezen nemesek fiai szabadok, a szent korona tagjai és csak a törvényesen koronázott királynak vannak alárendelve és más senkinek.

5. A szolgálatait által szerzett vagyonrul mindenki szabadon rendelkezik.

Az ily birtok mindenkinek sajátja és róla minden nemes szabadon rendelkezik és pedig a fiú az apa, az apa a fiú beleegyezése nélkül. Innen eredt azon dicsőséges és régi szokás, hogy minden báró, főúr és nemes, az apával vagy testvérekkel kötött osztály előtt mindennemű szerzeményeiről szabadon rendelkezhet.

6. A nemesség birtok nélkül is nyerhető, bíróság előtt a nemesség bizonyítására a czímer nem szükséges.

Tudnivaló továbbá, hogy a király bárkit birtokadomány nélkül is nemessé tehet. Ezek és fiutódaik valódi nemeseknek

tartatnak, ha czímerök nincs is. A király által adott czimer a nemességnek nem kelléke, a czimer. adomány nem nemesit, polgárok és parasztnak is van czimerük, de azért nem nemesek, A bíróságok előtt a nemesség bizonyítására, az adomány-levelek beiktatások, ezek nem léteben a negyedfizetések szolgálnak, mert leánynegyed csak a nemesi birtokokból fizettetik, a vett szerzeményekben a leányok egyenlően osztoznak.

7. A nemes apa és nemtelen anya gyermekei nemesek, de nem megfordítva.

8. A fiuváfogadás is nemesit.

Ha az ur vagy nemes királyi beleegyezéssel parasztot fiává fogad és örökösévé teszi, a felfogadott és fiai nemesek lesznek.

9. A nemesség 4 fő kiváltsága és szabadságairil.

1. A nemes csak törvényes idézés által megelőzött törvényes ítélet után zárthat! k el, ezen szabadság azonban érvénytelen, határozott gyilkosság, falvak gyújtogatása, rablás, tolvajság, erőszakos házasságtörés eseteiben, — ezen esetekben czimét, rangját és nemesi szabadságát elveszti, a tett helyén paraszt által is elfogatható és bűnös cselekménye szerint Ítéltetik el.

3. Ha azonban a tett helyéről menekül, megidézendő és csak bírói ítélet által marasztalhat! k el.

4. Második szabadság. A nemesség csakis a törvényesen megkoronázott király hatalmának van alávetve, a király nemest egyszerű panasz vagy feladásra a törvény rendén kívül, a vádlott meghallgatása nélkül, személye és vagyonában nem büntetheti.

5. Harmadik. Jogait és jövedelmeit, birtokait szabadon és kénye szerint élvezzi, minden feltételes szolgaságtul mentes, adót vámot, harminczadot fizetni nem tartozik, csak az országot köteles védelmezni.

6. Negyedik. A királynak büntetlenül ellentmondhat és ellentállhat, ha a király a II. Endre aranybullájában foglalt jogokat megsérti.

7. A nemesek egyenlő jogokkal bírnak; nemesek alatt értetnek az egyháznagy,,k. bárók, főurak is.

10. A király a nemesek örököse.

Miután a nemesség és birtokadományozás joga a királyra ruháztatott, ennél fogva az örökös és utód nélkül elhaló nemesek valóságos és törvényes örököse a király.

Ennél fogva törvényes szokássá vált, hogy a magtalan birtokos, királyi jóváhagyás nélkül birtokairul örökösen nem rendelkezhet, zálogba és közbecsértéken felül nem adhatja.

Az egyháziak örököse is a király.

11. A pápa az egyházi javadalmak adományozásába csak megerősítési joggal bir.

Nem bir pedig más joggal a következő okoknál fogva: .

1. Mert Magyarorszában az egyházakat a királyok alapították, ennek alapján minden patronatusi joga a királyé.

2. Mert Magyarországot a keresztény hitre nem az apostolok, nem ezek utóda, a pápa, de István király térítette meg, István király alapította a püspökségeket, apátságokat, prépostságokat és ezeket tetszése szerint adományozta.

3. Bírja ezen jogokat a magyar király a törvényes elévülés jogán, mert a magyar király ezen jogokat István óta háborítatlanul gyakorolta.

4. Mert az ország ezen szabadsága, a trieszti zsinat által is inegerősített.

12. Az egyháznagyok és minden egyháziak a király iránt hűséggel tartoznak, birtokügyeik a világi bíróságok elé tartoznak.

Miután az egyháziak birtokaikat a királyiul kapják, ennél fogva a törvényesen koronázott királynak hűséggel tartoznak, javaikra nézve és minden hatalmaskodási és más peres ügyekben, ellenfeleiktől perbe fogathatnak, peres ügyekben az ország rendes bírái ítélnék.

13. A királyi adományok és azok nemeiről.

A királyi adomány tiszta vagy vegyes.

Tiszta a szolgálatok és érdemekért adott.

Vegyes, melyért pénz is fizettetik.

14. A hűtlenség eseteiről.

A hűtlenek vagyonát a király bárkinek eladományozhatja. A hűtlenség esetei.

1. Felségsértés, ha valaki a király személyét megtámadja, ha karddal meg akarja ölni, vagy mérgezni, ha a házat, melyben a király időz, erőszakosan megtámadja.

2. A király vagy korona elleni nyílt támadás, a jogos védelem azonban támadásnak nem tekintendő.

3. A hamis irománykoholás, vagy ezeknek bíróság eh'tti használata, hamis pecsétmetszés és használat.

4. A hamis pénzverés, vagy azoknak nagymértékben forgalomba hozatala.

5. A testvérek és 4-ik fokig a vérrokonok gyilkossága az apa. anya, feleséggyilkosság. -- A férj- és feleséggyilkosságból e törvény alá csak a peren kívül és igazságtalanul elkövetett gyilkosságok tartoznak.

6. A vérrokonokkal 4 fokig paráználkodott, a mostohákon nemi erőszakoskodás (incestuosi) ha ez világosan bebizonyíttatik.

7. Gyújtogatás.

8. Ország ellen idegen rabló zsoldosok behozatala.

9. A közokmányok a men véd megsértése.

10. Az uraik várainak feladása, a magánvárak ostromlása, elfoglalása.

11. Az ország bírái és helyetteseinek elfogása, megverése. megsebzése, megölése.

12. Az országgyűlésre, törvényszékekre menő perlekedők megölése.

13. A végrehajtásban járó királyi és káptalan konvent emberei megverése, megsebesítése és megölése.

14. A nyilvános eretnokség.

15. A tagcsonkítás, szemkivájás, a bán a vajda és határvidéki méltóságok kivételével.

16. A határvárak elvesztése.

17. A török és más országellenségeknek fegyver- és élelemszállítás.

18. 1 Törökországból, az országba menekült megtérőknek támadása, fosztogatása és letartóztatása.

15. A tolvajok, rablók javait a király el nem adományozhatja, mert a 14-ben elősorolt eseteken kívül a tolvajok felakasztanak, a rablók karóba huzatnak, kerékbe töretnek, lefejeztetnek, érdemük szerint, vágyónál két azonban törvényes örököseik öröklik.

Azon esetben, midőn kegyelmet nyert, de mégis kivégeztett, az ellenfél vagy bíró kezeiben levő birtok az örökösök kérelmére közbecsáron visszaadandó.

16. Mi a különbség a halálos és hűtlenség! ítélet közt.

A hűtlen birtokát és jogait veszti el.

A halálraítélt birtokai nem vétetnek el, és azokat örökösök öröklik, a halálraítélt ellenfelével a hozott ítélet után királyi kegyelem nélkül is kiegyezhet.

A hűtlen, ha kiegyezik is ellenfelével, ha a király birtokait másnak ajándékozta, attól birtokát vissza nem nyerheti és

az adományozott a neki adományozott birtokot per útján is megnyerheti.

17. Mit értünk az örökösök és utódok alatt, mely javak szállnak a férfi, melyek a leányágra.

Örökösnek csak a törvényes gyermekek neveztetnek, a mindkét ágat illető birtokokban a leányok is.

A leányok örökölnek a mindkét ágat illető az apa vagy anya pénzen és vérdíjon szerzett birtokokba a leány negyedbe és a íusított birtokba. — A fivérek által szerzett birtokot csak a fiuk öröklik.

18. A hadi szolgálatban szerzett birtokot a nőnem azért nem öröklí, mert a haza védelmére képtelenek.

A pénzszerzeményekben a nők azért örökölnek, mert a pénz ingóság és ehez joguk van.

20. A hűtlenségben elmarasztott és a király által megkegyelmezettnek mindkét ágat illető birtokaiban a leányok is örökölnek, ha a kegyelemlevélbe a király a birtokot fiúágra nem szabályozza.

21. Vegyes adomány útján szerzett birtokból a birtok a fiukat illeti, a leányok azonban a vételi összegből kielégítendők, hol a birtok alig éri meg a lefizetett összeget vagy kevesebbet a birtok bíróilag megbecslendő és a leányok a becs alapján elégíttessenek ki.

22. Mit értünk a megszakadás alatt.

Általában megszakadás alatt, a férfiág kihalása értetik, ha azonban az adomány mindkét ágra szólt, jelezni kell az adománylevélben a leányág kihalását is.

23. Meddig tart a királyi jog és mennyi idő alatt évül el, a királyi joghiszemű birtoklásoknál 100 évig tart és eddig az elévülés érvénytelen.

24. Mi a királyi, mi a birtokjog.

Királyi jog az, melyet a korona a bitorolt birtokok és jogok ellenében bir, — birtokjog alatt értetnek általába, a várak, várkastélyok, városok, mezővárosok, birtokok, földek, erdők belsőségek. — Tartozmányok alatt értetnek, a szántóföldek, gyepek, rétek, legelők, kaszálók, mezők legelők, cseplyék, erdők, hegy, völgy, szőlő, vízfolyások, kertek, gyümölcsösök, halászat, halastó, malmok, malomhelyek, korcsma, mézárszék, vámok, mész és téglavetők.

25. A jogtalan birtokfel kérők mi módon büntetendők.

Ha valaki magának oly birtokot adományoztak melyet a tulajdonosa békésen bir, és birtokjogát be tudja bizonyítani, ez esetben az adományt kért, az adományozott birtok örök becsértékébe lesz a megtámadott birtokos javára elmarasztandó, — ugyszinte ha hűtlenség czimén kérte az 'adományt, és a hűtlenséget bebizonyítani nem tudja.

26. A megszakadás cziméni felkérők nem büntetendők.

27. Peres birtokok megszakadás czimén fel nem kérhetők. Nem kérhető fel a királytul, mert a király megszakadás esetében csak az elbalónak meglevő birtokát, de jogait nem öröklí ha azonban a megszakadónak másnál zálogban levő birtokai vannak, vagy a birtokot nőhozomány, leánynegyed cziméni birtokczimén igényli, ezek a királytul megszakadás esetére felkérhetők, ha azonban a megszakadó eladó időközben meghal, a felkérő a birtokot nem perelheti.

28. A liágra adományozott birtokokba, a nőág azon esetre sem örökösödik, ha az adománynak ellentmondók, vagy pénzzel elégetettek ki, nem pedig azért mert az adományozott birtokok tulajdonosa az adományozó király.

29. A megszakadás esetébeni eljárás

Midőn a magszakadás esetében a királyi jog nem világos és az örökséget mások is igénylik, az ily birtok közkezelés alá vétetik és a megyei középnemességbül, a megye egy nemest választ, ki azt számadás mellett kezeli, az igénylők kötelesek jogaikat per útján igazolni. — Az özvegy és leányok a birtoknak mindaddig birtokában maradnak, míg el nem bíraltatik, váljon a leányágot is illetik-e, vagy nem?

Ha bebizonyul, hogy a birtok nőágot nem illet, az özvegy a birtokbul mindaddig ki nem mozdítható, míg hozománya és más jogai ki nem elégítetnek.

A leányoknak férjhezmenetelig megmarad az apai ház, és a birtok negyede, férjhezmenetelök után a leányok, ezen negyedért pénzzel elégítetnek ki, ha azonban a leány rokonai, szülei beleegyezésével birtoktalanhoz mentek férjhez, a negyed természetben adatik ki.

33. Minden czimü adományos köteles magát egy év alatt a birtokba beiktatni, e nélkül az adomány érvényét elveszti.

33- Azon beiktató és határjárasi okmányok, melyek: cum nos debitum habentes respectum stb. cum nos atteutis et consideratis, kezdődnek, egy évig jogérvényesek.

A többiek 60 napig érvényesek, ha pedig törvéynapon tűzetnek ki, a törvéynapon kívül 8 napig.

34. Az adomány bármi czimen adatik, az adományos birtokba vezetendő. — Ha a beiktatás „mondatik nekünk“ kezdődik, akkor a bíróságnak az adománylevél is bemutatandó, — ha cum nos“-al kezdődik, ha az adománylevél elveszett, a beiktató irat bemutatása is elegendő.

35. Ugyanez értendő a királyi beleegyező levelekre is.

36. Az új adomány eredetéről: új adománylevél, rendesen a

régiek elvesztése alapján kéretik, többen azonban teszik ezt közös birtokuknál a leányág megcsalására.

37. Mi az ujadomány?

Új adománynak neveztetik, mert ebben a király ugyanazon birtokokat újólag adományozza, az ujadomány a birtokot a királyi jog ellen teljesen biztosítja.

38. A vértagadás eredete. — Vértagadás az, midőn az illető ujadomány czimén fi- vagy nőrokonaiul valamely birtokot el akar tulajdonítani, ha ezt esküvel is bizonyítja^ mint hamis esküvő és vértagadó büntetendő.

39. Mi a valódi vértagadás: a valódi vértagadás az, midőn a testvér fi- vagy nővérét birtokától csalárdul meg akarja fosztani, ugyanez értetik a többi rokonokrul is, — a vértagadó a megcsalt javára minden birtokaiul megfosztatik, tartozik a megcsaltat szolgálni, a vér azonban köteles őt tartani. Vértagadást a nők is követhetnek el és hasonlóan büntetendők. Vértagadás az is, ha valaki rokonát rokonának nem ismeri el, a rokonság 60 évig tanukkal is bizonyítható, ha ez az illetőnek kárt okoz, a vértagadó szinte hasonlóan büntetendő.

40. 41. Az ősi fiági birtokok osztályarul testvérek közt.

A nemesek, bárók, főurak birtoka a testvérek közt egyenlően osztatik fel.

Az apai ház a legfiatalabbat illeti, a többieknek azonban egyenkint, az apai házzal egyenlő ház építtessék, azon birtokon, hol kívánják, minden házhoz egyenlő mennyiségű birtok adasson, — ha azonban az apai ház kőből épült és oly drága, hogy a birtok jövedelméből több házat építeni nem lehet, a bíró a házat mesterekkel megbecsültöt! és a legfiatalabb többi testvéreit aránylagos részenként tartozik kifizetni, ha azonban a

legfiatalabb kiskorú, a ház egyenlően osztatik fel. A mindkét ágat illető birtokoknál is a ház a legfiatalabb fiút illeti.

42. Az ősi irományok a legidősebb fiúnál maradnak, ha azonban a legidősebb, örült tékozló vagy testvéreit birtokaiktól meg akarta fosztani, az iratok az utána legöregebb fivérnek adatnak megőrzés végett, a közösjogu birtokok irományai a leányoknak hiteles másolatban adatnak ki.

43. A testvérek által szerzett vagyon és a per czimadó-mányi záradékaik

Ha a testvérek egyike, a királyt vagy mást szolgálva a király vagy másut adományt nyert és az adománylevélben testvére nevei a per cum szóval be van téve, azonban a szerző osztály előtt erről rendelkezhetett, osztálykor az ily szerzemény egyenlően osztatik fel, — mert a birtok mindég annyi részre osztandó, amennyi személy az adományban meg van nevezve. Az osztatlan testvérek egyenlően élvezik a hasznot és egyenlően sujtatnak a kár által.

44. Ha egyik testvér szolgálata által birtokot szerzett, ezt különlegesen csak azon esetben tarthatja meg, ha ősi osztály-részeről lemond.

45. Az osztályos eljárásai].

Az édes és mostoha testvérek közti osztály, osztály és nem per utján végeztetnek, ő felsége parancsába. intézteinek el, — ő felsége, ha a birtok egy megyében van, megrendeli az osztály eszközlését. A főispánoknak, alispánoknak, szolgabíráknak, ha több megyében, az it élő mestereknek, kik és ki az ősi vagyont, a jogokat, a szerzeményeket, ingóságokat összeírja, személy szerint felosztja és elválasztja, — ha az örökösök valamelyike magát megkárosítva érzi, új osztályt csak per utján eszközölhet, kiterjed ez a testvérgyermekekre is.

46. Mikor engedtetik meg az új osztály, mikor nem.

Ha osztálylevél van, új osztály csak a következőkben engedtetik meg.

1. Ha a hatalmasabb testvér a másikébul foglalt, de csak hosszú per utján, csakis ha 32 év le nem telt, mely alatt a nagyhatalmaskodás elévül.

2. Nincs helye az új osztálynak, ha a testvérek egymás közt határokat tűztek ki, nincs ha az egyik birtoka szőlőhegyek alakítása, irtások által javult.

46. A birtok egyenes örökös nélküli kihalás esetében a rokonokra száll.

47. Midőn a birtok a férj és nőnek közösen adományoztatok, törvényes örökös nem lettében a férj a nő, a nő a férj után örököl, ha az adomány nem mindkét ágra szól, akkor csak a férfiak örökölnek.

49. A birtok hűtlenség esetében a fogadott testvérré nem száll, ha a hűtlen megkegyelmezett is.

50. A birtok két fiusított testvérek közötti, ha az egyik ága fiú nélkül kihal, nem a fiusított fiörököseire, de a királyra száll.

51. Az apa és fiú közti osztályrul, az apai hatalomrul.

Apai hatalom alatt vannak a gyermekek és az apai hatalom alatt levő figyermekes gyermekei, míg az apai hatalom alul fel nem szabadulnak, ezen felszabadulás fiuknál az apáva li osztály, leányoknál férjhezmenetel által eszközöltetik.

Az apai hatalom következő.

1. A fiú az apai ingó és ingatlanbul el nem adhat, el nem idegenithet, róla nem szerződhet.

2. Az apa törvényes korú fiát megdorgálhatja, megbüntetheti sőt be is zárathatja.

3. Az apa a fiú terhét elvállalhatja, fia osztatlan vagyonát a legnagyobb szükségben el is idegenítheti.

4. Apai engedély nélkül, a íút senki magánál nem tarthatja.

5. Maga helyett kezesül adhatja.

6. A fiúk az apai ingatlanrul nem rendelkezhetnek.

.52. Az apa törvényeskoru fiát osztályra nem kötelezheti.

1. Ha a fin apját tetteleg megtámadta, lényegesen megsértette.

2. Ha apja ellen felségsértés, hűtlenségen kívül bűnvádat emelt.

3. Ha apja élete ellen törekedett, meg akarta mérgezeni.

4. Ha az apai vagyon elpusztítására szövetkezett.

5. Ha az apját az ellenségtől börtönből, ha tehette ki nem váltotta, ki nem szabadította, érte jót nem állt.

53. 4. A fiú osztályt követelhet.

1. Ha az apa tékozló, 2. ha a vagyont rosszul kezeli pusztítja, 3. ha vele eknélkül kegyetlenül bánik, 4. ha a teljes korút megházasodni nem engedi, 5. ha fiát bűnre kényszeríti, osztályt csak az ősi birtok és ingóságokra követelhet, nem pedig a szerzeményekre, osztályra kényszerítheti, ha megházasodik. — A fin az anyai vagyonon, apjával osztozni nem tartozik.

55. Az örültek és bolondok, folytonosan apai hatalom alatt maradnak.

5G. Az apai hatalom megszűnik 1. halál által.

2. Ha az apa hűtlenséget vagy oly bűnt követ el, molyért halálra és birtokai elvesztésére ítéltetik.

3. Fogság esetében, míg fogsága tart, — ez alatt az eL évülésnek nincs helye.

57. Végrendelkezésről.

Minden báró, főúr és nemes, szerzeményeiről szabadon végrendelkezik, sőt azokat el is adhatja. Az apa által életiben gyermekei közt tett osztály jogérvényes, — érvényesek az általa kötött birtokszerződések, fiúsítások és testvérfogadások.

58. Az apa az ősi vagyont el nem idegenítheti.

Az ősi vagyont az apa gyermekei, a testvér testvérei kárával el nem idegenítheti, az ily eladások érvénytelenek.

59. Mit tesz a tehervállalás.

A tehervállalás az apa vagy rokonok által tett eladások elfogadása. Ez három nemű: szükség nélküli, indokolt, szükségig.

1. Az első az, midőn a tehervállaló, az eladást könnyelműség, a rokonok, gyermekek iránti boszúból az eladást megerősíti, az ily tehervállalás érvénytelen, per útján megsemmisíthető.

2. A második az, midőn az illető terhet azért vállal, hogy zálogot válthasson, hasznosabb jószágot vegyen, leánynegyedet hitbért, menyajándékot elégíthessen ki, halastókat, malmokat, házakat kell építeni, nemes udvarokat épületekkel kell felszerelni. A teherfelvétel érvénytelen, ha ezt a gyermekek és rokonok alá nem Írták. Az apa életében a gyermek megsemmisítheti, ha a^ birtok közbecsértékét lefizeti, az apa halála után megsemmisül, ha a gyermekek vagy rokonok a közbecsértéket lefizeti.

3. Szükségbüli és meg nem semmisíthető, midőn az apa ezt fejeváltása fedezésére, ha a török, tatár, szerecsen vagy bármely ellenségtüli kiszabadulására teszi, ezt sem fiai, sem rokonai jogérvényesen nem akadályozhatják, ezt soha semmi szín alatt nem érvényteleníthetik, sőt e czélbul az apa a fiúval még meg nem osztott fiarészét is eladhatja.

60. Az eladásnáli törvényes megintésrül.

Az eladások és zálogoknál a törvényes örökös gyermekek és testvérek megintendők, kik a birtokokat közbecsáron minden más vevő és uzsorás előtt megvehetik.

2. Ha az eladó, birtokát a törvényes örökösök megintése mellőzésével eladja, vagy elzálogosítja, a törvényes örökösök a vevőt beperelhetik, a birtokot közbecsáron magukhoz válthatják, az ily per egy törvényszéki idény alatt lejárandó.

Kivételnek, ha az eladó fejlesztésre van ítélve, ha idegen fogságban van.

Ha a megintés megtörtént, és az illetők a birtok megvételére képtelenek, azt a vevőtől később csak hosszú per útján a vételösszeg vagy örökös becsár lefizetése mellett vehetik vissza.

Ha az örökösök a megintésre vételi szándékokat kijelentik a bíró által rövid határidő tűzetik ki, ha az igénylő ezen határidőre meg nem jelenik, vagy nem fizet, az eladó birtokát szabadon elidegenítheti.

A birtok zálogba, akár eszközöltetik az intés, akár nem, a közbecsáron felül nem adható, a bíró által megállapítandó közbecsáron a birtok, a törvényes örökösök által visszaváltható.

A leányok csak a közösjogu birtokokra megintendők, elővétellel csak ezekre bírnak, a fiágot illető birtokoknál idegeneknek tekintetnek.

A szomszédok és határosak, az idegenek előtt, csak az eladási összeg vagy örökbecsár lefizetése mellett bírnak elővételi joggal.

61. A testvérnek a testvér által eladott birtoka mi módon szerzendő vissza.

Ha testvér a testvére birtokát eladja, a jogtalanul eladott

birtok, a testvérnek az első törvényszéki idényen visszaadandó, — ugyanez értetik a fia birtokát eladó apa eladásáru is.

62. A visszavonhatlan eladásokról.

VisszavonbatJan midőn az eladott részért vett, vagy cserélt birtokot tudja használni, ugyanez értetik a fiúról is, ha az eladás peregyesség útján történik.

63. Mely örökbevallásoknál szükséges, a beiktatás.

Az osztályos és vérokonoknál a beiktatás nem kívántatik, idegeneknél azonban 1 év alatt, sőt még a zálogoknál is megtartandó, ha a vevő a birtokban nincs.

Azon eladásoknál, melyeknél királyi jóváhagyás igényeltetik, a beiktatás csak ennek megnyerése után tartandó meg.

A jövőre tett örökbevallásoknál, midőn ez csak jövő eshetőségekre megszakadás esetére köttetik, csak akkor, midőn ezen feltétel bekövetkezik.

64. Mi a királyi jóváhagyás.

A királyi jóváhagyás, a jog és örökösödés megengedése, kezdődött I. Lajos alatt, mert addig minden nemes, vagyonával szabadon rendelkezhetett.

65. Mely eladáshoz szükséges a királyi jóváhagyás.

Szükséges a megszakadás vagy gyermektelenség esetére kötött szerződéseknél. .

66. Mi a szerződés, mikor igényel (statutiót) beiktatást.

A megszakadás esetére kötött szerződés, a szerződő halála után 1 esztendővel Statutioval megerősítendő, az élő szerződő fél, a birtokot a másik halála után azonnal elfoglalhatja.

Szükséges a királyi jóváhagyás a gyermek és testvér örökbe fogadásnál, mi csak akkor érvényes ha törvényes örökösök nincsenek, neveztetik ez engedélyes helyettesítésnek is.

67. A birtoklásnak két czime van.

Első a valóságos használat.

Második. A jogi vagy örökösödési jog. Az özvegyet és leányokat az örökös, a lórii ági jószágokból köteles eltartani, a leányokat nevelni, kiliázásítani, liasonlag az özvegyet kiházásítani, hozományát, hitbérét, menyajándékát kiadni.

68. Az erőszakos birtokfogalók erőszakosan ki vethetők.

Az erőszakos foglalt, 1 év alatt a jogos tulajdonos a birtokéul erővel kidobhatja.

I. Egy év után, a foglaltó jogtalan foglaltás és bitorltás címén beperlendő.

69. A nil juris záradékról és mily birtokokban örökösödik az ajándékozó vagy eladó.

Ha az örökbevallásban bent van, hogy „részemre semmi jogot, és tulajdoni igényt fenn nem tartok“ ez az eladóra soha sem eshet vissza.

Ha azonban ez bent nincs, e szolgálatokért vagy cserébe adott birtokot, megszakadás esetében az illető fél örökösei öröklük.

70. A cseréről.

Birtokát és birtokjogait minden birtokos, más birtok és jogért jogosan elcserélheti, a cserebirtok az örökösökre száll, a törvényes örökösök ellenmondása érvénytelen.

71. A csalárd cseréről.

Azon esetben, ha a csere, csalás, az örökösök kijátszására köttetvén, a cserebirtokot és cserélő birtokába sem veszi, vagy csak rövid időre, a csalás bebizonyítván, a bíró köteles egy törvényszak alatt, a birtoknak közbeccsáron, az örökösök részerei kiadását elrendelni.

72. A csere meg nem semmisíthetéséről.

A csere meg nem semmisíthető, ha a gyermek vagy örökös a cserebirtokot törvényes kifogás nélkül használta.

73. Ha a cserébe pénz is fizettetik, váljon ily birtokba a leányok örökölnek-e?

Nem örökölnek.

74. A szavatosságról.

Miután a cserékbe a szavatosság be szokott tétetni, — ha a cserélő, a cserébe adott birtokot megvédeni nem tudja, ez esetben a cserebirtok visszaadandó, ha eladattak, tartozik líason-értékűvel helyettesíteni.

75. A törvényes perlekedők.

A törvényes támadók alatt értetnek a törvényes perlekedők, — az erőszakos foglaló ellen nincs szavatosság, ellenben ha a vevő bepereltetik, az eladót Ítélet előtt joga védelmére felhívni köteles, ha nem teszi, az eladó szavatossága megszűnik.

76. A szavatosság, óvadék felett.

Ha a birtokbul, részecskéi, határjárás, vagy más czimen bíróilag el vétetnek, az eladó szavatossággal nem tartozik, ha csak az eladási szerződésben a határokat is nem biztosította.

78. Az elévülésről.

A királyi birtokjogok elévülnek 100, egyháziak 40, a nemesiek 32, polgáriak 12 év alatt, a hatalmasságiak 32, a parasztoké 1 év 1 nap alatt, vér és osztályos rokonok közt a birtokjogok, a leánynegyed, a hitbér, soha sem évülnek el.

79. Az elévülésnek mikor nincs helye.

Érvénytelen az elévülés, ha a jogtulajdonos török, szaraczen, tatár fogságban van, ha a száműzött apjával van a száműzetésben.

80. A zálogrul.

A zálogbavétel ugyan bűn, miután azonban ezt a császári,

és polgári törvények megengedik és a gonosz zálogos, a birtokot örökké megtartaná, szólni kell róla.

81. A zálog és nemeiről.

A zálog, a zálogbaadó részéről, a birtok használatának ideiglenes átadása, a zálogbavevő részéről az idegen birtok használatának bizonyos ár melletti letartóztatása.

82. A zálogbirtok kiváltásáról.

A zálogbirtoknál, az elévülésnek nincs helye, az bármikor kiváltható, ha más kézbe ment is át, — csak azon esetben ki nem váltható, ha a tulajdonos örökáron eladta.

83. A birtok a közönséges becsértéken felül el nem zálogosítható.

A nemesek és birtokosok birtoka, a közönséges becsértéken felül zálogba nem adható, a gyermekek és rokonok ezen áron válthatják ki, ellenben a zálogbaadó azon áron, a melyen zálogba adta, ha a zálogos összeg a becsárnál magasabb is, a közbecsár alatt csak az ingatlanok értetnek.

84. A határok és határjárásokra].

A határoknál elévülés nincs, a határokat legelőször István király állította fel, azóta azonban sokat változtak.

86. Mely határ járási okmányok érvényesek.

A „Dicitur ncbis“ határjárási végzések, a bíróságok által szigorúan vizsgáltassanak meg, és csak akkor érvényesek, ha a birtoklás és használat is mellettök bizonyít. — Jogérvényesek azok, melyeken a nádori és királyi emberekkel, a birtokos felek, szomszédok is jelen vannak, melyekben egység is jön létre. — Az adománylevelekben kijelelt határok is tartassanak meg.

87. A vizek által elszakított, elhordott földekrül. .

Miután sok határt a víz folyása jelez, és a víz rohama sok-

szór nagy darab birtokrészeket elszakaszt, az elszakasztóit rász mindig azé marad, a kié azelőtt volt.

88. 89. Mi a leánynegyed, kinek fizetendő, fizetési módja*

A negyed azon részirtok, mely a leányokat az apa által szolgálatai által szerzett birtok értékéből megilleti, bár mennyi legyen is a leány okét a negyednek megfelelő érték egy negyede illeti, a leányok rbtirtokot nem bírhatván, a birtok közönségesen megbecsülteik, a leányok ezen becsár szerint pénzzel elégítettnek ki, saját részét mindenik leány külön is követelheti.

91. A leányokrul.

A hajadon leányok, magok vagy testvéreik kárára, sem örökös, sem ideiglenes eladásokat nem tehetnek, kiskorú testvéreik gyámjai nem lehetnek.

93. (Dotalitium) hit bér, (paraferuum) menyajándék.

Hitbér az, mely az asszonyt elhalás után megilleti, menyajándék az, mely a leánynak jegyváltás és lakodalomkor férje és mások által ajándékoztatik, a báró felesége hitbére 100, a nemes asszonyoké, kik legalább 50 jobbágyházhelyet bírtak, 50 négy forinttal számítandó márka. A szegényebbek megbecsültötven a belsőségek, ingóságok, arány lagosau elégítettnek ki. — Az asszony hitbérét a legközelebbi rokona örökli.

94. Kik az ország bárói.

A nádor, országbíró, a Dalmát. Slavon, Horvát ban, az erdélyi vajda, a Szörényi rnachói bánok, tárnokmester, pinczester, ajtónállómester, étekfogómester, a király és királyné főlovászmesterei, a temesi és pozsonyi főispánok.

95. 96. A hitbér, részint készpénz, részint eladható tárgyakkal üzettenek, kizáratnak azonban a ruhák, lovak, fegyve-

rek és sánta marhák, fizetesként csak a vásáron értékesíthető tárgyak adathatnak.

Az első férj után szüzességi díj fejében egész, a második-tól fél, a többiek után aránylagosan kevesbülő hitbér adassék.

98. A magtalan és végrendelet nélkül elhaló férj minden ingóságait özvegye örökli.

Az özvegy férje vagyona és lakházából a hitbér kifizetése után sem kizárható, férjhez menve azonban, hozománya kifizetése után férje javait elveszti, ha azonban a férj birtoka a hitbér összegét jóval meghaladja, az örökösök által meghagyva a Jotaliczimnak megfelelő részt, a többiből per útján kizárathatik, a lakóház azonban használatára marad, vagy ha több várai vannak l vár.

99. Az özvegy és gyermekek, vagy osztatlan testvérek közötti osztályról.

Ha a megholt férj testvéreivel közösen és osztatlanul laktott, mindenekelőtt a testvérek vagyona elkülönítettik.

Az elhalt ingóságaiból az özvegyet egy gyermekrészt illeti, kivétnak a kocsis lovak és ruhák, melyeket kizárólag az özvegy valamint a fegyverek, melyeket kizárólag a férfiak öröklők. A megosztottatott fiúk a kiházásított leányok azonban nem osztóznak.

100. A menyajándékrol.

Az asszonynak leánykorában, vagy később adott ajándokok az özvegyéi maradnak, ha az asszony hal meg előbb, az adott ajándékokat férje örökli.

101. A ménesről.

Az 50 darabon aluli ménes megoszlik a férj és asszony között, ha 50, vagy azt haladja, akkor már a férj rólok végrendelkezhet,

102. A férjnek házasság alatt szerzett birtokjogairul.

Ha a férj házassága ideje alatt birtokot vett, de az asszony neve a vételbe beírva nincs, ezekbe nem osztozik, ellenben ha a szerzemény zálog, miután a zálog ingóság, a zálogba osztozik.,

103. Az özvegy hitbér járulékát, ha a birtokot férje, tudán kívül zálogba adta, a zálogos birtoktul követelheti.

104. 5. Ha a férj birtokát valamely büntény vagy hiítlenségbül elveszti is, a hitbér a birtokbul kifizetendő. A házasságtörésbe talált nő a hitbért elveszti, ha azonban ezt a férj megbocsátotta, vele hál és lakik, a hitbér az asszonyt megilleti, és ez esetben meg sem ölheti, még ismételt házasságtörés esetében sem, mit különben jogosan tehet. Ha az asszony bíróilag elítéltetik, testvérei csak a menyajándékokat követelhetik vissza.

106. 8. A vérrokonok közt tudva vagy tudatlanul kötött házasságról.

Ha vérrokonok vagy sógorok között tudatlanul kötött házasság, elválásztás utján megszűnik, az asszony a hozományt és nászajándékokat a férjtűi visszakapja, gyermekeik utánuk törvényesen örökölnek, ha pedig tudva és testvéreik tiltakozása daczára házasodtak, gyermekeik nem örökölnek, azokat a pápa sem törvényesítheti, csak a nászajándék adatik az asszonynak vissza, a tudatot bizonyítja, ha a házasságot a testvérek és örökösök, e czimen ellenzik, — a tilos vérrokonság 4 fok. —

A vérrokonságbul született gyermekeket a király is csak azon esetben törvényesítheti, ha a testvérek vagy örökösök beleegyeznek.

109. A feleség a férjnek a menyajándékot elengedheti. 1. Ha az asszony vagonát nevelte. 2. ha befektetéseket tett, 3.

ha róla rendelkezik. — Az erőszak vagy ijesztés a lemondást érvényteleníti.

110. A házastársak vagyonukat egymásra mikép ruházhatják.

Egymásnak csak azon módon adhatják el mint idegennek, ha ezáltal a gyermekek, vagy testvérek nem károsíthatnak. Zálogba a férj csak akkor adhatja nejének, ha az asszony sokak tudtával férjéhez sok pénzt és értékes tárgyakat vitt, a férj ezeket, vétel, kiváltások, malmok, halastavakra fordította.

111. A gyermekek törvényes idejéről.

A fiúgyermek teljes korú 24, a leány 16 éves korában lesz, törvényes korú 12 év, fiuk és nőknél a törvényes korúak pert indíthatnak és folytathatnak, ügyvédet vallhatnak, 16 éves korban bevallásokat tehetnek, zálogügyekben. A 18 évesek minden ingóságaik, arany és ezüstről rendelkezhetnek, a 24 éves mindenéről szabadon rendelkezhet, a leányok 12 éves korukban ügyvédet vallhatnak, 14-be adósságaik és ingóságukról rendelkeznek, 16-ba a leánynegyed ingóságaik és minden jogaikról szabadon rendelkeznek, a leányok ha valamely jogi cselekményekre erőszakkal kényszerítettek, ezeket férjhezmenetelük után visszavonhatják.

112. Az önállás és hármassággyámságról.

Önállóak azok, kik senkitül nem függnek, a leányok férjhez menetelükig senkitül sem függnek.

A gyámság 3 nemű, törvényes, végrendeleti és nevezett.

Törvényes gyámok az apa és anya, az apa ha nemtelen, akkor is gyám, ha azonban a paraszt apa másodsor megházasodik, és a gyermek vagyonát pusztítja, a gyámságtól elmozdítatik. A nemes apa unokáinak is gyámja, Az anya gyámsága

íérjhezmenetelével megszűnik, ha nagykorú testvér van, ellenkező esetben gyámkodása, megmarad.

Végrendeletileg az apa gyámot rendelhet, minek hatálya a még születendő gyermekekre is kiterjed.

Nevezett gyám, a király által nevezett, helye van midőn sem törvényes, sem végrendeleti gyám nincs. — A király gyámának csak azt nevezheti, kinek érdekei az árvák érdekével nem ellenkezik.

A nevezett gyámok kötelesek, a fő- vagy alispán, egy vagy két szolgabíró közbejöttével, vagy ha a birtok több megyében fekszik, a király rendes túrájával vagy a bíró megbízottjával, leltárt készíteni, a gyámság bevégeztével számolni, a vagyon és jövedelméről, a helytelen kiadásokért inár a törvényes koruaknak is tartoznak elégtételt adni, mindezekre kötelesek a törvényes és végrendeleti gyámok is.

116. A fi- és leányági gyámok mi módon következnek a gyámságban.

A gyámságban a fiágiak elsőbbséggel bírnak, ezek után következnek a leányágiak, ha a birtok joga kétséges, a leányágiak gyámoknak nem neveztetnek, az esetben, a király által idegen gyám nevezendő.

117. A közösjogu birtokoknál! gyámság.

Ha a birtokjog 11- és leányágot illet, ha a II- és leányági rokonok egyenlően alkalmasak, a gyám a férfiágbul, ellenben ha a leányágiak idősbek, a gyám ezekből nevezendő, elsőbbséggel bírnak a közelebbi rokonok.

11!). 120. A végrendeleti gyámság elsőbb-e a törvényesnél /

Ha az apa fia gyámjául becsteleneket, hamis esküvöket hűtleneket nevez, ezeknél a közel rokonok elsőbbek,

Ha az apa, anyai ági rokonokat nevez leányai gyámjául, a saját rokonai ezek előtt elsőbbséggel bírnak.

Ha az apai rokonok, a gyermekek vagyona áhítoznak, az apa ezt tudva, jogosan nevezhet anyaági rokonokat, ennél fogva a végrendeleti, helyesen nevezett gyámok, a törvényesek és nevezettek felett elsőbbséggel bírnak.

121. A közel rokonoknak a gyámságbuli kizárása, kizáratnak. 1. A fej és birtokvesztésre ítélték, 2. ha a testvér testvére birtokát eladta, 3. ha idegen hatalom alá tartozik, 4. a hűtlen, száműzött, becsstelen, esküszegő.

122. A gyámságtul kik menthetők fel.

1. kiknek sok gyermeke van, 2. a több megyei birtokosok, 3. katonák, 4. királyi hivatalnokok, bírák, követek, gazdasztek, 5. a betegek, tudatlanok, 6. az apa vagy gyermekek ellenségei, 7. a hatvan éven felüliek, a 24 éven aluliak.

123. A gyámok hűségesen kötelesek a gyámságot kezelni, mi módon lesznek gyanúsak.

A gyámok hűségesen és becsületesen tartoznak az árvák gondját viselni, az okozott kárt kétszeresen kötelesek megtéríteni, a hűtlen gyám becsstelennek ítéltetik. Gyanús lesz a gyám, ha az árvák vagyona ostobául emészti, ha az árvát illőleg nem ruházza, ha az árvával ok nélkül rosszul bánik, ha rossz erkölcsű, és az árvát rossz erkölcsre tanítja, ha nagyon szegény, ha az árva apjának, vagy ennek halála után az árvának nyílt ellensége, — ha tartani lehet, hogy az árva vagyona vágyik.

124. 5. A gyám miként vádolható az örült árvákról, a gyám elmozdítására!.

A gyámok vagyonpusztítás gyanújából vádolhatók. Általában az árvák gyámjaikat csak törvényes korokban vádolhatják, a törvényes komáknak az apa gyámot nem rendelhet, ha azon-

ban a törvényes korúak apjokat erre felkérjük, nekik nem gyám,' de gondnok rendelendő. — A hülyék, örültek törvényes korukon felül is gyám alá rendelendők, a gyám a birtokrul rendelkezik, azonban el nem adhatja.

A gyámok a királynál, a rendes törvénytapon kívül is bevádolhatók. A bevádolt gyám a király által a gyámságtól eltiltatik és a vagyon közkezelés alá vétetik. Ha időközben leköszön is, számadással tartozik. A csalárd gyám még akkor is elmozdítandó, ha kártérítést ígér és biztosít, és más gyám nevezendő.

126. A gyámok az árvákat képviselik.

A gyámok, a bíróságok előtt gyámságukat igazolják, a gyámok az árvákat minden peres és perenkivüli ügyekben képviselik. A törvényes idejű árvák tudtuk és jóváhagyásuk nélkül sem ügyvédet nem neveznek, sem semminemű bevállásokat nem tesznek.

127. Az árvák kora megvizsgálása és az errül kiadott okmányrul.

Az árvák kora az országos bírák, ítélő mesterek, a káptalanok és 'konventeknél vizsgáltassák meg, ezen vizsgálatról kiadott kimutatás teljes hitelű, ezek alapján a gyámok az árvák ügyeiben mindent tehetnek, ha pereik veszendők, a gyám az ellenféllel egyezkedhetik.

128. A visszahívás hatálya.

A visszahívások igazolása mellett az árvák, ha 24 éves koruk előtt bárminemű eladásokat, elzalogosítást, vagy terhes káros szerződéseket tettek a káptalanok és konventek, az ország törvényes bírái előtt, 24 éves koruk betöltése előtt visszavonhatják, és ezáltal mindezen cselekmények és kötelezettségek érvénytelenné lesznek.

129. 130. Az árvák az ellenük árvaságok alatt indított perekben válaszolni nem tartoznak, csak az apjuktól öröklöttekben.

A törvényes időn aluli árvák, 12 éves korukig előmutatván a revisionais okmányt, válaszolni nem kötelesek, a hosszú perekben igazoltatván az illetők kora, törvényes korukig, a per tárgyalása fölfüggesztetik. Az apa idejében kezdetiekben azonban kötelesek védekezni, ha a bíróság által eskü ítéltetik meg, az eskü letétele 12 éves korukra elhalasztatik.

131. Azon esetek, melyben az árvák is megjelenni tartoznak.

Az árvák gyámjai tartoznak azon esetben a perben részt venni, midőn bevezetések, beiktatások, határperekbe az árvák részéről is tiltakoznak, és az árvák a bíróság elé idéztetnek.

132. Ki a 12 éven aluliakat nagyhatalmassági perbe fogja, vérdíjba marasztalják el.

133. Az ingók és ingatlanok becsléséről.

A becs kétféle: Közönséges és örökös, az örökös csak ingatlanról szól, és 10-szerese több a közönségesnél.

Egy paraszt házhely közbecsbe 4 forint, örökösbe 40. az örökös becs kevés ügyek és perekbe alkalmaztatok, csak azon esetekben, midőn ez a szerződésben határozottan ki van kötve, a közönséges becs következő:

1. Kőből épült vár	400 frt.
2. Zárda uri sirbolttal	400 „
3. Templom	200 „
4. Kisebb templom	100 „
5. „ „	60 „
6. Torony nélkül	40 „
7. Fakápolna temetővel	20 „

8. temető nélkül	12	frt.
9. Nemesi lakott házhely	3	„
10. Puszta lakatlan	6	„
11. Épület nélkül	4	„
12. Lakott urbéri házhely	4	„
13. Puszta házhely épülettel	2	„
14. Puszta, házhely épületnélkül	1	„
15. Egy hold nemesi gyümölcsös kert	12	„
16. A Csallóközben 12 fáig, minden fa becsültetik
1 forintra, mi ezen felül van összesen	12	„
17. Jobbágyi, falunkivüli almás	4	„
18. Egy eke, szántó föld	12	„
19. Egy erdő	12	„
20. Nagy szabad erdő, egy eke, három ekén felül
azonban nem becsültetik	33	„
21. Makkoserdő, egy eke, három felül azonban
nem becsültetik	66	„

29. Varsa	6	frt.
30. Kert, melyből a víz soha ki nem fogy (bár-
mennyi legyen csak egy becsültetik)	6	„
31. Halastó, mely soha sem szárad ki	40	„
32. Mely szárazságban kiszárad	20	„
33. Rekesztős, a Duna, Tisza, Száva, drávai halas-
tavak, ha biztos jövedelmük van, értékül a
10-szeres jövedelem számíttatik, ha nincs	200	„
34.	40	„
35. Az árvíz elleni rekesz	1	„
36. A vizek és földek hasznobére, értékük tízszeresen vétetik		

37. A jobbágyoknál levő szőlő értéke 10-szeresen számítandó, az örökbecseknél.

38. A földesur, úri vagy paraszt dézsmásért a dézsmás szőlőből kibecsültetheti, nem ezen becsen azonban, de az értéket valódilag képviselő törvényes becs utján.

1 hold szántóföld vagy erdő számíttatik hosszban 72, szélességben 12 királyi rőffel. 1 eke föld 150 holdnak számíttatik a becsbe, 1 ökör 4 frt, 2 tehén borjú nélkül 4 frt, egy borjas tehén 4 frt, 1 juh 1 frt, 1 disznó 1 frt, 1 kancza ló csikó nélkül 4 frt, kancza ló csikóval 6 frt, csődör csikóval 8 frt, hátszló értéke szerint becslendő, egy királyi hold föld tett 1200 — 1400 □ ölet, egy eke föld 150 holdat.

134. Micsoda módokon és miért alkalmaztatik a becs.

1. A perdíjak kielégítésére.

2. A leánynegyed, a zálogbirtok kiváltására; a halálos büntetéseknél és birtok elkobzásoknál, a birtok és fejeváltások eszközlésére. Mindezeknél a birtok minden része megbecsültetik, a parasztok kezein levő szántóföldek és rétek kivételével.

3. A hitber kielégítésére csak a jobbágyhelyek, belsőség, nemesi udvar, gazdasági telkek és épületek becsültetnek meg, — ha az özvegyet azonban a birtokbul ki akarják tenni, minden külső birtokot meg kell becsültetni.

4. Az özvegyasszony kielégítésénél minden megbecsültetik.

5. Az adóssági kielégítés, nyelvváltás, törvényszék a fő- és alispánok megsértésénél és más esetekben, ezeknél azonban az eladható tárgyak nem ezen becsmódozat, de az eladható áron számíttatnak.

6. A határigazításokbul eredő ügyletekbe.

I. RÉSZ.

3. Kik jogosultak, törvény és határozatok hozatalára.

1. Hajdan, midőn a magyar nemzet ősi módon élt, királya nem volt, csak vezérei, kapitányai és igazgatói, a törvényhozás joga kizárólag a nemzet tulajdonát képezte. Miután azonban a nemzet katholikussá lett, és magának királyt választott, a törvény-alkotás, a birtok-adományozás, a bíráskodás, a szent korona, ennek következtében az uralkodás és kormányzattal együtt a királyra ruháztatott. Ezekután tehát a királyok a nemzetet összehiva és megkérdezve törvényeket hoztak, mint az jelenleg is szokás.

A király azonban, kénye szerint, a nemzet megkérdezése nélkül törvényt nem hozhat, de a nemzetet meg kell kérdezni, tetszenek-e vagy nem, csak a nemzet által elfogadottak tekintnek törvényeknek.

Többnyire a nemzet maga nyújtja be a királynak Írásban a közjót érdeklő kívánalmait, ha a király megerősíti, hasonlólag törvénynyé válnak. Mindezek, különösen nem a nemzet, de a ki-

rály törvényeinek hivatnak, és ha ezeket a király meg nem erősítené, érvénytelenek lennének.

4. Kik neveztetnek nemzet, kik népnek.

A nemzet neve alatt a főurak, nemesek és nép, — a nép alatt csak a nemtelenek értetnek.

5. Kit köteleznek a törvények és határozatok.

A törvények kötelezik a királyt, a király alattvalóit, az idegeneket, az idegeneket az új törvény három hónapig nem sújtja, jogi ügyekben az idegeneknek 1 hónapi idejük van, mert az országban nem lakva, rögtön tudomással nem bírhatnak.

6. A szokás érvénye, törvényeinkbe honnan származott.

1. A törvények és a végzések büi.

2. A királyok kiváltságaiba!.

3. A bírák Ítéleteiből.

7. Mi és hánynemű a kiváltság.

Kiváltságnak mondatik azon egyéni törvény, mely egyesek vagy kevesekre! szól.

A kiváltsági előjog, vagy kiváló tisztesség, királyi jutalom, mely sokszor a közjog ellen adatik.

A kiváltság kétnemű: általános és különleges. Általános, mely összeseknek, társulatoknak adatik, és pedig városoknak, káptalan és konventeknek, és ez örökös. — Különleges, mely egyénnek adatik, mely az egyénnel megszűnik, ha egyszersmind az örökösökre is nincs kiterjesztve.

8. A törvényt megsemmisíti-e a kiváltság és viszont.

A kiváltság a törvény ellenében érvénytelen, csak azon kiváltság érvényes, mely a törvényt nem ellenkezik.

9. A kiváltság kettős eredetű.

A kiváltság kettős, törvényes és törvénytelen.

Törvényes, mely a királyi hatalom jogos folyamánya, törvénytelen, mely mások jogait sérti, a törvénytelen ellenkezik.

10 A kiváltság mások jogait két módon sérti.

Időlegesen, ha később bocsáttatik ki, a későbbi az előbbi nem érvényteleníti helyileg, mert vámok nem engedélyeztetettek, ha az előbbitől legalább egy mérföldnyire távol nincsenek.

11. Törvénytelen kiváltságok azok, melyek kiadására a király nem jogosult. — Érvénytelen az, midőn a király az adományozottat, a főispánok, megyei törvényszékek, az ország bírái hatósága alul felmenti, ha valakit arra felhatalmazna, hogy helyette szolgálja esküdhessék.

12. Miért érvénytelenek a kiváltságok.

1. Ha valaki, az adott kiváltság ellen cselekszik, vagy vele visszaél.

2. Ha valaki a kiváltság birtokába törvényesen nem lép.

3. Megszűnik, ha a kiváltságot felségsértési, vagy hűtlen“ séget követ el.

4. Ha másnak rendkívül káros.

5. Ha a király vagy bíró, törvénytelenességét belátva, el-lene ítélt.

6. Nyílt vagy hallgatóságos lemondás által.

7. Ellentétes kiváltság által.

8. Ha az adományozó fejedelem, helyes indokbul visszavonja.

13. A pecsétéről.

A pecsét kettős: hiteles és nem hiteles.

Hiteles a királyok, káptalanok, konventek, az ország bíráknak pecsétjei, ezen pecsétek az iratok tartalmát megerősítik.

A királyi városok és városok pecsétjei, melyet a királyok-

túl kaptak, és mely által az előttük tárgyalt ügyekben kiadott okmányaikat megerősítik,

Nem hitelesek a magányosak pecsétjei. Az érsekek, püspökök az auraniai perjel, az ország szabad és örökös grófjai, és a szerb despota, saját pecséteikkel megerősítve is vallhatnak ügyvédek, a többi országnagyok, nemesek, azonban csak az ország rendes bírái, a káptalanok és konventek előtt vallhatnak ügyvedet, és tehetnek bevallásokat. — Az ország bírái, káptalanok és konventek hasonlólag saját pecsétjeik alatt hatalmazhatnak ügyvedet és tehetnek bevallásokat.

14. Mely királyok kiváltságai érvényesek.

I. Istvánnak, I. Lászlónak, I. András, I. Béla, I. Geiza, Kálmán, II, III. István, II. Béla, III. Béla, Imre királyoknak, továbbá — II. Endrének, IV. Bélának, V. István, IV. László, III. Endrének csak a Károly által megerősített okmányai. Lajos királynak 1364-től haláláig, régibb okmánya miután a királyi pecsét elveszett, csak azon esetben, ha 1364-től kezdve általa újjólag megerősítették. — Zsigmond királynak 1406-tul kezdve, — Albert királyé, — Hunyadi János kormányzó adományai 32 házhelyig. V. Lászlóé, Mátyás és a jelenleg uralkodó Ulászló királyé.

15. A hiteles másolatokrul (transshintio)

A hiteles másolat valamely kiváltságnak, más kiváltság levélbeni szó szerinti áttétele.

Ezek közül csak azok érvényesek, melyek királyi parancsra tétettek át.

A másolatok tehát, komolyan megbírálandók, az eredeti okmányokkal figyelmesen össze kell hasonlítani, hogy váljon nem csalárdul és hamisítva tétettek-e át.

A király parancsára a konventek és káptalan által áttett másolatok, teljesen érvényesek, ha az eredetiből tétettek át.

16. Azon kiváltságokrul, melyek ezen záradékkal bírnak, „de cujus vei quorum notitia“ az álczásokrul és költött személyekről.

Mindazon káptalan és konventi okmányok, melyek ezen záradékkal bírnak, melyről bennünket ezen ember biztosított, érvénytelenek, — mert ezeknél a bevallás valódilag nem a káptalan és konvent, de a tanúskodó által bizonyittatik, az illető jogi cselekményről, erről pedig, a káptalan és konventeknek kell, saját tudomással bírni. Ezért azonban a káptalanok és konventek, az országos bírák nem büntethetők, mert ők az általantat valódinak tartják, ha nem tartanak és a csalás részesei lennének, törvény szerint a bélyeg homlokukra lenne sütendő.

17. A hamis okmányoknál mire kell a bírónak főleg figyelni.

1. Kell a keletre, esztendőre, pecsétre, nagyságra, felíratra, a birtok vagy családnevek vakarására.

2. A hiteles iratok, ha a pecsét el is van romolva, a pecsétek köre és iratárul megismerhető.

3. Az okmányok hamissága leginkább kitűnik abból, ha a bevalló a bevallás idejében máshol volt, ha a nemesek, ily hamis bevallásiul értesülnek, mondjanak és szólaljanak fel ellene, a csalás ezen neme hűtlenség! bűn.

18. Az idézésiül.

Korunkban az idézések négyfélék. Egyszerűek a szokott hivatalok által, határozott sürgősek, magyarázók, intők vagy megkínálók, iktatást, behelyezést kívánók, határjárásaiak, mind ezen alapuló perek röviden elintézendők, a többiek legfeljebb 4 törvénytiszakon bevezendők.

A zálogos, a leánynegyed, hitbér, menyajándék adóssági osztály és ujosztály perek, ha egyszerű idézéssel indíttatnak is, rövid határidő alatt bevégezendők..

A többi perek a 4 nyolczados törvényszakokon elintézendők.

Az irományperek egy törvényszak alatt elintézendők, a hosszú perek is bárom törvényszakon tárgyalandók.

19. Az idézések kik által hajtatnak végre.

Az idézést, birtok, örökösödési zálog és tisztí ügyekben, a nádor, a káptalanok, konventek által eszközöltetik.

Tisztségek ellen akkor, ha nagyhatalmassági perek, a tisztég által elkövetettekért indíttatik.

A királyi vagy nádori embernek azonban, hol idézést intéz, birtokosnak kell lenni, különben ha erre különösen az ország rendes bírái által meg nem bizatik, nem teheti. A bírói megbízással az idézést, bár ki, sőt nemtelen is eszközölheti.

20. A személyes idézés, megintés letiltásrul.

Ha urat vagy nemest, ur vagy nemes, országgyűlésen, megyegyűlésen, törvényszékeken megver, megsebesít, megöl, vagy szóval megbecstelenít, a sértett fél panaszára, a sértő a királyi tábla írnoka, a rendes bírák által beidézhető.

A zálogtartó a zálog kibocsátására a pénz felvételére, a tulajdonos vagy jogosult rokon ügyvédje által is felhivathatik, és válaszolni tartozik, ha az illető a záloglevél másolatát, a bíróság előtt felmutatja.

Különben a megintett nem tartozik válaszolni és a felperesnek az ország rendes bírái, avagy a káptalan és konventek által kell megintetni.

Az örökségi és örökjogi perekben is alkalmazható a szó-

beli letiltás, ha mindkét fél a bírák előtt, személyesen jelen van.

A fél 1 év és 1 nap alatt köteles válaszolni, különben elmarasztal tákik.

Hatalmaskodási esetekben, a letiltott köteles 3 nap alatt felelni, ha nem válaszol és egy év alatt a letiltót be nem perli, főbenjáró vagy fejjválsági ítéletben marasztalí el.

Ha a letiltó meg nem jelenik, a bírónak fizet 24 forintot és keresetét új perrel folytathatja.

Ha az alperes birtokjogát igazolja, a felperes a birtok közbecsébe marasztalí el.

Ha az alperes nem felel, és egy év alatt pert nem indított, felperesnek az alperest, perbe kell idéztetni.

Ha a felperes jogát bebizonyítja, az alperes főbenjáró büntetés, vagy fejjválságban marasztalí tákik el.

21. A káptalanok és konventek végrehajtási bizonyítványaikról.

A káptalanok és konventek kiküldöttei jelenlétében intézteinek el, a királyi vagy nádori ember által a beiktatások, visszahelyezések, határjárások és mindennemű bírói végrehajtások, és idézéseket is ők eszközük. — Máskülönb a per le szállittatik, — és pedig mindég a megyebeli káptalanok és konventek intézkednek, ha a megyében nincs, a szomszéd megyebeli.

A budai, boszniai, fehérváriak hatásköre az egész országra kiterjed.

22. Azok büntetése, kik egy ügyben mint királyi emberek és ügyvédek járnak el.

Az ügyvéd királyi ember, azon perben, melyben minz

ügyvéd működött, nem lehet, és bűnrészesül a fél vérdíjában marasztaltatik el.

23. A halottat vagy gyermeket beidéző fél büntetése.

A halott nemest vagy gyermeket beidéző 50 írttal büntetetik.

24. A zálog és hitbér tárgyában! megintésekrül.

A zálogösszeg felvétele, leánynegyed, hitbér, menyajándéki ügyekben a felperes az alperest, ha lehet személyesen intse meg, különben a megintés az alperesnek rendes lakásán kézbesítendő.

Az idézés a megintés után tétetik, kézbesíthető ez jobbágyainak, ha nincs lakásán, átadandó.

Ha a nők hitbéri, a férj birtokai visszabocsátása ügyében, ügyvédjeik által meg nem jelennek, a birtok a bíróság által, a felperesnek azonnal adasson át.

Az uzsorás, ki a zálogösszeget felvenni, és a birtokot kibocsátani nem akarja, a záloggal egyenlő összeggel büntetessék, kizárólag azonban a szomszédok és határosak kérelmére nem büntetendő.

Ha e hitbér és menyajándék kiadására beperelt nő, ok nélküli kifogások és ármányokkal halogatja a birtokkiadást, illetőségét elveszti.

26. Az idézés három főkelléke.

1. A személy, ki megidéztek.

2. Az idő, midőn a kár elkövetetett.

3. A hely vagy megye, hol a sértés elkövetetett.

4. Foglalási perekben az elfoglalt birtok helyes leírása.

27. Mi a közönséges vizsgálat, mik kellékei.

Közönséges vizsgálat, a felek felelősibül támadt kételyeknek, tanuk általi megvilágítása.

Hatalmaskodás esetében a cselekmény helyein lakó szomszédok és határosok meghallgatásával, a törvényszék székhelyér;

eszközöltetik, birtok foglalásoknál, a birtok helyön tartatik meg.

Az igazságos vizsgálat megejtéséhez, szabadság, idő, minőség, polgári állás, eskületétel kívántatik.

Szabadság, hogy a tanú, szabadon, félelem nélkül, önként, nem erőszakolva tehessen tanúbizonyyságot.

Idő, hogy a tanú oly idejű legyen, hogy a történtekre visszaemlékezhezzék, szükséges ez azért is, mert a tanuk személyesen nem állítatnak a bírák elé, de a királyi, nádori, konvent és káptalani emberek által hallgattassanak ki.

Minőség, hogy a tanuk ne hallomás, de saját tudomásuk szerint nyíltan, világosan tanúskodjanak.

Polgári állás, hogy a tanú nemes-e vagy nemtelen, mert nemes ellen, a paraszt tanúskodása érvénytelen, ha csak nem urasági tiszt, ha csak az ügy érdeke határozottan nem kívánja, ez azonban csak a felek kölcsönös beleegyezésével történhetik.

Eskü, mely a tanuktól első sorban követelendő.

28. A tanúkihallgatás módja, a meg nem jelenők büntetéséről.

Először a tanú megesketendő arra, hogy félelem, gyűlölet, szeretet, kedvezés, jutalom nem vezérli, az igazságot nem fedí el, a hamist nem igazolja, az igazságszolgáltatást nem ámtíja, minden kérdésre igazán fog vallani.

Hogy a tanúskodásra, a nemesek magukat, a megyebeli fő vagy alispán, a megye nemeseit 64 forint büntetés terhe alatt felhívja, a meg nem jelenőkön ennél fogva a tanúskodást megtagadókon a büntetést megveszi.

29. A nemesek és tanuk nevei a jelentésben két okbul iratnak fel,

1. Mert két három szomszéd és határos nemes tanúvallomása, többet ér 20 megyei nemesénél, mert biztosabb tudomással bírhatnak.

2. Mert a perlekedők tudván a tanuskodók neveit, kifogásaikat jobban megtehetik.

3. Mert a hamis esküvő megbüntetéséről.

30. A hamisan esküvők ludasok megbüntetéséről.

A hamisan esküvő, ki közönségesen ludasnak neveztetik, erősen megbüntetésre.

1. A hamisan esküvő elveszti minden ingó és ingatlan birtokát, polgári jogait, külön vászon ruhát hord, kalap és czizma nélkül jár, senki ellen nem perelhet. — Ezen büntetés azonban, csak a király ellen, hamisan tanuskodókat sújtja.

A perlekedők ellen hamisan tanuskodó csak 200 forintba marasztalják el, és mint hitszegő büntetetik.

A hamis eskü két módon követtetik el.

1. Ha valakinek valamit esküvel ígér, és Ígéretét nem teljesíti, ez esetben becstelenség és birtokvesztéssel nem mindig büntetetik, mentségére szolgál, erős betegség, az ut viszontagsága, az időleges belzavarok, esküje teljesítésére azonban törvényesen is kötelezhető.

2. A mások kárára esküvel elkövetett hazugság ez esetben mint ludas büntetésre.

32. Eskü a vizsgálat után, vagy előbb is, mi módon ítélik meg.

7. A felperesnek ítélik meg az eskü, ha keresetét 6 szomszéd, 6 határos és 12 megyei nemes által bizonyítja, vagy ha épen annyi szomszéd és határos tanúja nincs, de ezek hiányát a megyei nemesekkel pócolja, ha az alperes keveset bizonyít, vagy bizonyítványai gyengék.

Az alperesnek ítéltetik meg, ha az al- és felperes állításait egyenlően igazolták.

Ha a felperes állításait nem bizonyította és közönséges vizsgálatot sem tartatott, az alperes egyszerűen felmentetik.

Ha az alperes közönséges vizsgálatot nem tartatott, vagy ez mellette nem bizonyított, röviden elmarasztalendő.

Ha a felperes hármas vizsgálatot mutatott elő, és az alperes csak tagadással élt, esküdni fog és a foglalt birtok tulajdona lesz.

Ha az alperes a háromszori vizsgálatban foglaltakat tagadja, 50 nemessel esküdjék meg.

Foglalási perekben három vizsgálat 25, kettőnél 12, egy ellen három tanú esküje kívántatik.

10. Adóssági kölcsön és mindennemű pénzügyekben, ha valamely tanú van, de a mennyiség teljesen nem bizonyítható, a felperes esküje és egy tanú bizonyága mellett keresetét megnyeri.

11. Paraszt csak 1 forintos ügyben esküdhet, az is azonban nemesek ellenében érvénytelen.

33. A nemesek esküje parasztok ellenébe.

A nemes esküje, paraszt, vagy nemes ellenében mindig érvényes.

A paraszt és nemtelen esküje, azonban nemes mellett vagy ellen, fmindig érvénytelen. A paraszt és nemtelen, adósság és más ügyekben megesküdhet, de esküje érvénytelen. A parasztok és nemtelenek bírói Ítélet nyomán, egymásközi ügyekben esküdhetnek.

34. Az irományok tárgyában leendő eskürül.

Az irományok letartása vagy elorzása bármilyen más hatalmaszkodásnál szigorúbban büntettetik.

Ha a felperes az alperest egyszerűen vádolja, az alperes

az ellen magát 25 nemes esküjével, ha vizsgálatot mutat elő, ennek ellenében 50 nemes esküjével tisztázhatja.

Ha ezt nem teszi, azon birtokban, melyre az irományok tartoznak, köteles a felperest megvédeni.

A felperes, keresztlevelében, köteles a birtokokat megjelelni, inelyrül a keresett iratok szólnak.

36. A becstelen vagy nemtelennek nyilvánító büntetése.

Ha az esküvő tanút, eskütársa nemtelennek, becstelennek, esküszegőnek mondja, ennek alaptalansága bebizonyítására egy törvényszak engedtetik, ha a megtámadott, a vád alaptalanságát bebizonyítja, a vádló köteles neki 100 forintot fizetni, melyet a bíró a vádlónak ingó és ingatlanaiba! köteles kifizetni.

Ha nem tudja bebizonyítani és alperes nemességét igazolja, a vádló 200 forintban elmarasztaltatok.

37. Az eskü-kötelezettség mikor száll apáról fiúra.

Ha az apa perközben meghalt, ez a részére, a bíró által elrendelt esküt a legidősebb fiú, ha élteben űa nincs és özvegye teherbe maradt, a születendő figyermek lesz köteles letenni, ha leánygyermek születik, a legközelebbi örökös rokon esküvend.

A gyermek vagy örökös rokonnak, a határidőt a bíró fogja kitűzni, és pedig a gyermeknek azon időre, midőn esküképes leend. — Az elhaló testvér után az öröklő testvér esküszik.

38. Váljon a tanú, több alperest esküjével felmenthet-e?

Habár több is az alperes, a tanú érvényesen csak egy mellett esküdhet.

39. A király fejvesztéssel nem büntethető, nem köteleztetik, eskü és irományai előmutatására.

A király bárki által beperelhetik, köteles a nádor előtt királyi ügyek igazgatója személyében megjelelni, és ügyét védelmezni.

í. Fejvesztés, fejjáltásra, birtok vesztésre azonban el nem marasztalható, köteles a tisztjei, jobbágyai által tett károkat kárpótolni. Bármibe el marasztaltatok, a királyi jogügyigazgató azt köteles a nádori ítélet szerint lefizetni. A korona által örökölt jogok és jószágokra!, köteles az okmányokat előmutatni.

40. Az ország és egyháznagyok, apátok és prépostok esküjéről és vérdíjárul.

Az előszámoltak- egyenkint 10 nemesért eskühetnek, az egyháziak, lelkiismeretük tisztaságára esküsznek, világiak hitükre. — Az egyháznagyok, országnagyok, apátok, keresztes prépostok vérdíja 400 forint.

41. Bírői szemle.

A bírői szemlében a bírónak bemutatattik, a foglalónak a birtokban! benlette.

A szemle a közönséges vizsgálat szerint, a szomszédok és nemesek behívásával tartatik meg. A szemle után tanuk a törvénytörvény székelyén hallgattatnak ki.

A felperes, ha birtokjogát a tanuk által bebizonyította, többé eskü a bírői szemle után egyik felnek sem ítéltetik, de a bíró a főbenjáró ítéletet vagy fejjáltást a foglaló ellen kimondja.

42. Az ítéletek különböző nemeiről és végrehajtásokra!.

Az ítéletek egyszerűek, főbenjárók, fejjáltásgrul, hűtlenségrül szóló.

Egyszerűek a nyelvvalóság, rágalomra! szólók.

Főbenjáró ítélet jelenleg, gyilkosság, háttámadás, verekedés, a nemesek jogtalan letartóztatása, foglalásokért hozatik. Halálos ítélet csak a világi férfiak ellen hozatik.

Az egyháziak fejjáltásgrul marasztaltalak el.

A halálos ítélet mennyiben különbözik a fejjáltástgrul.

A fejjáltásgrul ítélet, a halálos ítéletüül abban különbözik,

hogy az elmarasztott, sem el nem zárathatok, sem le nem fejeztetik.

De minden birtoka, birtokjogai és ingóságai lefoglaltatnak $\frac{2}{3}$ -ad részben a bírónak, $\frac{1}{3}$ -ban a felperesnek használatra átadatnak, és mindaddig nálok maradnak, inig az elitéit fejevált-sági díja ki nem elégítettik. — Egyház- és országnagy fejevált-sági díja 400, a nemesé 200 forint, azt csak a felperes vagy felperesnőnek tartozik fizetni, a bíró által első sorban ezen vérdíj az ingóságokbul elégített ki, ha ebből ki nem elégíthető, az ingatlanokba!, melyek feleslege az elítéltnak adatik vissza.

A nők nem csak birtokaikat, de a hitbért és leánynegyed-et is elvesztik. — A fejevált-sági ítélet, nők ellen is hozatik, ha férjeket, szüleiket, gyermekeiket megölik vagy megöletik.

44. Mikor hozatik a halálos ítélet az egyháziak ellen.

1. Ha felségsértést követnek el.

2. A hűtlenség! bűnösök.

3. Ha szándékosan gyilkolnak és lopnak, vagy gyilkoltatnak és raboltatnak, a két első esetekben, magán vagyonuk elkoboztatok, a harmadikban testvéreik örökölnék.

Különben az egyháziak a világiakkal egyenlően büntet-teinek.

45. A kárt és adósságot az egyháziak mimódon tartoznak kifizetni.

Ha az egyháziak adósságaikat kifizetni nem akarják, az egyház javai, a hitelező részére lefoglaltatnak, és mindaddig a hitelezőnél marad, míg az adósságot a jövedelmekből nem törleszti.

Ha kártérítésre ítéltetik, a felperest ingóságaival ki-elégítheti.

46. Miképen ítéltetnek el egyetemlegesen a káptalanok és konventek.

Ha a káptalan hatalmasság! cselekményekért elítéltetik, miután mint egyes személy terheltetik, mint egyes személy büntetendő, kivéven a felségsértést, hűtlenséget, melyért mindenik egyenkint büntetendő.

Ha nem a konvent és káptalan mint testület, de egyes tagjai követtek el, egyenként beidézendők és büntetendők.

47. Az egyes elitét káptalanbeli miből fizet.

Ha sajátja van, fizet a magáóbul, ha nincs, fizeti a káptalan.

48. Az egyháziak tisztjei kárpótlásáru.

Az egyháziak tisztjei, az általok elkövetett hatalmassági cselekményekért bíróság elé idézendők, és elmarasztalandók, a pénzbeli elmarasztalás az egyháziakon vétetik meg, ha azonban nem uraik megbízásábul jártak el, uraik tőlük kárpótlást követelhetnek, sőt őket el is zárathatják.

49. Ha az érsek, püspök, apát, a káptalan és konventtel nincs megosztva, az elmarasztalt összeget együtt fizetik, ha meg varnak, íz lseiben az fizet, kinek megbízottja követte el a bűntényt, ha közösek, külön, ha megosztottak, hasonló külön módon esküsznek.

50. Az újonnan kinevezett egyháznagyok egy évi kiváltságáru.

Az újonnan nevezett egyházfők, saját birtokügyeikben 1 évi hallgatási joggal bírnak.

51. Az egyháziak elődjeik büneiért el nem Ítéltetők, a kárpótlást csak azon különleges esetben tartoznak az utódok fizetni, ha az elfoglalt birtok kezeik közt van.

52. A birtokperek az egyházi bíróságok előtt nem tárgyalhatók.

Az egyházi bíróságok előtt, birtokperek általában nem tárgyalhatók, még ígéreti vagy végrendeleti ürügy alatt sem, nem tárgyalható!; az adóssági és egyéb ügyek sem, melyekbe eskü alkalmaztatott.

53. Az egyháziak tisztjei hatásköréről.

1. Az egyháziak tisztjei, parasztjaik közt, mint megbízottak jogérvényesen ítélnék. — A káptalan dékánja is hasonló jogkörrel bír, hivatalán kívül azonban, meghatalmazás nélkül, a káptalant nem képviseli.

54. Az auraniai perjelekrül.

Az auraniai perjelséget Lajos király alapította a Kódusi lovagok jutalmául.

Az auraniai perjel, miután egy személyben világi és papi is, ennél fogva bizonyos perekben nem csak, de a rend által megtérítendő károk fizetésére, saját vagyona elvesztésére is ítéltető, és pedig nagyhatalmassági esetekben, mert a kishatalmasságiak különben sem súlyosak, — papok ellenében és papokkal egyenlően büntetődik.

Felségsértés, hűtlenség, szándékos gyilkosság esetében a perjel fej vesztésre is ítéltetik.

55. A főbenjáró ítélet és végrehajtásáról.

A világi személy ellen hozott főbenjáró Ítélet által, az elítélt nem csak fejét, de vagyonát is elveszti,

A végrehajtás után, a bíró az elítéltnek bárhol található vagyonát elfoglalhatja, a végrehajtás előtt, az Ítélettől számítandó 1 év 1 nap alatt, a bíró vagy megbízottja által elfogatható, és a bíró kezébe adathat!;

2. Az elítéltet ellenfele, a bíró megbízottja nélkül el nem

foghatja, el nem zárhatja, magánál nem tarthatja, de köteles a bíróhoz napi menetekbe elvinni. A bíró az elítéltet három napig magánál tartja, és ha ezen idő alatt, ellenfelével kiegyezni nem tud, végrehajtás végett köteles az ellenfélnek kiadni, ős ha ez az ily módon kiadottat kivégezteti, ezért senki által meg nem támadható.

56. A birtoknak a bíró kezébüli kiváltása.

Ha az elitét megszökött, vagy el nem fogathatott, a törvényesen hozott ítélet után, birtokait fiai, testvérei örökösei közbeesáron a bírótól kiválthatják, ezek nem lettében a bíró által kitűzött határidőt megtartva, a szomszédok is illő áron magukhoz válthatják, ezen időn túl ezen birtokok mindaddig az ellenfél ős bírónál maradnak, míg királyi kegyelem, vagy bírói ítélettel másképen nem rendelkeznek, az elitét királyi kegyelem nélkül birtokát ki nem válthatja.

57. Mit ér az elítéltnek a király kegyelme.

A király a megkegyelmezettnek életét és vagyona két harmadát ajándékozhatja, az egyharmad a felperesé. A nádor előtt lefolyt perekben azonban a király ezen kétharmadot sem adhatja vissza, mert ez a nádoré, hűtlenségbe azonban a király egészen visszaadja. Az ellenállási alaponi hűtlenségben is, egy harmad, királyi kegyelem mellett is a féltül vissza váltandó.

A király kegyelme, a felek és bíró ellenébe egy évig tart.

A felperes az Ítéletet 1 év alatt köteles végrehajtatni, különben érvénytelenné lesz. Ha az elmarasztalt, a bíró börtönében van, a király kegyelme csak azon esetben érvényes, ha ellenfelével ki tud egyezni, mert a király az elítélt fogolynak az ellenfél beleegyezése nélkül kegyelmet nem adhat. — Ennélfogva a fogoly birtokát, fia és vérrokonai kárával is elidege-nítheti.

58. Az elítélt miképen letartóztatható.

A meg nem jelenés czimén hozott bírói ítélet alapján, az alperes el nem fogatható, míg a bitó az ítéletet ki nem hirdeti, meg nem pecsételi, a felperest az alperes elfogására nem utasítja, az elitéit az ítélet kiadásáig a bírót, a kiadásiul, a káptalant és konventet a végrehajtástól eltilthatja.

Az eltiltáskor azonban köteles a bírói díjat lefizetni, és a felperesnek felelni, ha azonban a vádlott maga a tárgyaláson jelen van, és a bíró ítéletet hoz, a felperes vagy ügyvédje kérelmére a bíró az elítéltet, azonnal írott Ítélet nélkül elfogathatja, és megbüntetheti.

59. Mikor engedtetik meg a bírói ítéletekben felelmitetni szokott okszerű mentség.

Okszerű mentség az, midőn a felperes, alperes, vagy ügyvédek, útba vagy betegségbe esnek, vizáradás által vissza tartatnak, midőn lovuk megbetegedett, lovuk hiánya miatt, lovat nem vehettek, nem bérelhettek, ennél fogva elkéstek, rablók vagy ellenségei által elfogattak, kiraboltattak, megsebesítették, megölték, — ezen és hasonló okoknál fogva a bíróság székhelyén a fél vagy ügyvédje meg nem jelenhetett, kell azonban, hogy ezen körülmények valószínűleg bizonyittassanak, különben, ha a keresetet le nem teszik, vagy az alperes a díjat nem teszi le, nemessége daczára fejét vesztheti.

60. A végrehajtáskor a fiuk, leányok osztályrésze mimódon különböztetnek el.

Végrehajtáskor mindenek előtt a fiuk, leányok, testvérek, rokonok és közbirtoklók, birtokrészek különböztessék el, és csak az elitéit saját birtokát kell a bíró és felperes közt felosztani.

Az elmarasztott neje és gyermekei tulajdona, a bíró által nekik kiadandó.

A leánynak csak akkor, ha a birtok mindkét ágat illet.

Az asszonynak a figyennekek és férje birtokának birtokosa köteles a hitbért és menyajándékot is kiadni.

61. A per közben meghalt apa, vagy testvér birtokának megbecslése.

Ha az apa ítélet előtt meghal, örökösei csak a közbecsárban marasztalhatnak el, mindenek előtt a felperesnek a jogtalan foglalás adatik vissza, a károk kárpótoltnak.

62. Mi módon örökölnék az ítélet előtt, és után született gyermekek.

A később született, a bíró és felperes részére megítélt apai birtokbul semmi részt sem kapnak. — Az élő gyermekek saját része kiadatik, apjukét is kiválthatják.

Az apa halálával, az anya mellében levő gyermek is egyenlően osztozik testvéreivel.

63. Az apa halála után született gyermek, az apai birtokot kiválthatja.

64. Mi történik, ha az apa, gyermekei, és örökösei külön ítéltetnek el.

Királyi kegyelem útján kiválthatják, ugyanez értetik az örökös nélküliekiül, ha a birtokot a szomszédok és határosak vették meg, a megkegyelmezetteknek a szomszédok kötelesek rövid per útján kiadni.

65. Váljon a királyi törvényszék ítéletei kiterjednek-e Slavoniára és Erdélyre.

Nem terjednek, mert a királyi bírók bírósága, Horvátország, Slavonia és Erdélyre nem terjed ki, hűtlenségben azonban igen.

66. A hűtlenségi perítéletrül.

A hűtlenség! ügyekben úgy kell eljárni, mint a főbenjárókban.

67. A kisebb hatalmasság! esetekről, és az ebben hozandó Ítéletekről.

1. Az ítéletek kétfélék: Egyszerűek, melyekben az alperesek csak 100 forintban marasztaltatnak el, — ezen esetekben a bárók, főurak és országnagyok, a nemesekkel egyenlő összegben marasztaltatnak el.

2. A marasztalási összegben felül tartoznak a károkat is kifizetni.

3. A károk a felperesnek, a 100 frt fele a bírónak, fele a felperesnek fizetetik.

4. Ezen ítéletek alapján, a nemesek el nem zárathatnak, a száz forint és költségek első sorban kielégítettnek az ingatlanokból, csak ha ezekből ki nem telik, intéztetik a végrehajtás a bíró által az ingatlanra.

5. Ily módon bíráltnak jelenleg minden hatalmaskodási esetek az eddigi előszámláltakon kívül, ezek tehát kisebb hatalmaskodásoknak neveztetnek.

6. 7. Ugyan Mátyás királynak 1486-ban hozott az uralkodó királyunk által megerősített törvénye előtt, a nemesek egyháziak és birtokosok, minden hatalmaskodási cselekményért, fejvesztés és fejkáltságra marasztaltadnak el, mely törvény következő.

8. A károk, sérelmek és kisebb hatalmassági ügyekben indított perekben, ha az elkövető a bíró előtt sajátlag bevallja is, ezentúl senki sem Ítéltetik el mint hatalmaskodó, de csak is az okozott károk és költségekben, melyet a felperesnek fizetend, és 100 forintba, mely a bíró és felperes közt oszlik fel, marasztaltatnak el, és a bíró ezt azonnal végre is hajtja.

9. A nagyobb hatalmassági ügyekben, és pedig a nemesi házak jogtalan megtámadása, a birtok és tartozékai elfoglalása

a nemesek ok nélküli letartóztatása, a nemesek megverése megsebesítése, megölésében, a bíró következőleg tartozik eljárni: hogy ha a felperes maga részéről az elősorolt módon már vizsgálatot tartott is, a bíró, ha a felek akarják, közönséges vizsgálatot tartson, ha pedig a vádlott a vizsgálat helyességét tagadja, a felperes esküdjön meg.

11. Csak azon esetben, ha azon megyében lakik, melyben a bűn elkövetetett.

12. Ha azonban a vádlott idegen megyében lakik, és a vádolt cselekmény távollétében követtetett el, ártatlanságát esküvel tisztázhatja.

68. A kishatalmasságbani elfogathatás eseteiről.

Miután számos egyházhelyes nemesek, és más birtokosok annyira elszegényedtek, hogy nem csak száz forintot, de 100 dénárt is nehezen fizethetnek, feleségük és gyermekeik vannak, kik nem büntethetők, de azért még is bűnöket követhetnek el. Ezek ha a bíró által fizetési tehetetlenségük igazoltatik, elfoghatók. A törvény különben is a nemeseknek csak idézés és ítélet nélküli elzárását tiltja. A foglyot a bíró 15 napig magánál tartja, ős ha ezalatt a felperest ki nem elégíti, a bíró a felperesnek átadja, kinél mindaddig marad, inig a száz forintot és költségeket ki nem elégíti, az elmarasztalt köteles szolgálni.

69. A törvényszék sértéséről, és a sértési díj lefizetést módjárul.

A kir. törvényszék, a főispánok megsértésének, mely sértő, becstelenítő szavakban nyilvánul, büntetése 100 forint, általában akár a törvényszékbe, akár a végrehajtás alatt, vagy után követtetnek el, 100 forinttal büntetendők. — Az elmarasztaltnak

ha pénze nincs, értékes ingóságok letételével is fizethet, a széksértő míg nem tizet, nem bocsáttatik el.

70. Mi a rágalmazás, hányképeu követtetik el, miképen büntetendő.

A rágalmazás vagy rágalmi pör, némely esetekben fej váltsággal büntetethető.

A rágalom, két szín alatti csalárd perindítás. Leginkább 3 módon szokott elkövetetni.

2. Ha valaki egy jog vagy cselekményért két pert indít.

3. Midőn valaki, valakit, az árva negyed, hitbér, zálogügyben feloldoz, és mégis ezen bevégzett ügyben az illetőt, vagy örökösait perbe fogja.

4. Midőn egy bevégzett pertárgy, a király új perindítási kegyelme nélkül új per indítatik. — Ezen esetben a perindító a kereset tárgyát, bármi legyen is az, elveszti, és 200 forintba elmarasztal tátik.

72. Nyelvváltság és büntetése.

A nyelvváltság 100 forinttal büntetetik, a nyelvváltság alkalmazandó a király és bírákhoz benyújtott hamis és igazságtalan panaszokért, jóhirü becsületes embereknek, csúnya becstelensavakkal! megtámadásáért, — ezért az indított per meg nem bukik.

73. Az ellenállásra!

Az ellenállás a bírónak erőszakos elkergetése. Kivont karddal történik, a végleges ítélet után egyszer engedtetik meg, díja 72 forint, melynek kétharmada a bíróé, egyharmada a felperesé.

Az egy ügybeni másodszori ellenállás, hűtlenségnek tekintetik.

Miután a törvényben a kard kivonása jeleztetik, némelyek csalfául a büntetés kikerülése végett botokkal, fejszékkel fegyverkezett tömegeket állítanak fel, a bíró megijesztésére.

Ez haszontalan kifogás, mert a kard csak jelvény, a valódi ellentállás a fenyegető tömegben rejlik, az ily módoni fenyegetés, kard nélkül is ellentállás.

A szomszédok és határosok nevei is azonban boirandók, nehogy a bíró vagy káptalanbeliek, csalfán az alperest, hűtlenségi cselekménnyel vádolják.

75. A hűtlenségi ítélet, három módon hozatik.

1. Az országgyűlés által, ha a király a nemest, a király iránti hűtlenséggel vádolja, ha megjelenik, és igazolja magát, felmentetik, ha nem, elmarasztaltatik, nem adnak neki sem szabad menvédet, sem új per engedélyt, birtokai elkobzásánál, sem a tiltás, sem ellentállás nem engedtetik meg.

2. Hűtlenség! eset, a másodszori erőszakos ellenállás.

8. A bírói Ítélet által mondatott ki. Szemszurás, csonkítás, hamis pénzcsinálás, hamis irománykoholás és más előszámlált esetekért.

5. Miután a bíró, a felek perbeszédeiből ítél, ha a fél egyike ellenében meg nem jelenési indokból marasztatik, az elmarasztott az említett ellenállással élhet.

6. Es pedig élhet azért is, hogy ha a fél magát vagy az ügyvédje a perben hanyagul, rosszul vagy hibásan védelmezte és hiányt vagy hibát a perújítás vagy ügyvéd visszahívása által helyreigazíthassa.

7. Mert káros és veszedelmes lenne, a félt a nyugalmas hirtokából, a hozott ítélet után azonnal kizárni.

8. 9. 10. A bíró az ellenvetések, perbeszédék az előmutatott iratokból Ítélt, az ügyvédek azonban hanyagság, tudat-

lanság, roszakaratbul hibáznak, gyakran az iratok veszélyeztetnek és a kellő időben elő nem mutathatók, a bíró pedig a mondottakbul, az előmutatott iratokbul ítél.

11. Ezért is, ha a felek magok vagy ügyvédek párbeszédekbe hibáztak, vagy irataikat nem mutatták elő, nehogy birtokaikbul és hiányos alapon hozott bírói ítélet által kizárassanak, a végrehajtáskor egy ellenállással élhetnek, hogy a bíró által kitűzött egy határnapon ellenállás okait igazolhassák.

Tévedéseiket és a hiányokat a király által kegyesen megengedett új ítélet által igazolhassák, ügyvédjeiket visszahívassák, adott válaszát kijavíthassák.

13. Az új per engedélyezése, az ügyvéd visszahívása azonban, csak tévedés és hiány esetében engedhető meg.

14. Ezenkívül más határidő nem engedtetik és a bírói Ítélet végrehajtandó.

15. A másodszori ellenállás, mint hűtlenség büötettetik.

76, Váljon az, ki a perbe nem áll, ellentállhat-e?

Ki az egésznek vagy részének birtokába, vagy ha a perbe be nem idéztetett is, ellenállhat.

A zálog-birtok bul, a zálogos tulajdonos habár a jogot a felperes megnyerte is, a zálog-összeg kifizetése nélkül a nyerő féltül ki nem vettethetik.

77. Az ítélet-ujítás, sorrendje és az új perről a végítélet után is gyakran a királytól perújítás engedtetik; ezen engedmény alapján a per újonnan tárgyalatik, a fél új okmányokat hozhat fel. A király ezt megadhatja, a régi okmányokat megerősítheti, sőt új adományt is adhat.

Új adomány azon birtokra adható, melynek birtokában volt az adományozott fél.

Az engedélyezett új per egy törvéuyszakon eldöntendő.

Az ügyvéd csak a per folyama alatt hívathatik vissza.

A perújítás csak birtokon kívül eszközöltetik, mert a nyerő fél a bíróiul végrehajtást kérhet, ez ellenében a vesztt fél eltiltása érvénytelen.

Minden per, melyben ő Felsege perújítást engedélyezett, a legközelebbi nyolezadon tárgyalandó.

78. Váljon az, ki perét nem vesztette el, perújítást kérhet-e?

Mindaddig, inig a perlekedő fél él, más egyén perújítást nem kérhetett, mert idegen más ügyébe nem avatkozhatik, a pervesztő fél halála után azonban perújítást kérhetett.

79. Mi az ügyvéd-visszahívás, hogy történik.

Az ügyvéd-visszahívás az ügyvéd által a perben, a fél akarata és utasítása ellenére tett nyilatkozatoknak visszavonása és új perbeszéd.

Az ügyvéd-visszahívás és per bírāja vagy ennek képviselője előtt eszközölhető. Ha azonban a per más bíróhoz tétetett át, az ujbíró vagy helyettese előtt teendő,

80. Az ügyvéd feleletei mi módon és mily teherrel vonhatók vissza.

Az ügyvéd visszahívása hosszú perekben, csak a perfolyam alatt tehető. Rövid perekben azonban a fél az ügyvédi visszahívást, ítélet után is megteheti.

Az ügyvéd-visszahívás mindig hibát és hiányt feltételez.

Az új perbeszédben miután a per még ez ülés alatt elintéztetik, a régiebbek hiányait ki kell javítani.

Az ügyvédet visszahívó, rögtöni ítélet után a visszahívást díj nélkül megteheti, továbbá a törvényszék alatt már 6 arany forintot, a törvényszék letelte után pedig 200 frtot köteles fizetni.

81. Az ügyvédi pernyilatkozatok kétkép vonatnak vissza. A perfolyam alatt a végleges ítélet a per befejezése előtt, ha a fél új okmányok létezését állítja.

2. Az ügyvéde által sértett fél az ügyvédi visszahívást, okmány-előmutatás, eskületétel szemle; közönséges vizsgálat előtt is megteheti, bírája vagy a bírói helyettes előtt.

2. Ezen visszahívás királyi kegyelem nélkül is, 200 forintért megtehető.

4. A második visszahívás a hozott és kihirdetett ítélet után adatik be.

6. Ezen második ügyvédi visszahívás, a törvényszék elmúltá után, csak királyi kegyelemmel tehető az ügyvédi visszahívásba.

7. Az ügyvédnek, ha 200 írt, vagy ezt haladó ügyvédi díj van is lekötve, nagy díj mellett királyi kegyelem nélkül is tehető.

82. A per leszakítása két módon eszközölhető.

Két módon leszakítható.

1. Midőn a kereset és idézés hibás, ezt a bíró jól megfontolva, a keresetet leszállíthatja, például:

Midőn nem neveztetik meg a megye, hol a birtok fekszik, ha egy ^megyébe két egynevű falu van, de az egyiknek más neve is van, például az egyik Nándor, a másik Merő Nándor, magába értetik, hogy ezt a fél ügyvéde kifogásolja, mert a bíró, ügyvéd és bíró nem lehet. — Általában a felperesnek a törvények kellékei megtartására nagyon kell ügyelni.

2. A per megszűnik, ha a felperes 6 frt perdíjat letéve, keresetét leteszi. Ezen díjbul 4 a bíróa, 2 az alperesé.

83. A kereset mi módon szállítatik le ítélet előtt, ezután

a pör mindég az Ítélethozatal előtt leszállítandó, ítélethozatal után a leszállításnak helye nincs.

1. ítélet alatt pedig értetik a végleges ítélet.

2. A közbenső ítélet után a perletétel gyakran megengedhető, mindég azonban nem.

3. Ha a. per, a felek feieselése után a kötvizsgából a bírói szemle megtartott, az iratok előterjesztettek, ennél fogva bírói ítélet alá boesájtatott; a kereset az ezek feletti viták alatt is a perdíj letétele mellett, a felperes által letehető.

4. Nem mindég azonban, mert ha az alperes foglalásért idéztetik perbe, és ha az alperes, hogy a kérdéses birtokot nyugodtan bírta, vagy emiatt már régen feloldoztatott és ezt hiteles okmányok előmutatásával be fogja bizonyítani, ha az iratok kimutatására, és bíró által kitűzött határnapon akadályozva meg nem jelenhetett, és a bíró a megjelenés elmulasztása miatt az alperest főbenjáró bűnbe, vagy fejjátsághba elmarasztotta, a végrehajtást elrendelte, az elmarasztott ellent állt, vagy perújítás által az ítélet végre nem hajtathatott, ha a felperes a díjat befizette is, ha az alperes bizonyítja, hogy a felperes az indított keresetért rágalom vagy nyelvváltságba lenne elmarasztalendő, ha a felperes a 6 márkát lefizette is, a per be nem szüntethető.

84. A peravatkozókru (ingerens).

Gyakran megtörténik, hogy midőn a per már végét járja, némelyek beavatkoznak.

Birtok- és zálog-ügyekben, a végítélet előtt, a perbe mindenki beállhat.

Az alperes azonban okmányait a felperestül elkülönítve, a peravatkozóknak előmutatni nem tartozik; különösen ha új adomány czimén jelentkezik, mert ezen ügyekben külön szabatos

eljárás van. Az ingerens azonban rokonsági származékát bemutatni köteles, ha azonban ezt bebizonyította, vagy az alperes sem vonta kétségbe, a bíró az iratokból tartozik ítélni.

A peravatkozó elleni iratok előmutatására a bíró által egy bizonyos határidő tűzessék ki.

A zálog vagy foglalási ügyekben, ezen jogok örökségét, magának követelő, a perbe be nem léphet.

Mert a jog és igazsággal ellenkezik, hogy az, ki másnak birtokát használatra átadta, a birtokbérből kizárassék.

85. Válgjon, ha a felperesek a pert leteszik, a peravatkozó a pert folytathatja-e?

Gyakran megesik, hogy midőn már Ítélet is hozatott, a főfelperes keresetét leteszi, ha a kereset letétele ítélet előtt történik, a peravatkozó ezen a czimen keresetét nem folytathatja, ellenben ha már ítélet hozatott, miután ezen ítéletben egy rész az ő számára megítéltetett, ezen ítéleti alapon igenis folytathatja.

86. A perbirságok mi módon fizetendők.

Mintán a perben bírságnak nevezett díjak fizetendők, a hosszú perek be végeztet vén, a perköltségek, bírságok követelteknek.

1. Az alperes minden megítélt márkát egy forinttal válthatott be.

2. A bírságok %-ada a bíróé Va-ada a felperesé.

3. Ha a marasztalt fél a bírságokat le nem fizette, vagy azok fizetésére tehetetlen volt, a bíró megintette, hogy birtokára intézendő végrehajtást nem várva, emberét küldje be, ki a bírságokat lefizesse, ez esetben már minden márkáért 2 forintot fizetend.

4. Ha azonban az intés daczára nem fizetett, 1 márka már 4 forinttal számítandó.

5. Ezért a végrehajtás első sorban az ingókra, ebből ki nem telvén, az ingatlanra vezetetik.

8. Az első törvényszakért tett a bírság 3 márkát, ha az alperes meg nem jelent.

9. A harmadikba 3 márkát, az első már kettőzve számított, tehát hat.

10. Birtok perbe helyezésbe, határjárásba, egyszerűen számított.

11. Rövid perben 3 márka. Jobbágy vagy cseléd állításért 1 frt, a meg nem jelenő felperes 6 márkát.

12. Ezeknél minden márka egy forinttal, végrehajtás esetében 4 forinttal számított.

II. RÉSZ.

A nemesek, megyék hozhatnak-e határozatokat (Statuta).

Nemesek vagy hatóság, nem hozhat határozatokat, mely saját törvényhatósággal nem bír, és más uralmának van alávetve, csakis felsősége beleegyezésével, és csakis olyanokat, melyek az isteni törvények és emberi jogokkal nem ellenkeznek.

Ennélfogva ámbár Horvátország, Slavonia, Dalmatia, Erdély szokásai, a vérdíjak bírságokba és más peres ügyekbe, a mienktől különböznek, és ezen szokásokra fel vannak hatalmazva, és maguk közt a király beleegyezésével hasonlókat alkothatnak, Magyarország köz törvényei és határozataival, a birtok ügyek és jogokba, a királyi törvényszék és az ország bíróságai határozataival ellenkezőket nem alkothatnak.

3. 4. Ennek bizonyossága és jelül minden ítéletek a fő-

törvényszékekhez felebbeztetnek, melyek a vajdák és bánok ítéletei felett véglegesen döntenek.

5. A megyék is kiilönbözöleg intézkednek, a szántóföldek, rétek, folyók feletti öröködési ügyekben, a malmok helyzete és jövedelmeiröl, a határidök és perrendröl, némely helyt hosszabban, máshol rövidebben intézteinek a megyei föispánok előtt, ezen határozatok azonban az ország törvényei és királyi törvényszék elfogadott szokásaival nem ellenkezhetnek.

6. És határozataik csak kebelükben érvényesek, az idegekre és azon nemesekre, kik nálok nem bírnak, nem terjednek ki.

Ily módon a szabadvárosok polgárai, a kereskedök, mesteremberek maguk közt határozatokat hozhatnak, és öket kötelezik, ha a király által megerösítettnek és mások jogait, szabadságait nem sértik.

7. Az ily határozatok azonban a többség és értelmesbek által hozandók.

3. Slavi nia és Erdély jogos szokásaira!.

1. Az erdélyiek vérdíja 66, a Slavoniaiaké 100 forint.

2. Az ügyvédek válaszhai is hasonló arányban fizettetnek.

3. Az özvegyek hitbére Slavoniában 100, Erdélyben 66 forint.

4. Kivévén, ha az elhalt birtokának közbecse kevesebb.

5. Az országnagyok özvegyeinek azonban a magyarral egyenlő hitbér fizettetik.

6. A birtok és más ügyekben! ítéletek, az országbíró elé felebbeztetnek, végrehajtás végett azonban ismét a bán, vagy vajdához küldetnek vissza.

7. Kisebb hatalmasság! esetekben, az erdélyiek 50 forintban alispánjaik és szolgabiráik 100 forintban marasztaltatnak el.

8. Az élök vérdíja 33 forintba számittatik.

19. A király, vagy vajda által összehívott erdélyi nemesek közgyűlésének megsértése, 100 forint, a törvényszéké 50 forint.

14. Az erdélyi paraszt egész vérdíja 25, fél 12¹/₂g forint.

9. A dotalitium két részben, készpénzzel, V₃ ingóságokkal fizettetik.

11. Kártérítési és adóssági ügyben a fél vagy az alperes nemes 3 forintig, a többi esküvő nemes egyenkint 1 forintig esküdhet.

12. Az előszámlált perekben minden márka 100 dénár, a bírságok azonban 40 denáros márkákkal fizettetnek.

13. A 3 márkás keresetek, a vajdai törvényszékhez nem felebbeztetnek.

15. Ha a paraszt a bűnhelyérül elszaladhat, az erőszakoskodás és nagy hatalmassáért nem a parasztnak de urának fizet.

IC. A parasztok a kártevő marhák erőszakos elhajlásáért, azok becsarába marasztal tatnak el.

17. Ezen szabály a nemeseket is kötelezi.

18. Adóssági és kárperekben a főfelperes paraszt 1 forintig, a tanuk egyenkint 33¹/₂ dénárig esküképesek.

4. Az erdélyi szittyák vagyis székelyekről.

1. A székelyek, kiváltságos nemesek vérdíjok 25 forint.

2. Nyelvváltság 127a forint.

3. A székely ellen főbírája által hozott halálos ítélet 24 forinttal megváltandó, örökségét nem veszi el, de az örökösire száll, feje a hűtlenség és más nagyobb bűntények kivételével épen marad.

4. Törvényszékeknél egy márkáért 50 dénárt fizetnek.

5. Ítélete után, a fő- vagy alispán illetőségét azonnal követelheti.

6. A 3 forinton felüli örökösödési ügyek a királyi törvényszékhez felebbeztetnek.

5. Mi a vérdíj (homagium)

A homagium kétértelmű.

1. A király iránti hűséget jelent.

2. Az emberölés becsára vagy büntetése, mely által a bűnös büntetését megváltja.

3. Némelyek szerint a homagium a megölt ember becsára.

A halottat semmi áron sem lehet feltámasztani, a gyilkosnak azért kell fizetni, hogy meg ne ölessék.

4. A vérdíj azonban csak akkor alkalmazható, ha a bűnös megszökött, ha azonban tetten érik és elfogják, lefejeztetik és meg nem válthatják.

6. Megyei törvényszékekről! felebbezés és ügyvéd-visszahívásról.

A főispán, az alispán, szolgabírák által hozott ítéletek a királyi törvényszékekhez felebbeztetnek, az elítéltetvén, végrehajtás végett ismét visszaküldetnek.

Midőn a per, kegyelem, ügyvéd-visszahívás útján megújítatik, ha az alperes nyer, nem felebbeztetik, ha azonban veszít, akkor felterjesztendő.

Az ügyvédek a főispánok előtt legtöbbet visszavonatnak, a visszahívó három forintot fizet, kettőt az alispánnak, egyet a félnek, visszavonható hozott ítélet után is, — ha azonban a visszavonó perét elveszti, 6 márkát köteles fizetni.

7. Mely ügyek küldetnek vissza a főispánhoz.

Visszaküldendők végrehajtás végett.

1. A kishatalmassági pörök.

2. Széksértés.

3. Nyelvváltás.

4. Azon perek, melyek után a megyei bírót birság illeti.

A zálog, hitbér, menyajándék, 100 forintig a megyénél tárgyalandó.

8. A szabad városokra!.

A királyi városok egy része, a királyi személynek alá, tartoznak, mint Fehérvár, Esztergom, Lőcse, a többiek pedig a tárnok alá.

9. A királyi városok polgárai vérdíja, a nemesekével egyenlő.

A városi polgárok vérdíja ugyan a nemesekével egyenlő, jogaik azonban nem egyenlők.

1. Mert a nemesek melletti bizonyítványaik, városaikon kívül nem fogadtatik el, kár és adóssági perekben, esküjük csak 1 forintig érvényes.

10. A városok ügyei a tárnok elé miképen felebbeztetnek.

A városoknak bírái és polgár mesterei vannak, kik a polgárok közti, vagy a polgárok elleni minden perekben ítélnek.

A meg nem elégedő fél felebbezhet, a tárnokhoz, a tárnokiul a királyhoz.

11. A polgári ügyekben a perújítás miképen eszközzendő.

Ha a királyi személynek a pert az első bírósághoz visszaküldi, ha a fél egyike a bíró végzésével nem elégszik meg, a per nem a tárnok, de a királyi személyinkhöz felebbeztetik, ha a személynöki végleges ítéletet is sérelmesnek tartja, — királyi kegyelemmel perújítást kezdhet.

2. Ha a perújításban a perujító fél, perét elveszti, többé pert nem indíthat az elvesztett tárgyban.

3. Ha azonban a felperes veszti el, új pert kezdhet; ha azonban elveszti, többé meg nem újíthatja.

6. A felebbezések kiváltságaik szerint a személynek vagy tárnokhoz beadandók.

7. A bűnvádi perek nem felebbezhetők, ha csak ártatlant, ármányosan halálra Ítélni nem akarnak, ez esetben a rokonnok a királyhoz folyamodhatnak, és a pernek a királyi törvényszék általi végleges elbírálását kérhetik.

Az ügyvéd-visszahívás a per bírósága előtt intéztetik.

12. Az idegen tanú el nem fogadható.

Λ városok előtt folyt perekben idegen tanú nem fogadtatik el.

1. Adóssági és a városok határain kívül folytatott ügyekben tanúnak mindenki elfogadtatik.

13. Az örökbevallásokról.

A városiak örökbevallásokat, a bíró vagy két esküdt polgár előtt tehetnek, a város határain belül lévő ingók és ingatlanokra!, — az ország rendes bírái a konventek és káptalanok előtt tett ilyennemű bevallások érvénytelenek.

14. A birtokbalépés a polgároknál.

Az eladandó birtokéul az eladás a város bírāja és két tanú előtt megtörténvén, a birtok tetteleg e czélra kiküldött 2 tanú előtt adasson a vevőnek által,

ha ellentmondó jelentkezik, az ellenmondó ellenmondása okait 14 nap alatt köteles benyújtani, ha ellenmondó nincs, azonnal birtokba veheti.

A jogigénylő 1 év, 1 nap alatt, nyíltan vagy titokban mondjon ellent, különben jogait elveszti.

Nyílt ellenmondás a birtok beperlése 1 év, 1 nap alatt.

Titkos ellenmondás az, midőn tiltakozását 1 év, 1 nap alatt a bíró vagy esküdt polgárok előtt beadja és a jegyzőkönyvbe bevezetteti.

15. A polgárok közti elévülésről.

A városiaknál a törvényes elévülési idő 12 év, ina azonban visszaélésből 1 évet tekintenek.

1. ha a tiltakozó 1 év alatt pert nem indít, perelhet a másik évben is.

2. Ha a bíró a fél iránti gyűlölet, vagy más okbul a tiltakozást a jegyzőkönyvbe be nem íratta, vagy a tiltakozó levél kiadását megtagadta, a hiteles helyeken ellentmondását elene beadhatja, ha állítását igazolni tudja.

16. A birtok birhatásábani belépés.

A vett birtoka, birtokban! lépésére elegendő, ha a vevő tényleg elfoglalja tartozmányaiival együtt.

Tartozmánynak tekintetik,' melyek jog és szokás szerint a birtoktesthez tartoznak, ha csak a tartozékok vagy részök különlegesen el nem adattak.

17. A polgárok adósságaira!.

Ha az adósságot a felperes semmi bizonyítékkal nem bizonyítja, elegendő az alperes részéről az eskü.

18. A nemesek területén bíró polgárookra!.

A nemesek birtokaibul bíró polgárok, az uraknak fizetési illetőségüket ki kell fizetni. Ezen birtokok, birtok ügyeiken kötelesek az úri bíróság előtt megjelenni, ha bepanaszol tatnak és ha kihágásokat követtek el, e tekintetben is rendes bíróság elé tartoznak.

19. A királyi városok birtok-ügyeikben mely bíróság elé tartoznak.

Minden szabad város; birtok-ügyeiben az országos bírák bírósága elé tartozik.

1. A városok, ha birtokaikéul a nemeseknek erőszakosan kárt okoztak, a sértett fél a várost képviselő bírákat és esküdt

polgárokat a királyi vagy megyei törvényszék ele, melyben birtokaik fekszenek, perbe idéztetni, a törvény erriil következőleg rendelkezik:

3. A szabad városok: Budapest, Kassa, Pozsony, Sopron, Bártfa, Eperjes, Nagyszombat, Lócse, Zágráb, s más szabad városok, és lakósaik, ha a nemeseket és birtokosokat megsértették, megkárosították, ha valamely megyében bírnak, és a nemeseket ezen birtokbul sértették és károsították meg, és ha ezek kis hatalmasság! bűnök, azon megye főispánja bírósága elé tartoznak, melyben bírnak.

4. Ha azonban a városnak vagy polgárainak a megyébe semmi birtoka nincs, és a nemes és birtokosnak, nem a város, de egyes polgáraival van pere, ez esetben a nemesnek a város bírósága előtt kell az illető polgárt beperelni.

5. Ha azonban a nemesnek az egész város, vagy az egész városnak egyes nemes és birtokos ellen van nagyhatalmassági vagy birtokpere, ezen perek a királyi személynök bíraskodása alá tartoznak.

6. És ha a felek egyike a királyi személynök által elmarasztalt) k, csakis 200 írtra ítéltető.

7. Ha azonban a per tárgyát a nemesi ház megtámadása, a nemes letartóztatása, megverése, megsebesítése, megölése, ezen nagyhatalmassági bűn elkövetője fejvesztés, ingó és ingatlan javai elvesztésére ítéltetik.

8. Ha a polgár a nemestől szőlőt vagy birtokot bir, és ezen területen bűnt követett el, vagy kárt tett, földesura bírósága által elítélendő.

20. A polgárok a gonosztevőket hogyan büntetik.

A városok, a tolvajokat, rablókat, gyújtogatókat, gyilkosokat, közgonosztevőket, érdekem és a köztörvény szerint bűn-

tetik, — a nemeseket azonban a büntett helyén kívül el nem foghatják, gyanú miatt kínpadra nem vonhatják.

1. Ha azonban valamely város, mint község nemest ok nélkül megöletett, ez esetben a város bírása és esküdt polgárok főbenjáró bűnben marasztalnak el, minden vagyonok elkoboztatok, két részben a király, egy harmadrészben az ellenfél javára.

2. A városok többi szabadalmi, törvényei, szabadságai, szokása, kiváltsági levelükben foglaltatnak. — Ezeken és területükön kívül mindenben az ország törvényeinek és törvényes szokásainak vannak alávetve.

21. Az önvédelmi emberölésiül.

1. Az önvédelmi kifogás egyszerűen el nem fogadható, de a vádlottnak be kell bizonyítani, hogy fegyveres kézzel támadlított meg, és a támadó életére tört. — Mert ki kivont karddal támadt, erről feltételeztetik, hogy meg akarta ölni, vagy halálosan megsebesíteni.

2. Kétségkívül a vétkes a nemeseknek nemcsak megölése, de megverése és megsebesítéséért is halállal büntettetik, akár megöletik, akár megsebesítettik, tehát a megtámadott egyiket sem tartozik eltűrni. Ennélfogva, ha valaki magát okszerűen és igazságosan védve, kivont karddal támadó ellenfelét megöli; az okszerűen vesz el, és a megöln a megölt vérdíjja és a vérkiontásérti büntetés nem követelhető.

4. A lelkiismeret parancsa szerint azonban, ha a megtámadott, tisztelen menekülhet, szökjék meg.

5. A megölés esetében ügyelnezn kell arra, hogy váljon a megölő a halálos dőfés megadása előtt meg volt e már verve vagy sebesítve, ha nem volt még megsebesítve, de már a megsebesítés fenyegette, kétségkívül mindent védelmére tett.

6. Ha pedig már meg volt sebesítve, de a támadó meg-

állt, ezen szünet után nem szabad visszavágni, mert az oly visszavágás boszu színével bír, ha csak azért nem vágja vissza, mert látja, hogy ellensége ismét támadni akarja, ez a különbség a jogos védelem és boszu közt.

22. A védelem mi módon és miképen értetik.

A védelem kétféle.

1. A személy és test védelme.

2. A birtok megvédése.

1. Az elsőre a védelem megengedettik, a támadás folyama alatt, míg a támadó el nem távozik, mert az elvonulás utáni támadás boszúnak mondható.

23. A fenyegetésért szabad-e a sértés.

Ha valaki halállal fenyegetodzik, törvényeink szerint a fenyegetőt nem szabad megtámadni, ha azonban a fenyegető fenyegetéseit teljesíteni is szokta, különösen, ha hatalmas a támadás, a támadónak szokása, halál kikerülése végett a védelem és támadás megengedettik.

2. Ha azonban a támadás nem szokása, ha fenyegetőzéseit nem szokta végrehajtani, a fenyegetés szóval visszatörlandó, kivén ha társakat keres, s a halasztás veszélyes lenne,

Czélszerűbb azonban a fenyegető kikerülése.

24. Szabad-e a segélyezés?

Igenis, mert a birtok védelmére szabad lévén a jóbarátok és rokonok összehívása, ez az élet és test védelmére még inkább szabad.

25. A jobbágyok állapota és törvényekül.

1. A jobbágyok különböző fajnak és vallásnak.

2. A jobbágyok az utolsó zendülés által minden jogaikat elvesztették és örök parasztságra kárhoztattak.

3. A jobbágyok az ország rendes bírái vagy azok helyet-

tesei, az egyházi törvényszékek, főispánok előtt nem perelhetnek, de első sorban bírások, úgy a világi, mint egyházi ügyekben a földesur.

4. Ha azonban a felek a földesúri ítélettel meg nem elégednek, a vallási ügyeik az egyházi, világi ügyeik a szolgabírák és főispán elé felebbeztetnek.

6. A felsőbb bíróságok által a földesurakhoz leküldött ítélet mindég *egy vagy két szolgabíró* előtt hajtassák végre.

26. A jobbágyi bíróságok megtartása módjárul.

1. 2. A földesur köteles jobbágyai ügyeiben igazságot szolgáltatni, ha azonban ezt intés nélkül nem teljesíti, meg nem büntethető.

3. A főispánok és szolgabírák azonban bíraskodni kötelesek.

4. Ha a nemes jobbágyi ügyben, személyes és jobbágyai és cselédjeivel! megjelenésre idéztetik, a meg nem jelenő nemes 3 nehéz márkába, és minden meg nem jelent paraszt vagy szolgál egyenkint 1 márkába lesz büntetendő és ezenkívül a keresetben elmarasztal tátik.

5. 6. Ha azonban a kereset nagyhatalmassági, a meg nem jelent nemes, jobbágyai és cselédjei egyenkint fej- és birtokvesztésre ítéltetnek, ha kishalasi massági, az ur 100 frt, jobbágyai 40 írtban marasztalhatnak el.

7. Ha azonban megjelent és megígérte, hogy az indított keresetben bíraskodni fog, ez esetben tartozik biztos határnapot kitézni, és a vádoltak lakhelyén egy, vagy 3 szolgabíró jelenlétében a törvényszéket maga vagy tisztje által megtartani.

Ha azonban a kitézött határnapot meg nem tartotta, minden kereset alatti jobbágy vagy cselédért egyenkint 3 márka büntetést fizet.

Ha másodszer sem tartotta meg, ez esetben mindenik vérdíjában marasztal tátik el, és az ingó az ingatlanbul megvétetik.

10. Vérdíjnak helye van a kisebb hatalmasság! ügyekben, mert főbenjáró perekben, az elmarasztott fej és összes ingó és ingatlanai elvesztésére ítéltetik és a vérdíj nem alkalmazható,

11. Ha a jobbágyakat nagyhatalrnassági bűnben marasztotta el a földesur, vagyon-váltságok kétharmada a földesurnak, mint bírónak, egybarmada a felperesnek adatik.

12. Ha az ur az ítéletet paraszton végre nem hajtja, a felperes azt, az ur birtokából megvétetheti, azokért azonban, kik időközben megszöktek, az ur nem felelős, csak azon esetben, ha a paraszt nyíltan szökött meg és vagyonát otthagya.

A felperes a szökevényt mindenütt letartóztathatja.

27. A jobbágyok és paraszt-cselédeknek az eskü miképen engedtetik meg.

A tisztességes paraszton és nemteleneknek magok tisztázására az eskü megengedetik.

1. Paraszt és birtokialan 1 forint erejéig esküdhet, ezen felül azonban esküvel magát nem tisztázhatja, sem más esküjére el nem Ítéltető.

2. Bűnvádi esetekben azonban esküje érvényes.

4. A vizsgálati okmány alatt azonban az értetik, melyek királyi parancsra, vagy a rendes bírák kívánatára, vagy az ország bírái által a nemesi mák gyűlésen készítetttek.

5. Mert az egyszerű vizsgálatok, melyek a felek kérelmére, a megyei törvényszéktől származtak, csak részben érvényesek.

Ha az alperes a törvényszék előtt, a felperes vádjait tagadta és magát a szomszédok és más okmányok alapján ártat-

lannak kívánta nyilatkoztatni, a felperes ezt tagadta és a vizsgálat alapján a bírónak ítéletet kért, ez esetben a kért eskü a fél értékét elveszti, mint ez a nemeseknél szokás.

A közvélemény szerint, ahány nemes és birtokosnak, az eskü megengedtetik, a királyi vagy foispáni törvényszék előtt, ugyanannyi parasztnak kell megengedni.

Ha a nemes a vizsgálat után az esküt letette, szolgálai és parasztjai is felmentetnek. Ellenben ha pert vesz, szolgálai és parasztjai is elítéltetnek.

28. A vagyontalan parasztnak által a károk, mi módon térítetnek meg?

Ha a teljesen vagyontalan parasztnak elmarasztaltatik, a földesül' köteles a parasztnak az ellenfélnek kiadni, ki azt lő napra bezárathatja, testileg azonban meg nem sértheti, köteles őt ez alatt kenyérral és vízzel tartani.

1. Ha azonban a parasztnak magát ezen idő alatt ki nem szabadíthatja, a felperes szolgálává nem teheti, de ha hitével biztosítja, hogy mindaddig inig adósságait le nem törleszti, munkája vagy koldulása egyharmadát neki adja, köteles elbocsátani.

2. Ha azonban erre a parasztnak megesküdni nem akar, vagy ily módon kötelezvéni magát, ellenfelét megcsalja, a parasztnak elfogathatja, bezárathatja és mindaddig magánál tarthatja, míg ez munkája által kötelezettségét kielégíti.

3. A nemes is, ha vagyonából kötelezettségét nem teljesítheti, a bíróság által a parasztnakra! szóló előbbi szakasz értelmében kötelezettsége teljesítésére kényszeríthető.

4. A nemfizetés esetéről szóló régi törvény, melynél-fogva a határnapot meg nem tartó adóssága kétszeresre emelkedett, jelenleg már érvénytelen.

29. A parasztnak ingatlanai és ingóságai osztályáról.

A parasztek fi- és leánygyermeketi, ha még a leány kiházásitva nincs, egyenlően osztotnak?

Ha azonban a leány az ingatlanból házasttatott ki, tekintetbe kell venni, váljon a birtok apai, vagy anyai-e? Ha igen, a leány egyenlő részt kap, ha azonban a birtok apai, a leányt állásához mérten kiházasthatja, és többet nem örököl, de minden a fiúé lesz, fiú nélküli elhaltéval, apai ági vérrokonaira száll.

Az apa csak felesége kijátszása nélkül végrendelkezheth, mert, a feleség a szerzemények részese, és osztályosa, ennélfogva ha a férj végrendelet nélkül hal meg, a szerzeményt az asszony örökli.

Ha az apa, másodsor meg házastodott, ha az első házastáságbul született fiával, az ingó és ingatlanba megosztot, az asszonynak és gyermekeinek az első fiú vagyonához semmi igénye nincs, és arrul a fiú szabadon rendelkezeth.

30. A végrendelet nélkül elhalt parasztnak vagyona miképen száll a földes urra?

Az örökös nélkül elhaló parasztn ingóságairul szabadon rendelkezeth, az ingatlanokat azonban földesura örökli.

1. A szerzemény két részre osztlik, felét örökli az ur, felét a végrendeleti örökös.

2. A végrendelet nélkül elhalóét egészen az ur örökli.

3. Az ur köteles eltemettetni és adósságait kifizetni.

4. Ha a parasztn kiskorú gyermeket hagy hátra, nem csak vagyonárul rendelkezeth, de 15 esztendő koráig elhaló gyermekének, utóörököst is rendelhet.

5. Ha azonban a gyermek 15-ik évét elérí, vagy meghalja, az utóörökös joga megszűnik, és a birtokrul rendelkezeth.

6. Egyébíránt a parasztnál különböző szokások dívnek.

7. A parasztn azonban birtokát a földesurtól el nem ide-

genítheti, mert a parasztnak egyéb joga a munka áránál nincs, az örök és tulajdonjog a földesuré.

8. A végrendelet vagy eladás által a paraszt másra csak munkája árát és jutalmát, a föld, rét, szőlő, malom méltó becsértékét eladhatta, és másnak hagyhatta, a földesur örökjoga azonban felmaradt, ki midőn akarta, a földet, rétet, malmot közbevásárol, a szőlőt teljes becsáron elvehette.

31. A parasztok a nemesekkel, saját személyükbe nem perelhettek.

A parasztok, uraiknak teljesen alá vannak vetve, ennél fogva a nemesekkel nem perelhetnek.

1. Ha a parasztot a nemes jogtalanul megverte, megsebesítette, erőszakosan megkárosította, és ezért földesura, a sértő nemest beperelte, és ellene ítéletet nyert, a nemes ezenfelül a földesur javára 100 forintra, a paraszt vérdíjába és kártérítésbe elmarasztalandó.

32. A nyilvános gonosztevőket a főispánok és nemesek mi-képen kötelesek megbüntetni.

Azon városok, faluk és nemesek, kik királyi levél által a gonosztevők megbüntetésére felhatalmazva nincsenek, az általuk a birtokaikon elfogott tolvajokat, rablókat, gonosztevőket tartoznak a megyei fő- és alispánok, szolgabíráknak átadni, és azokat az illető bűnös vérdíjának terhe alatt 3 napnál tovább maguknál nem tarthatják.

1. Ha tovább tartják, a fő-, alispánok, szolgabírák által, minden napért 3 márkába marasztaltatnak el.

2. A tetten elfogott gyilkosokat, gyujtogatókat, erőszakos házasságtörőket, a városok, faluk, nemesek a törvények értelmében megbüntethetik.

3. A gonosztevőket el nem bocsáthatják, az elbocsátót a bíró maga javára, a gonosztevő vérdíjában marasztalja el.

4. A különösen kiváltságolt nemesek és birtokosok, a területükön elfogott gonosztevőket, bűnük szerint megbüntethetik, sőt meg is ölhetik, de szabadon nem bocsáthatják, mert különben, vérdíjban marasztaltatnak el.

33. A barmok által okozott károk megtérítéséről.

Ha a tulajdonos a vetések, rétek, kaszálók, makkoserdőből a kárt tevő állatokat behajtja, és a kárt a marha tulajdonosa kifizetni nem akarná, a marhákat csak három napig tarthatja magánál.

1. Három nap múlva köteles a behajtott marhákat, a fő- vagy alispán vagy szolgabírónak átadni.

2. Ha át nem adja, a 3 márka napi birsággal sujtatik, melyből 2 a bíróé, 1 a marha tulajdonosáé.

3. A kár a község bírója és hitesei lelkiismeretes becse után lesz megállapítandó.

5. A paraszt ha falopáson, vagy a fa lehéjazásán találtaik, a vele levő minden tárgyat elveszti, és mint erőszakoskodó vérdíjában marasztatik el.

34. Az ellopott, a seregnél levő lovak és más lopásokra!.

Ha a lopott ló, a seregnél találtaik meg, a ló tulajdonosának nem adatik ki, de a lovat a sereg vezére által választandó küldöttség megbecsüli, és a használónál jóállása mellett, a sereg feloszlásáig meghagyják.

1. A sereg kapitánya vagy vezére, a sereg feloszlása utánra egy napot tűz ki, melyen az ország általa nevezendő rendes bíró vagy fő lovászmester ez ügyben ítéletet hoz.

2- Ha azonban a ló, ökör vagy más állat, a seregen ki-

vül találhatik meg, és az alperes a vételt tanuk által nem tudja igazolni, — a felperesnek esküt kell tenni.

3. Ha a tolvaj azt állítja, hogy vásáron vette, és ezt igazolni nem tudja, felakasztatik.

35. A perek felebbezéséről, e felebbezési iratokéul.

Az egyházi és főispáni törvényszék előtt indított minden perek, az ország rendes bírái elé felebbeztetnek.

1. Az úri bíróság előtt a parasztok ellen indított perek az elégedetlen fél kérelmére, a fő-, alispánok és szolgabírákhoz, ezektől a királyi bíróságokhoz felebbeztetnek.

2. A felebbezőnek az ítélet kiadatik, és köteles a pert a felsőbb bíróságnál bemutatni.

3. Ha ezt elmulasztja, az ítélet a harmadik törvényszéken jogérvényessé válik, az ítéletet a győztes félnek kiadják és a végrehajtást elrendelik, ha a felebbezési eljárást a fél ős nem a bíróság hibázta el.

36. A zsidók keresztények elleni esküje.

Ámbár a zsidókrul nem feladatom szólani, miután a zsidóknak többnemű kiváltságaik vannak, miután azonban a zsidók a keresztények ellen, több esetben esküsznek, esküjüket meg-eralítendőnek vélem.

Az esküvő zsidó napkelet felé állittatik, meztelen lábbal, zsidó köpenyben, zsidó főveggel, kezét a Mózes tábláira teszi: „En, N. zsidó, esküszöm az élő szent mindenható Istenre, ki az eget, földet, tengert és mindent teremtett, hogy azon ügyben, melylyel ezen keresztény vádol, teljesen ártatlan vagyok, és ha bűnös vagyok, a föld, mely Dathant és Abiront elnyelte, nyeljen el, ha bűnös vagyok, szélhűdés és bélpoklosság lepjen meg, mely a Siriai Namánt, Eliseus esdeklésére elhagyta, és Juét Eliseus szolgáját meglepte, és ha vétkes vagyok, nyavalyatörés, vérfo-

lyás és hirtelen gutaütés érjen, és véletlen halál ragadjon el, és vesszek el testestül, lelkestül, vagyonostul, és Ábrahám kebelébe soha se jussak. Es ha vétkes vagyok, Mózesnek a Sinai hegyen nyert törvénye semmisítsen meg, és mindazon írás, mely Mózes öt könyvében van írva, szégyenítsen meg engem. — És ha ezen eskü nem való és igaz, törüljön el adonai és istenségének hatalma.

A hármaskönyv megerősítése.

Mi tehát Magyarországot, és többi országainkat, törvények és statútumokkal békében és hadban kormányozni és uralni kívánva, a fentemlitett egyház és országnagyokat kihallgatva és kérelmüket elfogadva a beterjesztett könyvnek minden fejezetét, czimét és szakaszait, jelen kiváltság levelünket szórni szóra, bármí kisebbítés és nagyítás nélkül azokat tisztetek és igazságosaknak tekintve, miután ezekbe Magyarország és bekeblezett részeinek törvényei, törvényes szokásai, szórni szóra helyesen benfoglaltatnak, mindezeket tehát elfogadjuk, megerősítjük és helybenhagyjuk, mindezeket az ország-, egyháznagyait és örököseit egyenlően kötelező törvényei, szokásai és jogainak mondjuk ki, királyi hatalmunkat megerősítjük, ígérjük, hogy jelen okmányunk erejénél fogva, minden fejezeteit, czimeit, szakaszait megtartjuk és megtartatjuk.

Melynek emléke és örök érvényéül kiadtuk mai nap titkos pecsétünkkel megerősített kiváltság levelünket, Budán, özvegy szent Erzsébet napján, az országgyűlés 33-ik ülésében, magyar királyságunk 25., cseh királyságunk 45. esztendejében. Tamás Cardinal esztergomi, Frangepán György kalocsai érsekek, Arragoniai Este. Jlipolit egri, Erdeödy János zágrábi, Perényi Ferencz nagyváradi, Várdai Ferencz erdélyi, György kancellár pécsi, Beriszló Péter kincstárnok, Horvát, Slavon, Dalmát bán

és veszprémi püspök, Gesztori István győri, Zalkan János váczi, Csahol Ferencz Csanádi, Podmanin István nyitrai, Gutti Ország szerémi, Gibarti Keserű Bosnyák, Egerváry Timon püspökök.

Tekintetes és nagyságos Perényi Péter ország nádora, a kunok grófja, Abauj megye örökös főispánja. Bazini Szentgyörgyi Péter gróf, országbíró, Zápolya János Szepesföldje örökös grófja, erdélyi vajda, a székelyek grófja és főkapitányunk, Béla Barnabás Szörényi vajda, Bátory István temesi gróf és alvidékünk főkapitánya, Ráskay Balázs tárnok, Gergelylaki Buzlai Balázs főajtonállómester, Lendvay Bánfy főpinczemester, Bátory György főlovászmester, Pálóczy László mester, Berzenczei Bornemissza János pozsonyi főispán, és más számos főispánok.

VII.

A hármaskönyvről és magánjogi viszonyainkról.

A hármaskönyv nem új törvény, de érvényes törvényeink, j(g érvényes szokásaink szerves előadása és megvilágítása. Ez igen célszerű és szükséges volt, mert a kard ezen korszakában nemcsak Magyarország, de a világ legműveltebb nemzetei a tudomány és műveltség igen alacsony fokán álltak, — a nemes urak közül is kevesen tudtak olvasni és írni, a jogot az urak is, miután írni és olvasni nem tudtak, csak hallomásból hagyományképen ismerték, legműveltebb volt a papság, a papság azonban a bíróságoknál csak kivételesen alkalmaztatott, az ország főbb bírái, a főispánok tehát a műveletlen nemességből neveztek és választottak, — a bírák különálló szerves testületet nem képeztek, az ország főbb bírái és főispánok magas katonai állást foglaltak el, a legfőbb bíró a nádor, a király látvölléiben az egész országos haderőt vezényletté, az erdélyi vajda és Horváth-Slavon bánok, ezen országrészek főkapitánya volt, a főispánok a megyei haderő szervezése felett örködték és azokat legtöbbszörire vezényelték. Az ország védelme, fontosabb feladat lévén, az egyéni ügyek elintézésénél, a főbírák kinevezésénél tehát főleg a hadi képesség szerepelt, Kinizsit mert kitűnő hadvezér volt, országbíróvá tették, bár sem írni, sem

olvasni, — Báthoryt, mert a leghatalmasabb főurak közé tartozott, és a pórlázadásban harci képességének némi jeleit mutatta, bár reggeltől estéig részeg volt, nádornak választották. Számos régibb törvények nem alkalmaztattak, mindezeknél fogva, míg a törvényeket Verbőczy és társai szervesen egybe nem foglalák, a tudatlan bírák teljesen sötétségben botorkáltak.

A hármaskönyv az értelmi homályt ugyan teljesen nem oszlatta el, a nemes urakat, polgárokat és parasztokat írni, olvasni nem tanította meg, de miután a hármaskönyvben minden jog, minden büntényről szóló törvény és perrendi eljárás különlegesen elő van adva és pedig nem csak a törvény de az indok is, egyrészt a fél, a törvényt az írástudók által magának könnyebben megmagyaráztathatta, más részből a tudatlan bíró, nem szorult kizárólag helyettese előadására, de mások által is az esetekről felvilágosíthatta magát, mi addig míg a törvények egy összekuszált tömkeleget képeztek, a lehetetlenséggel volt határos. A törvényeket rendezni kellett azért is, mert a tudatlan[^]vagy megvesztegetett bírák a törvényt félremagyarázva, a törvénytellen ellenkező ítéleteket hoztak, sok esetben, midőn a törvény hiányzott, önféjükből ítélték, és pedig egyéni fogalmok szerint, ezen ítéletek szokássá váltak, törvényerővel bírtak, ezen visszaéléseket, a hármaskönyv részben megjelelve, a törvénytellen ellenkező szokásokat, — részben határozott kétségtelen elveket alapítva meg, a visszaélést, vagyis a rossz szokásokat eltörölte, az igazságszolgáltatást biztos mederbe terelte. Miután a hármaskönyv az önálló Magyarország utolsó codexe, három századnál tovább a magyar magánjog alapját képezte, a közönség közt időközben egyes tételein sok ferde fogalom támadt, mindezek megszüntetésére, és az akkori helyzet megösmerésére meg kell világítani a hármaskönyvet.

1. Az egyéni jogrul.

Az egyéni szabadságra, a magyar törvényhozás minden időben nagy súlyt helyezett, ennél fogva nem csak a nemzetet képező nemesség és kiváltságos polgárok, de még a szolgáltnak nevezett parasztság egyéni jogaim! is gondoskodott, a nemes el nem fogathatott, felségsértést nem követett el, ha gyilkosság, gyújtogatás, erőszakos házasságtörésben tetten nem érték, ítélet útján azonban büntényeken kívül a hitelezőnek odaítéltetek, ha adóssága, birtokába! ki nem telt, ez esetben a hármasköny 28. 3. szerint, a nemes mint paraszt, ha munkadíjának egyharmadát oda nem adta, a hitelezőnek általadatott és mindaddig a hitelezőnek tartozott dolgozni, míg adósságát le nem törlesztette. Ez fekete folt a magyar törvényhozásban, mert a hitelező kétségkívül követelhetette azt, hogy valósággal kölcsönzött pénze kielégítség, joga kiterjed a munka után szerzett, az élet fenntartásán felül felmaradt szerzeményre, de a pénz a szolgává aljasításra jogot nem ad, mert az adós minden időben csakis vagyonát kötötte le adóssága fedezetére, különösen igazságtalan volt a földbirtokosnál, mert a föld értéke, minden időben bizonytalan és nehézkes volt, a föld rendes viszonyok közt mindig legalább 30% drágábban volt elárúsítható, mint kényszereladások, belzavar idejében, a birtokos fizetési tehetetlenségét a könnyelműség ritkán, de leginkább az uzsorás hitelező telhetetlensége, zaklatása idézte elő, — igazságtalan volt ezen törvény azért is mert nem szabta meg a munkának sem nemét, sem idejét, a nemes urat, a jeles harczost, tehát a hitelező a legaljasabb és legértéktelebb munkára kényszeríthette csak azért, hogy a szerencsétlent beszorítsa, hogy hatalmát éreztesse. Ez időben a legjobban fizetett foglalkozás volt, bátor, ügyes, eszes embernél a hadiszolgálat, jeles hadi tettért uradalmat ajándékozott

kozott a király, a vitéz a legnagyobb hivatalokra emelkedhetett, egy elfogott nagy ur váltságán falukat lehetett venni, — ha tetszett a hitelezőnek, adósát nem bocsájtotta el, de trágyát hordatott, sertést őriztetett, szenet égettetett-a nemes úrral, melyek minden időben piszkos, keveset jövedelmező foglalkozások voltak; ha tehát a lelketlen hatalmával vissza akart élni, a szerencsétlen áldozatot örökös szolgaságban tarthatta.

A méltányosság, a jog a Nagy Lajos által hozott egyenlőség! alaptörvénynyel ellenkezik a II. 68, mely az egy helyes és szegény nemeseket a kishatalmassági esetekben 100 írtig járó büntetés helyett elzáratni rendeli, aszerint, míg a gazdagok 100 írtal, — tehát pénzre büntettek, a szegény a pénznél drágább kincsét, szabadságát veszttette, ez annyival inkább sérelmes volt, mert a büntetés kétharmadát a bíró és nem a sértett fél húzta ki. Mint államhivatalnok, egyaránt köteles volt a szegény mint gazdag ellen bíráskodni, s mert a szegény a bírót meg nem sértette a méltányosság elve szerint. A szegényt csakis az egyharmad erejéig lett volna szabad ellátva.

Az egyéni jog erős biztosítását képezte, a nagyhatalmassági II. 67., mely a nemesi házak megtámadok, a nemesek megverőit, megsebesítőit nagy hatalmassági bűnben marasztotta el, a nagyhalai maskodó birtokát veszttette el, mi valódikig pénzbüntetés volt, mert a birtok közbecsáron a család által visszaváltathatott, a közbecsár pedig Verbőczy szerint is a birtok valódi árának 10-ed részét tette, tekintve azonban az akkori zálog-árakat, sokkal többet tett 10 százaléknál, később pedig, midőn a folytonos háborúk, az idegen uralom, a hadvezérek, idegen zsoldosok rablásai és bel fejetlenség a birtok árát rendkívül leszállították; a megállapított közönséges becs a birtoknak fele árát is képezte.

Az egyéni jogot nagyban biztosították: a hűtlenség! és felségsértési perekben az országgyűlés bíraskodása, a magánügyekben a királyi bíróságokhoz az országgyűlés általi bírák választása, a királyi tanács és főispánok felelőssége általában nem volt Európának egy állama sem, hol a gazdagok papiroson és valóságban annyira biztosítva lettek volna, mint Magyarországon, a szegényekről már kisebb mértékben gondoskodott a törvény, de ezeknek is helyzete az önuralom korában kedvező volt, — egyesek kétségkívül eltiportalak, a tömeggel azonban kíméllettel bántak, mert a szegényebbek számosan is tagjai voltak a törvényhozásnak, ennél fogva kímélte a király kímélték az oligarchák, mert a politikai hatalom mellőzhetlen tényezői lévén, nélkülük a királyság, az oligarchia, és erélyes király alatt, az oligarchia a királyság ellen, nem bírta volna magát fentartani.

A polgároknak más egyéni szabadságuk kevésbé volt biztosítva, mert a városi polgár idézés és ítélet nélkül is elzáratható, a király és oligarchia önkénye ellen azonban védelmeztek önhatósági jogaik. A polgárok felett saját választott felelős bírái k ítélték. A polgárok védője egyenlő volt a nemesekével, a nemesek tehát a polgárok felett kitűnő fölényrel, csakis a szabadságon! védelem által bírták a polgárok elfogathatóságát is, azonban sok helyütt korlátozták a királyi különleges kiváltságok, melyek különbözők voltak.

A zsidókat az országban csak túrték ugyan, a zsidót, a nemzet uzsoráskodása, egykori csalásaiért megvetett helyzetük azonban nem volt szolgálai, a zsidót verés, sebesítés, gyilkosság, elzárás, rablás, lopás ellen az ország törvényei a parasztokkal egyenlően biztosították, a hármaskönyvnek egyetlen cikke nincs, mely a zsidó elleni büntetést megkülönböztette volna a

többi büntényektül, már pedig ha a zsidóruul különbözőleg rendelkezik a törvény, vagy különböző törvényes szokás dívott volna, Verbóczy a hármás könyvben, bár a zsidókat nem szerette, — megemlítette volna, ellenben voltak különös kiváltságaik, melyek a zsidót a parasztok felé emelték. IV-ik Béla király a zsidók nagy barátja, a zsidóknak adott kiváltsági levele 8-ik pontjában, az egymással veszekedő és verekedő zsidókat, a város-bírák hatósága alól kiveszi, és egyenesen a királyi személynök bírósága alá helyezi. Zsigmond király, ki a zsidók kincsesházát, gyakori szorultságában ismételve igénybe vette, a személynöki bíróságot eltörölte és a bíraskodást a zsidók saját bíráikra ruházta, — miután Zsigmond a zsidó-bíráknak, a király általi kinevezését nem jelzi, a zsidók bíráikat maguk választották. IV. Béla 10. A zsidót gyilkos keresztény méltóan büntetessék, vagyona a király részére elkoboztatik és méltó büntetés alatt a keresztényekre alkalmazott büntetés halált jelent, — a birtok-elkobzás általánosan később eltöröltetett, megszűnt, tehát a zsidók gyilkosai ellenében is. 19. A titkos zsidógyilkossággal vádolt egyén párbaj által tartozik ártatlanságát igazolni. 20. A zsidót megtámadó keresztény, kezével lakói. 21. Zsidót beszállásolásunkkal nem terhelünk. 27. A zálog, ha ovatolás nélkül 1 évig és a határidőn túl a zsidónak hagyatik, a zálog a zsidó tulajdona lesz. Zsigmond kiváltsága szerint, ha a kamatok a kötelezvényben ki nem köttettek, fizetendő hetenkint két dénár, vagyis egész évre 10 perczent. Béla 1. Költsön-birtok és más ügyekben a keresztény tanúskodása csak akkor érvényes, ha zsidó tanú által is támogatatik. 6. Ha a zsidó megesküszik, hogy a nála lévő zálogos tárgy lopott. A keresztyén zálogba adó, a zálog-összeget tartozik a zsidónak, a zálogos tárgy kiadása nélkül visszafizetni. 7. Ha a zsidó meg-

esküszik, hogy tőle a zálogba adott tárgyat elrabolták, ellopták vagy megégett, a zálogbaadó a zálogos tárgyat vissza nem követelheti. — Mindezek rendkívüli kiváltságok voltak, a fosztogatásnak a törvények segélyével tág tért nyitottak. A zsidókat, a polgárokkal egy rangba emelték. Az urat, polgárt, parasztot, a zsidó zsákmányaiul dobták.

A parasztokat a tudatlan közvélemény a legújabb korig rabszolgáknak, tárgyaknak, uraik vak eszközeinek tartotta, és szabadabb létüket Mária Terézia királynéiul származtatja. A parasztok kétségkívül szolgák, és pedig bizonyos határokig uraiktól nagyon is szorosan függő szolgák, de rabszolgák nem voltak, mert rabszolga az, ki minden tekintetben urától függ, kinek vagyona, keresménye, élete, szabadsága felett feltétlenül ura rendelkezik, ki urának önkénye ellen felsőbb hatósághoz nem folyamodhat. A magyar paraszt nem volt ezen helyzetben, mert a parasztot ura nem ölthette meg, mert a magyar törvény szerint az úr nem bírt gyilkos kiváltsággal, — úri gyilkos bűnéért törvény szerint kivétel nélkül megbüntettetek, az ur ítélt ugyan a jobbágyak pereiben első sorban, de ha Ítéletet hozni nem akart, megintetett, ha a paraszt ítéletével meg nem elégedett, az ítélet a per minősége szerint a III. rész, 25. §. szerint az egyháziak, vagy a szolgabírák vagy főispánok elé ílebbezhettek. — A gyermekes jobbágy vagyonát gyermekei örökölték; — szerzeményérül a jobbágy szabadon rendelkezett, sőt azt el is adhatta, a földesur azonban közbeesáron magához válthatta, nem volt tehát rabszolga, de nem is volt szabad. Kétségkívül a jobbágy élete tényleg nem volt teljesen biztos, mert a hatalom minden időben erősebb a jognál, ez azonban nem a törvényben, de a viszonyokban, az emberi természetben rejlett. Egy Zápolya, Báthory, Ujlaky előtt a paraszt élete

nádszál volt, mert míg a szegény paraszt Özvegye, testvére, gyermeke Budára érhetett, addig a gögös főúr számos csatlósaival az egész családot kiirhatta, — eltűnván a vádló, megszűnt a bűn, hacsak egy másik főúr az ügyet saját érdekében irigység vagy gyűlöletből fel nem karolta. A szegénynek minden időben sovány volt szerencséje, az igazság Istenasszonyát vaknak festik, az volt és az mais, — párbaj-gyilkosságért ma a büntető-törvény 5 esztendővel bünteti, de mert divat, az újságok előre trombitálják, a bírák a párbajokat vagy nem, vagy nevetséges gyengén büntetik.

A birtok-jogtul. A birtok ez időben a nemeseknél sajátlag nem a tényleges birtokost, de a családjogi tulajdona volt, mert a férfiágot illető birtokoknál fin, az apát osztályra kényszerithette. A birtokos birtokát csak rendkívüli esetben fejeváltóság, fogságbeli váltság esetében adhatta el, más esetben azonban csakis a közbeesnek megfelelő áron, s ezen áron a gyermekek rokonok magokhoz válthatták, ezen közbecs Verbóczy szerint a valódi értéknek tizedrészét tette tényleg, tehát a tulajdonos csak a tizedrésznek volt birtokosa, mert ha a birtokosnak 100 frt értéke van, de azt csak 10 írtért adhatja el, csak a 10 frtnak valóságos ura, míg a 90 írtónak jogi tulajdonosai azok, kik 100 frtos birtokot 10 írtért megvehetik. A család tehát volt a valódi birtokos, a birtokos pedig csak hasznélvező; az elzálogosítás is hasonló nehézséggel járt. A birtokjog ezen szabályozása a már jogi fogalmak és a valódi tulajdoni elvekkkel teljesen ellenkezik, mert sajátlag a tulajdonjog az állag is hasznélvétfeletti szabad rendelkezésből állt, már pedig az, ki a birtokot csakis korlátolt áron adhatja el, az a birtoktul nem rendelkezik, ily birtok-hitel tárgyát is csak bizonyos mértékig az eladhatási árig képezi, az ily módon meg-

szorított birtokos tehát hitellel nem bírva, ha csapások, gazdasági vagy más szerencsétlenségek sújtják, idegen erők segélyét vagy épen nem, vagy csakis korlátoltan vehetvén igénybe, magán nem segíthet.

Az egyéni birtoklást kizáró vagy túlságosan mérséklő családi birtokjog ellenkezik a természeti jogokkal is, mert hol a család fenntartása a fő egyedüli cél, ott az örökségből egészben vagy legalább nagy részben kizárandók, a leányok, kik idegen családokba menve férjhez, a család tagjai lenni tényleg megszűnnek. — Ez a legnagyobb igaztalanság, mert ők ugyanazon hús és vérből származnak, mint fivéreik, az alkatkülömbőség maga alapos jogfölnyit nem ad. A nő épen oly elmebeli, sőt sokszor testi tehetségekkel van megáldva, mint a férfi. — A férfiak örökösödését a régiek azzal védték: a birtok honvédelmi kötelességgel van összekötve az asszony ezen kötelesség teljesítésére képtelen, — a gyakorlatban nem áll, mert a férfi harczképessége kezdődik 19 éves korában, a leány régi időben férjhez ment 16—19 éves koráig, — az asszony természetesen maga nem harczképes, de midőn fivére ezen időt elérte, már ő férjhez ment, a honvédelembe tehát helyettesíti férje, — valódi-lag tehát a birtok utáni védelmi kötelességet a nőbirtokos épen úgy teljesítheti, mint a férfi, sőt voltak esetek, midőn a nő férje nélkül sem ijedt meg az ágyudörgéstől. Zrínyi Ilona, Magyarország legszebb asszonya Munkácsvárát egy évig védte férje nélkül, és a szabadság zászlóját lengette még akkor is, midőn ez már a férfiak kezéből kihullt, e lelkes nőnek több esze és bátorsága volt, mint apja és testvéreinek.

Nemzetgazdasági tekintetben a családi birtoklás minden idő- és országban hátráltatta az országok anyagi kifejlődését, vagyonosodását. Az állam értékének 5 főtenyezője van: a föld-

birtok, a gazdasági szerelvények, a pénztőke, az ipar, a kézi-munka tőke. A földbirtok valódi értékkel csakis azon államban bír, hol a birtok illően fel van szerelve, ennél fogva a birtok sokat jövedelmez, mert a föld értékét első sorban mindég azon tiszta jövedelem határozza meg, melyet a földbirtok ad, mert a birtok nem szenvedély, de életfenntartási, kényelmi, fényűzés! alap, ha tehát kevés a jövedelem, a birtok értéke is *gyenge*, mert pénztét a tőkepenzes keveset jövedelmező tárgyakba, midőn azt más tulajdonba jobban értékesítheti, — nem helyezi el. A birtok értékére döntően foly be a vétel szabadsága, mert minden annyit ér, amennyit érte adnak, ha birtokot mindenki vásárolhat, több a versenyző, ellenben ha a birtokvételre csak a rokonok jogosultak és az idegen vevőt bármikor bizonyos csekély meghatározott ár mellett a birtokéul kidobhatják, az idegen vevő csak olcsó áron a kiváltságolt rokon csak a törvény által megállapított áron vásárol, ez esetben tehát a birtok áron nem emelkedik, s ha az egyesek birtoka csekély értékkel bír, miután az ország értéke az egyesek összértékébe áll, az ország maga is szegény. A gazdasági szerelvények kettős értékkel bírnak, először eladási belértékkel, másodsor azzal, melyet a föld jövedelme növelése és ezáltal a birtok értéke gyarapítására gyakorolnak, — a gazdasági szerelvénye a birtok értékének legalább 30 százalékát képezték, ezen tőke csakis három módon állítható elő, szigorú takarékoság, a birtok részbeni eladása, vagy hitel által. Az első sok időt kíván, mert a jövedelmet gyakran hiánynyá változtatják, az elemi csapások, a rász időjárás, a külföldi és belzavarok, — ezek évekre hátralökik a birtokost és sokszor a kizárólagos takarékoság általi gazdasági javítást lehetlenné teszik. Ezen érték-növelés még kedvező viszonyok közt is lassan halad, mert a család fenntartása közép-

és kis-birtoknál a bevétel nagy részét igénybe veszi. A felszerelésre tehát igen kevés marad, szegény ország gazdaggal ilyen módon soha sem versenyezhet. A birtok-eladás és hitel általi felszerelés csak akkor sikeres, ha a birtok illő áron eladható, mert ha az a törvény rendelkezései folytán csak elpocsékolható, az eladó a részből keveset vévén be, megtartott birtokát fel nem szerelheti, a hitel nem segíthet, ha a birtok értéktelen és a hitelező a birtokot semmiképen sem szerezheti meg, mert a hitelező csakis a törvény szabályainak megfelelő arányban, tehát valódiul igen keveset kölcsönözhet. A XVI. században a gazdasági szerelvények főleg mar bábul, ha mi e korban a föld jövedelme legdúsabb tényezőit képezték, az ország jól el volt látva, de az ország nem birt, már ekkor sem a keresetnek megfelelő készpénzzel, ez azonban a kűlháboruk következtében tetemesen megfogyott, és a birtok kötöttsége által fennálló birtok értéktelensége, ezen időben hatott különösen károsan a magyar földbirtokra. A pénztőke gombamódra nem terem, de növekszik és gazdasági termények szaporítása, az iparcikkek előállítás és értékesítése által; a pénztőke szaporodását is megakadályozta az ősiség, mert az elősorolt okoknál fogva, a termények és állatok nem szaporodhatván, a pénz, mely az értékes forgalmi fogyasztási cikkek képviselője és közvetítője, nem szaporodhatott, valósággal oly kevés volt, hogy Ulászló és Lajos alatt az ország uradalmait csakis nevetséges olcsó árakon lehetett elzalogosítani. Lajos alatt a végvárat sem bírták puskaporral felszerelni, és nem tudtak fegyveres zsoldosokat szerezni. Kétségkívűl a kormány az oligarchák az idegen pénztőzsérek és magyar társaik, mindkét Jagellót rengetegűl csalták, ha azonban az országban sok lett volna a pénz, többen is versenyeznek a hasznos üzletekért? s habár drágán helyez-

tők volna el tőkéjüket, legalább mérsékelt hasznot a magyar kincstárnak is adtak volna. — A kereskedelemre, a gyár-, a munka-iparra, különösen földművelő országban döntő befolyást gyakorol a földbirtokosok helyzete, a földbirtok anyagi jólléte, mint a kereskedelem az ipar minden nemének két főkélléke a pénz és fogyasztó; miután a termelvények forgatása pénzt és vevőt igényel, — a pénz alapját földművelő országban, mint már elébb megvilágítottam, a föld termékei képezik, mennél több az eladó árucikk, a kereskedő annál többet nyer, ha a tőke megszorodik, a növekedett tőke feleslegét a kereskedő iparvállalatokba helyezi el, ha a forgalom élénk, nagyobb a verseny, a kereskedő a gyakori forgalom mellett többet adhat a terményért, mert ha gyenge forgalom mellett a kereskedő 10 írton négyszeri forgatással 2 firtot nyer, ha ennek ellenébe pénzét 8-szor megforgatja, ez esetben már fele nyereséggel is megelégedhet, mert ha az első esetben egyszerre 50 krt, a másodikba csak 25 krt nyer is, nyeresemény! mérlege egyenlő. A kereskedelmi tárgy elárúsításához azonban, nemcsak kereskedői pénztőke, de főleg fogyasztó, vagyis vevő kívántatik, földművelő országban a fő az alap-vagyon, a földbirtokos kezében van, ha a földbirtokos gazdag, „többet, értékesebbet vesz, áldoz kényelmére, fényüzési cikkekre, míg ellenben ha szegény, szükségletét korlátozza, csak is a nélkülözhetlent vásárolja meg. A gazdagabb divatot csinál, e divat kihat a polgári osztályra is, a legtakarékosabb polgár is félve a közönség gunyjátul, divatba], a kényelmet megízelve, erszényét megoldja, azon tárgyakra, melyeket eddig megvetett, magát a kéziipart követve és közvetlen földművelő országban főleg a birtokos táplálja, mert ha gazdaságát terjedtebben kezeli, több munkást, több cselédet tart, ezáltal a kézimunkások egy részét igénybe véve, kevesedik az

ipar munkaereje, keresettebbé, ennélfogva drágábbá válik. Midőn tehát az ősi birtokrendszer, a birtok értékét és jövedelmezését meggátolta, az ország közvagyonosodását is megakadályozta.

Az ősiség (mint azt nevezni szoktuk) tehát igazságtalan, méltánytalan, nemzetgazdászatiilag az országra káros volt, politikailag azonban az ősiség mentette meg és tartotta fel Magyarországot. — A magyar nemzet, midőn Magyarországot meghódította, alig tett 1 milliót. A diadalmas hadjárat elfogott idegen szolgálkkal együtt, a magyar faj, minden időben nem csak türelmes, de előzékeny volt, az idegen faj szokásai, nyelve és vallásai iránt, sőt őket birtokaik használatában is meghagyta, a magyar soha nem volt szapora, a hadakozás terheit a magyar viselte, a számos rablóhadjáratokban sok magyar elesett, a békében pihenő idegen fajok azonban, részint mert a hadjáratokban fejenként részt nem vettek, részint mert különösen a slávok a természettől nagy szaporasággal voltak megáldva, sokkal jobban megszorodtak mint a magyarok, úgy hogy már a kényuralom megalkotója István alatt is az idegen lakosság a magyarnál számosabb volt, István győzelmét idegen, főleg német kalandorok segítségével vívta ki, az idegenek cultusát hitelvül állította fel, maga már idegeneket nagy szabadalmakkal telepített az országba, — politikáját utódai hűségesen követték, az idegenek bálványozása, valóságos politikai örültséggé vált. A tatárdulás főleg a magyarokat pusztította, mert a magyarok nagyrészt a sík, erdőtlen alföldön laktak, ennélfogva a kegyetlen vad csordák elől nem tudtak menekülni, míg a hegyek közt lakó tótok és oláhok erdők közé rejtőzködtek, — a tatárdulás is tehát az idegen fajok számát, túlsúlyát nevelte. — Az árpádházi királyokat István idegen hagyománya elbűvölte, nem gondoltak tehát a magyarosítással, az Árpádház

kihalta után 200 évig, idegenek ültek a magyar trónon, kik egyszersmind Lengyel- vagy Csehország királyai Ausztria fejedelmei voltak, ezek közt igazán magyar, bármely magyarnál magyarabb, az olasz francia apa, a lengyel anya fia Nagy Lajos, a legnagyobb király és a könnyelmű Zsigmond volt, Mátyás a genialis hadvezér, a telivér magyar, az idegeneket már nagyban pártolta, idegen koronák után kapkodott, székhelyét idegen földre helyezte, az idegen királyok alatt tehát István idegen politikája mégjubbán megerősödött, különben is a régi korban a nemesség volt minden, a nép nem számított, a nemességben a magyar szellem megvolt, az idegenekből lett nemesek és főurak, a nemzet nyelvét, szokásait elsajátították, a szabadvárosok, különösen a németek igazán magyarul éreztek és gondolkodtak, a kevély magyar főurak azt hitték, hogy kardjaikkal a roskadozó égboltozatot is felbirják tartani, feleslegesnek tartották az idegen fajok magyarosítását, álmokban sem gondoltak arra, hogy a dicső magyar nemzetnek nem csak alkotmányát, függetlenségét, de még nyelvét is ostromolni fogják, mit nem hittek, a mohácsi vészes bukás után csakhamar bekövetkezett és az ostrom szakadatlanul 336 esztendeig tartott. Az idegen fajú szolgák egy részébe a magyar nemzet, az önállás iránti lelkesedés meghűlt, a városok az idegen uralom, az önkény vasvesszője alatt elpuhultak, sőt egyrészök nyíltan az ellenség táborába vonult. Ezen óriási küzdelemben 320 évig a magyar nemzetet a magyar nemesség tartotta fel, a nemzet önérzetét és nemzetiséget fentartotta pedig, mert az ősiségi törvények által vértézve, a nemesség közé idegen nem ékelhette be magát, — a birtok forgott a nemes családok tagjai között, de a családbul soha sem ment ki, az idegen bitorlás, a rablók ragadozó körmei ellen védte a nehézkes perrend, a kedvező ősiségi törvény, a családokat a haza-

szeretőien felül összefűzték a vérség kötelékei, a szabadságszeretet az ellenállás szívósságát fokozták a családi hagyományok, a családok tekintélyét fentartotta a népnél a birtok tekintélye, a nép ragaszkodott uraikhoz, kiknek ős apái a nép őseit flurul lira vezérelték, támogatták, ínségben segélyezték. Kétségkívül a hazafiság, a kényuralom elleni dacz, nem a sárga pergamentekből származik, az azonban tény, hogy az embert a múlt hagyományai lelkesítik, a dacz, elszántság sok tekintetben szokás, és kinek ősei csontjai a csatamezőn, a vérpadon porlottak el, sokkal kevésbé fél a haláltól, mint az, ki első ízben száll szembe a halállal, — mert a sújtott család ivadékát a jogtalanságérti boszu is vezérli, a boszu érzelme pedig az embernél erős tényező — a tengerek hullámaival küzdő tengerész ivadék nem fél annyira a vihariul, mert a tengert, mely apját, nagyapját elseperte, ősi sírboltnak tekinti, míg a szokatlan szárazföldit, a tenger kisszerű hullámozása is tengeri betegségbe ejti. Az ősiségi törvények, a családi uralom, mik ma a jelenkori viszonyok között, nern alkalmazhatók, a múltban meggátolták ugyan Magyarország anyagi fejlődését, de közvetve megmentették az állam függetlenségét és magyarságát.

A birtokjog más volt a polgárok és parasztnál mint a nemességnél. A polgár, hol különleges ősi városi határozatok nem gátolták, szabadon rendelkezett vagyonaíruul, bár sokhelyt csak városiaknak adhatta el, városban a nemesek is a házvételi jogból ki voltak zárva. A polgároknál a birtok forgalmát könnyítette a rövidebb elévülési idő, mi csakis 12 évre terjed. — A pőrét könnyítette az, hogy a kevésszámú polgárságnak illetőségük szerint két külön felebbviteli bírójok volt, a személynek és tárnok, ezek a pereket, a városokban az ősiségi akadályok csak ki-

vételesen divatozván, sokkal gyorsabban elintézhették, mint a nemesek túlterhelt, aránylag igen csekély számú bírái.

A paraszt birtokjogát a téves közvélemény kétségbe vonta ez azonban nem áll, mert a paraszt nem bír ugyan az ingatlanokban feltétlen birtokjoggal, mivel sajátlag ugyan a nemes bírt, de voltak feltételes birtokjogai ugyanis.

1. A földesur a parasztiul birtokát kénye szerint nem vehette el, csak közbecsen, a szőlőket pedig teljes örökbecsértékben, tehát az úrbéri földek, rétnek közbecse, a szőlőnek egész becsértéke erejéig feltétlen tulajdonosa volt.

2. Szerzeményeit az ur el nem vehette, tehát már ezeknek korlátlan ura volt, ezekről szabadon is rendelkezett, az ingatlannal ha végrendeleti örökösök még 15. évüket el nem érték, 15 éves korukig utóörökösöket is rendelhetett. — A birtokot ugyan magszakadás esetében a földesur örökölte, ez azonban a tulajdonjogot nem támadta meg különösen, mert a nemesek sem rendelkezettek magszakadás esetére, de birtokaik a törvény által kijelelt örökös, a királyra szálltak. Az európai vad erőszak ezen korában a paraszt nem könnyen szerezhette vissza a földesur által elorzott vagyonát, egy paraszt a hatalmas Zápolya és társaival szemben, csak is nyomorult féreg volt, soká tartott a panaszos útja Budáig, soká kellett a törvény ajtaján zörgetni, kétségkívül a hatalmas nagyurak ellen nem csak a szegény paraszt, de a szegény nemes is igazságot ritkán nyert. — Az igazságszolgáltatás sántaságát azonban nem a törvény hiánya és homálya, de az emberek örök természete, a viszonyok okozták, a hatalom minden időben rendkívüli fölényvel bírt, a bíró is esendő ember, az önérdek minden korban uralkodott és uralkodik ma is, ma a vaskora nemesek sásfészkei romban hevernek, a családi hatalom helyét a pénz hatalom foglalta el, a törvény

előtti egyenlőség az alkotmány sarkpontját képezi, a bíró, az ügyvéd felelős, véleményét mindenki szabadon kinyilatkoztathatja, a kormány felelős, a hatalmi viszonyok azonban nem változtak, ma is gazdag ellen a szegények, tudatlanok alig 1 százaléka győz, pedig a bírák közt alig található megvesztegethető egyén, de az igazság és törvény a győzelemre nem elegendő, be is kell azt bizonyítani, — mert a bíró nem meggyőződése, de a bizonyítékok, a perbeszéd után ítél, az ügyvéd tehát fő tényező, az ügyvédek közt sok a salak, — az ügyvédet drágán kell fizetni, a védelmi és a perdíjak magasak — a gazdag kikeresi az ügyvédek javát, a szegénynek marad a seprűje, — 50 forintos kereset bele kerül 100 forintba, a szegényember tehát sokszor türelmesen hallgat, mert az előleget sem képes előteremteni, legtöbbször pervesztés lesz, mert ügyvéde tudatlanság, hanyagságból rosszul védi, sőt néha az ellenfélnek el is adja, a nyílt csalásért ugyan megbüntetik az ügyvédet, de a legostobábbnak is azonban van annyi esze, hogy nem trombita szóval árulja el felét, de hiányosan és hibásan védi, ezért pedig nem büntetik, — mindez megmarad addig, míg az emberiség erkölce egészen át nem alakul, mit csak a rajongók és hülyék hisznek, nagyban és általában, tekintve a viszonyokat, az valószínűleg soha sem fog bekövetkezni.

Az örökösödési végrendelet apai hatalom, a gyámság és osztályról. Az örökösödési törvénynek igazságtalan volt a parasztok örökösödését szabályozó azon pontja, mely a nővérek utódait, ha azok kiházásítottak a gyermektelen fiuk után kizárta, és az örökösödést az apa fitestvérei és fiutódaira ruházta, mert a nővér utódai közelebb állottak a fivérhez mint az apai rokonok, — ezek férjei és utódai épen úgy teljesíthették a köteles úri munkát, mint az apa testvére és utódai, igazságtalan volt en-

nek kifolyása is, mely a parasztok magszakadása esetében az örökséget a földes urra szállította. Igaztalan volt az 1. 44. mely az osztatlan testvérek közt, az ősi vagyonban csak azon esetben enged osztályrészt, ha az egyik szerző testvére saját érdemei által szerzett vagyont közrebocsátja, mért ennek megszerzésében testvéreik nem működtek közre, ki valamely tárgy megnyeréséért nem fárad, az abbul miután az ily szerzeménynek alapja a személyes cselekmény, nem követelhet, ellenben a szerző testvér apjának épen oly fia volt, mint a nem szerző, származásánál fogva tehát őt, testvéreivel jogosan egyenlő rész illette. Az apai hatalom szabatosan és méltányosan van meghatározva. — A végrendekezéstről szóló 1. 57. törvény hiányos, mert a végrendeletek külkellékeit nem határozza meg, a közhitelességű helyek, az ország bírái előtt csak egészséges végrendelező tehetett végrendeletet, az emberek nagy része pedig betegségben és pedig többnyire halálos betegségben rendelkezik épen azért a végrendekezést oly feltételekhez kell kötni, mely részben a végrendekezést könnyítse, részben a csalást, erőszakot lehetlenné tegye, mert a beteg könnyen félrevezethető, és gyengeségénél fogva az ármány, csalás felfedezésére képtelen. A gyámságrul szóló törvény hiányos, mert az árva vagyont teljesen nem biztosítja, mert az 1. 123. 124. 5. a hűtlen gyámot ugyan bectelenséggel sújtja és a kár kétszeres megtérítését elrendeli a gyám azonban az árva 24 éves koráig vagy gyámság megszűntéig, számolni nem tartozott, a gyámot a király mozdíthatta el. A gyám tehát az árva 24 éves koráig az árva jövedelmeit elfecsérelhette, a számoltatás sok nehézséggel járt, mert a kezelés módját a törvény nem határozta meg, a rokonok, a a fő- és alispánok az ellenőrzéssel nem bíztak meg, — a gyám vagyonát gyermekére ruházhatta, a jövedelmet elkölthette,

a gyámságba! származó követelés elsőséggel nem bírt; ha a vagyon nagy volt, a szabadon kezelő gyámot nehéz volt megszámloltatni, mert a gyám az árva jövedelmeiből hatalmas úrrá lett, — az árva ugyan már 12 éves korául kezdve vádolhatta, beperelhetette, ez azonban papiros-biztosíték volt, mert a 12 éves, még minden korszakban gondolkozni nem tudó gyermek, a gyám rendelkezése alatt áll, a gyám a király alatt volt vádolható, a gyámjaiul függő gyermek vagy ifjú nem könnyen juthatott a királyhoz, gyermek, sőt ifjú nehezen szerezhett bizonyítékot. A flu 18 éves korában szabadon rendelkezett ingóságaim!, aranya és ezüstjéről, a csalárd gyám az ifjút körülhálózva, vele igényeiről könnyen lemondathatott. Hátrányos volt az árvára a király bíraskodása és feltétlen gyámnevezési joga is, mert a gyámelmozdítás kizárólag a király elé tartozván, a király egyrészt az ügyek halmaza miatt rögtön nem rendelkezhetett, másrészt a királyi kinevezéshez semmi minősítvény nem lévén kötve. Ha az árvái vagyon tekintélyes volt, a király udvaronczi állal elámitva, a legbecsületesebb gyámot elmozdíthatta és helyébe teljesen idegent nevezhetett, — ezen bajok, midőn a magyar király Becsben székelt, megfokozódtak, a magyar árvák vagyona lelketlen idegen rablókezerekre bízattak, — az árva és rokonai teljesen kijátszattak.

Czólszerutlen törvény volt az árvák törvényes korát szabályozó 1. rész. 111., mely a fiuknak 12 éves korukban a perindítást és ügyvéd-vallást, 16 éves korukban a zálogba-adást, 18 éves korukban mindennemű ingóságaikruli rendelkezést megengedte, mert a 12 éves minden államban valóságos tehetetlen gyermek, a 16 és 18 éves, kivéven az igen korán kifejtett kitűnőségeket, sem a teljes ítéletképesség, sem szilárdsággal nem bír, könnyen elámítható. A XVI. században pedig a gyer-

mek és ifjonez még fejletlenebb volt, mert semmi nemű rendszeres tanításban nem részesült, olvasni és írni is kevesen, a ravaszok és gonoszok tehát tudatlanságát kiaknázták.

Az adás-vételről. A birtok-eladásnak három neme dívott: az örök eladás, a zálog és csere. A tulajdonos nemes, eladhatta, elzálogosíthatta birtokait, de csak a törvény korlátái között áron nem valódi, de csak a birtok közbecsértékén, mert az 1-ső 60 szerint a gyermekek vérszerinti megintés után, vagy ha a megintés elmaradt, rövid per utján, a rokonok a közbecs lefizetése mellett magokhoz válthatták, alig vállalkozhatott tehát oly vevő, ki a közbecsárnál, a birtokért többet adott volna annyival inkább nem, mert ha e megintés megtörtént is, az örökösök később is visszaválthatták az eladási vagy örökbecsáron, az idegen tehát birtokában soha sem volt biztos, ennél fogva igazi értékét sohasem adhatta meg. A zálog helyzete még kényesebb volt, mert ezt a család tagjai bármikor közbecsáron magokhoz vehették, a közbecsár pedig Verbőczy szerint az örökbecsárnak csak 10-ed részét tette, ez ugyancsak várak, nagyobb birtokoknál áll, mert a szabad és makkos-erdők csak 3 ekéig becsültettek, a felesleg számításba nem jött, legtöbb értéket képviseltek a gyümölcsösök, halastavak, malmok és halászatok. — Legerősebb birtokczim volt a csere, mert ezt ha csak a családság be nem bizonyított, meg nem lehetett támadni, ennél fogva az óvatosak minden eladási vagy zálogba igyekeztek bekeverni, — a csalárd csere bebizonyítása sok nehézséggel járt, mert a jó és rossz föld egyenlő közbecsértékkel bírt, ha tehát az örökösöket ki akarták játszani. Kont István dregeli vevőnek 100 hold jó földért elcserélt száz hold rosszat az érték-különbözetet tanuk nélkül Kontnak kifizette, az elcserélt piszefalvat közbecsértékü áron külön vételi szerződésben

megvette, és Kontnak kifizette, a cserét nem lehetett megtámadni, mert mindkét birtok kiterjedésre egyenlő volt, a törvény pedig a jó és rossz közt különbséget nem tett, — a törvény előtt tehát a csalást bebizonyítani nem lehetett.

A perrendről.

A tanukról. A tanuk a magyar perrendben nagyba szerepeltek, nagyhatalmassági esetekben nemcsak a tett helyén lakó, a cselekménynél jelenlevőket, de a távoli magyar nemeseket is be kellett idézni, a meg nem jelenő nemes 64 frttal volt büntetendő, ez részben nevetséges volt, részben rendkívül meghosszabbította a pereket, nevetséges, mert a távollévő nem lévén szemtanú, valósággal a hármaskönyv szerint sem tanúskodhatott, rendkívül meghosszabbította, mert ha sokan jelentek meg, kihallgatások hetekig eltartott, ha a bírónak tetszett, a nagyszámú tanuk kihallgatásába emberileg az idő miatt akadályozva lévén, mindeuiknek külön napot tűzött ki, ezután újjólag behívták a távollevőket, több száz, néha ezer ember tanuvalloinásaiból, ha a bíró akarta, lett egy szekér perirat. A tanuk sokasága nemcsak a hatalmassági esetek gyors lefolyását lehetlenné tette, de a többi pereket is rendkívül meghosszabbította, mert ezen perek a különben is kevés számú országos bírák és helyetteseik idejét igénybe vévén, a többi perek gyors legombolyítását megakadályozta. — Nemes ellen általában csak nemes alkalmaztatott. Némely kivételes esetek kivételével: a tanuk majdnem minden keresetnél alkalmaztatott.

Eskübizonyíték. Az esküre az ősi törvény nagy súlyt fektetett, megengedettett ez a feleknek a nagyhatalmassági és egyéb esetekben, adóssági perekben, a hamisan esküvő polgári ügyekben 200 frtig marasztaltatok el, és ezenfelül a hitsze-

gésért is büntetődött ez eskü a feleknek, csak más bizonyítékok hiányában, engedtetett meg és bírt nyomatúkkal.

Bírói vizsgálat tartatott, ha a perbeszédék a bírót fel nem világosították határpörökben.

Idézés. A felek írásilag idéztettek a polgári perek minden nemeiben, és azon bűnvádi ügyekben, midőn az eljárás nem elfogatással kezdődött. Az idézés, kinek jobbága nem volt, lakásán, kinek jobbága volt, a jobbágnak kézbesítettett, — ez sok visszaélésre szolgáltatott alkalmat, ha a jobbággy elfelejtette vagy az ellenfél által megvesztegettetett, az ártatlan fél saját hibája nélkül pervesztes lett. Az idézést a nádor embere, a káptalanok és konventek által kézbesítették.

Megintés. A perbe-fogást, birtok-váltságok, eladások, zálogváltások, özvegyi, nőhozományi, nászajándék! ügyekben megintés előzte meg. A megintést, az idézést eszközölő hivatalos személyek eszközölték.

A bírói ítéletekről: A bíró Ítélt a perbeszédék, az előmutatott iratok és okmányok a tanuk vallomásaiba!, - az Árpád-korban a bírák felelősek voltak, ez azonban Verbőczy korában már nem dívott, mert Verbőczy nem említi csak a főispánok voltak némileg felelősek, — a királynak azonban annyiban felelősek voltak, amennyiben a király a nádor kivételével minden bírót elbocsájthatott. — Az egyének elleni felelősség-hiány a felekre igen hátrányos volt, mert egyrészt a bíró nem lévén kötelezve az ítélethozatal idejére, a pereket kénye szerint húzhatta, másrészt, ha igazságtalan ítéletet hozott a fél, kárpótlást nem szerezhetett, a felelősség-hiány a bírákat kény-urak, zsarolók, megvesztegethetőkké tette. A bírák gyengesége a perek hosszú tartamát nagyban elősegítette, e tekin-

letben azonban Magyarország kivételt nem képezett, mert a perek mindenütt hosszasak, a bírák megvehetőek voltak.

A végrehajtásra!. A bíró az ítéletet kihirdetés után azonnal végrehajthatta, ha az eltélt jelen volt, azonnal elzárathatta vagy ha az vagyonesztésről szólt, a birtokát lefoglalhatta.

Perorvoslatok felebbezésekrül. A per a parasztok és polgárok perei kivételével a királyi bíróságnál folytak és pedig csakis egy bíróság ítelt, a vesztes fél csak bűnvádi ügyekben, foglalásoknál folyamodhatott kegyelemért, élhetett azonban a vesztes fél ügyvéd-visszahívás, perújítás és egyszeri ellenállással. Ügyvédi visszahívással a fél csak a per folyama alatt élhetett, ez alkalommal új okmányokat mutathatott elő, az ügyvéd és saját helytelen nyilatkozatait visszavonhatta. — Egyszeri ellenállással élhetett a végrehajtáskor, az ellenállás azonban csak akkor volt törvényes, ha a fél vagy ügyvéde elháríthatlan akadály miatt meg nem jelenhetett, ügyvéde rosszul védelmezte, új okmányokat mutathatott fel, az ügyvédvisszahívathatott ellenállási perben is, a második ellenállás már hűtlenség! esetnek tekintetett. A végrehajtás után a peresztett fél a király engedélyével új pert indíthatott. Az új per azonban csak tévedés és hiány alapján lett volna engedélyezhető, ezen jogi óvadékokkal azonban ez időben már nem sokat gondoltak, elmentáltak törvényes ok nélkül és pedig kétszer is, a hatalmasoknak és ügyeseknek a király perújítást engedett minden indok nélkül. A parasztok uraik ítéletét felebbeztek az alispánok és szolgabírákhoz, a polgárok, a városok illetőségük szerint a személynek vagy tárnokhoz.

Beiktatás alkalmaztatott nemcsak a királyi adományok, de a vételek, sőt zálogba-adásoknál is,

A bírságok és pénzbüntetésekről. A bírságok, vagyis a perdíjak, a pénzbüntetések nagyban szerepeltek a polgári, mint bűnvádi perekben, a bírság egészben, a pénzbüntetés, két harmadrészben a bírságok, egészben a per bírójának fizettetik, ka az alperes a perdíjat önként le nem fizette, megintetett és már ez kettőzve számíttatott, ha intésre sem fizetett, végrehajtás utján már négyszeresen vétetett meg. Rövid perekben fizetett egy törvényszakért három forintot, ha meg nem jelent, G firtot. ha végrehajtás utján hajtatott be, 24 frtot, első sorban tehát a bíró érdeke azt követelte, hogy a perek mennél többet tárgyaltsanak. A fejkétség büntetése nemesnél 200, ország vagy egyháznagynál 400 forint volt, a fejkétségbul Vada, kishatalmasságoknál fele illette a bírót, — hűtlenség! nagy hatalmasági esetekben a birtok közbecsértékének Vada. A pénz, tekintve a marhaárakat, 20-szorta nagyobb értékkel többet ért mint ma, vagyis 24 forint perdíj a maihoz arányitva 480 forintot tett, — 200 forint fejkétség 4000 forintot kishatalmassági büntetés 2000 forintot tett, tehát a bíró egy esetért fejkétségban húzott 2700, kishatalmassági 1000 forintot, ezenkívül a bírságokat, — a bíró érdeke tehát azt követelte, hogy minden vádlottat bűnösnek találjon, — a hűtlenségnek nevezett nagyhalaimassági esetekben még nagyobb volt érdeke, mert itt a vérdíjakon felül még az elitét fél közbecsü értékének Vad részét kapta, — miután egy ily per mindenkit, ha meg nem buktatott, mindenesetre megrendített, birtok foglalásoknál a foglaló a birtok jövedelmét húzta, miután a pénz ritka és drága volt, a foglalónak vesztegetni kellett a bírót folytonosan, mert tőle függött a per rövid vagy hosszas lefolyása, — a bíró a pert húzhatta állása veszélyeztetése nélkül, mert a törvény nem szabta meg a per lefolyása idejét

de nem is szabhatta meg, mert a bíró kevés, a per sok volt, kétségkívül, ha a bíró röviden elbánik a foglalóval, a foglaltat röviden visszaadhatta és a fogláló birtokába léphetett volna, ha becsületes ember, — ez azonban nem volt oly könnyű mint látszik, mert a fogláló 100 eset közül 99-be hatalmas ember volt, mert a gyengét a károsított, per nélkül is kikergette volna, ha tehát a bíró röviden elbánik vele, először is ellentáll, — másodszor perújítást kér, mit a király hatalmas embernek mindig engedélyezett, tehát a bíró ur a nagy jutalomhoz csak évek múlva juthatott, míg ha megvesztegette magát, évekig szüretelt, csak a szegény felperes koplalt. — A vesztegetés diadalát elősegítette az is, hogy az ország főbírait, a műveltebb ítélő mestereik vezették, elég volt tehát ezek megvétele is, ezek büntetésekből nem részesültek, ennél fogva a gazokkal könnyen kiegyezhettek és a nádort országbíró, vajdát, bánt, tévútra vezethették.

Általában maga az elv helytelen volt, mert ha két ember perlekedik, abbul a bíró hasznót nem húzhat, mert ötöt Péter alperes nem sértette meg, tehát ő Péteriül kártérítést nem követelhet, mert ez csakis a megkárosítottat illeti, — helytelen, mert csak érdektelen bíró ítélhet igazságosan, ezen törvény pedig a bírót érdekelt féllé tette, — helytelen a kárt rendkívül haladó büntetés azért is, mert ha a büntetés a már különben is gonoszt teljes bukással fenyegeti, ez saját életérdekében kénytelen a csalás, vesztegetés minden nemét elkövetni. Bűnvádi esetekben a testi büntetésnek pénzzel! megváltása a legnagyobb igaztalanság, mert a bűn mindig egyenlő, akár herceg, akár koldus követi is el, ennél fogva egyenlő megtorlást érdemel, sőt a gazdag, a hatalmas, rabló, tolvaj, csaló nagyúr, nagyobb büntetést érdemel mint a nyomorult pór, mert a nagyúr

tisztább légkörben él, a becsület iskolájában növekszik, a bűnt tehát öntudatosan, hetykeség, szenvedély, telhetetlenségből követi el, inig a szegény, gyakran a jónak öntudatával sem bír, a nyomortul elvadulva, az éhségtől hajtva, a vétket csak ki hágásnak tartja. — A büntetésnek pénzzel megváltása tehát, minden időben, kárhozatos, semmivel sem menthető bűn kiváltáság volt, — melylyel vértézve a gazdag gonosztevő, gögösen fenhordta fejét, míg a szegényé porba hullt.

A perek terhét emelte az ügyvédek zsarolása, ezt ugyan Verbőczy különlegesen nem említi, így szakasz azonban elrendeli, hogy az ügyvédvállás visszavonható, ha az ügyvéd magának a féltül 200 forintot vagy többet kötött is ki, úgy látszik tehát, hogy ily kötés nem volt ritkaság, ma 200 forint semmi, ez időben azonban vagyont képviselt, nem csoda ha a bírság az ügyvédi díjak, a bírói osztalék, sok családot tönkre tett.

Bűnvádi eljárás.

A bűnügyekről törvényeink igen röviden rendelkeztek, — Verbőczy nem látta czélszerűnek a bűnügyek rendezését, és a törvények magyarázatát, mint a polgári ügyekben, az ezekről szóló rendelkezések tehát csakis elszórva találtnak a hármaskönyvben. — A büntetésnek 4 neme dívott, halál-, pénz-büntetés, a király és bíró kegyelméből fogság, halál és birtok elkobzás együttesen.

Halál és birtokkobzás sújtotta: 1. a király ellen hűtlenséget, ezeknek a király megkegyelmezhetett, a királyi kegyelem az elítéltnak visszaadta életét és vagyonát, volt azonban a hűtlenségnek egy neme, a hazaárulás, melyben, Ulászló törvénye szerint, kegyelmet nem adhatott és a nádor a büntetést a király ellenére is köteles volt végrehajtani, úgylátszik Verbőczy ezen érvényes törvényt szándékosan mellőzte,

2. Halál és birtokkobzással büntettek a nemesek gyilkosai a nemesi házak támadói, a nemesek jogtalan letartói, a nemesi birtokok elfoglalói. Ezeket a háláltál csakis kettős kegyelem menthette fel, a királyé és felperesé, — ha a király kegyelmet nem adott, az elitéit lefejeztetett, valamint akkor is, ha a felperes a kegyelmet megtagadta. II. 42., 43.. 57. ha az elitéit fogoly volt. — Az elitéit ezen bűnökben összes vagyonát elvesztette, ezt azonban örökösei közbecsáron visszaválthatták, ha azonban a király megkegyelmezett, a kegyelem a kétharmad visszaváltását is elengedte, csak a felperesi harmadrészt kötelezhetett visszaváltani, ha azonban a bűnöst, a nádor ítélte el, a király az elítéltet a nádornak járó kétharmadrész váltáságától nem menthette fel, vagyis ez esetben összes birtokát kénytelen volt kiváltani.

2. A pénzbüntetés második nemét képezte a fejeváltáság. Az ország bárói és egyháznagyok fejüket 400, a nemesek 200 forintra váltották meg, azonban már tisztán pénzbüntetés volt, bár a fizetni nem tudók birtokát a bíró elfoglalta, az elmarasztalt azonban elzárható nem volt.

3. A hamis esküvő 200 forintra és fogsággal büntettetett a fogságbüntetést azonban a hármaskönyv különlegesen nem említi.

4. A kishatalmasság, rangkülönbség nélkül 100 forintra büntettetett, ez alá tartozott minden bűntény, a már elősorolt nagy hatalmassági és király elleni hűtlenségi eseten kívül.

5. Rágalmi büntetés némely esetben 200 forint.

6. Nyelváltáság 100 forint, a király és bírák elé nyújtott hamis panaszok, és az egyént becstelentető szavak és beszédért.

7. A parasztot megverő, megsebesítő, megkárosító idegen

nemes 100 forintba, a kár és a paraszt vérdíjába marasztaltatott el.

8. A királyi városok vérdíja egyenlő a nemesekével.

A parasztok és polgárok bűntényei a nagy- és kishatalmassági eseteken kívül fogsággal büntetett.

A büntető eljárásban általában minden logica hiányzott, igazságtalan, méltánytalan eljárás volt, — igazságtalan volt az együttes halál- és pénzbüntetés, mert a jószágelkobzás sajátlag pénzbüntetés volt; mert a büntetésnek főleg 3 feladata van, elégtétel az elkövetett bűnért, a törvénysértés megbüntetése, a büntetés általi hatás a közönségre, a büntetés azonban a bűnösökön kívül mást nem sújthat, az embernek általában legdrágább kincse az élet. — ha tehát a bűnösnek életét vettük, ez reá a lehető legnagyobb büntetés, de a közönségre is legijesztőbb példa volt, — A birtokelkobzás illetőleg a birtokválság nem a kivégzettet sújtotta, mert a halott már birtokát nem élvezte, de sújtotta főleg gyermekeit, kiket gyakran a birtokválság koldussá tett, — méltánytalan és igazságtalan volt azért is, mert a sértettnek ezen büntetésnek csak harmadát, némely esetben felét adták, míg legtöbbször kétharmad esetleg felével a bírót jutalmazták, kit az elitét sem meg nem sértett, sem illegnem károsított, kit az állam fizetett, ki a nagy perbirságokból úri jövedelmet húzott.

Igazságtalanul és tulszigoruan büntette a törvény halállal és birtokválsággal a nemesek megverőit, megsebesítőit, a nemesi házak megtámadóit, — kétségkívül a háztámadó a rablóval majdnem egyenlő, embertelenség a verés, a seb nagy fájdalmat okoz, ezt tehát meg kell torlani, a megtorlás azonban a sértésnél nagyobb nem lehet, mer ez már boszuállás. A túlságos büntetés a bűnöket nem kevesbíti, mert az érdemén felül

üldözöttet az emberek vértanúnak tekintik, és mindenki pártolja. Czélszerűtlen volt azért is, mert a nemesek megverése és megölésének büntetése egyenlő lévén, az elvetemedett, a gyűlölettől elvakított, ha lehetett már azért is megölte, mert a büntetés azonos volt. Embertelen, az igazságszolgáltatás eszméjével ellenkezett azon törvény, mely az elitét élete feletti rendelkezést még királyi kegyelem esetében is a sértett félnek adta, mert ember embertársa élete felett jogosan nem rendelkezhet, — a sértett fél mindig el van fogúivá, ennélfogva higgadtan nem bíraskodhat ellensége felett, helytelen volt azért is, mert ez az elitét teljes kipusztítására vezetett, a nyertes fél ha tetszett, nem elégedett meg a közbecsessel, de elkívánta a rettegőtői fele, sőt egész vagyonát, a fogoly szabadulásáért mindenét feláldozta.

Az embertelen törvény a nemesek egyenlőségét megszüntette, az oligarchia kezébe túlságos hatalmat adott, — a büntetések végrehajtását rendkívül megnehezítette. — A hatalmasok, ismerve a törvény súlyát, szegényebb nemestársuk életét, vagyonát, házi tűzhelyeket nem maguk támadták meg, de megtámadtatták várnagyaik, kapitányaik, tisztartóik által, — ez időben a várurak a tollat nem igen forgatták, az ilyenmű megbízásokat tehát írásban nem adhatták ki, de ösmerve a büntetést, nem is tárogató mellett rendelkeztek, az ur bűnrészességét tehát alig lehetett bizonyítani, annyival inkább nem, mert a parasztok, szolgák bizonyítékát uraik ellen csak kivételes esetekben fogadták el, az eszközt a bűntény után ura elküldte a harmadik megyébe, hol halála napjáig ura uradalmán úri kényelemben lappangott. A szegényebb is megtehetette volna ezt, a gazdag ellen, csakhogy a szegénynek nem volt sem várnagya, sem tisztartója, sem katonája, tehát már ő neki nyíltan kellett készülni, magának kellett a czinkosokat gyűjteni, ennélfogva

bűnét nem tagadhatta, a hatalom összemorzsolta a szegényt, míg a gazdagnak a menekvés ajtaját nyitva hagyta, ezen szigorú törvények csak akkor csiklandozták a bűnösöket, midőn a nagyurak ölelkeztek, mert a várakat már személyesen kellett ostromolni, — ezek azonban már ritkábban fordultak elő, a pénz és ármány itt is segített. — A törvény tulszigora a végrehajtást rendkívül megnehezítette, mert nagy lévén a büntetés, a bírák elaltatására a hatalmasok az erszényt megoldották, az ítéletek, a vesztegetések a politikai befolyás következtében hosszas vajúdással születtek meg, a törvénytelen ségek divattá váltak, a büntelenség az embereket felbízta, a törvényt sértés általánossá válva, a bírák döcögve mozogtak, a szigorú törvény bohózzattá vált. Ezen vaskorban azonban így volt az Európában mindenütt, sőt az erőszakoskodások a szomszéd németországban sokkal inkább szerepeltek, mint nálunk, meg V. Károly császár is rendes hadjáratot vitt a rabló lovagok ellen, a bűnvádi eljárás tehát igazságtalan és czélszerűtlen volt, és hogy az erőszaknak a jog elleni folytonos küzdelmében, az ország rabló fészekké nem alakult, ez a magyar faj jogérzete, a boszúállástul ment lelkülete méltányos és szívélyes jellemének tulajdonítható.

A birtokjogi törvények szervezesebbek és czélszerűbbek voltak, — a perek hosszasága nem a törvényekben rejlett, mert ha a perrendet szigorúan végrehajtják, minden pert be lehetett volna három év alatt fejezni, ma 370 esztendővel öregebbek vagyunk, az értelmiség hasonlíthatatlanul fejlődött, és a per mégis eltart, ügyesen kezelve három évig, pedig az ősiség megszűnt. Kétségkívül talán egy per sem fejeztetett be Verböczy korában a kiszabott idő alatt, és minek három év alatt be kellett volna fejeztetni, eltartott néha 100 évig vagy tovább is, de eltartott

mert a megvesztegetett bírák pihentették, — ez azonban nem a szabatos törvény, de a bekövetkezett országos zavarok, a bírói felelősség hiánya, a bírák rendkívül csekély száma okozta, az egész országnak nem volt annyi rendes bírása, mint ma a legkisebb megyének, ha ma csak annyi bíró volna mint hajdan, ma is eltartana 100 esztendeig: mert mindennek lehet parancsolni, de az időnek nem, — ennél fogva kevés bíró sokat soha sem végezhet, midőn tehát a törvénykezést megbíráljuk, mérlegelni kell a viszonyokat, és ha ezeket ellenszenv nélkül tekintjük, a homályos múltat kedvezőbbnek fogjuk látni.

A hármaskönyv tartalma.

I. RÉSZ.

1. A hármaskönyv felosztásáról. 2. Az egyháziak és világiak egyenlő szabadságáról. 3. A nemesség eredetéről. 4. A nemesség hadi tettek és más jeles cselekmények általi szerzése és birtokadományokkali megerősítéséről. 5. A szerzeményrűli rendelkezésről. 6. Birtok nélküli nemesség. 7. A nemes apa és nemtelen anya gyermekéről. 8. A fiúsításról. 9. A nemesség fő kiváltságairól. 10. A király nemesi örökösödéséről. 11. A pápa kinevezési jogáról. 12. Az egyháznagyok ügyei és függéséről. 13. A királyi adományok és nemeiről. 14. A hűtlenségről. 15. A tolvajok, rablók vagyonáról. 16. A halálos és hűtlenség! ítélet közti különbség. 17. A férfi-és leányág örökösödéséről. 18. A hadi szolgálat által szerzett birtokról. 19. Pénzeli szerzeményről. 20. A királyi kegyelem utáni örökségről. 21. A vegyes adomány szerzeményről. 22. Mit értünk a magszaka-

dás alatt. 23. A királyi jog meddig tart, és mennyi idő alatt évül el. 24. Mi a királyi, mi a birtokjog. 25. A jogtalan felkérők büntetéséről. 26. A magszakadás cziméni felkérők nem büntetteinek. 27. Peres birtokok megszakadás czimén fel nem kérhetők. 28. A fiági birtokot a nők a fiág kihalása esetén sem öröklik. 29. A magszakadás eseteibeni eljárás. 32. Az adományos 1 év alatt köteles magát a birtokba bevezettetni. 33. A beiktató záradékos, beiktatás érvénye. 34. A birtokba bevezetés szükségéről. 35. A királyi beleegyezés érvényeiül. 36. Az ujadományról. 37. Mi az ujadomány. 38. A vértagadás eredete. 39. Mi a valódi vértagadás. 40. 41. Testvérek közti osztály fiági birtokba. 42. Az ősi irományok őrzési helyéről. 43. Az irományok őrzőjénél] kivételek. 44. A külön szerzemény megtarthatásáról. 45. Az osztályos eljárásról. 46. A mellékes örökösödésről, 48. A férj és nő közös örökösödéséről. 49. A fogadott testvérről hűtlenség esetében. 50. A fiusítottak örökösödéséről. 51. Az apa és fin közti osztály és apai hatalomról. 52. Az apa törvényeskoru fiát osztályra miképen kötelezheti. 53. 4. A fin osztályt mikor követelhet. 55. Az örült fin gyámságáról. 56. Az apai hatalom megszűntéről. 57. A végrendelkezésről. 58. Az ősi vagyon el nem idegenítéséről. 59. Mi a tehervállalat. 60. Az eladásnál! törvényes megintésről. 61. Az eladott birtoknak a testvérek általi visszaszerzése módjáról. 62. A visszavonhatlan eladásokról. 63. A beiktatás mely örökbevallásoknál szükséges. 64. Mi a királyi jóváhagyás. 65. Mely eladáshoz szükséges a királyi jóváhagyás. 66. Mi a szerződés, beiktatást mikor igényel. 67. A birtoklás czimeiről. 68. Az erőszakos visszafoglalásról. 69. A nil juris záradékéul. 70. A cseréről. 71. A család cseréiül. 72. A csere megsemmisíthetéséről. 73. A cserébe a leányok örökölnek-e. 74. A szavatosságról. 75. A törvényes

perlekedők. 76. A szavatosságrul. 78. Az elévülésről. 79. 80. Az elévülésnek mikor nincs helye. 81. A zálogra!. 82. A zálogbirtok kiváltásáru. 83. A birtok a közönséges becsáron felül nem zálogosítható. 84. A határok és határjárásra!. 86. A határjárás! okmányok érvényéről. 87. A vizek által elszakított földekről. 88. 89. 90. Mi a leánynegyed. 91. A leányokru. 93. Hitbér menyajándék. 94. Kik az ország bárói. 95. 96. 7. A hitbérrel. 98. Az özvegyi öröklésről. 99. Az özvegy és gyermekek a testvérek közti osztályra!. 100. A menyajándékru. 101. A ménesről. 102. A férj szerzemény! jogáru. 103. A hitbér elzálogosításáru. 104. 5. A hitbér kifizetéséről hűtlenség vagy büntény esetében. 106. 7. 8. A vérrokonok közti vérfertőztetésről. 109. A hitbér elengedéséről. 110. A házastársak közti vagyon átruházásra!. 111. A gyermekek törvényes idejéről. 112. Az önállás és hármás gyámságra]. 116. A közösjogu birtoknál! gyámságrul. 117. A gyámok sorrendjéről. 119. 120. A törvényes és végrendeleti gyámság köti elsőségéről. 121. A rokonnak a gyámságbuli kizárása. 122. A gyámságtól i felmentésről. 123. A hű kezelés és gyámru. 124. 5. A gyám vád alá helyezése és el mozdításával. 126. A gyámi képviselőtről. 127. A gyámok megvizsgálásáru. 128. A visszahívás hatályáru. 129. 130. Az árvák és vagyonuk ellen indított perekről. 131. Az árvák meg nem jelenés! jogáru. 132. A gyermeket nagy hatalmasság! perbe fogó büntetése. 133. Az ingók és ingatlanok becsléséről. 134. A becslésnek miért és mi módoni alkalmazásáru.

II. RÉSZ.

1 — 3. Kik jogosultak törvény és határozat hozatalra. 4. Ki nevezetik populus, ki népnek. 5. Kit köteleznek a törvé-

nyék és határozatok. 6. A szokás érvénye honnan származik. 7. Mi és hánynemű a kiváltság. 8. A törvényt a kiváltság és viszont megsemmisíti-e? 9. A kiváltság kettős eredete. 10. A kiváltság a jogokat kétképen sérti. 11. Törvénytelen kiváltságok. 12. A kiváltságok érvénytelensége. 13. A peesétekrül. 14. Mely királyok kiváltságai érvényesek. 15. A hiteles másolatokra!. 16. A záradékkal kezdődő okmányokra!. 17. A hamis okmányoknál mire kell a bírónak figyelni. 18. Az idézésiül. 19. Az idézés módjárul. 20. A személyes idézés prohibítáruul. 21. A káptalanok és konventek végrehajtási bizonyítványáról. 21. A királyi ember és ügyvéd együttes eljárásának büntetése 22. A halottat és gyermeket beidéző büntetése. 24. A zálog és dotalitiumbani m< gintésekrül. 25. 26. Az idézés főkéllékeirül. 27. A közönséges idézés kéllékei. 28. A tanúkihallgatás módja, a meg nem jelenők büntetésérül. 29. A nemesek és tanuk neveinek a jelentésben! megnevezéséiül. 30. A hamis esküvők, ludasok megbüntetéséiül. 32. Az eskü megbírálásáruul. 33. A nemesi esküről parasztek ellenében. 34. Az irományok tárgyában teendő esküről. 36. A becstelenítő nemtelenséggel vádoló nyilatkozatokrul. 37. Az eskü kötelezettségnek a fiurai átszállása. 38. Az eskü hány alperest ment fel. 39. A király fejvesztésre nem büntethető, esküre és irományai felmutatására nem kötelezhető. 40. Az ország és egyháznagyok esküjéről. 41. Bírői szemle. 42. Az ítéletek különböző nemei és végrehajtásokra!. 43. A halálos ítélet és fejjátság közti különbségiül. 44. Az egyháziak ellen hozandó halálos Ítéletiül, 45. A kár és adósságoknak az egyháziak által teendő fizetési módjaiéul. 46. A káptalanok és konventek egyetemleges elítéltetése módjárul. 47. Az (gyes káptalanbeli mibül fizet. 48. Az egyháziak tisztjei kárpótlásáról. 49. Az osztatlan egyháziak fizetésérül. 50. Az

újonnan kinevezett egyháziak kiváltságáru. 51. Az egyháziak elődeikért el nem íté. 52. A birtokperék és egyházi bíróságokra!. 53. Az egyháziak tisztjei hatáskörérül. 54. Az aurniai perjelről. 55. A főbenjáró ítélet végrehajtásáru. 56. A birtoknak a bíró kezébuli kiváltásáru. 57. A királyi kegyelem hatálya. 58. Az elitét letartóztatásáru. 59. Mikor fogadtatik el mentség. 60. A fl- és leánygyermekek vagyona elkülönítésérül végrehajtáskor. 61. A perközben elhalt fiú vagy apa birtokai megbecslésérül. 62. Az ítélet után született gyermekek örökségérül. 63. Az apa halála után született gyermek kiválthatja-e az apai birtokot. 64. Mi történik ha az apa gyermekével közösen íté. 65. A királyi törvényszék ítéletei kiterjednek-e Slavon és Erdélyre. 66. A hűtlenség! peritéletrül. 67. A kisebb hatalmassági esetek- és ítéletekrül. 68. A kishatalinasságban el-fogathatja eseteirül. 69. A törvényszék sértése és a sértés díjárul. 70. 1. A rágalmazásra! és büntetésérül. 72. Nyelvváltáság és büntetése. 73. Kepulsio ellenállásru (repulsio). 74. A bottali ellenállásru. 75. A hűtlenség! ítélet hozataláru. 76. A perben nem álló ellentállhat-e. 77. A perújítás sorrendje és az ellenállásru. 78. A pert e] nem vesztő perújítást kérhet-e? 79. Az ügyvédvisszahívás és módjárul. 80. Az ügyvéd mi módon és mily teherrel vonható vissza. 81. Az ügyvédvisszahívás módjárul. 82. A per leszállithatásáru. 83. A perleszállítás módjárul ítélet előtt és után. 84. Az ingerensekrül. 85. Ha a felperes az ítéletet leteszi, a peravatkozó folytathatja-e? 86. A perbirságok mi módon fizetendők.

III. RÉSZ.

1. A nemesek, megyék hozhatnak-e szabályokat? 3. Slavonia és Erdély jogos szokásaira!. 4. Az erdélyi szittyák vagy is

székelyekről. 5. Mi a vérdíj (homagium.) 6. A megyei törvényszékekről! felebbezés, ügyvéd visszahívásra]. 7. A főispánhoz visszaküldendő ügyekről. 8. A szabadvárosokról. 9. A királyi városok polgárai vérdíjáról. 10. A városi ügyek tárnoki felebbezéséről. 11. Polgári ügyekben a perújítás eszközléséről. 12. Az idegen tanúról. 13. Az örökbevallásokról. 14. A polgároknál] birtokba lépésről. 15. A polgárok közti elévülésről. 16. A birtok birlalásábani belépés. 17. A polgárok adósságaira). 18. A nemesek területén bíró polgárookra!. 19. A királyi városok birtokügyekbeni illetékes bírságairól. 20. A polgárok a közgönosztevőket hogy büntetik. 21. Az önvédelmi emberölésről. 22. Az önvédelem értelme. 23. Fenyegetésért szabad-e a sértés? 24. Szabad-e a segélyezés. 25. A jobbágyok állapota és törvényeiről. 26. A jobbágyi bíróságokra!. 27. A jobbágyok és cselédeknek az eskü miképen engedtetik meg. 28. A vagyontalan parasztok kártérítéséiül. 29. A parasztok ingói és ingatlanai osztályáról. 30. A földesur a paraszt után miképen örököl. 31. A paraszt nemessel személyében nem perelhet. 32. A nyilvános gonosztevők megbüntetéséről. 33. A barmok által okozott károk megtérítéséről. 34. A seregnél lévő lopott lovakra!. 35. A perek felebbezéséről. 36. A zsidó esküről. 37. A hármaskönyv megerősítéséről.

VIII.

Korona-vásár, pártalakulások 526—539-ig.

A mohácsi csatában Lajos király elesvén, a trón megüresedett, az ország fő nélkül maradt, az 1485. törvény szerint a kormányt a mohácsi csatából éppen menekült nádornak kellett volna kezeibe venni, és a királyválasztó gyűlést kitűzni, a korhely rabló tehetetlen Báthory István nádor, Babocsai várába szaladt, Solimánnak kivonulása után, ki félve a még meglevő seregektől, Budavárát nem merte megtartani, a nádor az ország végvára, Pozsonyban Mária özvegy királyné szoknyája mellé bujt a fejtelenség tehát teljes mértékben kifejlődött.

Már a mohácsi csata előtt két elvi párt volt, a magyar függetlenségi párt, mely a Hunyadiak fénykorátul elbűvölve, az Ulászló tehetetlenségébe az idegenek királyságát megutálva, bizva a magyar állam hatalma és életképességébe, magyart akart királynak választani, — ezzel szembe állt az osztrák-magyar párt, mely az osztrák házzal Ulászló által kötött, az ország által érvénytelennek nyilatkoztatott szerződést helyeselte, Magyarországot a török hódítástul csakis a Habsburg-ház hatalma által vélte megvédhetni, több egyéni jutalmat várt a hatalmas Habsburgoktól, mint a hatalmas vajdáiul, a soraibul emelkedő magyart királyt lenézte, az idegen királyok alatt a rablást, foglalásokat biztosabbnak tartotta.

A magyar párthoz tartozott a főpapság, mert a római pápa ez időben Károly császár ellen harczolt. Mária özvegy királynő a reformatióhoz hajlott, — a Lajos udvara által mellőzött vagy megsértett főurak, a Zápolyák rokonai, a közép és szegény nemesség, kiket a Hunyadiak fényes tettei elbűvöltek, kik büszkék voltak Magyarországra, kiket nagy számok miatt megvenni nem lehetett, kik a Jagellók alatti fejtelenséget megutálták, a magyar király alatt remélték a rend helyreállítását. Az osztrák párthoz tartoztak a Lajos király udvarának maradványai, — a gazdag Bátorj nádor és rokonsága, a főurak nagy része, kik a Habsburg-ház palástja alatt, a Jagellók alatti büntelon rablást szabadon folytathatni vélték, kik Zápolyát megvetették, szavazatokért Ferdinánd és Károlyiul magasabb bért reményltek.

A magyar pártnak jelöltje. Zápolya János 72 var és uradalom ura. Erdély vajdája. Az osztráknak Ferdinánd Ausztria, Stiria, Carintia, Krajna, Tirol ura, Csehország, Szilézia, Morva jövendőbeli királya, V. Károly Spanyol király és német császár Európa leghatalmasabb fejedelmének testvére volt. A két versenytárs jelleme sokban egyezett, — Ferdinánd és Zápolya egyenlően gyávák és félénk urak voltak, vágytak a korona után, de becses személyeket a csatában soha sem kockáztatták, mindkettő SZÍVÓS fondorló a diplomácia segítségével igyekezett uralmát fenntartani, csatáikat vezéreik által vivatták, a nyert előnyt egyik sem tudta felhasználni, a vereség egyiket sem csüggesztette el, pártot mindkettő vesztegetés által igyekezett szerezni, mindkettő sajátjával fukarkodott, ellenben az ország vagyonát, méltóságait pazarul szórta; mindkettő megígérte, hogy az országot sajátjából megvédi, alkotmányát fenntartja. Esküjét mindkettő csúfosan megszegte.

Ila az országban erkölcsi erő van, a válság soká nem tart-
hatok volna, — hazánk szerencsétlenségére azonban, az akkori
nemzedék a legnyomorultabbak közé tartozott. Mátyás hadjá-
rataiban vezérei sok kincset szereztek, a pihenő főurak, a hosz-
szas béke, Mátyás ajándékai, a rablások elnézése által nagy
hatalomra emelkedtek, megalakult egy hatalmas oligarchia. . .
Ulászló, a bárgyú, tehetetlen hustömeg, csak gazdag ajándékok
által lett király, a hülyéiül a hatalmasok az ország jövedel-
meit elorozták, ezen emberek a házát hiúságok gazdagodások
eszközének tartották, a haza védelmére fukarok voltak, a hosz-
szas béke alatt elpuhultak, — a pánczél a dőzsölő várurakat
szorította, kizárólag a király által akarták a hazát megvédeni
A nemes urak kétségkívül önzéstelenül szerették a hazát, mert
a konczokat az érdemes főurak elvették előlük. Verböczy, a
szószátyár lángszavaira felbuzdultak a hazáért és szomorú sor-
sán el is keseredtek, de a hosszas béke az ő harczy hevüket
is lelohasztotta és Zápolyától azt követelték, hogy sajátjába 1
szerezze meg a koronát és védje meg a hazát.

A király-választás tehát, miután ezen nemzedék, sem ön-
érezet, sem hazafi szeretettel nem birt, aljas lélek-vásárrá sü-
lyedt, a főbb nemtelen tényezők szavazatokat pénz, méltóság hi-
vatalokért eladták, a megvettek átcsaptak a többet Ígérőkhöz.
A válság tehát soká tartott. Zápolyának a sors eleinte kedve-
zett, Ferdinánd a mohácsi csata alatt Insbruckban időzött, a
francia-olasz hadjárat Ferdinánd tevékenységét is igénybe vette,
mindkét testvér pénzforrásait és hitelét kiapasztotta, üres zseb-
bel lépett tehát a porondra. — Figyelmét mindenekelőtt Cseh-
országra kellett irányozni, mert itt ugyan nem volt verseny-
társa, de Csehország királyait választotta, ha nem siet, a len-
gyel Jagellókba a korona-vágy feltámadhatott volna. A csehek

23. októberben választották meg, a csehügek épen oly zavarosan kezeltettek, mint a magyarok. Csehországba meg kellett venni a főket, október végéig tehát a magyar ügyekkel lényegesen nem foglalkozhatott. Az eszes Mária királyné mozgott ugyan, Pozsonybul 25. novemberre Komáromba tűzte ki az országgyűlést, ezen összehívás azonban törvénytelen volt, mert jogosan az országgyűlést, csakis a nádor híhatta össze, a nádor ugyan csatolt a királyné meghívójához egy magár, meghívót, ez azonban az eljárást nem törvényesítette, mert a fő és valódi meghívót a nádornak, az ajánlót, édesgetőt az özvegy királynénak kellett volna kiállítani.

Zápolya 14. októberre Tokajba országos tanácskozníányt hitt össze. A tanácskozmány a királyválasztásra 10. novemberre Fehérvárra országgyűlést tűzött ki. Zápolya előmgesen már sokakat megnyert a megüresedett zászlósúri méltóságok, püspökségek, az elesettek birtokai Ígérte által, Perényi Péternek, kinek hatalmában volt a korona, megígérte az erdélyi vajdaságot, a mohácsi csatában fin nélkül elhalt Pálóczy sárospataki várát és uradalmát, — Frangepán Kristófnak az ország főkapitányságát, a horvát bányságot, a gazdag vranai perjelség jövedelmét és Corvin János herczeg horvátországi uracalmait, Várdai egri püspöknek az esztergomi érsekséget, Erdődy pécsi- nek az egri, Czibak Imrének a váradi, Sulyok Györgynek a pécsi, Homonnainak a győri, Serván Jánosnak a Csanádi püspökségeket, Homonnay Ferencznek a tárnokságot, Jornallyay Jakabnak a kincstartóságot, Pöstyéni Gergelynek a főudvarmesterséget, Ország Imrének a főkomornokságot, Bátori Endre, Bánfy János, Ráskay Gáspár, Bátor István, Bombay János, Paksy Gáspár, Paksy János, Putnoki Imre, Desewfy János,

Abraháinfy Péter, Homonnay Istvánnak főispánságokat, Török Bálintnak a temesi grófságot.

Zápolya tekintélyes sereggel vonult Buda várába, innen Fehérvára, itt királynak megválasztatott és megkoronázott, az országgyűlés nem lehetett nagyon számos, — Fehérvár messze esik a központiul, Zápolya tényleges versenytárs nélkül megválasztása kétségtelen lévén, pártjának zöme a tiszai és felvidék nemisége, az ügy kockáztatása nélkül elmaradhatott, a dunántúli alsó vidék elpusztult, a többiek a Ferdinándhoz szító főurak által befolyásolva, nem jelentek meg, — a horvát és szlavón vármegyék török támadástól félve, honn maradtak. Zápolya az előkészített országgyűlésen királynak egyhangúlag megválasztatott, következő törvényjavaslatokat terjesztettek a király elé.

Az elesett főpapok és örökös nélkül elhunyt urak birtokait a király foglalja el és fordítsa az ország védelmére.

A zsidók száműzetnek, a leégett jobbágyok 5 évig adómentesek, — a hatalmaskodók fenýittessenek meg, a királynak Szentgyörgy-napra segély-pénz adasson.

A meg nem jelentek, hűtlenség büntetése alatt 15 nap alatt hódoljanak, — a komáromi országgyűlésen megjelenők árulóknak nyilatkoztatnak és mint árulók büntetessenek.

János király az ország védelmére életét és vagyonát felajánlotta, a törvényjavaslatokat azonban nem erősítette meg. Ezen javaslatoknál a főszeret, kétségkívül a közép-nemesség vitte, a foiraktul az eszmék nem származhattak, mert ha ezek törvényne válnak, sok család-tag elesik a püspökségektől, sok foglaló megbüntettetik, — valóban csudálkozunk kell a nemes urak vakságán, hogy a mohácsi vész Solimán rablásai daczára becses személyüket mellözve, a hazát kizárólag a zsidók

és papság vagyonából akarták megvédeni, midőn: z ország csakis a haza összes erejének szerves rendezésével volt megvédhető és Ferdinándot mellőzve, nemcsak a hatalmas Soliman, de valószínűleg az épen oly hatalmas Károly császár elleni védelemre is kellett készülnie. Az országgyűlés által a papság ellen intézett támadás, különösen ez időben méltánytúan volt, mert a papság, a haza iránti kötelességét soha sem teljesítette annyira, mint épen a mohácsi vészkor, — a pápa 4,300 zsoldosa harczolt Mohácsnál, a királyi zsoldos-sereg, részben az egyház kincseiből fogadtatott. A főpapság zászlóaljút kiállította, a haza védelmében elesett 2 érsek, 6 püspök, menekült a csatábnl három, — távol volt kettő, míg a vész helyén igen kevés főúri zászlóalj és kevés nemes volt jelen, a főpapság pedig, ha a hazafiság és becsületérzet nem vezérli open, úgy csatlakozhatott volna a különböző táborokhoz, mint csatlakoztak a zászlóaljas főurak. — Ez a támadás annyival inkább megfoghatatlan, mert az országgyűlés tárgyaim! Zápo ya és hívei már Tokajban tanácskoztak, jelen volt és vezette az országgyűlést a közép-osztály kedvence, a régi ellenzék karmestere, Verbőczy István, a leendő kancellár, — az osztrák-párt az országgyűlésen nem jelent meg, nagyszerű indítványok a vezérek megkérdezése nélkül nem tétetnek, mindezeknél fogva bárkülönös adataink az országgyűlésről nincsenek, a körű ményeket komolyan mérlegelve, azt kell hinnünk, hogy ezen eretlen javaslatok Verbőczy által alattomban intézett cselekedések voltak. Egyrészt a papság fenyegetése által hatni akartak a papságra, hogy ez a fenyegetés által megijedve, csatlakozzék Zápolyához, másrészt a királynak alkalmat nyújtottak, hogy a király a javaslat megerősítését megtagadva, megmutassa a papság iránti vonzalmát, s alkalmat nyerjen annak kijelentésére, hogy

ő sajátjából is meg tudja a hazát védeni, a foglalások megbüntetéséről szóló javaslat is gyanús, — ha ezen igen igazságos és időszerű törvényjavaslat az országgyűlés közakarata lett volna, a király önmaga megbélyegzése, népszerűsége veszélyeztetése nélkül, vissza nem utasíthatta volna, megtépetett tehát a javaslat Verbőczy meghitt embere által, hogy a rablófőurakra reájesszen, — visszautasított, mert a nagy tömeg, melynek nevében a javaslat díszelgett róla, semmit sem tudott, ennél fogva elvetése az új király népszerűségét nem veszélyeztette, ellenben a királyi válasz sok rablófőnemest a királyhoz kötött, ez jelezte jövőre a király elnéző politikáját. Ezen országgyűlés újólag bebizonyította azt, hogy az ellenzék vezetőit sokszor az érdek, a hiúság, a hatalom utáni vágy vezérli, és midőn hatalomra emelkednek, az ostromolt, el kárhoztatott rendszert folytatják; szomorú bizonyítéka ennek János király uralmának kezdete, — Zápolya János politikai karmestere a hatalmas izgató Verbőczy István által Lajos kormányát a honvédelem elhanyagolása, az állam-vagyon elpazarlása, az erőszakoskodások simogatása és elnézéséért vádolta. 14. októberben a főnök, király, a karmester kanczeUár lett, mit tettek: hatalmokban kerítettek két várost, Tatát és Komáromot és ezáltal a komáromi Ferdinánd országgyűlés megtartását lehetlenné tették, de a végvárak az ország határai biztosítására semmit sem tettek, az errüli rendelkezés tavaszra halasztott, pedig a veszélyt, miután Solimannal béke nem kötött, miután Ferdinand királyi versenytárs. szomszédunk, a cseh- és osztrák-tartományok ura, a leg-hatalmasabb uralkodó testvére volt, a veszélyt csak vak nem láthatta, eszelős nem ösmerhette. — Az együttes támadástul nem lehetett tartani, mert Soliman az osztrákház halálos ellenségének I. Ferencz francia királynak szövetségese volt, —

Ferencz tehát, hogy a Habsburgok együttesen ne műköillessenek, Károlyt megtámadta volna, — de kétségki villi volt a Habsburgok támadása. János királynak első és főkotelessége lett volna tehát a véderő szervezése, és a készületien Ferdinánd leverése, — ezt ajánlotta a vitéz Frangepán Kristóf a törpék lógiójából kimagasló jeles, a gyáva Szerencseit és szószátyár kancellárja, gyűlöltek a csaták zaját, szövetségek által vélték eltávolítani a zúgó vihart. A hatalmaskodásokra szemet hunytak, az ország vagyonát pártcélokra osztogatták. János király nem ösmerte a történelmet, elfeledte apja magaviseletét, — János király azt hitte, hogy akiknek püspökséget, méltóságot, vagyont adott, azok trónjának, dönthetlen támaszai pedig atyja Corvin János árulója és rablója példájából tudhatta volna, hogy az adomány csak addig kötelez, inig a versenytárs többet nem ad, míg az adomány birlalása nincs veszélybe, inig az adományozó hatalmas, az árulót megbüntetheti. Zápolya apja alacsony származási köznemes volt, úgy hogy még János korában sem tudtak családfát költeni, Mátyás kegyei nagy méltóságok, nagy vagyonnal halmozta el, hercegi nőt szerzet; a kalandornak, a kegyencz szentül megígérte Corvin királysága pártolását, az ellenjelölt által sem nádorsága, sem vagyona nem fenyegettetek, mert Ulászló király saját országában sem számított, az ország érdeke a becsületes művelt Corvin János herceg királysága mellett szólt és Zápolya Corvint nemcsak megbuktatta, de még vagyonát is erőszakosan, jogtalanul elrabolta, ezenfelül a parancsai alatt álló, drágán meghódított, élelem, őrség és hadiszerekkel bőven felszerelt Becs városát és várát az ország érdekei mellözésével feladta Miksának. — A főurak hit-szegését mentette János király szószegése, — János ugyanis a hazának sajátjából megvédését megígérte, kezdetben semmit sem

tett, iem csak a sajátjából semmit sem költött, de még az ország jövedelmeit sem fordította a védelem szervezésére. — A királyzალasztás nem bírt az alaki alkotmányos kellékekkel sem, mert íz 1485. 3. törvény szerint a nádor volt jogosítva a király magszakadása esetében az országgyűlés összehívására, a 10. szerint ő volt a helytartó, a nádor élt, az országban lakott, az özvegy királyné által jogtalanul Komáromba 25. októberre kitűzött országgyűlésre a nádor az ország rendéit jogosan meghívta. — Zápolya és a Tokajban 14-én összegyűlt hívei az országgyűlés napját és helyét tudták, mert 9. októberbe küldetett szét a meghívás, a komáromi várat. János 14. november után kerítette birtokába, pedig igen könnyen megszerezhetette volna ezt előbb is, ha 10 napig vár, Fehérváron magát kormányzó-nak n egválasztatja, a király a választást a komáromi gyűlésre halasztja, elég tétetett volna- az alkotmánynak is, mert a nádor által Kítűzött országgyűlés királyt a nádor távollétében is jog-érvényesen választhatott. — János király ügyének sokat ártott a király gyarló, nem királyi magaviseleté, a fényelgő magyar-nemzet szerette a csillogó udvart, a budai nagy királyi lak kirabolva ugyan de lakható volt, — a királyság nap, mely körül a csili igók sereglenek, az udvar az ország különböző távol helyein lakó nemesség központja, a királyt az ország részben dúsan azért látta el, hogy az országot fényesen képviselje. — A fény a í emberek szemeit kápráztatja, és tekintélyt ád. — A magyar királynak tehát kötelessége volt Budán lakni és a koronához méltó udvart tartani. János urban a királyi önértet teljesei hiányzott, egy darabig Budán maradt, de nem sokára a költséget megunva, beállott kormányostul együtt az esztergomi érsekhez, hónapos vendég, leveses gyermeknek, ez a magyar királyság ügyének sokat ártott. A régi nemes főurak még

mint trónkövetelőt lenéztek, az új sütetű nemest, mint királyt házalásáért gúnyolták ki. — Az alapos gúny, az eresnek is árt, a gyenge talaját teljesen megingatja.

A másik koronakereskedő a vásárt októberbe kezdte meg, — két főügynöke volt, — testvére az eszes, ügyes, tevékeny, családjához rajongva ragaszkodó Mária királyné, és Nádasdy Tamás Lajos kitűnő fiatal titkársa, Magyarországnak e korton legeszesebb embere, ki nem csak éles elmével bírt, de bosszú fényes pályáján a becsület útjáról soha sem tért le, ész és ügyességgel fáradhatlan tevékenységet párosított.

A főbbek megnyerésére, megbízottjaihoz nevével aláírt úrlapokat küldött, mely a lelkek vételárával volt kitöltendő, — Báthory nádor kapta Kőszegvárát és 2000 forintot, Buhyány Ferencz 6000 aranyat, Tahy János 1800 aranyat és Kokonok várát. Thurzó Elek, Horváth Gáspárnak jutalom az elkcbzandó birtokokból ígértetett, — Frangepán Kristóf erdődi püspöknek, Zápolya többet ígért, Zápolya a többi főóráknál Férđ nándot megelőzte, Ferdinándnak októberbe sem pénze, sem katonája nem volt, V. Károly császár, Olaszország ügyei rosszra fordulak, Férđ i nándot is igénybe vette, Ferdinánd a családi ékszerek elzálogosítása és Frundsberg jótállása inellett 10000 zsoldost bírt összeszerezni, kiket Olaszországba küldött. Októberbe el volt foglalva a cseh királysággal, hol csakis október 25-én ismertetett el királynak. — November elején a magyar latárra jött 10000 gyalog és 200 lovassal, de miután csapatokkal egy magyar sem jelentkezett, ezen kis erővel semmi eredményt nem várhatva, visszavonul t és tisztán a vesztegetés terére lépett.

Tatát és Komáromot, Zápolya megszerezte, ennélfogva a 25-iki Komáromi országgyűlés nem volt megtartható, Ferdinánd tehát új országgyűlést tüzetett ki, decemberre Pozsonyba. Fér:

dinánd iigyei rosszra fordultak, — az öreg Bornemisza Pozsony várába az osztrák őrseget nem eresztette be, — a papságot, János király részére, a római pápa támogatása nagyban megnyerte. A főurak mindenek előtt kész pénzt akartak, — Ferdinánd sem hadsereg sem pénzzel nem támogatva igényeit, a valóságos osztrák érzel miiek is a közönyöst adták. — János királyt a főnrak közül igen kevesen szerették, de tényleg az ország hitalmában volt, erősebbnek tartották, senkit sem bántott nem volt tehát sem okuk, sem bátorságuk, a támadás és áruulásra, Ferdinánd az országbul semmit sem bírt, pénzt nem adott. Magyarország uradalmait, méltóságai, eladományozására nem sokat adtak, mert e felett tényleg János király rendelkezett. — Ferdinám. kezdetben királyi jogát a Fridrich és Mátyás, Miksa és Ulász ó között kötött örökösödési szerződésekre alapította, ezen szerződések azonban jogilag teljesen érvénytelenek voltak, mert választott király örökösödési szerződést nem köthet, miután vagy csak személye, vagy családja iörökösei ruházatnak fel a királysággá!, első esetben az örökösödést még fiára sem ruházhatja, második esetben a fiág kihaltával megszakad az örökösödés, — mind Mátyás, mind Ulászló csakis személyükre választattuk meg királynak, tehát mint egyszerű haszonélvezők, a koronáruul nem szerződhettek. De ezen szerződés azért sem birt érvénynyel, mert ellene az ország rendei 1505-ben következőleg tiltakoztak:

„1505. Mi Bakacs Tamás bibornok, esztergomi érsek, Fran-
gepán Gergely egyesült Bács-Kalocsa érseke, Thurzó Zsigmond erdélyi, György szatmári királyi kancellár Váradi, Bakacs Fereicz györi, Csáky Miklós Csanádi, Báthory Miklós váczai, Podmaniczky István nyitrai, Ország János választott szerémi püspökök, főpapok és Bazini Bertalan vránai perjel, dubiczai

gróf, Perényi Imre abaujvármegyei örökös főispán, Magyarország nádorispánja és kunok bírása, bazini gróf, Szentgyörgyi Péter országbíró és erdélyi vajda, Szapolyai János Szepesföldének örökös grófja, Herczeg Ujlaky Lőrincz, Somi Józsa teniesi grófi, Ráskay Balázs királyi főtárnok, Gergelylaky Buziay János főajtónálló, Báthory György főlovász, Pálóczy Mihály főtárnok, Podnanczy János főkomornok mesterek, Pálóczy Antal b. g. Szentgyörgyi Ferencz, Kanizsay György nándorfehérvári bán, Beriszió János ráczországi despota, Telegdy István királyi kincstartó, pelsőczy Bebek János, bel-toki Drágfy György, felső-lendvai Szécsy Tamás, guti Ország Mihály, Hédervary Ferencz, mogyoiósi Rozgonyi István, Homonnay János, Losonc Zsigmond, gróf Mercsiny György, bajnai Bót Endre és gyarmati Balassa Ferencz, dalmát-, borvát-, tótországi választott bánok, Gersei Pethő János a királyné fő-ajtónálmestere, Tárczay János székelyek grófja, ákosházi Sárkány Ambrus pozsonyi főispán, Csáky Mihály és losonczi Bánffy János zászlósok, Bélay Barnabás Szörényi, csulai Mór György nándorfehérvári, csulai Kende Miklós sabácsi, kanizsai Horváth Márk budai várnagy, enyingi Török Imre, Pakosi Mihály, Czobor Márton, Szobi Mihály, Magyi Pál alnádor, Szerecsény Lajos országbíró, Illyevölgyi Jáms nádor, Verböczy István országbírói, egyszersmind erdélyi, Mezögyáni Máté, és Marocsai Ferencz királyi személynöki ítéltömes .erek,— szerdahelyi Imrefy Mihály, Bánacsay Endre diák, csongrádi főispán, Korlátkövi Osvát tatai várnagy, albisi Zólym Miklós, Székely Miklós, Kisvárday László, Hagymásy Miklós, Pákosi Albert, nemkülönb Keserü István, és Szentpéteri László, Valkó, Herczeg Ferencz, Istvánfy István, Bika János, Orbonát György, Dacsó Lénáid, baranyai Korotnay István, Fancsy Lajos, Lengyel László, Kálmán János, somogyi, — Bodó Ferencz,

Dombai Pál és Miklós, Szerecseny György, Morgai Miklós tolnai, Ártándy Tamás, Torday Miklós, Toldy Miklós, Bajoni János. Mocstay Miklós bihari, Kerecsényi György, Csányi Balázs, Kaczér Endre zalai, Sitkey Miklós, Sibrik László vasi, Essegváry Ferencz, Hoszutóti György, Hathalmi Lázár, Ajkay János veszprémi, Csáky István, Lorand Mihály soproni, Némái György Ligándi Balázs győri, Illésházy György, Kemendi Lajos pozsonyi, — Erdős Gergely fehéri, Megyi János zsolti, Balog János, Vas János komáromi, Rosen Kelemen trencsényi, Kubinyi Máté árvái, Tarnoczky Kristóf turóczi, Tornay Tamás lipcsei, Misinszky György zólyomi, markusfalvi Máriássy István, Ternyei György szepesi, gimesi Forgách György, Tapolcsányi Benedek, Salgai Mihály nyilrai, Kálnay László, Baranyán) György bácsi, Sággy Balázs, Szántai Osváld, Radnót György, Mocskos György, Csehi László, Bakos János honti, Eteley Miklós, Kenderesy Mihály, Horváth Ádám pesti, Tahy István, Cziko Gáspár pilisi, Bostay Ferei ez esztergomi, Pásztay János és Domokos, Bellyeni Gál heves, Csetneky János, Lorántfy Miklós, Rimaszécsi Ferencz, Feledi János gömöri, Gyulafy Ferencz, Recsky István borsodi, betlenfalvi Thurzó Péter, Fancsal László abauji, Panyi Kristóf-Chapi György zempléni, Szinyey Máté, Sennyey Sebestyén sárosi, Dobay Domokos, Stritney Miklós ungi, Jakcsy László, Naményi Balázs, Daróczy Márton beregi, Újhelyi György, Bokonyi Miklós ugodsi, Pethes János, Gortvay János marmarosi, Csaholy Bertalan, Szepesi János, Gázsali György szatmári, Sarmasági Miklós, Bönyey Tamás közép-szolnoki, Ilosvay Jeromos krasznai, Parlagi Menyhért, Deni Kálmán szabolcsi, Vas László, Bánrévi Fülöp, Veseni János külső-szolnoki, Lépes Bernát, Horváth Endre, Dersi Antal zarándi, Patóczy Bertalan, Ravaszdi Péter, Keszi Ákos, Kontér István aradi, Telegdy László, Makó Gergely,

Kutasy Csanádi, Gyarmati László temesi, Körey Bertalan torontáli, Kenderessy, Zoltay Ferencz bácsi, Peres Endre, Doriszlay János bodrogi, Dóczy Gergely, Pöstyéni Gergely, Sövényházi István csongrádi, Zalnatzky Katzky Zsigmond pozsegai, Petrovics Mihály Orbácz vármegyei nemesek, és Magyarországnak Ulászló király urunk parancsáéul a közelebb múlt napra a Rákos mezőre hirdetett, ezen országgyűlés jelenlevő főbbjei is előkelői, mindnyájan. Emlékezetül adjuk, ezennel jelentvén mindenkinek, akit illet; hogy miután a földön Istennek kedvesebb, az emberi természettel egyezőbb nincs, nem lehet semmi, mint közhazárul s az emberi egész társaságra! hasznosan gondolkodni minden igyekezetét, törekvést, szorgalmat, iparkodást, a hon és nemzet üdvére s javára fordítani, és miszerint e kettő épen és sértetlenül maradjon, a jelent, mint a jövődőt szigorú, éber figyelemmel áttekinteni, így a veszélyt, melybe felügyelőink gondatlansága vagy tunyasága miatt, könnyen rohanhatna, olyképen elhárítani: hogy minden részben nyugalom és bátorságba állítva s helyhezve lenni látszassék; mindezeknél fogva mi, kik a dicső magyar hazának pusztulását, Ínségét, melyben je enleg fetreng, bárki is könnyen láthatja, lelkünkben mélyen érezzük, mint hazánkat szerető hű ország-lakosok, a pusztulásnik és végveszedelemnek idejekorán elejét kívánván vennünk, evégett itt-ott több országgyűlést tartottunk, — számtalan munkát, fáradságot, költséget szenvedtünk, és bár az újabb időkben sok törekvések után némi javítások, némi igazítások történtek is, országunk iszonyú szétrombolása, elgyengülte, rút pusztulása minden ereiben elégtelenülése nyomát abban találtuk, hogy azt többszörte idegen és külföldi urak és királyok kormányozták, kiknek kora, ha a múltakat felhordani szabad, avagy szükség volna, — igen kimutatná, miszerint ez ország soha több kárt,

soha több pusztulást, nagyobb veszélyt nem szenvedett, mint midőn nem saját, hanem idegen nyelvű urak bírták és kormányozták'. — Ezen idegenek ugyanis magán-dolgaik után látva, ahelyett hogy a szittya nemzetnek, valamint vére bő omlásával s tagjai rémitő feláldozásával szerzetté hazáját, úgy fegyverrel szokta azt most is megoltalmazni, erkölceit, szokásait magokévá tették volna, inkább dologtalanság és nyugalomnak, hogy sem fegyverforgatásnak feküdtek. Innen lön, hogy az országiul, Ráma-, Szerb-, Halics-, Lodomér, Bolgár- és Dalmátországok, számtalan várakkal együtt elidegenítették olyannyira, miszerint félnünk keli, hogy a határszélek már megszakadozván, az ellenség egyenesen a hon belsejére irányozza megrohanását, mik pedig így látszik mind nem voltak történendők, ha a magyar édes szülőföldéhez vonzódva, nem a külhonban keresett, de saját nemzetéből választott volna alkalmas királyt magának, mert hogy rövidség okáért elhallgassuk, néhai fenséges II Endrének, IV. Bé a atyjának s Lajos, Mátyás és más boldogult magyar királyok tetteit, fényes viselt dolgait, melyek által e szittya nemzetet, nemcsak nagygyá és tündöklővé tették, névben, dicsőségben, de hírét az egész föld kerekiségén messze terjesztvén, a csillagok közé emelték, azok közül, kik a magyar nemzet törzséből méltattak a királyi polezra, egy sem kárt, sőt mind-egyik hasznot és növekvést szerzett a hazának: holott ellenben azok, kik idegen nemzetből hozattak be, nemcsak veszedelmére voltak az országnak, de gyakran legkegyetlenebb ellenségként rágódtak életerein, s mondhatlan gyalázzal illették a nemzetet. — Ennyi és ily nagy gonosznak, mindnyájunk ily ropant kárának tehát, egyszer már valahára eleibe kívánván állnunk, nehogy azon esetre, ha mostani kegyelmes urunknak, Ulászló Magyar-, Cseh-, stb. ország király urnák, ki nemcsak

kegyelmet, de adékonyság teljesen kormányzott és megtartott bennünket, de több szabadalmainkat megújította, férfi mag nélkül elhunytá történnék, még nagyobb veszély közé sülyedjünk országostul; az idegen fejedelmek közül valaki hazánkat erőszakosul eltulajdonítsa, s magunkat örök szolgaságra juttasson, nagyrészt és főleg azon okbul is vezéreltetvén, hogy niims nemzet a föld kerekiségén, melyre önvérébül, önnemzetségébül válassza urát, királyát, következőkép a mi országunk, mdy mint várfoka és vérté a kereszténységnek, ezt ön és ősei nagy vérhullásával védte mindenkor, másoknál alábbvalónak és némileg boldogtalanabbnak ne láttassák, egyszóval lélekkel mindnyájan a iegkisebbtül a legnagyobbig elhatározzuk, rendeljük, végezzük; miszerint máiul fogva jövendő örök időkig, valahányszor, valamikor az ország fejedelmétül, királyátul megfosztatik és nem marad semmi férfi-ivadék, kinek az ország joga és szokása erejénél fogva örökösödül kellene, sóba semmi dogén s bármi nyelvű nemzetségbül királyunknak senkit nem választunk, hanem urunkká és királyunkká, csupán és egyedi! e kormányzási hivatalra alkalmas és képes magyart, s csupán a Rákos-mezején és nem másutt teszünk, s választani, elfogadni, tenni tartozunk. — Mivel azonban vannak némely szomszédfejedelmek, kik ezen országot kézrekeríteni naponta vágyódnak, kik tehát az imént említett felséges királyunk, úrink holta után, amitől Isten óvjon, férfi-mag nélkül múlna ki, sőt éltében is országunkat, vagy annak részét fegyverrel megtámadni, megrohanni s mindnyájunkkal együtt netalán erővel s fegyverrel meghódítani törekszenek, nehogy esetre az ország annak, részei, főkép pedig a véghelyeken lakó barátaink s atyánkfiai az országot a mi egyértelmű választásunk és jelen határozatunk ellenére, vagy bármi máskép elfoglalni és eltulajdonítani

akarók által, elnyomassanak. Kezünk adása mellett megígértük s esküdtünk', sőt ígérjük és esküszünk, magunk és ivadéaink, maradékaink nevében és személyében mindnyájan, mi főpapok lelkiismeretünk tisztaságára, mi zászlósok, főbbek és nemesek kereszseny hitünk, becsületünk s emberségünkre, hogy ezen esetben senki közülünk a másikat el nem hagyja, hanem egyik a másikiak az e részben történt megszábáshoz képest, országos rendel fényünk értelmében tartatni kellő hadaival, ha kívántatik a lehető legnagyobb erővel is, sőt a szükség úgy hozván magával, az egész ország, következésképp mi mindnyájan fejenkint felkeli i, azon ellenségnek ellentállani, s hazánkért holtunkig harczó ni tartozunk és addig semmi szín alatt meg nem szünnünk: inig és ameddig magunkat ezen ellenségtül szabadságba nem lelezzük, az országot annak megtámadásaiul, háborgatásaim meg nem mentjük, az előbbi nyugalmába vissza uem állítjuk. Ha kik pedig közülünk, az itt előadottakkal ellenkezőt tenni merészelnének, azok az ország örökös hiitleneinek tekintessenek, kiknek sem a választandó felség, se maga az egész ország is, meg ne kegyelmezessen, hanem örök szolga és parasztság járma alá vettetvén, bűnök büntetését nyögjék végtelen, jelen levelünk erejénél és tanúságánál fogva, melyet mi főpapot és zászlósok, igaz ezimeres pecséteink reáfüggesztésével, mi főbbek és nemesek pedig az elülemlített Perényi Imre nádor és főispán s gróf Péter országbíró és erdélyi vajda pecsétéivel erősítettük meg. Kelt a fentnevezett Rákos-mezején, azon országgyűlésünk 15-ik napján, az Úr 1505-ik esztendejében. Ezen dagályosan szerkesztett országgyűlési végzés, mely részben tiltakozás, részben szövetséglevél, részben a nemzethez intézett kiáltvány, törvénynek nem tekinthető, mert a király által nincs megerősítve, közjogilag épen oly érvénytelen, mint a Maximi-

liánál kötött szerződés, ezt nem erősítette meg az országgyűlés, a monarchikus törvényhozás főtényezője, a végzést nem erősítette meg a király, az alkotmányos törvényhozás másik főtényezője. Az eszes özvegy királyné, ki az országot és nemeséget ösmerte, Ferdinándot óvta ezen népszerűtlen, a^ ország önállását, függetlenségét tagadó családi szerződés hangoztatásátul, a helyzetet nagyon helyesen fogta fel és tökéletesen ösmerte a nemzet és egyesei jellemét, — mert ez időben igaz tökéletes jellem, kétségkívül kevés volt, a főurak a jutalmat elfogadták, sőt megkövetelték épen úgy János, mint Ferdinándtul, János hive átszökött Ferdinándhoz, ha ő volt a helyzet ura, ha hűsége által kisujját sem kockáztatta, ha többit adott, Ferdinand hive hasonló helyzetben szinte elárulta urát, köpönyeget forgattak, árucikké sülyedtek, de az inasok és hóhérok pártja, mivel később az osztrák-párt sülyedt, mely az országot és jogait eladta, honfitársait elárulta, élete és vagyonától megfosztotta, a császár előtt térdre borult, az idegen udvaroncoknak kezet csókolt, nemzetiségét megtagadta, e gyalázatos undok faj még nem létezett. Zápolyának vagy Ferdinándnak eladta magát, — de az ország jogait kezdetben soha egyik sem, a hű Bornemiszt, Pozsonyvára kapitányát, ki Lajos özvegyét és Ferdinand nejét a rajongásig szerette, semmikép sem lehetett rábeszélni, hogy a pozsonyi várba német őrséget is vegyen be, bár Ferdinándot királynak ösmerte. Az örökösödési jog helyett tehát a vesztegetéshez folyamodtak. A királyné és nádor által Pozsonyban december 1-jére országgyűlést tüzetett ki. Ferdinand ezt megelőzőleg 30. novemberet, két biztosító-oklevelet adott ki, — az elsőben

az ország és lakosai szabadságát, jogait és kiváltságait még azon esetre is biztosítja és megerősíti, ha a trónt fegy-

verrel foglalná is el, ígéri 11. Endre törvényei megtartását, biztosítja az országot, hogy idegen tanácsosokat nem nevez, főapátságokat, javadalmakat idegeneknek nem adományoz, idegen hivatalnokokat nem nevez.

A másodikban Batory István nádor, Szalaházy Tamás veszprémi, Brodarics István szerémi püspökök, Macedóniai pécsi prépost, Gerenday Miklós fehérvári kanonok, Battyáni Ferencz horvrt bán, Thurzó Elek tárnok, Tahy János vránai perjel, Horvát Gáspár főétekgfogó, Nádasdy Tamás, Oláh Miklós királyi titkárok, Nagy Imre al nádor, Révay Ferencz ítélmesternek, méltóságaiikat, hivatalaiikat, jövedelmeiket, birtokaikat biztosítja, kötelezi magát, hogyha birtokaikat elvesztenék, a károsultakat saját birtokaiba! 2 év alatt kárpótolja, az elősoroltakat a kárpótlás megtörténtéig, illőleg fizeti, biztosította híveit, hogy érdeiaők szerint adományok és hivatalokkal megjutalmazza. Feróinál d biztosító ígéretei daczára, az 1-ső decemberben megnyitott országgyűlésre, az ország rendei nagyon gyéren gyülekeztek, mert az elhalasztás által a párt gyengesége szemmel látható lett volna, a magyarok kedvencz szokását követve, a hívek, kik mindnyájan egyenlően gondolkoztak, elkezdték a választandó király dicsőítése nemes versenyét, az idő mult, a hívek azonban nem jöttek, Batthyányi bán is, kit főurrá Lajos király adománya tett, elmaradt, a dunántúli főurak is, kik szabadon jöhettek volna, elmaradtak, nem volt bírható a megjelenés *e, még a szomszédos Bazini gróf sem, a középnemességből senki sem jelent meg, a városok közül csakis Sopron és Pozsny volt képviselve, egy megyegyűlés számosabb volt a királyválasztó-gyűlésnél, az egész közönség kényelmesen elfért a Perei cz-barátok ebédlőjében, miután a várakozás hasztalanságáruul meggyőződtek, a dicsszónokok elrekedtek, a költség el-

fogyott, két heti tanácskozás után Ferdinándot egyhangúan a Magyarország királyának megválasztották.

Ezen országgyűlés bírt a törvényes külkellókkal, mert a nádor hívta össze, de az ország akaratát nem képviselte, mert a nemzet távolléte által tiltakozott, a Fehérváron megválasztott János király választását szentesítette. — A rosszul sikerű választás oka háromban rejlett. Az idegenek iránti ellenszenv, a félelem; a választási helyben. A nemességet huszonnégy év óta folytonosan, rendszeresen izgatták az idegenek ellen, — a Zápolya zsoldosai, Verbőczy és társai, Zápolyát a nemzet előtt heves csalfa szónoklataikkal, nagy férfiúnak fűjték fel, fel-tűzelték a nemzet önérzetét, a különben is népszerűtlen minőséket gyűlöltté tették, ezért maradt el a nemesség, a német főherczeg megválasztására kitűzött pozsonyi gyűlésiül. Németeket a félelem tartott vissza, a nagy közönség az 1505. rákosi országgyűlés végzését törvénynek tartotta, ennél fogva a fehérvári király választást is helyes és czólszerűnek hitte, mert ha csak magyar volt királyválasztható, ez időben mást mint Zápolyát, tekintve magas állását és gazdagságát, választani nem lehetett, — a fehérvári gyűlés után a Pozsonyban megjelenő, mint hűtlen, birtok- és fejvesztés, esetleg száműzetés és birtokvesztéssel volt büntetendő. Az országban a közigazgatás élén, János király hívei állottak, az idegen táborban utazás a fő- és alispánok tudta nélkül nem történhetett meg, a várak János király és bivei kezében voltak kis kivétellel, — a cunántuli részeket fékezte egy résziül Buda, Tata, Komárom, Siklós, más oldalra! a tevékeny és hatalmas tótországi bán, Frangepán Kristóf és Erdődy zágrábi püspök, — igen valószínű, sőt majdnem kétségkívüli volt tehát, hogy ha a germán szövetségért lelkesülő nemes ur, Pozsonyba a választásra eljuthat is,

az alatt várat, udvarházát, birtokát, János király hívei elfoglalják, családja koldus, maga földönfutó lesz, azért maradtak el a választásiul Podmaniczki nyitrai püspök, ki Jánost megkoronázta és bár h'gidősb püspök volt, a kinevezések és jutalmak osztogatásánál teljesen mellőztetett, Tally a vránai perjelség kormányzója és Ferdinánd zsoldosa, — Batthyányi Ferenc/, ki szerződésileg Zápolyát illető örökségből Németujvárt bírta, és Ferdinándtul nagy zsoldot húzott, — Móre ki az újlaki örökség nagj részét elrabolta, ennélfogva János királynak ellensége volt, és a Dunántúli urak nagyrésze, kik a szerencse fordultával azonnal Ferdinándhoz csatlakoztak és hívei maradtak. — A választási hely szinte elősegítette a választási kudarcot. — A királyválasztás legkitűnőbb jog, a legfontosabb államcselekmény ennélfogva a királyválasztásnak oly helyen kell tartatni, hol a választók legkönnyebben és legszámosabban megjelenhetnek, hol a válaszlók szabadon nyilatkozhatnak, Pozsony egyik kellékkal sem bírt. — A nemesség Pozsonyban teljes számmal meg nem jelenhetett, mert az ország legszélin fekszik, az idejövetel Erdélyből, a tiszántúli részek a Bánátbul egy hónapot vett igénybe, tehát többet, mint a meddig egy hadjárat tartott, a hosszas utazás költséges volt, ennélfogva a pozsonyi ut a szegény nemességnek lehetlen, a középnek terhes volt, — távol-sága mhtt már azért is alkalmatlan, mert a nemesség zöme a Tisza vidékén lakott, a Pozsonyhoz közeli felvidéket és a dunántúli részt a papság és főurak uralták, ezen kívül Pozsony német város volt, Magyarország történelmében eddig nem szerepelt. Pozsonyban a választó urak véleménye szabadon nem nyilvánulhatott, mert a várost a pozsonyi vár uralta, Becshez, egy idegen ország nagy fővárosához oly közel feküdt, hogy egy éjjel Austria főhercege a választó urakat körülkeríthette, és az

ellenkezőket felkoncizoltathatta volna, — ezenkívül .-értette a választók önértetét az is, hogy míg a koronajelölt csakis két mértföldet tett, addig a választók ezreinek a trónkérő felkérésére hetekig kellett utazni.

Volt tehát az országnak két királya, az egyik Esztergomban a másik Bécsben. — A pártok közt a választás után csekély elvi különbség volt, mert mindkét király megerősítette az alkotmányt, egész terjedelmében kivétel nélkül. Az osztrák-párt hallgatag csak egyet adott fel, a magyar királynak magyarországbani lakását, mit a választók ősei, a választott őse osztrák Albertnél határozottan kikötöttek, ezen mulasztás. azonban a pozsonyi választóknak alig lehetett felróni, mert a "választás-kor Ferdinánd uralma csak Pozsony városára terjedt, gyengébb idegzetű királyt a rossz kezdet elkedvetleníti, mert rém csak kevesen pártolták, de ezen kevesek három hónap alatt 90000 aranyába kerültek, Ferdinánd azonban a szívós Habsburgok legszívósabbja, bízott a szerencsében, mely a Habsburg-háznak házasság által királyságokat ajándékozott. — A szép és nagy Magyarország megnyeréséért sokat lehetett áldozni, - Ferdinándot birtoklása nem csak egyénileg érdekelte, de érdekelte úgy is mint osztrák főherceget, sőt érdekelte V. Káziolyt is a világalomra törekvő német császárt és spanyol királyt. A török Solimán alatt veszélyes hatalommá fejlődött, ha Magyarország önálló marad, és szakít a rajongó törökfaló politikával, a hódítási rabló török hadjáratok, Austria és a habsburgi Olaszország ellen intézettek volna, — míg Magyarország egészben vagy részben, Ferdinánd kezébe jutva, Austria és Németország védbástyája lett, — e védbástya megszerzése tehát nagy fontosságú volt, tudta és érezte ezt az eszes Ferdinánd, részben

telit azért is Magyarország megszerzése nagy munkájában soha sem lankadt.

János király a hatalom párnáin teljesen elpuhult, a haderő, í z ország pénzügyei szervezésére épen nem gondolt, csak midőn Ferdinand készülődései nagyobb mérvben mutatkoztak, hitta össze az országgyűlést 17. márcziusra, ez alkalommal is bebizt nyitotta kormányképtelenségét, — a nemesi személyes felkelés, a zászlóaljok szervezése elrendelése helyett nagy adót kért, is pedig egyrészen, az eddig adómentes nemesség vagyonát kérte megadóztatni. Az országgyűlés elhatározta, minden nemes és nemtelen adóba fizeti, készpénze, arany és ezüstje, szarvasmarhái, sertései, juhai tizedrészét, ugyanekkor János, Fereimz francia király, Florenz Velence és a római pápával szövetségelt Ferdinánd megtámadására, a francia király és szövetségese Jánosnak havonkénti 30000 tallért kötelezték, — János király pedig kötelezte magát Ferdinánd komoly megtámadására, — ezen szövetség biztosította az országot a török támadás ellen, — mert Solimán a francia király titkos szövetségese volt; ha tehát János király erélyesen támad, miután Károly császár erszényét és hitelét az olasz hadjárat kimerítette, seregei Olaszországban voltak elfoglalva, tehát Ferdinánd segélyére sem pénzt, sem katonát nem adhatott, Ferdinándot, ki hosszas készülődések után csak 13000 zsoldost bírt kiállítani, legyőzhette volna, — János király azonban mint egyén és király gyáva volt, kieresztette kezéből az egyedüli kedvező alkalmat.

Az adótörvény alkotmányellenes, kivihetetlen és terhes volt. — A magyar nemesség egyik fő sarkalatos kiváltsága volt az adómentesség, — ezen kiváltság nem csak anyagi előny, de sarkalatos alkotmánybiztoíték is volt, mert a korona nagy adó-

rul nem rendelkezve, az alkotmányt sikeresen nem támadhatta meg, ha ezen új adó teljesen befizettetik, a király nagyszámú zsoldosokat állít fel, seregét első sorban az ország leigázására fordíthatta volna-, — nem volt ez indokolható azért sem, mert adómentességet a nemesség nem ingyen élvezte, de védelmezte azért a hazát saját költségén, ez pedig ezidőben sokba került, egy rövid hadjárat több évek jövedelmét felemésztette, mert a lovas lova, páncél fegyverzete, sokba került és nem csak maga köteleztetett táborba szállni, de köteleztetek jobbágjai ötödét is lóháton, teljes hadi fegyverzetben a király táborába vinni és élelmezni, ha tehát a nemesség ingó vagyonának egy tizedét oda adja, válság esetében honvédelmi kötelezettségének teljesítésére képtelenné válik. Kétségkívül nagy válságokban inm szabad sem a joghoz mereven ragaszkodni, sem az áldozatot mérlegelni, ha ezáltal a hazát meg lehet menteni, ha a segé y célszerű, ha az áldozatok kiváló geniális egyéniségeknek adatnak, kiknek kezeiben az arany sárrá nem válik, kik azt nem önérdékeik, de a haza javára fordítják, a kezelésekre birt kincseket okosan felhasználják. — A mohácsi csata mint már előbb elemeztem, érzékeny veszteség volt, de a nemzet védere én csak is csekély csorbát ejtett, anyagilag nem nagy vidéket pusztított el, — a török az országot ez időben nem fenyegette, a nagy áldozat tehát Ferdinand ellen követeltetett, ki csak Pozsonyt és Sopront bírta, — Ferdinánd legyőzésére a nemesség és papság teljesen elégséges erővel birt, — az alkotmánysértést tehát a helyzet nem igazolta, nem az uralkodó egyénisége sem, ki eddig még sem vitézsége, sem éles elme, sem tevékenység jeleit nem adta. — Célyszerűtlen volt a honvédelmi tekintetben is, mert mit kívántak a viszonyok? Ferdinánd gyors és erős megtámadását, — hogy lehetett gyorsan támadni? Kis vagy

rövid időn szervezhető hadsereggel. Ezen természetbeni adóbul nagy sereget rögtönözve felállítani nem lehetett, mert miután az adófizetés minden időben ellenszenves kötelesség volt, pénzt, aranyát, ezüstjét mindenki elrejtette, a pénztized tehát elmaradt volna, a marhák sertések mennyiségének, a juhok 10-ének konstatálása és tényleges behajtása nagy nehézségekbe ütközött, mert miután az adónem új, statisztikai hivatal nem volt, először össze kellett volna a marha-állományt írni, mi nem lehetett könnyű munka, mert a vagyonnak az ai óelőli elragadása minden időben dívott, és pedig eltagadták, mert a magyar soha sem szeretett fizetni, Péter eltagadta, mert ösmerte társai jellegét, tudta, hogy előde Pál eltagadta és utóda Sándor el fogja tagadni, — a marha-eltagadást konstatálni igen nehezen lehetett, mert, ez időben a későbl az osztrák által tenyésztett kémek, és jószaglászú fin anczok laja ösmeretlen volt, — szántóföld kevés, az ország nagy részét erdők borították, az adó tárgyait tehát könnyen ellehetett rejteni, — egy új adónem keresztülvitele is igénye] egy évet, le tekintve, hogy még akkor a burocracia nem létezett, leltéve a valószínűtlent, hogy a fő- és alispánok, a szolgabírák, rónokok lelkesedtek, János király és az új adóért, feltevé a hihetlent, hogy a királyi és megyei hivatalnokok a szokásos indolentiát szögre akasztják, a legerélyesebb eljárás mellet', természetbe bekerül az adó három hónap alatt, miután azonban hússal, nyers bőrrel, gyapjúval a zsoldost fizetni és felfegjverezni nem lehet, a természetbeni adót a kormány feje Verböczy kancellár urnák értékesíteni kellett volna, az értékesítés vagy éllemező uzsorás zsidók által vagy vásárokon eszközölthetett volna, — a rohamos eladás, midőn majdnem az egész ország eladó, a folyóárt legalább felére leszállítja, sőt

sokszor az eladást egészen megakasztja, mert a zsidó is méri it csak azért vesz, hogy vagy húsát eladhassa, vagy vesz Pétert, hogy Pálnak eladhassa, de miután a hazafiság az étvágyat nem kétszerezi, a nagy adó pedig korlátolja, a fogyasztási forgalom is leszáll, — a rendes közvetítő kereskedelem egészen megakad akkor, midőn Péter és Pál is eladó, de feltéve azt, hogy bár fele áron az eladás sikerül, ekkor a nagy adó a legjobb esetben 6 hónap alatt került volna a kincstárba, pedig már tavasszal Ferdinand készült, és júliusban támadó hadjáratát megkezdte, — ellenben ha ezen otromba adót mellőzve, a Mátyás alatt divó 1 frtot, a nemesi felkelést elrendelik, a 6 úri zászlóaljkat szabályozzák, János király júniusban 100,000 jeles hirczost állíthatott volna síkra Ferdinand ellen.

János király ' ügyetlen politikája a lehető legrosszabbat eredményezte, a nemességet a megadóztatása elkedvetlenítette, az adó által a nemes urak magokat a katonáskodástul leimenttnek tartották, az adót sem az urak, sem a nép nem fizette, midőn Ferdinand kis seregét, mely 8000 gyalog és 3000 lovasból állott, melylyel egyedül győztesen megküzdhetek volna a papok, főurak és király zászlóaljai, vagy Tiszavidék nemessége, augusztusban tehát 8 hónapi uralkodás után János király a kis osztrák sereg ellen oly csekély erőt tudott felállítani, mely nagy királyunk udvari és vadászkiismereténél sem volt nagyobb. A várak egymásután adták fel magokat. János király Budáról megszökött, 3000 katonájával a Gubacsi pusztáról nézte. Ferdinand budavári bevonulását, Ferdinand a szaladó János király után küldé seregeit, János serege Tokajnál utolérte, tönkretverte, a főurak és főpapok tömegesen kínálhatták magokat Ferdinand királynak, az értékesebbeket a király megvette, a gyengébbeknek megkegyelmezett. Budavárába 8. októberre or-

szágyú ést tűzött ki, — ezen az országgyűlésen a főurak személyesen jelentek meg, a nemesek követek által képviseltettek. November 2-án Ferdinand Fehérváron ugyanazon Podrnanicki nyitrai püspök által, ki Jánost Fehérváron megkoronázta. Királyija. koronáztatott és következő esküt tett le:

Mi Ferdinand Isten kegyelméből Magyar-, Csehország stb. királya esküszünk az élő Istenre, szent szülőanya Szííz-Máriára, és mindin szentekre, hogy mi az Isten egyházai, az egyháznagyok, főurak, nemesek, szabad városok és minden lakosok kiváltságaikat, szabadságaikat, jogaikat, szabadalmaikat, ősi érvényes szokásaikat fenntartjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatandui k, Felséges András király törvényeit megtartjuk, Magyarország határait és mindazt, amik bármi jogon és czimen hozzá tartoznak, el nem idegenítjük, nem kisebbitjük, sőt lehetőleg nagyitan fogjuk és kiterjesztjük. Mindent megteendőnk, mit Magyarország rendje közjava, tisztessége és nagyítására igazságosan megtehetünk. — Isten és minden szentek úgy segéljenek. — Az országgyűlés a pozsonyi királyválasztást megerősítette, foglalkozott a lázadókkal, minden kapuiul megszavazott ez évre 1, a jövő évre 1 forint előlegesen Szent-György napkor fizetendő adót. — Ezen országgyűlésen lépett fel legelőször a századok után a bécsi absolutistica jezsuita iskolában kiművelt aulicus pártnak első őse, — Bessenyei Zemplén megyei követ ur, a jeles férfin kinyilatkoztatta, ha a cselszövök nem hitetik el velünk, hoxya a szepesi gróf királyságába a császár is beleegyezett felséged országglását senki sem ellenezte volna, most máskép tudjuk, s felségedet mint törvényes királyunkat üdvözöljük, — a királyválasztási jognak arzulcsapása volt ez, elismerése a Miksával kötött családi szerződésnek, szolgálalkü nyilatkozat, melyhez hasonlót az ország színe előtt eddig még magyareMBER

nem tett, a történelem az ember nevét és szavait feljegyezte, nem irta azonban meg, hogy a nagy szónok, az igád nemes torzpéldánya, merész szónoklatáért előlegesen borral, vagy utólagosan dénárokkal jutalmaztatott-e meg, tekintve a nyilatkozat aljasságát, az első valószínűbb. — Az ügyes Ferdinánd hosszabb ideig mulatott Budán, a Budán uralgó himlőiül megijedve Esztergomba vonult. János király vagy háromezer embert összeszedve, szerencsét kísértett, — rutul megveretve, pihenés nélkül Lengyelországba szaladt.

Nos Ferdinandus Dei gratia Res Hungáriáé Bol emiae in juramus per Deum vivum per ejus sanctissimum gmitricum virginum Mariam et omnes sanctos, quod nos ecclesias Dei, Dominos praelatos, barones, nobiles, civitates liberas, et omnes Regnicolas, in suis immunitatibus hbertatibus, juribus, privilegiis, ac antiquis bonis, et aprobatis consuetudinibus conservabimus omnibus que justitiam faciemus. Seren issi mi quondam Andreae Regis decreta observabimus, Fines Regni nostri Hungáriáé, coquae cunque ad illud quocunqjie jure autsimto pertinent non aliena bimus nec minuemus sed quoad potent augebimus, et extendemus. Omniaque alia faciemus, quaecunque pro bono publico, honore et incremento, omnium Stattnun ac totins Regni nostra Hungáriáé juste facéré poterimus, sic nos Deus ad juvet, et omnes Sancti.

828. januárban ismét országgyűlés. A nemesség megýenként választott követek által képviseltetett, támadás esetében a nemesség és nép személyes felkelését rendeli el, — és a múlt országgyűlésen már megszavazott, Szent-György napkor fizetendő 1 forint kapuadót. — A fő- alispánok, szolgabírák, esküdtek bíraskodása illetékességét, rablások, lopások, fosztogatások esetében, határozatlan mennyiségig felemeli. A király ezen az or-

szággyűlésen is jelen volt, tehát ez alkalommal az országban hat hónapig lakott. Márcziusban Zápolya 7000 emberrel Kassáig nyomult, serege széíveretett, János király örült futással menekült Lengyelországba. Ferdinánd tehát 828 márcziustul 829. márcziusig egész Magyarország ura volt. — A honvédelmet szabályozó törvény meghozatott, de a régebben már egyszer használt nevetséges modorban elrendelte ez a nemesség és nép fejenkénti felkelését, mely czéltalan és káros volt, czéltalan mert a pánczélos lovas, a vasas gyalog ellen; a felkelő bottal fegyverkezett nép, semmi nyomatékai sem bírt, — légid ebb a táborhelyeket pusztította volna el, káros volt, mert ha a felvett rendszer szerint, a huszad kiállítását rendelik el, ez esetben a nemesség kötelessége mulasztásáért kérdőre vonathatott volna, mert a huszad századok óta dívott, tehát fegyverzet hiányával magát nem menthette volna, — hogy ez részben t intetős, részben vakítás, leginkább a védelmi kötelezettség kijátszására volt irányozva, kétségen kívül helyezi az, hogy sem a a zászlós urak nem jeleztetnek, sem a zászlóaljok embereinek mennyisége nem határozottak meg. Ferdinánd inig a helyzet ura volt, semminemű törvényteleniséget nem követett el, Ferdinánd uralma Jánoséiul csak az országgyűlés szerkezetébe különbözött, János alatt a nemesség fejenként, Ferdinánd alatt képviselői által vett részt, a követek általi képviselet szabadságellenes újítás volt, — mert a közép-nemesség, mint azt későbbi több százados magatartása bizonyította, az alkotmány és állami függetlenség tántorithatlan hive volt, számos lévén, megvenni nem lehetett, számosán jelenvén meg, képes volt ellentállni a korona és főurak zsoldosainak, — ellenben képviseletre szorítva, anyagi súlyát elvesztette, csakis morális súlya maradt meg, tényleges hatalma megszűnt.

Ferdinánd egy egész esztendeig teljesen uralmat adott az országnak, ez alatt azonban nagy események történtek, — Ferdinánd a főurakat megvette, — Battyányi Ferencz, ki először adta el magát Ferdinándnak, a késmárki vár és uradalomért átcsapott Zápolyához, Ferdinándhoz illő jutalomért visszatért, — Várday érsek, kinek esztergomi érseki megerősít őseit a pápánál János király eszközölte ki, Ferdinándnak hódolt, Péteányi Péter erdélyi vajda a pálczi, János királyiul adott jószágok megerősítéséért Ferdinándnak a koronát még az országgyűlés alatt elhozta, és Erdélyt megszerezte, Török Bálint temesi gróf eladta magát. — A korbely de hű Báthory nádor Várasd várával, Thurzó Elek Szepes vára és uradalmával jutalmaztatott, a becsületes Erdődy zágrábi püspök és Homounay, kik az utolsóig János király hívei maradtak, kegyelmet nyertek. — Ferdinánd azonban, ki idegen zsoldosokkal hódított, urain át idegenekkel tartotta fel, kénytelen volt ezt tenni azon egyszerű oknál fogva, mert a főurak csak követelni tudtak, de csapataival a királyt egyik sem támogatta, a nemes urak nem szerették a német királyt, de nem tettek semmit a magyar megmentéséért, pihentek őseik babérjain, elfeledkeztek róla, hogy a nemesség kötelesség, és aki a szabadságot megvédeni nem tudja, az a szabadságra érdemtelen. — Ferdinand serege zsoldos csőcselékből állott, a zsoldos mindenütt egyenlően rabolt nemzeti és párti ellenszenv nélkül, minden országban, Magyarországon is tehát épen oly mohón kirabolta ura barátjait, mint ellenségét, először kirabolta Egert, és azután az ország azon részeit, hol táboroztak, a rablást a törökkel egyenlő virtuozitással végezték, — ez a kedélyeket Ferdinand ellen fellázította, pedig nem ő volt a hibás, de a nemesség, mely ugyan királynak elösmerte. de az ellenfél legyőzésére az új király zászlója

alá nem sorakozott. A hontalan János király Solimanhoz fordult, Soliman hódolatát elfogadta, 1529. júniusban a moldvai vajda János részére Erdélyt elfoglalta, Soliman Ferdinánd megfenyítésére elindult. — A török készülődés nem volt titok, Soliman János király követét, Lasky Jeromos lengyel főurat 1527. decemberben fogadta, Ferdinánd követei ajánlatát kétszer utasította vissza, 1528. áprilisban Jánost már királynak ösmerte, 1529. május 10-ben Konstantinápolyból elindult, az erélyes jóakarata, eszes Mária királyné testvérét az ország hangulata a veszélyre következőleg figyelmeztette; Vigyázzon Felséged, hogy Magyarországot el ne veszítse, a nép mozog Felséged és azok ellen, kik Felségedet királynak fogadtatták, általánosan panaszkodnak, hogy ígéreteit nem váltotta be, a végvárat nemcsak vissza nem szerezte, de többeket elvesztett, hadai gonoszabbul bánnak hívei, mint a lázadókkal, gonoszabbul bánnak, mint a török.

A helytartóság már márcziusban jelezte a veszélyt és Ferdinánd királyt arra kérte, hogy a sereg Budán legyen, midőn a szultán Szerembe lesz. Miután már az 1528. törvény a nemesek éh az összes nemzet a személyes felkelését elrendelte, habár a történelem nem említi, hinnünk kell, hogy a felhívás megtörtént, Ferdinánd azonban Magyar-, Csehország királya, Ausztria, Tirol!, Carinthia, Stiria hercege, Morva, Szilézia örgrófja. a német császár és spanyol király öcscse, kinek birodalmában a nap sohasem szállt le, — sem maga személyesen nem méltóztatott Budára jönni, sem nem intézkedett szigorun, hogy a magyar királyság 100,000 et tevő rendes honvédelmi ereje királyi zászló alatt összpontosuljon, sem nem kegyeskedett az erősségek falai kijavítása, az őrségnek puska és kegyebekkel! ellátásául intézkedni, a nemes urak büszkesége

tiltotta, a hazáért más, mint a király vezérlete alatt, harcolni, akinek századizigleni rokonátul a bitang német zsoldos egy hetes csirkét ellopott. Feljogosítottnak hitte magát honmaradni és a zsarnok ellen szónokolni, medvebőreiken nyújtózva, teli serlegeik, harsogó zene mellett tárgyalták a török és német király esélyeit, mintha e két nemzetnek lett volna feladata Magyarország rendezése és fenntartása. Elfele, tkezve a becsület, a hazaszeretetrül, a két választott király közül egyiknek sem fizettek, sem személyesen, sem jobbágyaik által adót, — nem kötötték fel kardjukat, sem a német, sen, a török király mellett.

Ferdinánd épen oly nyomorultan veszté el birodalmát mint János, a hely tartóság számos unszolásaira, az országban meg sem jelent, egy és fél év alatt a várakat nem javíttatta ki, — 12,000 katonát bírt Soliman 300,000 serege ellen összehozni, seregét Bécsbe helyezte el. Solimannak Zápolya a mohácsi vérmezőn csókolt kezét. Budán a német hadnagyok Nádasdy Tamás várkapitányt megkötözvén, feladták. — Soliman Bécs alá ment, onnan azonban rövid sikertelen ostrom utál hazavonult. Az árulók: Yárday érsek, Perényi Péter, Török Bálint és társai tódultak Budára, hűséget esküdtek, hogy azt újólag megszeghessék. Soliman Bécs sikertelen ostroma után visszavonult, úri hűbérését Budán a főuraknak ajánlotta, lóval s kaftánnal megajándékozván, hazament. Ferdinánd Soliman visszavonulása után seregét Magyarországra küldte, a főurak és vezérek az országot kölcsönösen rabolták és a nemesség és papság átkmórba esett, az erkölcstelenség, romlottság legmagasabb fokra emelkedett, az ország, rablók, koldusok tanyájává változott, — János hívei Ferdinánd híveit németeknek, ezek viszont tiniknek gúnyolták, - alkotmányos elvi párt az országban nem létezett,

mert a főurak uraikat változó érdekeik szerint cserélgettek, a nemesség vidékenként a győzőhöz csatlakozott, — e kor legkitűnőbb embere is Nádasdy Tamás elfogatóván, Jánoshoz csatlakozott és általa kincstárnoknak neveztetett.

1530, Budán János országgyűlést tartott, melyen nádorrá Bánfy Jánost választották és hoztak törvényeket, melynek senki sem tudtán engedelmességet tett. 1531-ben, miután a rablásoknál a szerencse forgatódó, tehát a rabló-főurak nyertek, de vesztek is, mert a sikeres gonoszság ragadós, a nagy birtok nem kizárólagos rablóknál ság, az alsó nép-osztályból is alakultak rabló-bandák, melyek a várurnak marháit, termését ellopták, mert talán többekben az önérzet feltámadt, s mert némelyek egyik királyról sem hittél: azt, hogy a másikat legyőzheti, s mert Nádasdy Tamás talán ez után hitte új urát megbuktatni. 1531. 19. márcziusban Bélaváron több főurak és nemesek értekezletet tartottak és pedig a következő főberek vettek részt: Perényi Péter, Erdődy Simon és Péter, Essegváry Ferencz, Batthyányi Ferencz és Orbán, Török Bálint, Pekry Lajos, Bátory György, Bánfy Antal, Széchy István, Sulyok György pécsi püspök, Corbaviai János, More László, Tahy János, Keglevics Péter, Choron Endre, a nem rég elhalt Bátory nádor özvegyének képviselője. Az összejövetel kitűzött célja az országnak egy király alatti egyesítése volt. A tanácskozás folytatólag 19. májusban tűzetett ki Veszprémben, — kevesen jelentek meg, Ibrahim nagy vezérnek ajándékot küldtek. Tekintve a vezető egyéniségeket, ez osztrák-párt bndorlatnál egyéb alig lehetett, mert a tiszta jellemet csak Erdődiek képviselték, egy része aljas rablók, a többiek Ferdinand nyílt és titkos hívei voltak. 21. májusban János király Budán országgyűlést tartott. Nádasdy Tamás Zákányban értekezletet tartott, mely 1532. január 1-őre tűzte ki a Kene-

sere a gyűlést, tanácskozás tárgyául egy mindkét királyhoz küldendő felszólítás és a két király felett hozandó végzés tűzetett ki.

1. Magyarország királyának az ország védelmére kéjesebb (ismertessék el.

2. Ferdinand nyilatkozzék, képes-e a hazát a török ellen megvédeni, biztosítsa az ország szabadságait, ha igenlőleg nyilatkozik, királynak ő fogadtassák el. 3. János kérdeztessék meg, mi módon fogja a hazát megvédeni, — a végvárat Srabacs kivételével, képes-e Solimantul visszaszerezni, biztosítva van-e arruJ, hogy Soliman az országot többé meg nem támadja.

A borítékra egy nagy hazafias eszme, Magyarország egysége volt kiírva, valósággal azonban a zászló Ferdinand zászlója volt, — kétségkívül bárki személye alatt egyesül, az ország jobb lett volna az ország felosztásánál, mert a kettes, későbbi hármassal uralom alatt az ország anyagilag tönkre ment, államisága elveszett. Ennek azonban Ferdinand is egyik fő-tényezője volt, mert midőn János király kiszaladt, épen úgy nem tudta a nemzetben az önérzetet, az áldozatkészséget kifejteni, a törvényt tiszteltté tenni, mint János király. Ezen tanács kozmány tisztán Ferdinánd uralmát czélozta, mert Ferdinándtul nem követelték a végvárat meghódítását, míg dános-tul ezt feltétlenül kívánták, — Ferdinándtul azt kérdezték, képes-e az országot megvédeni, midőn tényleg bebizonyította képtelenségét, — Jánostul biztosíttatni kívánták magukat a török lehető támadása ellen, midőn nem ő parancsolt a töröknek, de a török neki. A hazafiság, az önállási érzék, a becsület hiányaira mutat az, hogy mindkét királytól az ország megvédését, helyreállítását követelték, ellenben az ország védelmére, semminemű tervvel nem állottak elő, nem kötelezték

magokat, hogy a megválasztandó királyt egyéenként hány pánczéios lovassal fogják támogatni, pedig ha szándékok komoly és hazafias, első sorban a rablók megfenyítéséről, a honvédelem szervezéséről kellett volna gondolkozni, mert ha a nemesség és főpapság kötelességét teljesíti, a nemzet külsegély nélkül is képes lett volna a török vagy németnek ellentállni, --- enélkül' Ferdinand és János képtelenek voltak: a védelemre, — mert János más ország ura nem volt, — Ferdinand hosszas uralma alatt egyszer tudott 20,000 katonát összehozni, V. Károly nem segítette nagyban, mert részben a francziák által volt elfoglalva, részben a protestáns németekkel küzdött, sőt a katolikus németek sem ragaszkodtak hozzá, mert féltek, hogy egész Németországot sajátjává teszi. Ferdinand Csehország és az osztrák tartományok fejedelme volt ugyan, de Csehország kincstára a Jagellók rossz kormányzata alatt kimerült, — alkotmányos uralkodó volt, a cseh és osztrák nemes csakis országgyűlési határozatra volt köteles fejedelmét a határon t il követni, azt pedig józanon feltételezni nem lehetett, hogy ezen országok nemessége a sokkal nagyobb Magyarországgért tikra száll és magát tönkre teszi, a heverő, dőzsölő, adót nem fizető, a harczolást megtagadó magyar urakért.

János király magával két eszes idegent hozott, Grittit, ki a magyar királyságra vágyott és Laski lengyel nemes, ezek átláttak a szitán, — János király híveit az értekezleten! megjelenődül eltiltották, ezáltal a János királytuli nyílt áttérés leheteti mié vált, ennél fogva a titkos czél meghíúsulva, Ferdinand hívei is elmaradoztak, bár Ferdinand az értekezletein megjelenést megengedte. A valódi alkotmányos élet egész a nagyváradi békéig szünetelt. János király tartott ugyan 1531-ben országgyűlést Budán, a folytonos rabló csatározások miatt azonban

igen kevesen jelentek meg, e gyűlés semmi komoly határozatot nem hozott. Ferdinand 1535-ben hitta össze Pozsonyba az országgyűlést, ezen több fontos alkotmányos törvények hozattak.

1. Miután a rendek az ország feloszlásától tartanak, őfelsége magyar tanácsosai tudta nélkül békét ne kössön. 2. A király zsoldosait szigorúan fegyelmezze, a zsoldosok a nemesek és egyháziak házaiba ne szállásoltassanak. ki ezen ősi törvény és sarkalatos jog ellen vét, fejbétel, ingó és ingatlan javai elkobzásával büntetessék. 16. §. Őfelsége helytartót nevez, az országtanácsba a nádor, helytartó és főkapitánynyal együtt, kinevez 7 tanácsost az egyháziak és nemesek közül. A 48. az igazságszolgáltatásra a nemesek közül 6 ülnök választatott, kik őfelsége akaratából régi szokás szerint az országtanácsban is részt vehessenek, ezenkívül a slavoniai vagyonosabb nemesek közül választásái; 1, a 7 választottnak annak idejében a békealkudozásoknálí jelenlétét ő felsége meg fogja engedni. — Pro administratione Justicie, ex ordine quoque nobillium electi sunt assessores numero Sexqui arbitrio majestatis regie, etiam in consilium admittantur, juxta antiquam consuetudinem Regni. Quos denique et cam eis simul etiam ex Slavonia unum, qui ex potioribus ad id fuerit electus, Majestas sua Regia non gravaditur, in tractatibus pacts suv tempore, admittere, — 36. A főispán a megyei nemeség alapos parancsára kihallgattatván, ő felsége által előbb a főispán is, azonnal mozdittassék el. 41. §. Az ország törvényei és szabadságai ellenére, idegen országba törvényszék előtt senki sem tartozik megjelenni még azon esetben sem, ha az ország bírái ő^T felségével vannak, sőt az országban senkit sem szabad egyszerű panaszra elítélni, az ítélet csakis törvényes idézés és a törvény rendje szerint hozathatik. — 23. A birtokos nemesek a haza védelmére, személyesen és jobbágyaik 20-ádal

kötelesek táborba szállni, — 20. Minden parasztkapitul régi szokás szerint 1 forint 1-ső januárba fizetendő adó ajánlatik, 1 forint 50 kr. De 1-ső júliusban fizetendő adó ajánlatik azonesetre ha ő felsége Jakabnapkor országgyűlést tart. 42. Ó felsége idegeneknek birtokokat, javadalmakat ne adományozzon, hivatalnokoknak, vámszedők és várkapitányoknak ne nevezzen. 57. 0 felsége az ország törvényei szerint, mihelyt czélszerűen teheti, az országban fog lakni.

Az országtanács és főispánokruli törvény első de igen gyászos lépése volt az osztrák-magyar pártnak, a jogfeladások lejtőjén, — a felelős kormányt biztosították az 1498. 2. 7. Mely a tanácsosok országgyűlés általi megválasztását elrendelte, az 1500. 10. Mely a tanácsosoknak az országtanácsbani jelenlétét biz osítja, az 1507. 5. mely a kormányt föltétlenül az országtanács ellenőrzése alá rendeli. — A 48. törvényczikk meg-ejti ugyan a választást, de a királyra bizza az országtanácsbani megjelenhetés engedélyét, mert ezt mondja: *qui arbitrio Majestatis Regiae etiam in Consilium admittantur*, — ha tehát a királynak nem tetszett, nem hivattak meg, — s mert az országtanácsnak nem voltak valóságos tagjai, az országtanács, mely a választott nádoron kívül a király által nevezett hivatalnokokbul állott, a király a választott tanácsosok tudta nélkül rendelkezett, — a királynak ezen tanács bármi törvénytelen-ségke segédkezhett, mert az ellenőrzésre kötelezett, kizárólag az országgyűlésnek felelős tanácsosok, az országtanácsuk lényeges mellőzhetlen tagjai nem voltak, e törvényczikk a tömeg szemébe alkotmányos porhintés, lényegileg az állam legfontosabb felségi jogainak elkobzása volt, a közönség azt hitte, hogy az országgyűlés tanácsosokat választva az országtanácsba, képviselve van, arra azonban nem gondolt, hogy ezen tagok az ar-

sietve haza vonult, — a német hadsereg szinte azonnal szétment. — A németek, midőn a török Bécset fenyegette, mindig készségesen síkra szálltak, megőrizték Németország terüetét, de mihelyt a vész megszűnt, mindig haza mentek, Ferdinand részére a fejedelmek nem kívánták Magyarországot megszerezni, mert ha Magyarország Ferdinánd osztatlan uralma alá kerül, hazánkban a bel viszonyok rendeződnek, a török hatalmat megtörik, mire egy nagy hadjárat is elegendő lett volna, a protestáns németek nemcsak vallásokat, de a katolikus fejedelmek kis országaikat sem bírták volna V. Károly sóvár körmeitől megmenteni, mert Magyarország egymaga jól kormányozva, 100,000 katona felett rendelkezett, — a németeket a spanyol hatalom egymaga is fojtogatta, csakhogy a németek, a felvilágosodás, az értelmiség szerencséjére, Spanyol-, Olasz- és Németország közt a hatalmas Franciaország terült el, a spanyol király e granitfalon nem tudott átmeneti tért hódítani, a úngerén a közlekedés hosszadalmas és nehézkes volt, ennél fogva Károly császár olasz és német hadjárataiba leginkább svájci és német zsoldosokat alkalmazott, a német fejedelmeknek ennél fogva Magyarország meghódítása nem lévén érdekükben, mihelyt a török visszavonult, mindig haza mentek.

Solimán elvonulása után Ferdinánd kis seregét János ellen küldte, Jánost segítették a török basák, a moldvai vajda, — a csatátul mindkét király fázott, alvezéreik folytatták a hadat és rablást, mert a legkisebb hadjáratot ezzel kezdték és végezték, mindkét fél egyenlően rabolta saját híveit és ellenségeit, a rablás az egész országban elterjedt, mert majdnem minden megyében volt híve mindkét királynak. 1537. Ferdii and Pozsonyban országgyűlést tartott, kapunkint 3 forintot, a nemesség személyes felkelését jobbágyaik 75-ével az alkotmányt újólag megerő-

sította. 1538. Ferdinánd újólag országgyűlést tartott, ezen megsza“aztak kapunkét két forintot és minden kénénytül, a nemesi házakat is ide értve, 20 dénárt. — Elrendelték a személyes fölkelést a jobbágyok Vs-ével. A pozsonyi országgyűlés valóságos adópréssé fajult, a nemesség ugyan a mohácsi vész óta lóri nem ült, csakis a zsoldosok harczoltak, valódilag azonban többet szenvedtek a rabló zsoldosoktul, mintha táborba szálltak volna, becses életüket ugyan törvényesen hősiesen nem koczkáztatták, a rabló csatározások alatt azonban sok elesett, mert a rablók a nemes urak életét sem tisztelték, — a jobbágyásra a háború elviselhetetlen teher volt, mert két év alatt a jobbágybirtok egész értékét adóba fizették, — kétségkívül csaltak sokat az adóösszeírásnál, de csaltak leginkább a hatalmasak, a teher tehát nemcsak igen nagy, de egyenlőtlen is volt,

A királyok belátva tehetetlenségüket, megunva a bizonytalanságot, híveik becstelenségérül, kik jó árért mindig urat cseréltek, meggyőződve, békét kötöttek Nagy-Váradon 1538. február 24-én.

1. Ferdinánd és János egymást királynak ösinerik.
2. Mindkettőnek jelen birtoka megmarad.
3. Horvát-, Dalmátország Ferdinándé, Erdély Jánosé.

4. A János által birtokolt országrész János halála után Ferdinándra, halála esetében királynak választandó fia, vágyczek nem létében Károly és törvényes fiutódaira száll.

5. A Habsburg-ház fiága kihaltával az ország, János fiai és ezek utódaira száll. Az ország rendel királyt csak ezek kihalása (setében választhatnak).

6. Ezen örökösödési rend megtartására, a János alatti egyházi és világi főurak, főbb nemesek és utódaik, a megyék és k. városok esküdjének meg és azt oklevéllel is biztosítsák,

a szabad királyi városok az esküt minden ötödik évben ismétlik.

7. Ferdinánd Magyarország birtokába addig nem lép, míg a hercegség János fiának át nem adatik.

8. Ha János fiörökös nélkül hal el, birtokai fél- a császárra száll, hogy Magyarországot annál jobban megvehesse, fele pedig az özvegyre, az özvegy míg él, huzza a reá szállt birtok jövedelmét, ha férjhez megy, kap 100,000 aranyat. leányai kiházásításául Ferdinánd fog gondoskodni.

9. A legközelebbi országgyűlésen a határok Horvátország, Styria, Krajna, Karinthia közt igazittassanak ki.

10. A múltakért közböcsánat adatik.

11. Mindkét király adományai szabaditékai érvényesek.

12. Az egyháznak elfoglalt birtokai adassanak vissza.

13. A foglyok kölcsönösen szabadon bocsáttatnak.

14. Az áttérés egyik királyiul a másikhöz tilos.

15. A rablóvárak lerontatnak.

16. Új várakat egyik király sem állíthat fel.

17. Ferdinánd marmarosi, János erdélyi sót áruitat.

18. Mindkét király pénzt veret.

19. A nádor közös, közös országgyűlés által váksztatik.

20. A királyok hivatalnokaitat önállókig nevezik.

21. A királyok, és Károly császár Nándorfehérvárt, közösen igyekezendnek visszafoglalni.

22» János lemond a Ferdinánd és Károly ellen kötött szövetségről. — János a francia királyhoz követet küld, igyekezni fog Károly császárral kibékíteni, és a Solimán elleni szövetségre megnyerni.

23. Mindkét király a magyar király címét viseli.

24. Közös barátja!k, közös ellenségeik lesznek, Károly

fogja i, békesség kihirdetésére alkalmas időt megjelelni, midőn ez az ország és Jánosra veszélyes nem lesz.

25. Ha a török a szerződést megtudva, Jánost országúiuil megfosztaná, Károly és Ferdinand kötelesek lesznek János híveinek állásukhoz mórt állást adni.

Ezen szerződés által területnagyobbodást egyik fél sem nyert, — János a tehetetlen belátta, hogy saját erejével Ferdinándot ki nem űzheti, mindenáron házasodni, herczegkisasszonyt akart nőül venni, ezt csakis úgy vélte elérhetni, ha a Habsburgok királyságát elismerik, ennélfogva bár Solimántul reszketett, a békét elfogadta. Ferdinándnak Magyarország meghódításához gyenge reményei voltak, a Habsburghoz ez örökösödési szerződésekre nagy súlyt helyezett, ezen szerződés örökösödési idényeit elismerte, Zápolya egészségi állapotát ismerték, nem hi fék hogy a kórságos király megházasodik, vagy házassága esetében fiúgyermeké lesz. Károlyt, János király francia szövetsége feszélyezte, mert János Ferdinándot kedvező időben megtámadva, Ferdinánd segélyét a francziák és német protesztánsok ellen megakadályozhatta, a törököknek János király birodalmán át nyitva állt az ut Becsig. A Jánossal! béke elzárta. — A testvérek azt hitték, hogy Solimán hűbérese árulásáru értesülve, azonnal Jánosra ront és legroszabb esetben a szalmakirály birodalmát Ferdinánddal megosztja, ebben azonban tévedtek, mert János háta megett állott egy párt, mely semmiképen sem igyekezett í, németek karjai közé. — midőn tehát Solimán készülődéseiről értesültek, serényen fegyverkeztek, volt egy parasztbarát ki éles eszével belátta a veszélyt, tudta a török düh elleni orvosságot és azt kellő időben előteremtette és Konstantinápolyba küldte.

János királynak a békehíresztelés nem állott érdekében,

tehát titkolta és nem hitta össze az országgyűlést. — Ferdinánd a töröknél Jánost el akarta veszteni, az országgyűlésen tárgyalt szerződés valódiságát tagadni nem lehetett, ennél fogva főleg e szerződés tárgyalására 1539-ben az országgyűlést összehívta. Adót és katonai segílyt követelt, az országgyűlés mindkettőt megadta, a szerződést azonban az egész nemzet megilletődve fogadta, a nagyváradi szerződés megvilágította a li ilyzetet, kétségkívül helyezte, a szerződő fejedelmek hatalmi képességét szándékait, alkotmányos érzelmeiket, meggyőzte a nemzetet mennyire lehet, a királyi esküigéretet és kötlevelekbe bízni.

12 év óta az ország anyagilag a nyomor szélére jutott, a helyzetet legjobban jelzi Oláh Miklós fehérvári kanonok, Mária özvegy királyné titkárjának Nádasdy Tamáshoz irt levele, „Visszajöttem, hogy a hazát annyi idő múlva meglássam, néhány baráti arczon kívül, melyet még látnom jutott, keserű volt amit tapasztaltam, az ország már csak alig lélegzik, az urak egy kettő kivételével jellemtelenségökben csak pénzt és kincset szomjazók, a nép oly nyomora állapotban, hogy a gyász, jajveszéklés, könyök édes mindenét teszik.“ — Ezt egy eszes, jóakarata pap, Ferdinand erős hive irta, tehát oly egyén, kit nem a szenvedély vezetett, aki évekig az országon kivid lakott, kit ennél fogva a pártszenvedély nem vakíthatott el. — Ferdinand az 1539-iki országgyűlés elé terjesztette a nagyváradi szerződést, főleg azért, hogy János királyiul a török pártfogást elvonja, a két király bár Magyarország épsége fentartására magát mindkettő kötelezte, az országon megosztott, — ez által mindkettő tehetlenségének egyenlő bizonyítékát adta, mert ha Ferdinánd német, János török segílylyel képes lett volna ellenfelét legyőzni, nem osztozik meg vetélytársával. Az ország gyalázatos felosztása, a nemességet mely 13 év óta aludt s mely-

bül eddig, csak a politikus körítők és rablók voltak ébren, álmába! felriasztotta és meggyőzte, hogy a nemzeteket nem Isten kegyelme, nem a királyok dicsvágya, de polgárai erélye hazáisága, áldozatkészsége, vitézsége tartja fel. — A békekötés kihirdetése után a török, nagy fenyegetésekkel megindult, a két király megfenyítésére, midőn azonban a két király országos készülődéseiről értesült, az egységes Magyarországiul megijedve János király ajándékai és hazugságai által, kihagyta magát engesztelni, és fővárosába vissza ment, — ez esemény a kétkedőket az ország ereje és képességéről meggyőzte.

A nagyváradai szerződés megkötési módja, e szerződés indokolása, tartalma, Ferdinand 10 éves kormányzata felfedték, megvilágították Ferdinand alkotmányellenes érzületét, az ismételt erőszak, a beolvasztási kísérletek kézzel foghatólag megmutatták; mit várhat a nemesség az osztrák háztul. — Ferdinand vakmerőn megsértette az alkotmányt.

1. Az országtanácsnak az alku és szerződésnél! mellőzése által, mert az 1507. 5. szerint az országos ügyek, csakis a válaíztott országtanács hozzájárulásával in téz telhettek el, az 1538. törvényben az országtanácsnak békealku ügyébeni meghallgatasa különlegesen ki köttetett.

2. Államsértés volt az indoklás, — Ferdinand ez indoklásban örökségi jogaira hivatkozik, — örökös joggal még az Árpádház sem bírt, Zsigmond, Albert, László, Hunyadi Mátyás, Ulászló, Lajos sőt maga Ferdinand is választottak, uralmuk alapját a választás képezte.

3. Nydt államsértés volt, V. Károly és örököseinek bizonyos eshetőségekben a magyar királyság biztosítása, — ez által magyarállam családi birtok tárgyává aljasított, a se-

honnai János, a gyáva Ferdinand, a szunyadó oroszlán felett szemtelenül rendelkeztek.

4. A pozsonyi országgyűlés, az ország felosztását el Határozó szerződés megerősítésére magát illetéktelennek tartva, a szerződés megvitatására, az egész ország országgyűlését ki/ánta megtartatni. Ezen kívánata helyes volt, a szerződés alkotmányosan másképp nem is volt tárgyalható, mert e szerződés az ország felosztását, a királyválasztási jogruli lemondást tartalmazta, erről tehát illetékesen csak a teljes országgyűlés határozhatott, Ferdinand a közös országgyűlés összehívását megtagadta, ezzel arczulcsapta az országot és ez az országra annál inkább szégyenletes volt, mert ezt a politikai szükség sem kívánta, — a közös országgyűlés, a választási jog eltörlését kétségkívül nem fogadtatott volna el, de Ferdinánd miután János tehetetlensége már ez időben kétségkívül! tény volt, a török elleni hadjáratban a közös hadsereg fővezérségét kieszközölhette volna. — Ferdinánd nem csak ezen szerződésbe és országgyűlésen, de folytonosan sértegette a törvényeket, idegen vám- és báii yahivatalnokokat alkalmazott, a várakat idegen kapitányokra bízta, zsoldosai pogányabban zsaroltak a töröknél, egyeseket osztrák tartományaiba hurczoltatott és idegen bírák által ítéltetett el, az adó a lehető legmagasabb fokra emeltetett, és az értéket támadta meg, a két király főurai és zsoldosai, kölcsönösen raboltak. János sem volt Ferdinándnál különb, de ő legalább a közös országgyűlés megtartását nem tagadta meg, magjaiul beszélt, az ország fővárosában lakott, az egész ország is merte tehetetlenségét, kórságát, megvetették, de nem gyűlölték.

IX.

Elvipártok alakulása.

A pártok eddig sok tekintetben személyi pártok voltak, mert mindkét király az ország minden jogait biztosította, uralma kezdi tén Ferdinand is félévig az országban lakott. A nagyváradi szerződés a helyzetet megváltoztatta, Ferdinánd a közös országgyűlés tekintélyének megtagadása által az ország egységénél eszméjét eltiporta, a családi örökségi jogelismertetése és Károly testvérei kiterjesztése által elrúgta a nemzet választási jogát, most már Ferdinánd áleza nélkül állott az ország előtt, két elvi párt alakult, a magyar-függetlenségi, és az osztrák-magyar párt.

A függetlenségi párt, Magyarország függetlenségét, épségét, alkotmányát vissza akarta állítani és miután a nagyváradi szerződés és eddigi események meggyőzték, hogy ez Ferdinánd alatt lehetetlen, s Ferdinándnak fő célja Magyarország beolvasztása, végcélul Ferdinánd és családja kiűzését tűzte ki, a cél kivitelére kész volt a törökkel szövetkezni, sőt ideiglenesen a török fenhatóságot is elismerni.

A függetlenségi párt célja, jogos, magasztos és hazafias volt, mert az önállás emberi és állami jog, minden önérzetes ember és államnak erre kell törekedni, mert az állam valódi

érdekei csak önálló független kormányzat mellett érvényesíthetők, miután önálló államokban a főcél mindig az állam érdeke, ellenben függő országban először a parancsoló egyéniség, vagy a politikai fölényvel bíró szövetséges állam érdekei elégittetnek ki első sorban. — A politikai pártokat azonban kizárólag elvi indokokbul megítélni nem lehet, mert a politika fő követelménye a siker, ennélfogva csakis azon politikai elvek és cselekmények helyesek, melyek vagy azonnal, vagy rövid idő alatt kivihetők, vagy a jövőnek biztos alapját vetik meg; mert az állam élete sem örök, oktalan kísérletek által, erkölcsi ereje, vagyona kimerül, törpe és koldus országok az első idegen támadásra néha magukban is összerogynak. Az eszélyes politika tehát a rajongás és ábrándok ellensége, a szabadság és joghoz! ragaszkodás minden párt és polgárnak kétségkívül! kötelessége, ki az ország vagy egyén jogait egészben vagy részben a viszonyok ellenállhatlan kényszere nélkül feladja, azon párt vagy egyén minden időben áruló, vannak azonban idők, midőn pillanatra meg kell hajolnunk, hogy később az önkény embereit biztosan leverhessük, van oly kényszerhelyzet, midőn még a jogok egy részét is fel kell áldoznunk, hogy az alapot megtarthassuk, vagy vissza nyerhessük. — Általában, az erőszakos politika csak akkor helyeselhető, midőn az önkényt csak erővel lehet legyőzni, az esélyek kedvezők, az ország a kockázás által csak nyerhet, a zsarnokok erőszakkal támadják meg, ennélfogva kénytelen jogait tetteleg védeni, vagy az elveiteket visszaszerezni.

Mielőtt tehát a függetlenségi párt felett ítélnénk, t «kiütve az akkori helyzetre, a következőket kell konstatálnunk.

1. Magyarország Buda elfoglalása után képes lett volna-e önállását német vagy török segély nélkül kivívni.

2. A török es német közül melyiktől vívhatta volna ön-állását könnyebben vissza.

3. Ha kedvező alkalommal függetlenségét visszaszerzi, képes lett volna-e ezt megvédeni.

4. Melyik állam bírt több olvasztó erővel, az osztrák-e vágj a török.

5. Az értelmiség melyik alatt fejlődhetett jobban.

6. Az alkotmányos szabadságnak melyik volt nagyobb el-
lensége, a német-e vagy török.

7. Az ország anyagi érdekeit melyik uralom fenyegette jobban.

8. A magyarságra melyik volt veszélyesebb, a török-e vagy az osztrák.

Az egységes Magyarország míg Budát bírta, önerejével, szövetséges nélkül is képes lett volna jó vezénylet alatt ellensége-t kikergetni, mert ez időben csak egy ellensége volt, az osztrák. Ferdinand az országnak csak kis részét bírta, a császár a protestáns német bonyodalmakkal el volt foglalva, Ferdinánd örökös tartományainak alkotmányos fejedelme volt, a rendeknek Magyarország meghódítása érdekében nem állt, mert alkotmányos lettökre már Károly császár hatalma is súlyosan nehezedett, nem vágytak tehát félelmes uruk hatalma erősítésére. De Magyarország hatalmasabb is volt Csehország és Ausztriái ál, sőt Németországgal is jó vezénylet mellett sikerrel megküzdhetett. — A budai várnak azonban később Martinusi állal történt feladása után, a viszonyok nagyban megváltoztak. — Az ország tényleg három részre oszlott, az ország fővárosa és víra, a leghatalmasabb ellenség a török kezére jutott, ez által i magyarok természetes központokat elvesztették, a török-szövetség nélküli háború, a töröknek kedvező alkalmat nyújtott

volna, vagy a magyarok önálló megtámadását, vagy az osztrákkal! szövetségre, Magyarország felosztására, hogy ettől Ferdinand nem irtózott, bizonyítja későbbi eljárása, midőn i töröknek rendes évi adóra kötelezte magát. Magyarország egy nagy ellenséggel igen, de kettővel, kikkel mindenütt határos volt, — sikeresen nem küzdhetett volna meg. a törökszövetség tehát az osztrák ellen Buda bevétele után mellőzhetlenné vált. A függetlenségi pártot tehát a török fenhatóság elismeréséért kárhozzatni nem lehet, mert ezt a politikai szükség parancsolta.

Az idegen fennhatóság elismerése minden időben nagy megalázás, mert hűbéres nemzet önálló külpolitikát nem vihet. Souverenjének adófizetője, Ferdinand magyar király ugyan, czimleg Ferdinánd osztrák főhercegnek nem volt hűbérese, tényleg azonban az osztrák főherceg és utódainak szolgája volt, mert a magyar király az osztrák fővárosban lakott, magyar udvart nem tartott, a magyar ügyek véglegesen osztrák tanácsosai által döntettek el. Az idegen fennhatóság elősn.érése mindig a kényszer műve lévén, a politikai eszély azt követeli, hogy ha választani lehet, mindég azon fennhatóság fogadtassák el, mely könnyebben lerázható. — A török még Soliman alatt is, tehát a török birodalom fénykorában czélszerűbb és esélyesebb volt, mint az osztrák. — Czélszerűbb, mert az osztrák, mint a tények mutatták, képtelen volt az ország egyesítésére, mert a gyenge János halála után a fiatal magára hagyó ,t özvegyiül Budát sem tudta visszavenni; ha a nemzet a törökkel egyesül, Ferdinánd könnyen kiüzetetett volna, tehát az ország egysége csak a török által volt elérhető. — A török hatalomtúli szabadulás sokkal több esélylyel bírt, mint az osztráktól, mert ez esetben a hűbéres magyar király alatt egyesül az egész ország, a magyar király a török Sultántul támogatva- az or-

szágn rendezheti, véderőjét szervezhette volna. — A török birodalom csak leíig volt európai hatalom, — gyökere Ázsiában volt, — egész erejét az európai ügyekre nem fordíthatta, — európai tartományai és lakossága tulnyomólag keresztényekből állt, ezek már vallások a hosszas véres harcoknál fogva gyűlöltek a törököt, és áhítattal lesték a megszabadulási alkalmat, a moldva és oláh fejedelmek kis hadseregkrül rendelkeztek, a szerbek, bosnyákok, albánok rajongó keresztények, harcias népek voltak. — Ha Magyarország török hűbéri kötelékbe lép, a régi érintkezés megújul, a kisebbek a hatalmasabb magyar király körül csoportosulnak, és kedvező alkalommal, midőn a török Ázsiában el van foglalva, a közös szolgaság kötelékeit szétszaggathatták volna, — ez annál fogva is könnyebben történhetett volna, mert a töröknek Európában egyedüli szövetségese a francia király volt, — a francba azonban Magyarországiul több országok által lévén elválasztva, már ezen távolság miatt sem avatkozhatott volna a magyar szabadsági háborúba, de nem tette volna ezt azért sem, mert miután Magyarországot a Habsburg nagyravágyás még jobban fenyegette, mint a francziát, a francia király a felszabadult Magyarország szövetségére biztosan számíthatott. — Az osztrák hatalomtuli szabadulásnak ellenben sokkal kevesebb esélyei voltak. Az osztrák-cseh királyság területre nem is volt hasonlítható a nagy török birodalomhoz, a Habsburg-esalád azonban végtelen szívósság és kitartással bírt, amire kezét rátette, ahoz végletekig görcsösen ragaszkodott és eszélyes wlitikájával meg is tartotta. — Ferdinánd birodalma há tárolta Magyarországot Adriától G-alliciág. Könnyen támadott, megveretve biztos visszavonulási vonallal bírt, kikergetett híveit, birtokkal kárpótolta, — híveinek az ország vagyonát aján-

diékozta, a híveknek tehát ezáltal egyéni érdokká vált az osztrák uralom fenntartása, a gonoszoknak a kegyelmet bőkezűen osztotta, azáltal magához csatolta a rabló-főurakat. — A borvátokban a függetlenségi vágy feltámadt, ezen vágyaikat dédelgette és ezáltal az uralkodó házhoz csatolta, a Habsburg-háznak a pápávali ellenségeskedése már nem csak megszűnt, de a katholicismus felkent lovagja volt, a papok buzgói támogatták, — az országban lakó számos németek laktak, közülök egy töredék mint fajrokonok fejéhez ragaszkodott, — fferdinánd testvére V. Károly császár és spanyol király óriád hatalmát mesés színben tüntette fel, ez a könnyenhivőket elbűvölte, — Ferdinand a mely területet elfoglalt, berakta német híveivel, az idegen várkapitányok, al vezérek, harminczadósok az uralkodóházat apostolként szolgálták, árgus szemeikkel kémlelték a gondolatokat, — a szabadon gondolkozókat idegen várak penészes odúiba zárták. Ferdinand mindent megígért, de keveset tartott meg, — a Habsburg-ház nagy győzelmeket ritkán vívott ki, de teljesen soha sem verték meg, a legnagyobb vereségek után mindég állított fel kis, néha középszerű hadseregeket. Sokan bíztak csillagában, gyengébb, de veszedelmesebb ur volt a töröknél, a török egyszerre nyelte el a nemzeteket, de nem bírván megemészteni, megmaradtak, az osztrák darabonként szedte szét és egyúttal meg is emészttette úgy, hogy amely nemzet darabonként gyomrába került, nem egyszerre, de lassanként biztosan elenyészett.

Magyarország egymaga képtelen volt függetlenségé; a török és német ellen kivívni, ha azonban az idő követelményének engedve, a törökkel szövetkezik és az osztrákot kiveri. Kedvező alkalommal a törekiül menekülve, állami függetlenségét fenntarthatja, sőt régi tekintélyét is visszaszerezhetne volna,

Magyarország, melyet egy időben az utolsó osztrák laidinánt is megvetett, a császlai pinczér-beamter lenézett, az osztrák tudós a császári ház peculiumának hirdetett, az osztrák bankár és kereskedő osztrák fejős-tehénnek tartott; hajdan hatalmas elsőrendű döntő állam volt, az osztrák-ház a magyarok segítségével alapította meg dinastiaját. Ez időben az államok ereje, a nemesség száma és hadi képessége, a kincstári bányák, uradalmak, vámokból állott, mert az országok rendes állandó katonaságot nem tartottak, a közvetlen adókat Károly császár miniszterei ez időben kezdték először meghonosítani, az egyenes adó kevés volt, mert a készpénz-készlet is kevés volt, a nemesség adót nem fizetett, a nagyobb királyi vagy császári városok az adót szabályozó kiváltságokkal bírtak, egyenes adót tehát leginkább a szegény parasztok üzettek. A hódítás lassan haladt, mert a nemesség a haza határain túl harcolni nem köteleztetett, a nemességben a kalandos hódítási vágy megszűnt, mert a hódítás mindig a fejedelmek hatalmát nevelte, ezen időben már minden országnak meg volt természetes határa, a hódítási hadjáratok tehát leginkább zsoldosokkal vívattak, a zsoldosok leginkább Sweicz és Németország adta, ezen államokból is csak a népesség kis része vállalkozott a hadi szolgálatra, a zsoldosok te iát kerestek, ennél fogva drágák, a hadjáratok rövid tartamnak voltak, — a zsoldosok nem hiteleztek, ha zsoldjokat nem fizették, a fejedelmeket elhagyták a csata előtt, vagy a legfontosabb várostrom alatt. Az európai szárazon csak a francziák pénzügyei voltak rendezve, a hatalmas Habsburg-ház örökös pénz-hiányban szenvedett, az 1526-iki olasz-háborúban Károly és Ferdinand csak 11,000 zsoldost bírtak összeszerezni, és pedig a költségeket ékszereik elzálogosítása által szerezték he. — A hódítások csigamódra haladtak, mert a zsoldosok leg-

inkább gyalogságba állottak, — nehéz volt tehát az élelmezés, az országok várakkal voltak elhalmozva, ezen váiak, miket a mai fejlett tüzérség néhány óra alatt halomra lóné, hajdan az ellenséget hónapokig feltartóztattak. Magyarország mint védőhatalom az elsőrendű hatalmasságok közé tartozott, — a főnemesség, papság, közép-nemesség, mint már elébb bebizonyítottam, 80,000 vasas lovast állított ki, a székelyek, kunok, jászok, szegény nemesség, városok, katona illetősége 40,000 gyalogra biztosan tehető, tehát az összes hadsereg 120,000, — a vámok, korona, birtokok, bányák jó kezelés mellett sokat jövedelmeztek, e nagy jövedelmet bizonyítja Mátyás uralma. Mátyás nagyrészt ezen jövedelmekből tartott 30.000 állandó katonaságot, — az ország a 11 évi rabló-hadjáratok alatt sokat szenvedett, de ezt néhány évi rendes kormányzat helyreépíthatta, a korona uradalmi, bányái nagy része el volt zálogosítva, de ezen zálogok jogi alappal nem bírtak, ennél fogva azokat egy erélyes uralkodó, jogsértés nélkül visszavehette volna. Ennek ellenében a német birodalom hadereje Bacs ostrománál állott 30,000 lovas és 90,000 gyalogéul, — tehát a magyar hadsereggel egyenlő volt, — magyarországi támadó háborúban azonban a magyar hadsereg a németnél erősebb volt, — ezen kor hadjárataiban mindég a lovasság döntött, a magyar kitűnő, bátor, fűrge lovas volt minden időben, lova a magyar melegebb éghajlathoz hozzá volt szokva, háta nem tört fel, a ló erős és gyors volt, — a német lovas nehézkes, a ló lassú, a meleg eltikkasztotta, hátát feltörte, hosszabb szolgálatra alkalmatlanná vált, — a német lovasság tett 30,000-et a magyar 80,000-et, tehát nyílt csatában a magyar hadsereg a német feled nagy előnnyel bírt, a német gyalogság számosabb és jobb volt, a gyalogság azonban a magyarországi viszonyok közt kevés súly-

lyal bír'., — mert a gyalogság a magyarországi rász utakon lassan haladt, a nagy tömeget a kevéssé népes országba igen nehezen lehetett élelmezni, maga az élelmezés eszközlése és fedezete csata nélkül a lomha német lovasságot kifárasztotta volna, — az ország belsejébe nagy számú gyalogsággal benyomulni nem lehetett, mert ha a német sereg csatát vesz, tökéletesen elvesz, mint elveszett Mohácsnál az összes gyalogság. A gyalogság csakis a tiszai ingoványokig jöhetett volna a természeti akadályok miatt, — ezenkívül a német sereg gyors előnyom ilását a számos várak akadályozták, mert belátta, hogy az élein ezését nehezíti, visszavonulási vonalát elmetszi, ha ostromolja, bekövetkezik a magyarországi sáros ősz, a hideg tél, mely mi.ga elég a legerősebb hadsereg felbontására. Tehát a jól szervezett magyar hadsereg a haza határain belül, maga is diadalmasan megmérkőzhetett volna Németország ellen. De Magyarország a Habsburg! ház ellen sem egyedül nem állt, sem az egész Németország nem lett volna a Habsburgok mellett. — E k fi./delemben Magyarország mellett álltak volna, a francziák, lengyeler, az olasz-köztársaságok, — Franciaországnak érdeke, a Habsburgház hatalma megakadályozását parancsolta, mert ha a különbéi: is túlhatalmas Habsburg-ház Magyarországot is meghódítja, az európai egyensúly felbillen és a francia befolyás megsemmisül, de követelte ezt Franciaország területi épségének fenntartása is, mert az utolsó burgundi herceg örököse, V. Károly colt, — a francziák ezen örökségből joggalanul szép tartományokat foglaltak el és csatoltak Franciaországhoz, ha Ferdinái d Magyarország ura lesz, Ferdinánd hatalma elegendő lett volna Németország megfékezésére és V. Károly összes nagy erejét a burgundi birtokok visszaszerzésére fordíthatta volna. Francia írszág közvetlen katonasággal Magyarországot nem se-

gíthette volna, de igen is pénzzel és V. Károly birtoíai megtámadása által, e támadás pedig Ferdimíndot bátyja támogatósátul megfosztja. A lengyelek érdeke is ellenezte a német császári ház hatalma növekedését, — mert Lengyelország is bírt egy darab német területet, több Sziléz herczegségekhez jggot tartott, a magyar király tehát Lengyelország barátságos semlegeségére számíthatott. — A velencei köztársaság olaszszárazföldi dalmát birtokait fenyegette Károly, olasz-spanyol-németalföldi alattvalói Velenczo kereskedelmével erősen versenyeztek. Velencze tehát pénzzel okvetlenül támogatta volna Magyarországot. A Németbirodalomra sem számíthatott Ferdinánd és a császár, a török ellen az egész Németország egyesült, mert a török nem a császári családot, de Németországot támadta m?g, ennél-fogva mindenrendü és vallása német, hazaiúi és becsületbeli kötelességének tartotta Bécs és Austria védelmét, — ha azonban a császár Magyarország ellen, testvére vagy saját érdekében hódító háborút indít, a katolikus fejedelmek sem csatlakoztak volna hozzá, mert a császári ház nagy hatalmától ezek is féltek, a protestánsok és városok pedig ellene a magyar királyijai szövetkeztek volna, mert Magyarország meghódítója a kis német fejedelmeket egyenkint felfalja és a protestánsokat kiégette volna, — sőt a cseh és osztrák nemesek sem lelkesedtek urok hatalmáért, mert már eddig is észrevették alkotmányellenes szándokait, Magyarország tehát önállását nemcsak megtarthatta, de régi fontos politikai szerepét is visszanyerhette volna.

A függést tartalmazó szövetségeknél komoly megfontolást érdemel a szövetséges társ olvasztó ereje és pedig annyival inkább, mert az olvasztási kísérletek nemcsak nyíltan, le a titok leple alatt tétetnek, erőszak csakis akkor alkalmaztatik, midőn az épület vastalaja már elolvadt, az ingó épületet egy könnyű

díszlökés is földre teríti. — A török tudatlan, barbár, gondatlan néj volt, mely kardjával hódított, de olvasztani nem tudott, a magyartul megkerülhetlen, ledönthetlen válaszfalak választották el. Első volt a vallás, a hit ezidőben nagyban szerepelt, a keresztény a törököt el kárhozott ördögfajnak tartotta, — a török a vallási válaszfalt nem igyekezett lerontani, örömmel fogadta Mahomed kebelébe a megtérőket, de vallását hódított országaira nem erőszakolta, a rongyos zsidóknak meghagyta a vallásol at Jeruzsálemben és minden tartományaiban, az ó hitnek patriárhája Konstantinápoly, a török fővárosban székel, szer-tartásaik, hitelveik az egyházi kormányzatokban soha sem támadtak meg, — a protestánsok török területen építettek egyházakat, iskolákat, míg a spanyolok egy egész fajt kipusztítottak a valóságos európai Törökbirodalomban a keresztény lakosság a töröknél számosabb volt. — A második erős válfalt képezték a társadalmi szokások» A magyar nő a férfival kevés kivétellel egyenjogú, a társaságok dísze volt, a magyar szerette a zajos mulatságokat, bort, tánczot és zenét, a török több asszonyt rabszolgái függésben elzárva tartott, nem szerette a zenét és tánczot. vallása tiltotta a boritalt, — a gyenge, de erős befolyású magyar nők a törököt, a szerintük fajtalan népet megve-tették, gyermekeikbe (midőn az emberi kebel legfogékonyabb) a törökgyüiöletet oltották be, a közeledés későbbben sem történhetett meg, n ért a két társadalom közt az érintkezési pontok hiányoztak. A magyarok összejöttek lakadalmak, névnapok, keresztelők, ünnepeken, a töröknél mindezek épen nem, vagy más modorban tartattak meg, a török mindezen ünnepélyeken csakis feszélyezve érezte magát, mert a magyar nyelvet nem értette, nem tá icsolt, bort nem ivott, sertéshúst nem evett, a zenét nem kedvelte., a magyar a török látogatását nem viszonozhatta.

inert a töröknek családi ünnepélyei nem voltak, a káré és rizses juhhus nem elégítette ki, — általában a török unalmas nép volt, — az unalmas ember nemcsak nem olvaszt, de távolit, annyira, hogy még az egyenlően unalmas egyéniségek is kerülnek egymást.

A két nemzet fiait távol tartotta egymástól a reidi szerkezet a birtok alap. — Magyarországon a nemesség volt minden, a megyékben belügyeit maga intézte, első fokú bírait maga választotta, a királyt első hivatalnokának tartotta, sokat adott őseire, birtoka korlátlan családi tulajdon volt. Törökországban egyedüli ur a szultán és minden török egyenlő rabszolgája volt, minden föld a szultán és egyház tulajdonát képezte, *i* lakosok csak haszonélvezeti joggal bírtak, melyért személyes hadi szolgálatot teljesítettek, a birtok a haszonélvező halálával a szultánra szállt vissza, az élő azonban sem élete, sem vagyonában nem volt biztos, a szultán mindkettőt tetszése szerint el vehette, a favágóbul lett nagyvezér, a nagyvezér fiábul közkatona, nemesség nem alakulhatott, mert a nemesség alapja a föld és ez a szultáné volt, — nagy pénzvagyon nem gyűlhetett össze, mert a sok feleségtől nagy lévén a szaporaság, sokan osztottak, a szultánok és kegyenczeik, midőn a pasák nagyon meggazdagodtak, a gazdagot megsinórozták és vagyonát elszedték. A magyar nemesség tehát a leghatalmasabb török basákat is, mint a szultán parasztjait lenézte, a szultán korlátlan hatalm it utálta, mert a magyar nemesség közt idónkint kétségkívül akadtak szolgák, kémek, tányérnyalók, de ezek csakis kivételt képeztek. A nemesség általában szerette hazáját, alkotmányát, en béri méltóságát, jogait áruba nem bocsájtóttá, a hatalom megtörte, de meg nem hajlott, — osztották ezen érzelmeket a polgárok is,

sót a szegény jobbágy is büszke volt hazájára. — A török hatalom mindezeknél fogva olvasztó erővel nem bírt.

Az osztrák uralkodó ház ellenben számos és veszedelmes olvasztási eszközökkel bírt. A beolvasztás legsikeresebb tényezője volt a katolikus papság. — A mohácsi csata után a katolikus papság Zápolyát pártolta, mert kezdetben a protestantizmus Mária királyné titkos pártfogása alatt fészkelte be magát, míg a Zápolya párti országgyűlési többség a lutheránusok megégetését rendelte el, — a római pápa Károlynak olaszországi terjeszkedő étül tartva, a francziák leghívebb szövetségese volt, a magyar papságot az ellentáborba terelte. 13 év alatt azonban a világ sokat változott. — V. Károly 827-ben Német- és Olaszország teljes meghódítására vágyott, keveselte a császári czimet, a területnek is ura akart lenni, a reformáció előtt ez nem tar ozott a lehetlenségek közé, — mert a leghatalmasabb Nemet fejedelemség Csehkirályság, Austria, Stiria, Karinthia, Tirol testvérée volt, — egy részben papok, tehát nem örökös fejedelmik uralkodtak, a kis német fejedelmek egymásközt századok ót i versengtek, — a nem uralkodó nemességre hízelgőbb, hasznosabb volt a császári uralom, a városok elszigetelve, csekély iónyleges hadi sulylyal bírtak, a nép nem számolt. A római pápának V. Károly hatalma nagyobbodását akadályozni kellett, mert Németország meghódítása Olaszország leigázását vonta volna maga útin. 13 év alatt azonban a reformáció Sveiz és Németországba! ijesztő hatalommá nőtte ki magát, a császárt a reformáció Németországban fenyegetve, Olaszországot a császár hódítási vágyaitól megmentette, a császár és pápa közötti ellenségeskedési ok megszűnt, a reformáció azonban a pápát épugy fenyegeti), mint a császári családot és mert ha a nagy Németország általánosan reformál, a pápa híveinek és jövedelmének

nagy részét elveszti. Ezt a pápa csak a császári család segélyével akadályozhatta meg, mert a pápa Németországban tényleges hatalommal nem bírt, sőt még attul is tarthatott, hogy a német kis egyházi fejedelmek reformálnak és az egyház birtokait családok részére lefoglalják, a pápa és a császárság érdeke tehát találkozott és a Habsburg!áztat, mint a katolikus hit őrét, mint a mennyország földi kapusát tüntette fel, a Habshurgház viszont a sötétség lovagjának csapott fel, a katludicistmust ármánnyal és erőszakkal védte, a szabad eszméket és a reformációt kíméletlenül üldözte: — a római pápa viszont a császári ház mellett Német- és Magyarorszáiban minden lehető elkövetett. A katolikus papság Magyarorszáiban ez időben hatalmas osztályt képezett, mert az ország területének majd 'ζ-át bírta, 9000 fegyverest tartott, de a magyar nép a legsötétebb korban sem volt vakbuzgó, a főurak irigyelték nagy birtokait, a főurak nagy része, midőn református lett, először is papi birtokot foglalt, nagy része azért lett protestáns, hogy foglalhasson. A katolikus papság a rablási áramlat ellenében a király hatalmát nem nélkülözhetette s mert a magyar általában nem volt vakbuzgó, a fanatikus osztrák házat mindenkinek, sőt a hazának is fölébe helyezte és az osztrák házat eszével, seregével és pénzével vakon, feltétlenül támogatta, mihelyest ezt a pápa megengedte, sőt parancsolta, a hatalmas klérus pedig nagy olvasztó erővel bírt. A papság olvasztó erejét fokozta a családi érdek, a katolikus pap nem házasodhatván, a szerzemény az örökösökre szállt, a várandó örökség megnyerte a gazdag pap családját, meg azon családokat, melyek a püspök halálával a püspöki székre számítottak. Az anyagi hatalomnál a papság szellemi hatalma erkölcsi befolyása még nagyobb volt, a gyónás által ösmerte a vár és gunyhó titkait, — a gyermekek neve-

lését a papok vezették, hívők soraibuli kizárás e sötét korban igen erős fegyver, a törökök elleni ellenszenv, sőt gyűlölet általános volt. — A török szövetség barátait hitetlen, az ördög-gel szövetkező eretneknek az egyedül üdvözítő hit ellenségeként festették, ellenben Ferdinándot, miit a vallás őrét tüntették fel; a vallás örve alatt sok elégedetlent megnyertek. — A gyenge nők befolyása által sok erős férfit lefegyvereztek. A papság az államban egy különleges szervezet, a római pápától függő államtestet képezett, tudomása volt mindenrül, általa Ferdi lánd a hangulat, az eseményekről értesülvén, ezáltal sokat megelőzhetett, megakadályozhatott. A papság hatalmát befolyását emelte a papság és az uralkodó ház közötti viszony. Az országban nyílt titok volt a papság udvari befolyása, a méltóságokat, hivatalokat, rangot, czimet, adományokat legbiztosabba i közvetítette a papság, egész 840-ig a protestánsok biztosítod jogai, a szabad-választás ellenére némely megyében protestáns, alispánságra nem jelöltetett, — a papság ezen befolyás által sokat megnyert, a papság hívei a Habsburg-ház leghívebb szolgálói lettek. Voltak ugyan esetek, midőn egyes főpapok a király es a forradalmárok közt közbenjártak, ez azonban jnindóg akkor történt, midőn a forradalom túlsúlyban volt, a dinastia a bukás szóién állt.

Erősen olvasztották az udvar, a czim és rang, a hivatalok, az nd/ári házasságok. — A magyar a fényt, pompát, szertartásokat szerette. A bécsi udvar minden időben a szertartások fészke volt, a magyar örömet díszelgett e fénykörben, az udvar varázsának kevesen tudtak ellenállni, ma már egész más forgalmak uralgnak, és mégis sokak előtt a pesti czukrászdából került udvari czukorka, sokkal szebb és édesebb, a czukrászdainál, hódított a rang- és czim-osztás, a magyar törvény

szerint a nemesség egyenlő. — a grófi, bárói, hercegi czimek ösmeretlenek voltak, — a mohácsi csata idejében nem volt egy herceg sem, gróf csak kevés. Zápolya szepesi gróf, — a Szent-Györgyi-Basini grófok és Frangepánok, de a Basiniak. Német és Frangepánok olasz grófok voltak, — Németországban volt lovag, báró, gróf, határgróf, hercegesített gróf, herceg, — a magyar a czimet mindig kedvelte, a gazdag, a hatalmas magát társánál különbnek tartotta, az udvarnál a hatodrangú czim feszélyezte, az udvarnál legalább negyed otthon elsőrangú akart lenni, ezért már a bárói czim is lekötözte, — Nagy Írországnak csak egy érdemrendje, a sárkány-rend volt, de ez is kiment divatból, a Habsburg-ház azonban számos érdemrendek felett rendelkezett, a magyaroknál; divatba jött a renjel-düh, sok nagy magyar urat engedelmes szolgává tett az arany-gyapjú, lebilincsel az arany-kulcs. A magyar ügyek is cseh- és osztrákok által intézteitek, a magyar méltóság és vágyói az udvarnál nem adott tekintélyt, a magyar urak a császár-királyi kegy könnyebb megnyerésére, az idegen aristokraták leái yait kérték feleségül, ez annyira haladt 170. év alatt, hogy már llá-kóczy Ferencz emlékiratai szerint ez idejében alig volt four, a kinek neje, anyja, vagy nagyanyja német vagy cseh ne lett volna, a gyermekkori benyomások a legerősbek, a magyar főurakba anyjok becsepegtette a császári ház iránti hódolatot, részben kiölte, részben meglazította függetlenség érzetét. — Olvasztó erővel birt a hivatal-sereg szervezése, az eddig ideiglenes főispánság élethossziglanivá vált, — az országos vámok, a bányák, erdők, királyi uradalmaknál számos idegen alkalmaztatott, ezek a lakosokkal összesógorosodtak. királyi hivatalnoktul feltétlen engedelmesség követeltetett, a bírónak nem szabad volt gondolkozni, — lassankint egész bureucaticus né-

met szolgáló osztály képződött, kik az idegen hatalmat tüskönbökön követték. A hivatalnokok, bírának, országos fizetések mérsékelt, de az ajándékok az egyenes kis fizetést csinos összeggé alakították, sokakban feltámadt a hivatal-vágy, a hivatal keresők az osztrák politikához szegődtek.

A pártok megbírálásánál nagyfontosságú az, vajjon a magyar értelmiség a műveit osztrákház vagy a buta török fennhatósága alatt birt-e több fejlődési esélyekkel. Az ország értelmiségét mindég a tömeg műveltsége és nem egyes kitűnőségek tudományos magaslata határozza meg, — egyesek önerejükből is művelődhetnek, a tömeg azonban csak ott fejlődhetik, hol az állam a műveltség eszközeit megadja, a tanítás felett őrökdi, a közművelődést nemzeti szellemben fejleszt, ez csakis önálló államba lehet, mert a közművelődés pénz-áldozatokat igényel, folytonos beruházás, de elodázható, mert műveletlen ország is felállhat, az értelmiség az ország védelmének és jövedelmeinek nem teremtője, de csakis fokozója; tényleg tehát mellőzhető, ennél fogva a hódítók, az absolut fejedelmek az országos közművelődést csak kivételesen mozdították elő, de hol előmozdítottak is óvakodtak a nemzeti szabadszellelem kifejtéséül, sőt a XVI. században már a hódítók a nemzetek beolvasztását is megkísértették. Magyarország török-fennhatóság alatt önrendelkezési, önkormányzati jogát megtartja, mert a magyar hazafiak csak ezen föltétel alatt fogadták volna el a fennhatóságot, mint ezt János király és az erdélyi fejedelmek viszonya bizonyítja. Ha tehát a török-párt győz, az ország értelmisége, közművelődése, kétségkívül jobban fejlődik mint a német császárok alatt, mert a magyar nemzetnek önrendelkezési joga felmarad, fejlődött volna, pedig a magyar műveltség, mert a török szultán hűbéreseitől még a török nyelv-

veni nemzetközi érintkezést sem kívánta, mert tolmácsokat tartott. A császári ház ellenben minden országot és tartományt, melyet fegyvere, sőt kétoldalú szerződések által hatalmába kerített, sajátjának tekintett, ezek minden jövedelmét elkomzta, német jellegét minden időben mindenütt feltartotta, hol a legyőzhetien ellenszenv miatt németül nem érintkezhetett, a latin nyelven érintkezett, — az osztrák uralom alatt tehát a nemzeti közművelődés nem fejlődhetett, mert az ország jövedelmekül nem rendelkezett, nem, mert a császár országait Németországba törekedvén beolvasztani, az egyesek, hatóságok közművelődési intézeteit is visszatartotta, — nem, végtére azért sem, mert a törvény, a kormány nyelve latin lévén, a latin nyelv tanulása sok időt igénybe vett, a nemzeti műveltség tehát rohamosan nem fejlődhetett.

A török fönnhatóság alkotmányos tekintetben is előnyösebb volt a császári uralomnál, mert ha a függetlenségi párt győz, és az egységes Magyarország magyar királylyal fennmarad, a magyar király a török szultániul függőleges viszonyban állván, a nemzet jogait nem támadhatta meg okszerűen, először azért, mert jogosan tarthatott attul, hogy a török a belvillongásokat felhasználva, trónjárul letaszítja, és az orszigot a török birodalomba bekeblezi. Nem önkénykedhetett másodsor azért sem, mert a német császárok Magyarországra már régóta sóvárogtak, Ferdinánd családi örökösödési jognál fogva Magyarországot igényelte, tartani kellett tehát attul, hogy ha az ország és a nemesek jogait megsérti, az elégedetlenek a német császárhoz folyamodnak és ha esetleg az elégületlenoktül támogatott németek győznek, a király trónját veszti, az ország vagy német uralkodót választ, vagy a török a némettel megsztozik és Magyarországot a Török- és Német-birodalom a be-

keblezik. Félhetett végre altul is, hogy ha kényuralma az országot felláztatja, az elégedetlenek a Constantinápoly-udvar kegyét megnyeri; a török szultán a kényurtul a trónról letaszítja és az ország inas királyt választ. A magyar király hatalma alakilag igen, de lényegileg a török fennhatóság által semmit sem változott volna, a magyar király tehát a hatalom mindazon eszközeivel birt volna, melylyel elődei bírtak, és ezen eszközök elegendő erőt nyújthattak az alkotmány megtámadására, a kényuralom tartós sikere azonban a közhangulat, a közszellem ellen vidószinüetlen volt a vas századában, ha a király az országban lakott, — mert a nemesség 100,000 kész harczosul rendelkezett, ha a közszellem ellene fordul és csatát vesz, ha a csatában el nem fogják is, az országbul alig menekülhetett volna, vagyis a merénylő király nemcsak trónját, de szabadságát, sőt életét is veszélyeztette volna. — Az országban lakó királyra, a siker majdnem lehetetlen volt, azért is, mert cselekményeiért felelős volt az ország-tanács, ellenőrizte a nádor, ellená iási és összpontosítási központul szolgáltak a megyék. — Az országban lakó király merényletétül tehát az ország nem tarthatott.

Sok esélylyel és valószínűséggel bírtak azonban a Habsburghoz alkotmányellenes merényletei. Ferdinánd király egyzersmind Csehország királya, az osztrák tartományok főhercege volt, nem kényszerült tehát Magyarországbul lakni, merényleteit személye koczkáztatása nélkül intézhette német tartományaiba!, ha a merénylet megghiúsul és a magyar koronát elveszti is, mégis tekintélyes fejedelem marad, a német birodalom által fedezettvén, kísérleteit ismételhette. A magyar királynál több eszközökkel rendelkezett, mert udvari szükségleteit német és cseh jövedelmei fedették, magyarországi jövedel-

rneit zsoldosok vásárlására fordíthatta, e tekintetben kedvezőbb helyzettel bírt; mert a katolikus egyház, mely hajdan a pápával is daczolt, mely többnyire közbenjárt a nemzet és király közt, néha azonban a királyokat is megtámadta és reform átiótul megrémülve, a vallást felibe helyezte a hazának a vakon engedelmeskedett a pápának, a római pápa a Habsburg-házat őszintén és hévvel pártolta, mert általa vélte a reformációt legyőzhetni, a magyar király ellenben a pápára nem számíthatott, mert Magyarországon a reformáció nagy haladást tett, koronája veszélyeztetése nélkül, tehát az ország többségé:, az önállás legerősebb híveit meg nem támadhatta. A német császár a magyar söpředékből biztosabban ujonczozbatott, mert a kedvezőtlen fordulat esetére eszközei német tartományaiba vonulhattak, a hivatal- és birtok vesztett árulókat német tartományaiba, hivatal és birtokkal kárpótolhatta, míg az erőszakos magyar király hívei földönfutókká lettek. A magyar király idegen hivatalnokokat nem alkalmazhatott volna, mert tekintve a Habsburg-ház örökösödési igényeit, hűségükbe nem bízhatott, Ferdinánd ellenben biztosan alkalmazhatta cseh és német proletár jobbágyait, mert ezek már nemzetiségüknél fogva is ragaszkodtak hozzá és pedig annyival inkább, mert vagyonok a csizmájukhoz ragadt német sárbul állott, mert idegenek voltak és alkalmazások is törvénysértés volt, együtt buknak a császár-királylyal, ezek ennélfogva a leghűségesebb kémek a legtüzesebb germanizatorok lettek. — A Habsburg-ház uralma veszélyezte a magyar alkotmányt, — mert a Habsburg politikájának alapjat az Isten kegyelmi jog képezte, vagyis az állam és polgárainak minden vagyona Istené, Istennek mindenki megfontolás és dnyozogás nélkül tartozik engedelmeskedni, — Istennek földi helytartója, képviselője a fejedelem, vagyis az állam és egyesek

a- fejedelem tulajdonát képezik, kínok parancsa szentség, a fejedelem ennél fogva minden alattvalóját kénye szerint büntetheti és adóztathatja. A Habsburgház ezen kormányzati elvet minden tartományában megkísértette és keresztül is vitte, — Sveizban helytartója kalapot állított fel, mely előtt mindenkit meghajlásra kötelezett, Ferdinand nagyapja, a még gyenge Fridrich német császár alattvalóival folytonosan civakodott, Miksa, az első Habsburg hatalom, neje Burgundi horczegségében folytonosan küzdött a hatalmas városokkal, testvére V. Károly Spanyolországi an a spanyolok szabadságleveleit uralma kezdetén szétzaggatta, a német protestánsokat, kik nemcsak vallások, de emberi jogaikért is küzdöttek, tüzzel-vassal pusztította, Ferdinand a politikai kényszernek engedve, elősmerte ugyan a csehek és Ószi rákok alkotmányát, de lassankint és következetesen minden ígérését megszegte, Magyarorszáiban zsoldosai Mária királyné és titkára levelei szerint, a töröknél jobban raboltak. Mindezek után az alkotmány megsértését, fel forgatását biztosan lehetett várni. — A Habsburgház uralma nyíltan fenyegette a magyar nyelvet, — a nemzeti nyelvnek fő támaszát vegyes fajú nemzetek né az udvar képezi, — mert a király osztogatván a birtokot, méltóságot és hivatalt, mindenki a királyi udvarhoz alkalmazkodik. Magyarorszáiban voltak királyok, kik a magyar nyelvet nem, vagy rosszul beszélték, de ezek korában is az udvar nyelve magyar volt, magyarnak kellett lenni, mert a király az ország szívében lakott, a nemesség is ennek kifolyása a kormány, magyar volt, — Ferdinand a magyar nyelv fenn tartását megígérte, de latinul kormányzott, németül beszélt, fél év alatt a magyar nyelvet nem igyekezett legalább megérteni, a fél év eltelte után Becsbe vonult, a magyar nyelv fensősége, szükségse megszűnt és biztosan lehetett tartani, hogy a magyar

nyelvet nemcsak mellőzni fogják, de igyekezni fognak a németéi behozni, amit nem ugyan Ferdinand, de fia Miksa, meg is kísérelt.

Anyagi tekintetben is károsabb volt az osztrák kötelék a töröknél, sőt az ország elszegényedését határozottan az osztrák házasság idézte elő. Ha Magyarország török fenhatóság alatt önálló marad, nem lett volna a harcok örökös küzdtere, mert Ferdinánddal Magyarország egyedül is sikerrel megküzdhetett volna, a német fejedelmek a támadó háborúban nem segítik, mert Magyarország meghódítására nem vágytak, de támogatták Ferdinándot, mert Osztrák-Magyarországot Németország elővédjének tekintették, mert a török ellen velők harcoltak az osztrák-magyarok, mert czélszerűbb volt a törököt Magyarországon megtörni és a barátság, védelem czime alatt védenzeiket e lenségeiknél még pogányabbul kirabolták. — Solimán kétségkívül szeretett hódítani, pasái, nagyvezérei kedvelték a hadjáratokat, mert kedvök szerint raboltak, Ferencz, francia király a Habsburgház ellen folytonosan izgatta, Solimán tehát nem pihent volna hábárain, de mert Magyarország fennhatóságát elősmerte, mert Magyarország segédseregeket is kénytelen lett volna a szomszédos Austria ellen adni, a Habsburgházat megtámadta volna Osztrák tartományaiban és Olaszországban, ez esetben Becs támadása esetében a török seregnek csak egy része vonult volna keresztül és pedig a kisebb, mert Magyarország nem lévén szabados rablást tér, a nagyobb rész a rabiastul eddig mentes Karinthia, Stájerország és Austrian keresztül vonult volna Bécs alá és a Magyarországon átvonulók élelmezést sem követeltek volna ingyen, de az aldunai tartományokban dívó szokás szerint. — Es ez igen nagy befolyással lett volna. Magyarország anyagi helyzetére, mert megszakadván az ország örökös harcztérré vált, a német zsoldosok a töröknél

kegyetenebbül raboltak, öltek és baromilag fajtalankodtak. Az anyagi pusztulásnak ez azonban csak egy részét képezte, elősegítette ezt a német hatalom — közvetve és közvetlenül. Magyarország nem tartozott a leggazdagabb országok közé, de mindenesire a gazdag országok egyike volt, kelet és nyugöt közt központot képezve, a szárazföldi kelet-uyugoti kereskedelmet Magya ország közvetítette, nagy előnyére szolgált a Duna, mert a vízi szállítás minden időben legolcsóbb volt, csinált utak nem léteztek*, ennél fogva a németek a kelettel, ameddig lehetett, a Duna által érintkeztek. Magyarország nem bírt kincsekkel, de a sok viszontagságok daczára a vagyonos országok közé tartozott, élénk kül- és belkereskedelemmel bírt, — a kereskedelemnek azonban életfeltétele a biztonság, a gyors forgalom, a kereskidő ha nem uzsorás, árucikkeért 100 perczentet nem követelhet, hogy tehát nagy nyereséggel működhessen, czikkeit többszer meg kell forgatni, áruezikei könnyen felhasználhatók, a csata zajában azonban kereskedni nem lehet és különösen nem ezen időben, midőn a zsoldos és martalócz csak a kard jogát ösmerte. a török basák, a nemes vezérek, sőt a főurak nagy része a könnyű zsákmányért rajongtak. A török-német-magyar háborúkba tehát Magyarország kis kivétellel csata színhelye lévén, a kereskedelem megszűnt és a keleti kereskedelem természetes magyar útját elhagyta és a nehézkesebb, de biztosabb osztrák utat választotta. Stirián, Karinthián keresztül Triesztnek, — a magyar kereskedelem is ellankadt, mert Magyarországbán a fő kereskedők a gazdag zsidók villák, ezek a mohácsi csata után kincseiket összecsomagolták és biztosabb országokba vonultak, csakis az éhes nádályok maradtak. Ezen változást közvetve a német uralom idézte elő, mert ha Magyarország török fennhatóság alatt (gyesül a rend, a renddel a bizalom helyre állott volna,

míg a Habsburgi feluralom következtében a háborn 1V₂ százados csapássá vált.

Az osztrák uralom agyonsujtotta termelésünket is; i 16. században Magyarország kivételre, sőt általában, kevés gabonát termelt., a bel fogyasztásra, keveset termelt, mert a lakosság a földhöz arányitva csekély volt, a mezei gazda Sí játjából szükségletét még a legsilányabb esztendőben is fedezte, a gyáripár hiányzott, a kereskedő és mesterember kevés volt, — külkereskedésre csakis a felső Dunánál, a Stiriával és Ausztriával közvetlen szomszéd megyékben termeltek, mert a rász utakon távolabb vidékekre szállítani nem lehetett. Sokat jövedelmezett azonban a ló, szarvasmarha, sertés, bor, mert ezeket Német- és Lengyelország nem nélkülözhetette és ezért gyenge vámokkal terhelte. — A vámok jövedelmét a magyar király húzta, de a vámokat az országgyűlés szabályozta. Magyar király alatt tehát a vámokat felemelni nem lehetett volna.

Ha Magyarország önálló marad, — Ausztria főhercege és Csehország királya kétségkívül terményeinkre magas vámokat szabhatott volna, de ezt okszerűen nem tarthatja fel, mert ez által saját alattvalóit sújtotta volna, mert Ausztria a m nyers terményeinket már a 16. századba sem nélkülözhetette, ennél fogva a vám az osztrák állam csoport fogyasztóit terhelte volna. Egészen másként alakultak a viszonyok az osztrák-magyar uralom alatt. Ausztriát és Magyar országot egy király uralván, — a közös királyra közönyös volt, a vámnak kiáltali kezelése, mert a mennyivel szegényedett az egyik állam, annyival gazdagodott a másik, a kettő együttesen véve nem szegényedett, sőt az uralkodó ház érdeke Magyarország teljes egyeztetése g örökös tartományai kíméletét, Magyarország kifacsarását ajánlották, — mert az örökös tartományok a 30 éves háború lezajlása

után az uralkodó ház kétségtelen és korlátlan túmjdonává; váltak, ellenben Magyarország birtoka a nagy Rákóczy forradalom legyőzéséig egy hajszálon függött, érdeke tehát az örökbirtok gazdagítását ajánlotta. A Rákóczy forradalom legyőzése és nőági örökösödés elfogadása után az uralkodó család érdeke megváltozott de megmaradt a Cseh-osztrák aristocratia, Bocs és a kereskedelmi gyáros, iparos osztály érdeke, — az uralkodó-díáz a magyar elleni ellenszenv, a cseh és osztrák aristocraták a magyar nyers termény, vetett vám, nagy anyagi előnyt adott, mert a vám segélyével magterményeiket, marháikat, gyapjújukat a magyarnál drágábban értékesíthették, több volt a jövedelem, ennélfogva az osztrák rossz föld, a jó magyarnál, négyszerié drágább lett, — midőn a gyáripar kifejlődött, a magas vámok által a nyers termények kivitele megakadályoztatolt, -- tehát a gyáros olcsón szerezte be a magyar nyersanyagot, készítményét drágán adta el a magyarnak, mert az osztrák fejedelem és magyar király, a külföldi gyártmányokra a versenyt lehetlenítő vámokat rakott, — Magyarország vagyonosodása lehelen né tétetett, mert mit az ország a nyersterményekből bevett, ez nem volt elég osztrák gyártmányok kifizetésért¹, a pénz tehát az osztrák örökös tartományokban halmozódott össze. — Ezen zsákmány-politikát a csehek és osztrákok önérdékből tartartották fel, az uralkodóház megengedte a rendszer fel tartását a magyar nemesség elleni ellenszenvből, mert bár Mária Thériziának nem csak magyar trónját, de összes birodalmát a magyar nemesség tetteleges védelme és anyagi áldozatai mentették meg, — az udvar a magyar nemességet, különösen a középosztályt, mely az alkotmányos jogoknak megvesztegetetten fenntartója volt, gyűlölte és meg akarta buktatni, a nemesek forradalma már III. Károly uralma alatt az állandó katonaság a

határőrvidéki zsoldos hadsereg szervezése által lehetlenné vált, — a nemességet tehát az erőszakos vagyonekobbzás által nem lehetett többé tönkre tenni, de igenis a vámok általi elkoldusítás lehetővé vált, mert ezek miatt sem nyers terményeit nem értékesíthette, sem gyáripart nem teremthetett, és valóban, hogy a nemesség elpusztítása nem sikerült, ezt csakis őseink takarékoságának és az ősiségi törvényeknek köszönheti», a nemesség vagyona értéke szerény, az osztrákhhoz képest az ország koldus maradt, nem vagyonosodhattunk, mert a vám az ipar fejlődését lehetlenné tette. Az uralkodóháznak gyászos és igazságtalan politikáját kétségkívül biztosan tudni nem lehetett, de sejteni lehetett, hogy a német-magyar király többi tartományai érdekeit is tekintetbe veendi, tehát Magyarország érdeke nem lesz kizárólag mérvadó.

Általában államszövetségeknél, az anyagi érdek csak akkor nem szenved, ha a szövetkező államok a szövetségbe egyenlő jogalappal lépnek, ha mindkettő az anyagi műveltség egyenlő fokán áll, vagy egyik a másik termelvényét egyenlő értékben fogyasztja.

Megfontolandó volt végtére, váljon a magyar nemzetiség uralma Magyarországra nézve szükséges-e, veszély nem fenyegeti-e, melyik szövetség biztosítja a magyar uralmat jobban, a török-e, vagy német. Ez időben a nemzetiségi, a fajvágyakat nem ismerték, a hódítók megosztották az országot és rendelkeztek felette, meghódíták pedig vagy társaik, vagy idegenektől, a hódítókból alakult a nemesség, mely bár korlátolt joggal a hatalom korlátái közé befogadta a polgárságot. Magyarországon a politikai nemzetet a nemesség, a királyi városok, székelyek, jászok, kunok képezték. A nemességet I-ső István alakította, két osztályból állt, a valódi nemesekből és a várjobbágyokból, kik különleges hadi szolgalmat teljesítettek és a

főispántól függtek, a várjobbágyi szervezet a főbb nemesek erőszakoskodása következtében meglazulván, a nemesekkel egyenlővé tétettek. — A nemesek kezdetben, a kevés jövevény zsoldos kivételével faj és nyelvre nézve magyar volt, — a várjobbágyok közt azonban sok tót, oláh volt, — mert a hódításkor Nyitrában, az erdélyi részekben, Biharban, Máramarosban a magyarok soknak meghagyták birtokaikat, ezek már a hódításkor keresztények voltak, István tehát a keresztények iránti előszereletből várjobbágyokká tette, — a tatárduláskor a nemesek, különösen az alföldön, erősen megfogytak, a honvédelmi erő pótlására IV. Béla sok idegen fajut tett nemessé, — időközben Magyarországot az idegen kalandorok paradicsoma lévén, az Árpádkirályok idegen nejeivel, az idegen fajú királyokkal sok idegen jött be az országba és nyert magyar nemességet. — A szászok Németországból telepítették be és idegen szigeteket képeztek, a királyi városok lakossága kevés kivétellel részint idegen te;epitvényesekből, részint belföldi régi lakosokból álltak. A kunok, jászok, székelyek ősmag/arak voltak, idő folytával vitéségükért a királyok sok kivált érdemi nemeseket neveztek az idegen fájókból; a honát nemesség kizárólag szlávokból alakult, A mohácsi csatáig minden nemes magyarnak vallotta magát, sőt magyar érzelmeihez egész 850-ig hű maradt. — A birtokos nemesek kivétel nélkül mind beszéltek magyarul, az idegen fajok sem nélkülözhatték a magyar nyelvet, mert az udvar, az országgyűlés, a kormány, a sereg, a megye, a bírák nyelve magyar volt, magyarul beszéltek a tehetős városi polgárok, sőt zsidók, mert az urak, az udvar magyar lévén, a magyar nyelvet nem nélkülözhatték sem a közéletben, sem üzleteikben A magyarság ereje azonban főleg a hatalomban és a szabadságban rejlett; egyik fő és hatalmas tényezője volt a

magyar király, az önálló magyar király csak magyar lehetett, csak magy udvart tarthatott, mert alattvalóival közvetlen érintkezett, udvara csakis alattvalóiba! állhatott, ezek más nyelvet nem beszéltek, kénytelen volt tehát a magyar nyelvet fímtartani, kénytelen volt beszélni, mert alkotmányos király volt, az országgá üléssel érintkezni kellett, a magyar király csakis a magyar nemességre támaszkodhatott, érdeke parancsolta a magyarság által az idegenekre támaszkodható elemet lehűteni, a külbefolyásokat megakadályozni. Ellenben idegen királyiul követelni nem lehetett, hogy idejének egy részét idegen tartományokban ne töltsse, nem lehetett száműzni az idegen udvari hivatalnokokat, — vagyis Magyarország magyar csak magyar király alatt lehetett, — ezért tiltakozott a híres rákosi országgyűlés az idegen nemzetbeli király választhatása ellen. — Az idegen király veszélyeztette az ország érdekeit is, mert az osztrák magyar király nem mellőzhette az osztrák, a cseh érdekeket sem. Az ország politikáját tehát kizárólag magyar szellemben nem vezethette, az osztrák főherceg a német császársági jelölt előtt nem lehetett bűn a németekhez! hajtás, nem neheztelhetette a német szokásokat, német beszédet, mert maga is német volt, az osztrák főherceg a német császárságot a magyarnál nagyobb méltóságnak tekintette, szive vonzalmát, dicsvágyát követve tehát, azon kellett igyekezni, hogy Magyarországon az önállás, a függetlenség fő tényezője, a magyar nyelv, gyöngüljön és lassankint Németországba beolvadjon.

A török fenhatóság a magyar nyelvet nem fenyegette, a török sem irodalom sem társadalommal nem bírt, a magyar könnyelműen nem dobhatta magát a török karjaiba, mert egy hatalmas autokrata szavában, becsületében sem lehet bízni. A magyar király trónjának majdnem egyedüli biztosítékát a nem-

zet í nereje, összetartása képezte, az erő, az összetartás csomóját első sorban a magyar nyelv képezte. A magyar királynak tehát élet érdeke parancsolta a magyarságot, a magyar udvart, a magyar nyelv terjesztését.

A nemzetiségi eszmét a XVI. század még nem ismerte, a politikai nemzetet a nemesség képezte, a nép meg Istenéhez is latin il imádkozott, őseink nem képzelték és nem képzelhették, hogy királyaik nemcsak a jog, de a magyar nemzet ellen is irtó hábo'ut fognak viselni, nem álmodhatták, hogy oly főnemesség fog Hakulni, mely leveti nemzeti köntösét, az idegenek majma, az eiőszak bukfenczö lesz, eltagadja, elfelejti nyelvét. A nemzetek kiirtásának mestersége azonban már ekkor is dívott, Németország nagy részét hajdan szlávok lakták, a német fejedelmek és nemesség a szlávokat részben kiirtották, a maradványokat erőszik osan elnémetesítették. Ezen okulva tehát, méltán félhetek attól, hogyha. Magyarország trónját egy hatalmas német fejedelem foglalja el, ez az idegen íajokbul nemességet fog alkotni, az hegen fajú királyi városokban a német szellemet felébreszti és Magyarországnak németországbai beolvasztását meg fogja kísérelm. Azok tehát, kik ezen indokbul is magyar királyt akartak, nemcsak hazafiasai!, de eszélyesen is gondolkoztak.

Mindezeket megfontolva, el kell ösmerni, hogy a függetlenségi párt czólja nemcsak jogos, üdvös, hazafias volt, de ha a zsoldos hazafiak, a fizetett rablók, a fanatikus papok a nemzet egyesülését meg nem gátolják, a függetlenségi politika kivihető lett volna, — Magyarország helyzete a nagyváradi békekötéskor szomorú, de kétségbeejtő nem volt, a tatárdal ás az országot mind anyagilag, mind fisikailag jobban megrontotta, mint a mohácsi csatával megkezdődött válság és mégis az ország Béla eszélyes kormánya alatt régi helyét ismét elfoglalta.

Magyarország, ha török fenhatóság alatt egyesül, nemcsak a török segélyére, de Európa egy részének szövetségére is számíthatott volna, a francziák már a gyáva, tehetetlen Jánossal is szövöttek és hogy ez meg nem szilárdult, ezt csak János tehetetlensége okozta, ki kötelezettségét soha sem váltotta be, számíthatott volna ezenfelül a németprotestánsokra, kik nemcsak vallások, de lételőkért harczoltak, mert V. Károly nemcsak vallások ellen harczolt, de a vallás ürügye alatt a kis fejedelmek oviságait akarta elfoglalni és az örökös német császárságot megalapítani. Ezen szövetség elegendő erővel bírt volna V. Károly és családja megfékezésére, mert a Habsburg-háznak hatalmi mérlegében a túlsúlyt Ferdinánd segélye adta meg, ha Ferdinándot a nálánál hatalmasabb magyar király foglalkoztatja, Ferdinánd, testvérét sem az olasz, sem a német hadjáratokba nem segíthette volna. — A francia király a magyarnak katonát nem adhatott volna, mit nélkülözhetett, mert Magyarország bőséges és jó katonai anyagrul rendelkezett, de segitet e volna pénzzel, mire nagy szüksége volt. — Magyarország egyesülése nemcsak Magyarország nagyhatalmi állását biztosítja, de i világpolitikában is lényeges fordulatot idézett volna elő; a nagy Törökország már a hódító Solimán alatt magában Irdta a romlás magvát. Ha a bomlás bekövetkezik, Magyarország a török függőstül nemcsak megmenekül, de feudális alapon magához csatolta volna régi tartományait, Szerbiát, Moldvát, Oláhországot és Boszniát, mert ezek magokba a roskadozó töröktől sem menekülni, sem magokat fenntartani nem tudták. Az európai állomok közt alakult volna egy hatalmas állam, mely önérdékebe felkarolta volna a lengyelek ügyét és Oroszországot nem engedte volna természetes határain túl terjeszkedni. A függetlenségi párt politikája nem volt ábránd, de a

józan ész a szabadság politikája, a nagyváradi békekötéskor ez már nem feltevéseken és eshetőségeken, de tényeken alapult, mert Ferdinand esküjének minden pontját megszegte, irányát elárulta,, tehetetlenségét bebizonyította, ennél fogva a nagyváradi béke után, önérzetes igaz magyar csakis a függetlenségi párthoz csatlakozhatott.

A Független magyar párttal szemben állt az osztrák-magyar párt. — Ezen párt kezdetben tisztességes, hazafias párt volt, jelöltje az alkotmányt kivétel nélkül megerősítette, sőt a magyar nyelvet, az ország épségét esküvel biztosította. — Látszólag a király nemzetisége volt a különbség, a függetlenségi párt kizárólag magyart, — az osztrák-magyar párt idegen fejedelmet akart megválasztani. — A függetlenségi pártot Zápolya János régen tüzelte, Zápolya már fiatal korában esengett a korona után, — az ellenzéket mesterségesen szította, a hatvani országgyűlésen fényes diadalt aratott és szómesterét Verbőczyt nádorrá tette, de midőn a királyi párt tömörült, el is ejtette. A mohácsi csata idejében nagy sereg élén állott, ha Pestig megy, a Duna mellékét megmentheti, a csatavesztés hírére azonban átszaladt a Tiszán. — A magyarpárt egyedüli jelöltje Zápolya Janos többeket hosszas ellenzéki vezérének alatt megsértett, ezeket az ellenszenv vitte az osztrák táborba, sokat odavitt Zápolya kicsinylése; és e kicsinylés teljesen indokolt volt, mert Zápolya közönséges fondorló, tehetség hazafiság, bátorság nélküli önző gyáva egyéniség volt, ki vagy szaladt, vagy alkudozott, a válság legyőzésére teljesen képtelen volt. — Az osztrák párthoz sokan csatlakoztak a németsegély iránti bizalombul, a Habsburgházat igen nagy hatalomnak tartották, a német birodalom segélyével a török kiűzését könnyű hadműveletnek képzelték. A tanult eszes Ferdinándot jeles ki-

rályi egyéniségnek tartották, és miután önként mindenre megesküdött, alkotmányos érzelmeibe nem kételkedhettek. — A Habsburghoz hatalma óriásinak látszott, és kétségkívül ha a reformatio meg nem izmosodik, döntő világhatalommá válik, a reformáció hatalmát a magyarok a párt alakulásakor nem ismerték, ennél fogva a Habsburgba/ hatalmában! bizalom indokolt is volt, — Ferdinand előzékeny, eszes, tevékeny fiatal ember volt, ki mindenkinél jogos reményeket támasztott. Azokat tehát, kik osztrák-magyar párttá alakultak, a mohácsi csata után sem hazaárulók, sem idegen zsoldosoknak mondani nem lehet, mert a párt alapeszméjét az ország egysége, alkotmányának fentartása képezte, a németek hatalmas segélye valószil ü volt. A nagyváradi békekötéskor azonban, már a hatalmi köd eloszlott, a helyzet teljesen megváltozott. — A. refoi ináczió Németországban megerősödött, a Habsbmgház ellen erős ellenzékét alakított, a német segítséget lelmlh-nné tette. — Ferdinand egyéni gyávaóságát, királyi lehetetiem-égét konstatálta 10 évi uralma, 10 év alatt személyesen a csatában egyszer sem vett részt, az országnak hoszasb ideig ura volt, és nem bir'a szervezni, a török előtt kiszaladt, esküiének minden pontját megszegte. E 10 év meggyőzhette a hazafiakat, hogy az ország csak saját erejével, és csak úgy menthető meg, ha magyar királynak valódi magyar, az idegen érdekektül teljesen független egyéniség választat ik. Ferdinand 10 évi uralma után, az osztrák-magyarpárt politikai létalapját elvesztette, osztrák zsoldos udvari párttá aljasait, mely a hatalmat koncziért támogatta, lett német inas, utódai lassanként eladták az ország államiságát, szabadságát, nyelvét, — és lettek tényfomálói, bukfenczesei, nem csak a császár-királyi háznak, de a csel-osztrák nemesség, a bécsi zsidók, az osztrák pénzembereknek.

A függetlenségi pártnak a nagyváradi békekötés idejében, sem vezére, sein írott programinja nem volt, — programja, e két tételben állt: nemzeti önállás, a német elkövetés gyűlölet, a függetlenség, az önállás magasztos eszméje, a gyűlölet minden hasonérzelműeket egyesített, és ez erősebb ragasz volt a legfényesebb programúinál, mert az elsőt minden igaz hazafi érezte, a másodikat az idegenek méltatlanságai a tömeg szívébe véste. Az ország felosztása után ezen párt ellenzékét képezett Pozsonyban, az erdélyi fejedelmi udvarral bensőleg össze volt kötve. Minden időben Magyarország önállásaért harczoit, sokszor közel ért céljához, teljes sikert azonban a főurak, a papság árulása az osztrákház szerencséje miatt nem arathatott, hogy azonban Magyarország magyar maradt, és legalább tartományi függetlenséggel bír, e pártnak tulajdonítható, mely a hazáért tömegesen elesett a csatateren, ezrenként veszett el a hóhér bárdja, kötele és golyója alatt, egy része kiüzetve, hazátlanul bolyongott, a hazát azonban a legkétségesebb válság közt sem árulta el, a függetlenség zászlóját habár a párt néha törpe kisebbséggé olvadt, folyton lobogtatta.

X.

Ferdinánd és János uralma I. Ferdinand haláláig.

A nagyváradi béke rövid pihenőt adott a nemzetnek, e pihenés azonban drágán vásároltatott meg, mert Solimán ellen készülni kellett, János maga 80,000 embert állított, ez megmutatta Magyarország hadi képességét. Solimán a magyar nemzet egyesülésétől megijedt, Martinuzzi a Sultánnak és nagyvezérnek nagy ajándékot küldött, és a nagyváradi szerződést tagadta, a megdöbbsent Sül tán a hazugságot elhitte. A béke azonban, lényegileg tisztos fegyverszünet jellegével sem bírt, mert titokban mindkét király egymás ellen áskálódott. — 539. János Izabellát Zsigmond lengyel király leányát nőül vette. 540. Ferdinánd Solimáunál János elkergetését szorgalmazza, hűbéri adót ajánl, Majlát és Balassa vajdákat megveszi, Erdélyben lázadás tört ki, melyet Martinuzzi, Zápolya minisztere, igen rövid idő alatt lever. Julius 23-án a gyáva János 53 éves korában meghalt, fia gyámjául Martinuzzit és Petrovicsot rendelte, — Perényi Péter magát a kancellárságért újólág eladta Ferdinándnak, hogy ez utolsó vására volt, nem rajta múlt. Szeptember 2-án Martinuzzi, János Zsigmond, János csecsemő fiát a Rákoson királylyá választotta.

Férdinánd, a nagyváradi szerződés értelmében, a János által birtokolt országrészt követelte, de részint mert a békekötésben kikötött feltételeket nem teljesítette, és nem teljesíthette, mert a János fia számára kikötött birtokok nagy részét már elajándékozta, részint pedig mert Izabella a koronához, Martinuzzi az uralomhoz ragaszkodtak. — A János birodalmában! nemesség nagy része, a német uralmat gyűlölte, Ferdinándot Magyarország egysége fenntartására képtelennek tartotta. — Izabella a kormány híveire és a törökökre támaszkodva, az ország átadását megtagadta. — Ferdinánd egy kis seregét Fels vezérlete alatt Buda elfoglalására küldte, a sereg azonban rövid ostrom után eredménytelenül haza ment, Solimán a gyermek János Zsigmondot királynak ismerte. Ezen hadjárat Ferdinánd tehetetlenségének és a hangulatnak fényes bizonyítéka, a vizkóros Zápolyának betegségét jól ismerték, halála napjait előre számították, egy fél ország forgott koczkán és Ferdinánd mégis csak 10 ezer embert tudott összeszedni, hívei váraikban dőzsöltek, összetett kézzel várták a csudát és nevettek a német vezér bukását. János Zsigmond helyett Martinuzzi barát kormányzott, a hadügyet a vitéz, de megbizhatatlan kalandor Török Bálint vezette. — 541-ben a német rendek a török ellen 4 hónapra 10,000 gyalogost és 2,000 lovast szavaztak meg, — Ferdinánd fővezére, Rogendorf 20,000 emberrel május 3-án Buda ostromát megkezdte, augusztus 21-én azonban a német sereg török segélylyel szétveretett. — Augusztus végén Solimán török császár Buda alá jött és a gyermek hűbéres királyt táborába rendelte, a csecsemőt a Budán levő főurak a szultán táborába kísérték, kiment a párt esze, Martinuzzi, a párt kardja, Török Bálint fővezér is. — Solimán a fők kivonulása által teljesen a helyezet ura lett, — a gyermeket és a főurakat mindaddig letartóztatta, míg a magára

hagyott Izabella a szultán parancsára a várat át nem adta. Török Bálintot vasra verette és magával vitte. — Verbőczy Istvánt Buda és a török hódoltság főbírójává nevezte. — János Zsigmondnak Erdélyt és a tiszántúli részt meghagyta, sőt ha nagykorúságát eléri, Buda visszaadását is megígérte. A magyar államot Buda elfoglalása véglegesen megdöntötte, Solimán ravasz eljárása sokakban kiolthatlan gyűlölséget támasztott a hitszegő török ellen, sokan elcsüggedtek. — Buda elestével elveszett az ország, a hadműveletek központja. — A budai török basák a fegyvernugvás és béke alatt, az országbul csel és árulás által többet elhódítottak, mint Solimán összes hadjáratai alatt, — míg Solimán Budának ura nem lett, kedvező feltételek alatt segítette a magyar pártot, Buda elfoglalása után parancsolt, — az ország tekintélyes részét, elszakította és birodalmához csatolta. — Buda elfoglalása nemcsak meglepetés, de nagy ostobaság, vagy árulás műve volt. — A gyermek bemutatását kétségkívül megtagadni nem lehetett, mert János Zsigmond uralma Solimánra támaszkodott, — Solimánt tehát a gyermek bemutatásának megtagadása által megsérteni nem lehetett, ostobaság vagy árulás volt azonban Martinuzzinak és Török Bálintnak a török táborbani együttes megjelenése; a két főnek a táborbani jelenléte a gyermeknek sem trónját sem élelét nem biztosította, mert ha Solimán erőszakhoz akart volna nyúlni, amint Török Bálintot letartóztatta, épen úgy magává vihette volna János Zsigmondot és Martinuzzit, de az erőszakot Solimán érdeke nem parancsolta, mert ez esetben Budát ugyan megnyeri, de az egész ország egyesül ellene, tehát Buda birtoklása is kétségessé vált volna, — ellenben ha Buda a ravasz Martinuzzi, vagy a bátor Török Bálint alatt, az ország birtokában marad, kétségkívül ideiglenesen a gyermeket kezes-

képen magánál tarthatta volna, de a magyar pártnak megmarad uralmi központja Buda és ez Solimannak épen úgy ellentállhatott volna, mint három hónapig ellentállt Ferdinánd hadseregének, Martinuzzi a törökkel Buda várából, mint hatalom hatalommal, alkudozhatott volna Solimannal. A csecsemő fogsága a pártra bontólag nem hat, mert Zápolyának személyes pártja nem volt, híveit részben érdek, de főleg Magyarország függetlensége és önállásának eszméje kötötte a gyermekhez; az eszme az érdek híveit a tehetetlen gyermek fogsága nem robbantotta volna szét, ha a ravasz, az erélyes barát kezében megmarad a hatalom. — A gyermek élete sem a fogság által nem veszélyeztetett volna, mert kétségkívül a fejedelmek követtek el gyilkosságot, de a politikai gyilkosságoknak minden időben két indoka volt, személyes boszu vagy érdek, — ez esetben mindkét indok hiányzott, a csecsemő Solimánt nem sérthette meg, apját mint teremtményét Solimán kedvelte, a politikai érdek a csecsemőnek ápolását követelte, mert ha megöleti, pillanatra az egész ország vagy ellene támad, ez esetben nemcsak Budát be nem veheti, de eddigi hódításait is veszélyezteti, — vagy a függetlenségi párt egy erélyes magyart választ királynak, ezzel nehezebben rendelkezhetett volna, mint a csecsemő gyámjaival kik mint gyámok, korlátlanul nem rendelkezhetvén, a szultániul jobban függtek, mint függött volna a király. — Minden vár papirosfal, vezér, parancsnok nélkül, a várat elhagyó parancsnok a magyar törvény szerint halállal büntetettek, sem hadvezér, sem miniszternek nem szabad a reábizottak sorsát előre nem látható esélyeknek kitenni, mindkettőnek tudni kellett, hogy Buda sorsa tőlük függ, a ravasz barát Európa legügyesebb, legeszesebb államférfiai közé tartozott, ő ostobaságot sohasem követett el, de árulást igen, — a protestáns Török Bálint ha-

talmát feszélyezte, bár erre adataink nincsenek, azt kell hinnünk, hogy Martinuzzi elárulta a szultánnak, azért hogy a szultán Török Bálintot elzáratva, egyedül uralkodhassék és jóltevője családját és hazája ügyét későbbben Ferdinándnak drágábban adhassa el. Török Bálint egyénileg sajnálatot nem érdemelt, hadi pályáját egy fontos végvárbeli gyáva szökéssel kezdte, a két király alatt köpeny forgató közönséges árucikk volt, egyszer egyik, más-szor másiknak adta el magát, honfiai kegyetlenül rabolta, János végnapjaiban ismét Ferdinand titkos hive volt, János halála után az özvegyhez csatlakozott, mert a szoknyakormány alatt többet remélt rabolhatni.

542. Szeptemberben Ferdinánd a török ellen 80,000 embert szedett össze, a hadsereg felénél több, németbirodalmi seregekből állott, a magyar seregeket Perényi Péter kancellár vezérelte, ki magát Ferdinándnak János király halála után a kancellárság és uradalmakért újólag eladta. — A nagy német hadvezérek Budát bevehetetlennek hirdetve, Pestet ostromolták. 6. októberbe, a nagy sereg siker nélkül eloszlott, a király Perényi Pétert erőszakosan elfogatta, és osztrák várába küldte. Ez évben halt meg, mint török-magyar bíró Verböczy István, egykori nádor utóbb kancellár, Verböczy mint szónok és jogász, a magyar törvényhozás kitűnő alakja, az általa rendezett harmaskönyv, világosan szabatosan van szerkesztve, sokkal világosabb, értelmesebb, határozottabb a jelenlegi műveknél, melyek nagyrésze vásári munka, a németnek rossz fordítása jelenlegi viszonyainkkal ellentétes, ennélfogva káros, — Zápolya felléptekor azonnal az ellenzékhez csatlakozott, lángoló szónoklatával a Zápolya ügyének használt annyit, mint a dúsgazdag Zápolya kincseivel, mint politikus, gyáva, ügyetlen, tehetetlen, nagyravágyó egyéniség volt, — a hatvani országgyű-

lés a középosztályú nemest letaszítva, a four Báthoryt nádorrá választotta. — A közmondás azt tartja, akinek Isten hivatalt ad, ad hozzá észet is. Verbőczyvel ellenkező történt, Verbőczynek míg nádor nem lett, éles esze volt, a nádorság fénye azonban elvakította, elbutította, — az ellenzék vállain felemelkedett, a nádor régi barátjait mellőzte, az udvar kegye a főurak barátsága után csengett, — az udvar, a főurak, az eszes de gyáva forradalmárt, a szerencsefit, nem fogadták be, régi barátjai a csúszó four iránt meghidegültek, a királyné által szervezett reactionárius „kalandorok^ egyesülete szemei előtt alakult, — azt hívé, hogy ha vak és siket lesz, hivatalába maradhat, — a bányavárosokba ment bíraskodni, ellenei azonban nem csak a nádorságbul lökték ki, de hűtlenség! keresetet is rendeltek el ellene, gyávasága kitűnt a bécsi követségnél is, János király Ferdinándhoz Bánfival követnek küldte, a nagy törvénytudó útközben betegséget színlelt, és elmaradt, — János királyhoz valódi hűséggel ragaszkodott, ő volt az egyedüli kitűnőség, ki ezen nyomorult korszakban Ferdinándnak el nem adta magát. 542. Februárban Ferdinánd Beszterezére országgyűlést hitt össze, — Ferdinánd az ellenpárt legyőzésére fel akarta használni, a Buda feladása által támadt ingerültséget. — Az országgyűlés következő törvényeket hozott.

26. Egy évi adóba minden kapu (házhely) után 1 forint ajánltatik.

28. Az urak jobbágysai becsültessenek meg, egy házhely értéke 40 forintban állapittatik meg, a földesúr ezen érték $\frac{1}{10}$ -adát, vagyis, házhelyenkint 66 dénárt sajátjából hadi adóba köteles fizetni.

29. Az 1 helyes nemesek, lovaik, hadi fegyverzetek és ruháik kivételével, összes értékük $\frac{1}{60}$ -adát tartoznak adóba fizetni,

30. A szabadvarosok' polgárai, öltözékeik és feleségeik ékszeri kivételével összes ingó és ingatlan értékök $\frac{1}{60}$ -át adóba kötelesek fizetni, ezenkívül jobbágyaik a 26. és 28. meghatározott adót a megye pénztárába.

32. 33. A nemesek személyesen és jobbágyaik egy ötödével tartoznak felkelni.

34. A kanonokok maguk helyett 1 lovast állítsanak.

35. Az apátok, prépostok, lelkészek, kik zászlóaljat nem tartanak, jövedelmük Vio-ed részét adóba fizetik.

36. A főurak azt kívánják, hogy a főnemesek, egyháziak és jobbágyaik, és az egyhelyes nemesek adója egy bizottságnak adasson, és e bizottság által kezeltessen, a bizottság álljon 5 tagból, az 5 közül a főurak és egyháziak által kettő, a főnemesből 3 választassák.

A nemesek ellenben azt kívánják, hogy a főurak és egyháznagyok kivételével az adó a megyéhez fizettség.

Ezen különböző kívánalmakról a királyi megerősítés mélyen hallgat.

37. 40. Az idegen kereskedők árucikkeik értéke $\frac{1}{10}$ -ed részével adózzanak.

45. 47. Az új harminczadok töröltessenek el, a magánosok által bitorolt harminczadok a királynak adassanak vissza.

46. A nemesek a házi szükségekre vásárolt árucikkektől adót nem fizetnek.

50. Évi zsolddal nem bíró huszár havi fizetése 3 forint.

A többi törvényezikk leginkább, a számos foglalások, rablásokról szól.

Pozsony 542. november.

15. Az egyhelyes nemesek a 60-as értékadóba fizessenek házhelyenkint 50 dénárt.

17. A megyei rónokokat és kincstárnokokat, őfelsége számoltassa meg, a hadsereg költségein felül maradt összegeket kincstári tisztjei által vétesse be, a tisztek ezen összegrül az országgyűlésen számoljanak be.

21. 36 házhelytől 1 pánczélos lovas.

25. Az egyhelyes nemesek 5-en 1 pánczélos lovast állítsanak.

28. A nádor az igazságügyekben igen szükséges volna, de miután nádort csak az egész ország választhat, jelenleg az igazságügyek kezelésére, a király a rendekkel együtt válasszon egy alnádort.

30. őfelsége a helytartóhoz nevezzen ki 4 egyháznagyot és 4 főurat, — a helytartó ezek tanácsával intézkedjék.

11. A nemesek, az elébbi országgyűlés határozata szerint, értékük 120-ad részét sajátjukból adóba fizessék.

Mindkét országgyűlésen látszik az alkotmányos érzelem süllyedése. A besztercezi 28. törvényczikk értékadótt alapított meg, ezen értékadó a jobbágybirtok jövedelmének 27 százalékát foglalta le, ezenkívül a személyes és a jobbágyok Vs-éveli felkelést, ez mindenestre igen nagy teher volt, akkor, midőn a jobbágy-birtok a fejletlen földmivelési viszonyoknál fogva a nemesi birtok legjövedelme-
sebb részét képezte. A 28. törvény a nemesi egyenlőség nyílt felfogatása, mert a birtokos nemes csakis jobbágy, és nem saját birtoka után fizetett adót, miután a nemesek egyenlőségét számos törvény szentesítette, a legnagyobb igazságtalanság volt a szegény nemesre, ki különben is csak nyomorgott, birtok-adót vetni, a nemesi egyenlőséget megtámadó bitorlási kísérletnek tekinthető, a gazdagoknak a 36. §-ban kifejtett azon kivá-
nalma, hogy az ő, az egyháziak, az egy telkes nemesek adója a megye kezelésétől elvonasson és választott kincstárnokaik ál-

tál kezeltessék. — Valóságos jogfeladások a pozsonyi 28. és 30. törvényczikkek. Az elsőben, ahelyett hogy a nádorság betöltését követelnék, a nádor-választást bizonytalan időre felfüggesztik, akkor, midőn a király az országban nem lakván, a felelős nádorra, mint az alkotmányos kormányzat felelős biztosítékára a legnagyobb szükség volt. — A 30. törvény, midőn a k. helytartóságnak, tehát a létező ország-tanácsnak a király általi betöltését elrendeli, gyáván lemondott a felelős kormányrul, melyet Ulászló törvényei részben az országgyűlés által választott az országgyűlésnek felelős. Országtanácsosok választása által biztosították, kétségkívül alakilag a felelős kormányzat megmaradt, mert az országgyűlés a kinevezetteket is felelősségre vonhatta, valódikig azonban megszűnt, mert a helytartóságbul a nemzet bizalmát bíró választottak kizárattak és a tanács tisztán a király szolgálába! állt. Az egyéni szabadság durván megsértett Perényi Péter kancellár elfogatása és idegen országban! elzáratása, idegen törvényszék bíraskodása. Perényi Péter sem buzgó hazafi, sem jellemes férfi nem volt, — mert Ferdinándnak és Jánosnak felváltva többször jó áron eladta magát, nemes társai az egyház, a korona birtokait folytonosan rabolta, Ferdinánd azonban gyakori árulásait nemcsak megbocsájtotta, sőt kancellárnak nevezte ki, az utolsó hadjáratban a magyar seregeket vezérelte, hűtlenséget nem követett el, csak rabolt, elfogatása által tehát az egyéni szabadság erőszakosan tiportatott. — Rablásaiért, bármely hazai bíró elítéli, mert ezek világosak, nyilvánosak voltak, a rablást törvényeink keményen büntetik; nem menti tehát az erőszakos eljárást a törvény hiánya, de különben Ferdinánd nem is volt érzékeny a rablás iránt, mert a megromlott korszakban rabolt minden főúr, rabolt Ferdinándnak minden katonája és vezére, ha tehát igazságosan, királyi-

lag járt volna el, főurak, katonák, egyháznagyok nélkül marad. Nem menti az erőszakos, a politikai kényszer sem, mert Perényi Péter nem volt népszerű, Izabella nem segíeyezhette, mert ő maga is nagyon ingott. Perényi maga Ferdinánddal nem daczolhatott volna, a törökhöz! átpártol ástul nem lehetett tartani, mert midőn Soliman foglya volt, a szabadsága váltságául követelt Valpó és Siklós várai kiadatását is megtagadta. Perényi elfogatása és rabsága, Ferdinánd részéről csakis tüntetés volt az alkotmány és protestantismus ellen, — Perényi protestáns és főur volt, — Ferdinánd meg akarta mutatni, hogy, az alkotmányra nem sokat ad, és vak engedelmességet követel, a protestánsok fejét elfogatva, a gyűlölt felekezetit legerősebb támaszoktul akarta megfosztani, vezérében a felekezetet reményelte megtörni, mely már Török Bálint elfogatása által is erősen sujtatott. — Ha a pozsonyi országgyűlésbe a legcsekélyebb nemzeti önérzet van, az egyéni szabadság durva megsértőjének megtagadja az adót és katonát, ellenkező történt, nemcsak mindent megszavaztak, de még a nádorság betöltésének elődázásába is beleegyeztek, a felelős kormánytanácsosok választásául is hallgatag lemondtak, tették pedig ezt akkor, midőn a fényes német 80,000-bül álló hadsereg Budát nem is merte ostromolni, és három hónapi henyélés után a budai basa által szétugrasztatott, ez maga meggyőzhetette volna az osztrák-magyar urakat, hogy Ferdinánd nem a vélt nagyhatalom, hogy a németek saját területüket meg tudják védeni; de a töröknek Magyarországbuli kiűzéséhez nincs sem kedvök, sem erejük, a szolgálágért nem kapják meg az ország egységét. — Ezen végvárosi országgyűlések azonban az országot nem képviselték, mert a nemesség személyesen nem jelent meg, Erdély, a tiszai alsó részét Horvátország, Szlavónia, a török hatalma alatt nyögött

még a dunadivéki megyék is távol voltak, — az egész országgyűlés állott a főpapok, főurak, 60 nemesből, a papok vallási érdekből semmi áldozatiul sem riadtak vissza, a főurak valószínűs hitvány közönséges zsoldosok és rablók voltak, kik rablásaik elnézése, a pénz vagy birtokban adott judás-bérért megcsókolták a fekete-sárga korbácsot. A közép nemesség képviselői 60-as kis csoportja, Pozsony német ágyúí torkában vagy a többi erősített városokban, függetlenségét nem tarthatta fel, úszott az árral, mely a nemzetet a szolgaság posványába hajtotta, a jobbak, a nemesebbek, a követséget visszautasították. 543-ban ismét Beszterczen tartatott országgyűlés 9., 10. §. minden házhely 2 frt adót fizet, mely is a megyei küldöttek által hajtatik be, 75 dénár katona-fogadásra fordíttassék.

11. Az adóbul a nemesek 100 jobbágy után 4 könnyű lovast, sajátjokbul kettőt tartoznak kiállítani, ezenkívül a vagyonosak tartoznak személyesen felkelni, az egyhelyesek 5-en egyet kiállítani.

IS. A királyi városok katona-adója, miután tetteleg katonát tartanak, megszüntetik.

20. A kapitányoknak minden megye 100 frtot fizet. A többi törvénysértés, rablások és foglalásokról szól Thurzó Elek, Perényi Péter protestáns barátja, Perényi bukása által meggyőződve, hogy Ferdinánd előtt a protestantizmus bűn, a magas állás nem biztosíték, sőt inkább veszedelmes, hogy engedelmessége által az udvari kört kiengesztelje, és a Lajos és Ferdinándtul nyert nagy uradalmakat megtarthassa, a helytartói fényes állásról leköszönt, helyébe Ferdinánd helytartóul Várdayt nevezte, ki a helytartóságot oly ügyesen kezelte, hogy rövid időn saját primási vára Esztergom is a török kezébe került. 544. A török basák Visegrád, Hatvan, Nógrád, Simon-

tornya, Ozora, Monoszló várakat elfoglalják, Ferdinánd folytonosan Izabella és párthivevei alkudozott. Martinuzzi János Zsigmondot elárulta, Ferdinánd által Magyarország kincstárnokává neveztetett. Fels Magyarország főkapitánya és a budai basa ideiglenes fegyverszünetet kötöttek. Ferdinánd 545-ben Nagy-Szombatban országgyűlést tartott, mely következő törvényeket hozott.

5. A nemesek személyesen csak akkor tartoznak felkelni, ha a király táborba száll, kötelesek 10 jobbágy után 1 katonát kiállítani.

20. Az alispán, ha alkalmas, a megyei katonaság vezére, ha alkalmatlan, a megye más vezért válasszon.

21. Az egyhelyes nemesek is kötelesek fejenként felkelni.

27. A megyei katonaság a zsoldosok közé ne osztassák. Megyéenként az élelem mennyiségét az alispán 3 választott társával határozza meg.

24. A királyi és bányavárosok hadi adóját a király tetszése szerint határozza meg, jobbágyaik azonban a megyei pénztárba fizetnek.

40. A véghegyek védelmére kapukint 1 frt, őfelségének 25 dénár szavaztatok meg, — kezelőül 1 four és 1 nemes választatok.

42. A pénzverde és harminczadók jövedelme is a véghegyekre fordíttassék, a kincstárnok magyar legyen. — Ezen szakaszt a király elvetette.

45. Petényi szabadon bocsájtásáért könyörögnek, érte jóállást ajánlanak.

Martinuzzi Debreczenbeu tartott gyűlést, melyben a török-adót megszavazták és a török elleni védelmét szabályozták. A budai basa Fehérváron a királyok sírjait felbontotta, ékszereiket elrabolta, Jánost a királyok közül kidobatta.

546. Január 25-én Pozsonyban tartott ország-gyűlés következőket határozott.

4. A király a törökkel kötendő béke vagy fegyvernyugvásban magyarok tanácsával intézkedjék.

5. Házhelyenkint a jobbágyokul 2 frt, a nemesektől 25 dénár adó rendeltetik.

6. Egyhelyes nemes fizet 50 dénárt.

7. A papok sajátjokból jobbágyaikul házhelyenkint 50, minden pár hívek után 1 dénárt fizetnek.

11. A megye, az alispánok és szolgabíráknak a birságleveleket adják ki, az illetők rendes fizetéseikkel elégedjenek meg.

12. A megyei adópénztárnokok fej-és jószág-vesztés terhe alatt Pozsonyba számoljanak be, — a nálók levő pénzt adják át, öfelsége a hátralékokat hajtassa be.

9. Az adó kivetésére öfelsége minden megyébe kinevez 1 rónokot, a megye választ 1-et, kik esküt tesznek le, a megyegyűlésen a két egyén a szolgabíróval az adót hűségesen írja össze.

15. A király az adókezelésre magyar kincstárnokot nevezzen. — Az ország és Rendekek ősi szabadságait és szabadalmait sértetlenül tartsa meg, minden ügyekben magyar kancelláriája által intézkedjék, parancsolja meg minden nemzetbe]! alattvalójának. hogy Magyar- és Tótországban ezen rendeleteknek engedelmeskedjenek, a király nagyobb pecsétjét a magyar kancellárnak adja át, — és ezen nagyobb pecséttel intézkedjék.

17. 18. A király táborba szállása esetében a nemesség személyes felkelése elrendeltetik.

19. A király az ország védelmére, a lázadók és engedetlenek megfékezésére az országban állandó hadseregeit ártson, és pedig nemcsak magyarok, de idegenekből is.

30. A törvényszékek rendesen tartassanak meg.

37. Az alispánok, miután eddig egy kimenetelért 12 forintot is zsaroltak, ezentúl ahol bírságot kapnak, semmit, ahol nem kapnak, 1 frtot számítsanak.

59. A lengyel király a magyarországban i behozatalt eltiltván, ófelsége ezen tilalom megszüntetését eszközölje ki, ha pedig a lengyel király a tilalmat meg nem szüntetné, ófelsége a Lengyelországban! bevitelt, Magyarország, Morva és Sziléziából tiltsa be. A többi törvények nagyrészt az erőszakos foglások, birtok, jogi perügyek, katona-fogadásrul rendelkeznek,

A három országgyűlés határozatai nagy részben ismétlések, — a királynak a táborban! megjelenése, a személyes felkelés, mindennapos diplomatikus ámitássá vált, a szűkkeblű nemesség jól ismerte Ferdinánd gyávaságát, megjelenéséhez köthötte a felkelést, de ezért csata-kardját sem köszörültette ki, mert tudta, hogy a király nyílt táborba sohasem fog megjelenni, — ez tehát olcsó nagyszájú hazaiiség volt. — Teljesen hatástalanok voltak a rablás, foglalás elleni szigorú határozatok, mert főleg a hatalmasok raboltak, ezek jóbarátságban álltak az osztrák kapitányokkal, a helytartóság és, nádori helyetessel, a megyék magokra, hagyatva, nem bírtak a hatalmas rabló várurakkal, a rablás csak úgy szüntethetett volna meg, ha Ferdinánd egy erős sereg élén személyes hadjáratot indít a rablók ellen, erre azonban Ferdinánd legkisebb hajlamot sem érzett, mert német ügyeivel teljesen el volt foglalva, uralmának legerősebb támaszai a rabló-főurak voltak, kiknek ennél fogva rablásait elnézte. Az 543. 9., 10. szakasza az országgyűlés férfiasabb jellemére mutat, mert az adót kizárólag a megye küldöttjeivel hajtatta be. 75 dénárt külön katcnafogadásra tart be, — az ország komoly védelmére mutat a 11-dik — mely 100 házhely után két lovas tartása

rendeli el, — sajnos, hogy ez nagy részben csak papiroson maradt. Az 545-iki 27. törvény az osztrák önkény elleni czélszerű intézkedés volt, mert ha a Ferdinand által behozott szokás fennmarad, a megyei katonaság a királyság engedelmes zsoldos csapatjává aljasul. — A 24. §. azonban a városok jogainak nyílt megsértése, jogfeladás, mert a városi hadi adó meghatározását kizárólagosan a király önkényére bízza. — Határozott jogfeladást és alkotmány sértést képeznek az 546. 4. és 19. szakaszok^ — az első ugyanis, a török béke vagy fegyvernygvásnál a magyar tanácsosok meghallgatását kéri, midőn Ulászló törvénye minden államszerződés érvényét a választott és kinevezett országtanács beleegyezéséhez köti, ezen törvény már ezt nem követeli, csak azt kívánja, hogy ezen ügyekben csak magyarok tanácsával éljen, tehát nem az országtanács, sőt nem is a helytartóság tanácsával, ezen czikk tehát a béke és fegyvernygvás-kötés jogát kizárólag a királyra ruházza és pedig annyira, hogy a magyarok meghallgatása is, nem kötelezőleg, de csakis kérőleg van kifejezve; az alkotmány legerősebb biztosítékának feladását képezi, a 19. szakasz, ezen törvény megengedi, sőt felhívja a királyt, hogy állandó, idegenekből állható hadsereget tartson, — A várőrségekül alkalmazott rendes hadsereg kétségkívül szükséges volt, mert a megyei katonaság állandó szolgálatra és várőrségre nem volt kötelezve, ezen hiányt azonban a megyék által fizetendő; a megyék főispánjaitul függő zsoldosok által lehetett volna pótolni, — ez esetben a várak védelme biztosítva lett volna és a nemzet az önkénynek a fegyvert nem adja kezébe, kétségkívül a zsoldosokat ingyen nem lehetett tartani, és az ország az adómeghatározási jogát fenntartotta: az adómegszavazási jog azonban, ha a fejedelem idegen zsoldosokat tarthat és zsoldosai felett szabadon rendelke-

het, ábránd, mert a tömör katonai hatalmat csakis forradalommal lehet megtörni, de az idegen sereg ellenkezik a nemzeti önérzettel is, mert hazája, tűzhelye védelmét csak gyáva nemzet bízza idegenekre. — Az idegen zsoldosok csakis oly államha alkalmazhatók, hol elegendő és alkalmas katonai anyag nincs, — Magyarországon a katona-anyag sem nem hiányzott, sem gyenge nem volt, — mert az alsó nemesség több százezerből állott, ezen osztály tagjai bátrak, erősek, valódi katonának termettek voltak, a hadi szolgálatra, szegények lévén, szívesen vállalkoztak, a törökök elleni hadviselést jobban értették, a várakat hősiesebben védelmezték, mint a jött-ment spanyolok és németek, kiknek csak salakja jött Magyarországra, mert a java * hazájában, sőt Franciaországban is nyert szolgálatot. — Ezen bérenczek Magyarországot közzsákmánynak tekintették, a török előtt szaladtak, a várakat félelemből vagy pénzért feladták. — Az állandó idegen hadsereg, gyümölcsét csakhamar meghozta, a katonaság rablásai elleni panasz megörökölt, az adó eddig ösmeretlen nemei alkalmaztattak az országgyűlés megkérdezése nélkül.

547. Ferdinánd a törökkel 5 évre fegyverszünetet kötött, a békeért a töröknek évi adófizetésre kötelezte magát, tetteleg tehát épen oly hűbéres lett, mint elhunyt ellenfele, János király; — Perényi Pétert ez évben szabadon bocsátotta. 548. A nagyszámú protestánsok zsinatot tartottak. A két testvér, Károly és Ferdinánd nagy diadalt arattak. Károly a smalkaldi protestáns szövetséget Mühlbergnél legyőzte, Ferdinánd az alkotmányos csehet, a német protestánsok szövetségeseit verte le, és a cseheket Prága bevétele után lényeges jogaiktól fosztotta meg. 549. és 50. év az Izabellával! alkudozásokkal lelt el, Martinuzzi sürgette Erdély elfoglalását, Izabella azonban az

uralom nil nem akart komolyan lemondani, a török Izabella támogatására erős készüléket tett. Martinuzzi a védelmet szorgalmasan és ügyesen szervezte. A helyzet különös volt, mert Ferdinand és Soli mán közt fegyvernügvas lévén, egyik hatalom sem támadhatta meg nyíltan a másikat, — a török tehát Martinuzzit mint bitorlót fenyegette, Martinuzzi mint az ország egy részének tényleges ura, sereget gyűjtött, Ferdinand egyes csapat vezérei, támogatására rendeltettek. 850. Martinuzzi Váradra! Erdélyre rontott, Izabella híveit szétverte. 851. Martinuzzi végcsapást intézett Izabella ellen, a királyi seregeidül támogatva, Izabellát egyezsége és Erdély elhagyására kényszeri tette. — Jrnos Zsigmondnak a Zápolya birtokért a siléziai Opelni herczegség biztosított, nőül Ferdinand Johanna leányát Ígérte, Izabella hitbérének lefizetésére magát deczember 24-ére kötelezte. Izabella fiával és az öreg Petrovicscsal, ki a temesi grófságot Munkácsal cserélte fel, Kassára vonult. — Martinuzzi Szebenben országgyűlést tartott, ezen Ferdinand uralmát elismertedé, minden házhelytől 32 dénárt szavaztatott meg. Mohamed basa, Martinuzzi ellen indult, Törökbecsét, Csanádot elfoglalta. — Martinuzzi hazugságok és pénzzel, Konstantinápolyba a törökbasa visszavonulását kieszközölte. Martinuzzi nagyváradi püspök kard inállá neveztetett. Martinuzzi a nagy kitüntetést azonban nem soká élvezhette. Ferdinand a hatalmas kardinált, ki érte jóltevőjét, családját elárulta és egy szép országrészt szerzett, bálául olasz bérgyilkosok által megölette. — Martanuzzi nem csak Magyarország, — de egész Európa legkiválóbb államférfiadnak egyike volt. — Éles észszeh rendkívüli erély, finom ravaszsgót párosított, céljai kivitelében nem válogatta az eszközöket, nem kímélte az embereket, tanulni már nagykorában kezdett, mint egyszerű barát lépett a hanyatló Zápolya

udvarába, János királynak csakhamar első minisztere lett, a tehetetlen király uralmát annyira megerősítette, hogy a gyáva János, ki midőn az ország ura volt, koronája védelmére 6000 katonánál többet összeszedni nem tudott, midőn az ország felét elvesztette a nagyváradi békekötés után, a török ellen 80000 fegyverest állított síkra. — Ravaszágának fényes bizonyítéka az 551. konstantinápolyi alkudozása, midőn Izabella iránti árulása világos, kétségbevonhatatlan tény volt, és mégis a diadalmas basa és seregének visszahívását kieszközölte. — A kitűnő államférfi, mint ember, jellemtelen szennyes egyéniség volt, minden tetteiben a nagyravágyás vezette, mint kormányférfi a szegény országban kincseket gyűjtött, vetélytársa Török Bálint megbuktatásáért elárulta az ország fő várát és városát, — a kardinál-süvegért elárulta hazáját, jóltevője fiút és özvegyét.

547-től 552-ig, Ferdinánd három országgyűlést tartott 47, 48 és 50-be.

547. Törvényei. Nagy-szombat.

1. A királynak az ország védelméért hálálkodnak.
2. A törökkeli fegyvernyugvást becikkelyezik.
5. A királynak vagy fiának nagyrészt az országban lakását kéri.

6. Magyar zsoldosok fogadtassanak, mert ezek jobbak és olcsóbbak.

8. 2 forint kapuadó ajánltatik, ebből a zsoldosoknak 160, ő felségének és a követségnek 40 dénár.

9. Adókincstárnokoknak megválasztatnak a nyitrai püspök és Forgách Zsigmond. — A nyitrai püspök fizetésére ajánltatik havonként 150 forint, asztalpénzül 60 forint. — Forgách Zsigmondnak 75 firt, asztalpénz 30 forint, tart az első 50, a

másik 25 zsoldost, — tartoznak zsol dósaikkal az ország kapitányoknál megjelenni. — Egy országos zsoldos havi fizetése 3 forint.

10. A kincstárnokok az adó összeírására megyénként alkalmas rónokokat nevezzenek.

17. A nemesek azon esetben, ha az ország zsoldosai a török elleni védelemre, az erőszakoskodás megfékezésére képesek nem lennének, a királyi helytartó, az ország főkapitánya rendeletére 100 házhelytől tartoznak 3 lovast és 3 gyalogost kiállítani.

20. Báthory uron kívül még más kapitány is neveztessek.

24. Régi értékű pénz veressék.

26. 27. A jobbágyoknak költözési szabadsága megadatik. — A jobbágy költözési szándékát tartozik, jövő urának és a szolgabírónak bejelenteni, — a szolgabíró erről urát, vagy a község bíróját értesíti, ha ura 15 nap alatt maradásra nem bírhatja, — a szolgabíró az elköltözést engedi, előbb azonban, a szolgabíró az illetőt egy nemes jelenlétében a község előtt kihallgatja, a jobbágy esküt tesz, — hogy urát nem gyűlöli, ura nem zsarnokoskodott, a szokásos szolgálatnál többet nem tetett, többet nem fizettetett, — köteles elmenetele előtt adósságait kifizetni, — ha háza el nem pusztul, azt köteles jókarba hozni.

28. 29. Ki a jobbágyot önhatalommal, szolgabírói engedély nélkül elviszi, 200 forintra büntetetik. Ezen 200 forintért az alispán és szolgabírák, azon birtokot, melybe a jobbágy vitetett. a jobbágy urának zálogba adják, ha a jobbágy önként szökött el, a szolgabíró megintésére a szökevényt azon ur, kinek birtokára szökött, köteles kiadni. Ha a földesur ki nem adja, mint szöktető, 200 forintra büntetetik,

Ha a távozó jobbágnak rét és földirtásai, szőlő-ül tetősei vannak, ezek távozása után is tulajdonai maradnak, érők az urnák a termés 9-edét adja, — ha a földesur ezen birtokokat magához akarja váltani, azokat a szolgabíró és 1 nemes által megbecsültét), a becsárt lefizetve megtarthatja.

30. A jobbágyügyben hűtlenül eljáró szolgabíró és alispán hivatalvesztés és 200 forinttal büntetetik.

31. A költözési ügyekben hozott ítéletek felebbezhetők, a megye törvényszékéhez, a törvényszékiül a királyi táblához, a végítéletig, a jobbágy helyben marad.

32. Az alispán vagy szolgabírónak ellenálló, 75 forinttal büntetetik, ha az ellentállás véres sebet, fogságot okoz, mint nagyhatalmaskodó büntetetik, ki ez alkalommal a bírót megöli, mint hűtlenség) bűnös büntetetik.

34. Az ökörvám, mely csakis kevesek jelenlétében emeltett 2 forintra, 1 forintra szállítatik,— ezt a király nem erősítette meg.

548. Pozsony.

A király jóságát köszönik.

6—14. Papok neveztesse az üres egyházakba, a püspökök sajátjukból iskolát állítsanak, a világiaktul a papok jószágai vétessenek vissza, hülyéknek a papolás ne engedessék meg. Az anabaptisták és reformátusok (Sacramentarii) kergettesse ki. — Az elhagyott puszták zárdák, káptalanok jövedelmei, a lelkészek fizetése, iskolák alapítására fordíttassauak.

18. Nádor nem választható, mert a nádorválasztás különösen kitűzendő, ha tehát a király nádort akart választani, ezt a rendekkel a király meghívó levelében tudassa.

20. A katonai kihágások Jelett a főkapitány ítélt, itelete a helytartó vagy királyhoz felebbezhető.

22. A király kegyeskedjék az országban lakni, az országot magyarok által kormányozza, a karok és rendek szabadságai épen tartassanak.

23. A parasztok fizetnek egy házhelytől 2 forint, az urak ettől 6Ü dénár adót sajátjukbul, a török adózók felét.

31. Az adóhátralékok hajtassanak be.

33—42. A jobbágy amennyi pénzt, ételmet, bort, érczet fizetett urának, ezentúl is annyit fizessen, hetenkint szolgál 1 napot, és pedig az őszi és tavaszi szántásban mindeu eke földtől 1 napot, szőlőkapálás, aratás, kaszálásba hetenkint 2 napot, a zsellérek tehetségük szerint. — Az urak fejjválsága, lakodalmi költségeihez, tűrhető tisztas adománynyal kötelesek járulni, bűn vagy kihágás nélkül, el ne zárassanak.

32. A jobbágyok költözködés! joga a jövő országgyűlésig felfüggesztetik, csakin azon esetben engedtetik meg:

1., ha az ur jobbágyát sanyargatja és elnyomja.

2., ha az ur jobbágyát a meghatározott különböző nemű tartozásoknál többre kényszeríti. Ezen esetben a jobbágy vagy jövendő ura a megyei törvényszéknél panaszkodjék, a törvényszék első idézésekor Ítéljen, ha a panasz igazoltatik, a jobbágy azonnal bocsájtasson el, az ítélet nem feljebbezhető. A parasztot visszatartó, vagy ellenben a szökevényt elfogadó ur büntetése 200 frt.

70. Az alispánok nemcsak a főispánok, de az egész megye közbeleegyezésével választatnak és esküt tegyenek le, az esküt le nem tevőnek senki sem tartozik engedelmeskedni. Vice Comites non per Comitum solum, sed consensu totius Comitatus eligantur et jurent alioquis judiciis illorum nemo pareat.

66. Az egész megye kérelmére az erőszakoskodó vagy

roszul igazgató főispánok, ügyök előbb megvizsgáltatván, ő felsége által mozdittassanak el.

1550. Pozsony. 1—4. Csúszó alázattal megköszönik a király jótéteményeit, életeket és vagyonokat felajánlják, magokat kegyeibe ajánlják, az országban! jövőre tartózkodásra! tett ígéretét alázatosan megköszönik.

7. 11. Köszönet az engedetlenek és lázadók megfékezéséért. A királyi katonaság által okozott károk megbecsülésére királyi biztosok kiküldését kéri.

11. A törvényszék átvizsgálására és rendezésére ő felsége gyűlést tartson, melyre minden megye, egy törvénytudó nemest küldjön.

12—21. Ő Felségének a vallás ügyében intéseit elismerő alázatos köszönettel fogadják, vélekedésük szerint is az eretnekeket az egész országban ki kell irtani és az egyedül üdvözítő katolika vallást helyre kell állítani. — A püspökök, egyháznagyok jó erkölcsitek legyenek és a népet tanítsák. — R imába, a kinevezendő püspökök megerősítése végett követ küldessék. A világiak az egyháziaknak engedelmeskedjenek. — A püspökök a világiak által elrabolt egyházi vagyont vegyék vissza. — Az elpusztult egyházak jövedelme iskolákra fordíttassék.

9. A törökkel kötött fegyvernyugvásruli értesítést hálás köszönettel fogadják.

22. Házhelyenkint 2 firt ő felsége kincstárába fizetendő adó ajánl tátik.

25. Az adóösszeírás megvizsgálására minden megyében gyűlést tartasson.

29. Az adóhátralékok az alispánok által hajtassanak be.

31. Az alispán, évenként az adókezelésért 18, a szolgabíró 4; a jegyző 1—2 forintot húznak.

36. A földesur jobbágyaitul a jobbágy borát erőszakkal el nem veheti, más vevő felett azonban elsőséggel bír és a vevő által ajánlt árért az ur a bort megtarthatja. — A jobbágyokat a borméresi jog illeti. Szőlős helyen Szent-Mihálytul Szent-Györgyig, másutt Szent-Mihálytul Karácsonyig. — Az ur, parasztjaival borát erőszakosan meg nem vétetheti.

37. A megyékben az alispán, szolgabírák és esküdt nemeskiil minden hónapban törvényszék tartassák. A költözködni szándékozó paraszt, vagy jövendő ura, a panaszt a törvényszék elé terjessze, a törvényszék a helyszínére három nemest küldjön ki, — a helyszínén a földes urat 2 falusi és 3 szomszéd-falubeli lakos előtt hallgassa ki, — a három szomszéd tanúskodására a jobbágy mentessék föl. A tanuk ellenkező vallomása esetében a küldöttség lelkiismerete szerint ítéljen. — Az elbocsájtott jobbágy elmenetele előtt köteles úri tartozásait és minden adósságot kifizetni. — A küldöttség ítélete csak a törvényszékhez feljebbezhető. — A földesúr, ha a tárgyalás alatt jobbágya ellen kegyetlenkedik, vagy ítélet után visszatartja, 200 forintra, a jobbágy, ha panasza valótlanak bizonyul, 25 forintra büntetetik.

48. Régi értékű pénz veressen.

50. 52. Evenkint két törvényszék tartasson, a perek sorozat szerint tárgyaltsanak.

50. 56. A perrendről rendelkezik.

77. Idegenek, csak az országgyűlés által honosíttassanak.

78. A királyi és bányavárosok jogai tiszteltessenek.

Ferdinand hatalmi viszonyai ezen év alatt kedvezőbben alakultak, mert 547-ben a törökkel fegyverszünetet kötött, János király örökségében tényleg Martinuzzi, Ferdinand alattomos hive vasmarokkal kormányzott, az elégedetlenek tehát ez ország-

részre nem támaszkodhattak. 48-ban Károly császár a német protestánsokat legyőzte, Ferdinánd az alkotmányos cseheket leverte. Martinuzzi 550-ben Izabella pártját megsemmisítette. Ferdinánd levetette az álarczot, a magyar országgyűlés hajlongva haladt, a jogfeladás lejtőjén. 547. 2. A török fegyvernyugvást vita nélkül köszönettel fogadta. 10. Kincstárnoki rónokot neveztet, ezen cikkely a megyék jogait csorbította. A 17. törvénycikk kötelezte a nemességet a helytartó vagy főkapitány felhívására táborba szállni, — eddig a nemesség csakis a király vezénylete alatt tartozott szolgálni, midőn az országot ellenség fenyegette, meg volt határozva, a nemesség mely része tartozik az ország melyik részén, az országos területi kapitányok alatt fegyvert fogni. Ezen szakasz a királynak igen nagy hatalmat adott, mert e nemességet nemcsak a török elleni fegyverfoglalásra, de az erőszakoskodók elleni hadi szolgálatra is kötelezte, miután pedig az országgyűlés nem jelelte ki az erőszakoskodókat, a nemesség mindenki ellen köteles volt fegyvert fogni, ki ellen a nem felelős helytartó vagy főkapitány rendelt és miután csak egy erőszakoskodót, a Gömöri Basót semmisítették meg, — a királyt ezen cikkelnél egészen más titkos gondolatok vezérelték. Béke idején a kipusztult országban nagy teher volt a két forint kapuadó, miután a török elleni védelem az erőszakoskodók minden nemes jobbágysai 6 százalékával köteles volt fegyvert fogni, mélyen sértette az ország anyagi helyzetét a múlt évben ármányosan behozott, ez évben erőszakosan fentartott 2 forint kiviteli ökörvám. Magyarország ezidőben főleg baromtenyésztő ország volt, gabonája kevés termelt, mert kevés volt a munkaerő, a roszutak, a háborús viszonyok közt a kivitel majdnem lehetlenné vált, a szarvasmarha, bor, sertés kivitele adta tehát a legtekintélyesebb jövedelmet, — a marha jövedelmét a

nagy vám megölte, mert 2 forint ma csekély pénz, de azon időben az ökör értékének negyedét tette, váljon ha ma egy hízott ökörre 40—<50 forint adó vettetnék, volna-e kivitel? határozotlan nem lenne, mert 1 darab 160 forint hízó, sovány korában is 100 forint, hizlalása, és szállítási költsége 70 forint, ehez adóba 40 forint számíttatnék le, a marha valóságos ára .50 forintra súlyedne, vagyis a kivitel lehetlenné tenné, — 8 forintos marhánál a kivitel a hizlalás, hajtás költsége aránylagosan annyiba került, mint ma. Ez annyival súlyosabb volt, mert míg az egyenes adó kizárólag az ország védelmére fordított, minden más egyéb jövedelem felett a király maga rendelkezett, tehát az ország nem védelmi, de dinasztikus érdekből szivattyuztatott ki túlérzélgő történetíróink a Ferdinand állal behozott súlyos adókat megvető hallgatással mellőzték, míg a vesztett csatákat az elesett várak ostromait elegicus hangon adják elő, pedig a túlterhel adó 10 vesztett csatánál is jobban sújtotta a nemzetet, mert az aránytalan adó a nemzetet elszegényíti, szegény nemzet nem képes sem területét, sem szabadságát megvédeni, miután fegyvert szerezni, hadakozni pénz nélkül lehetetlen, a kol-dus türelmes, az éhező előtt első a kenyér, második a jog, kenyérért a jogot, ha el nem adja is hallgat. Az 548. országgyűlés valóságos papi zsinat jellegével bírt, a 14. törvényczikk rendelkezik a katholika egyház helyreállítása, elrablott birtokai visszavétele a reformáltak kiűzéséről. Kétségkívül a katholika egyház vagyona a katholikus híveknek szent tulajdona, a magánvagyonnal egyenlő alappal bírt, ezen vagyon elfoglalása tehát rablás volt, — az elvet, az alapot tehát helyeselni kell, a végrehajtást azonban nehezen és sok keserűséggel lehetett eszközölni, mert Ferdinand, ki ma az eretnekek máglyája meggyújtásához a lángoló parázst maga vitte, előbb sok elrablott papi bír-

tokot híveinek ajándékozott. — A reformátusok elleni törvény embertelen, jogtalan, kivihetlen, végzés volt, mert az al- és földi magyarság nagy része ezen vallást vallotta, — ez erős fajt a gyáva Ferdinándnál merészebb apostoli király sem bírta volna kipusztítani, e törvénynek valódi célja, csak a protestánsok kétféle felekezetinek megszakítása lehetett, a czéi azonban nem sikerült, mert az okos lutheránusok belátták, hogy)k magokat a király és papság ellen meg nem védhetik, és ha a reformátusokat kiűzik, a számra gyengébb és erélytelenebb felekezetet sem fogják kímélni. — A nádorválasztás felfüggesztése, mit a 18. §. megenged, újabb haladás, a jogfeladás és szolgáltság lejtőjén. — A 20, §. a jogegyenlőség feladása a katonai osztálynak szabadalmazása volt, mert jogállamban minden bűn bárki által követetik eh egyenlő, ennélfogva a polgári bíróság alá tartozik, kivételt csakis szigorúan a katonai fegyelmi kihágások képezhetnek, — azon esetekben, midőn a katona polgártársa vagyónát személyét sérti meg, ezt nem mint katona követi el, de elköveti mint polgár, ennélfogva a bűntény tárgyalása. és megbüntetése a polgári bíróság köréhez tartozik. Ezen törvény által a katonai erőszakoskodásnak szabad tere nyílt, — mert a főkapitány a polgári hatóságnak nem volt alárendelve, tehát a panaszt akkor nyomozta, midőn tetszett, akkor ítélte midőn akart, — felebbezhető volt ez Ítélet a helytartóhoz, de a helytartót csakis az országgyűlés kérdezhetette ki, az országgyűlés néha évekig sem jött együvé, rövid ideig tartott, fontos ügyekkel volt elfoglalva, — a helytartó tetteiért ítéleteiért csakis a királynak volt felelős. — A zsoldos hónapos katona volt, az egész világ nyitva állt előtte, ha nagy bűnt követett el, idegen szolgálatba lépett, a bűn megtorlása ennélfogva I lletlenné vált. Az 550-iki országos határozatok, már nem

csak a reformátusok, de az összes eretnekek kiirtását rendeli. 12—21-ig, a 22. nemcsak 2 forint adót szavaz meg házhelyünk int, de ezen adó kezelését a megyék és országos kincstartóidul elveszi, vagyis a pénzügyek felelős kezelését megszüntette.

A törvénybe iktatott alázatos nyilatkozatok, csúszó kérelmek, jogfeladó törvények közt ragyogó kivételt képeznek. A jobbágyokra! hozott 547. 48. 50. törvények. A magyarok bejövetelekor minden magyar egyenjogú volt, mint azt régibb történetíróink bizonyítják, de kétségkívül helyezi a honfoglalás hosszú tartama, mert ha már a hon foglaláskor a magyarok közt úri és szolgai viszony van, a szolgák sem hagyják oda hazájukat, ce hon maradnak vagy az utón visszaszöknek, — a szolgasoztályt tehát csak az utazások közbe legyőzött csekély számú oroszok és lengyelek képezték, és a Magyarországon talált lakosok egy része, mert az oláhok, a nyitravidóki tótoknak birtokaik meghagyattak, a jobbágyság tehát nem magyar, nem nemzeti intézmény volt, behozta ezt István a királyság, a kereszténységgel. — A magyarok nagy részét szolgává tette, vagyónárul megfosztotta, mert sem az István királyságát el nem ismerték, — sem a keresztény vallást el nem fogadták, másrészt szolgává tette azért, hogy általuk párthi veit megjutalmazva a királyságnak, a nemességbe erős támaszt alkosson, a régi lakosokat, kik fel nem lázadtak, kiknek nagy része már a magyarok bejövetelekor a keresztény hitet vallották, szolgákká tette azért, hogy általok a király, a papság és hívei gazdagodjanak. A birtoknak a lakosság nagy részétüli élvezete a polgári jogokbuli megfosztása valóságos bűntény volt, mert a természet elvitázhatlan törvényeinél fogva, minden ember egyenlő, ki az államot védelmezi, az államot anyagilag fenntartja, az

jogosulva is van az állam ügyeiben is részt venni. Az ábrándozók által azonban nagyszerűnek feltüntetett lovag-kor, — valódiilag az erőszak kora volt, nemcsak Magyarországon, de az egész világon, a politikai jog alapját az osztályt, kiváltság biztosítékát a kard képezte, — a gyengék mindenütt elnyomattak, a hatalmasok teherhordó állatjaivá alacsonyítottak. — A Dózsa-lázadásig a parasztek helyzete tűrhető volt, mert a parasztek költözködés! szabadsággal bírtak, ez tényleges biztosíték volt, mert az ur földjét kizárólag a jobbágyok művelte, — a népesség nem volt számos, ha tehát az ur zsarolt, kegyetlenkedett, jobbágysai elhagyták, földje műveletlen maradt, saját érdekénél fogva tehát jobbágysaival kegyesen kellett binni; a Dózsa-lázadás után azonban e törvény eltöröltetett és ezáltal a parasztek az ur zsákmányává vált. A parasztek kirablása, elzáratása, legyilkolása ellen is voltak ugyan törvények, meg volt a megye, a királyi törvényszék, az országtanács, a király, később a helytartóság és király, de a megye a szerencsétlen jobbágyért és hatalmas várral nem állt szembe, sok esetben tehetetlen is volt, példa erre Butkay ugocsai alispán esete, kit a Perényi főispán a hatalmas Mátyás alatt záratott el. Butkay alispán, Ugocsa tekintélyes nemese volt és mégis saját magát sem tudta az oligarcha Perényi ellen megvédeni. — Buda, Pozsony, Bécs, hol a törvényszék, országtanács, helytartóság, királyok székeltek, a szegény parasztkhoz elérhetleu távolságban feküdtek, a királyhoz a koldus nem juthatott be, de feltéve azon valószínűtlen esetet, hogy csuda által a királyhoz bejutott, csudaképen a király ügyét felkarolta, akkor sem kaphatott elégtételt, mert a vizsgálat megindítása a főispánra bízott, a főispán egy szegény parasztkért nem szállt hajba az úrral, ki ha rokona vagy barátja nem is, mindenesetre bajtársa

vol., de ha esetleg a főispán igazságosan járt el, áttette a megyéhez, a megye kiküldte a szolgabíró, ez már semmiesetre sem tette ki magát az akkori viszonyok közt annak, hogy egy parasztért, a hatalmas nemes birtokát elpusztítsa, őt magát elfogja, de vagy a láda fenekére tette a vizsgálatot, úgy hogy midőn onnan a vizsgálat a megye színe elé került, már a panaszos és vádlott elhaltak, vagy úgy ejtette meg, hogy a panaszoszt elzárták, — a legjobb esetben sem nyerhetett, mert miután az ur jobbágyát elkergethette, és a másik ur csak az előbbi engedélyével fogadhatta fel, mihelyt házábul távozott, elcsapta, bizonyítványt nem adott és lett földönfutó. — Ezen igazságtalanságon segített az 544. 25, 26, 27. törvényczikk, — ezen czikk azonban csakis elvi elismerés volt, gyakorlatilag azonban, tekintve a nép vallási érzületét, az eljárás nagyon meg volt nehezítve, mert eszerint az elmenőnek meg kellett esküdni, hogy ura felette nem zsarnokoskodott, a rendes szolgálatnál többet nem szolgáltatott, — ezen eskü a vallásos ember elmenetelét lehetlenné tette, — mert szülőhelyét, házát, rokonait, pajtásait, ok nélkül senki sem hagyja el, — a jobbágy tehát helyét csak azért hagyta el, mert ura vele rosszul bánt, a törvény pedig hamis esküt kívánt tőle, ezen időben az emberek a vallás és Istenre sokat tartottak, a jó erkölcsű ember tehát, midőn a szenvedés vagy a hamis eskü következménye, az örök kárhozat közt kellett választani, inkább megmaradt és tűrt tovább. — Az 548-iki 42. törvény már őszintébb, esküt nem kíván, és ha az ur a jobbágyat sanyargatja vagy vele többet dolgoztat illetményénél, elbocsájtatja és pedig eskü nélkül, Az 550., 337., a költözést teljesen megkönnyíti, valóssággá a költözési szabadság ezen törvény által vált; mert eszerint a megye köteleztetek havonkint törvényszéket tartani,

a tanukat 1 márka büntetése alatt kötelezte a tanúskodásra, a költözködéssel a törvényszék ítéletét felebbezni nem lehetett. Méltányos törvény volt 548. 33—42., mely is a munkanapok számát 52-re és a munka idejét szabályozza, ez a költözés alapfeltétele volt, mert mindaddig, míg a munka-mennyiség meghatározva nem volt, egyrészt a földesurat zsarolással vádolni nem lehetett, másrészt a paraszt, míg munkája terményének ura nem lett, szorgalmat, ipart nem fejthetett ki.

Mindezek közt jogi tekintetben legfontosabb törvény az 547., 29., mely az irtások és szőlőkre a jobbágnak feltételes tulajdonjogot ad. Ez a jobbágy ingatlan tulajdonjogának első elismerése, mert a hármaskönyv III. rész. 30. ez., 7. §-a határozottan így szól: *Rnsticus praeter laboris mércédéin et premium, in terris Domini sui, quantum ad perpetuitatem nihil juris habét, sed totius terrae proprietas, ad Dominum terrestrem spectat et pertinet*, eszerint tehát a jobbágnak tulajdonjoga nem volt, a 29. törvény azonban a 9-ed fizetésének terhével az elköltöző jobbágnál tulajdonul hagyá, igaz, hogy e jog feltételes, de mégis tulajdonjog, mert a földesur visszaválthatja ugyan és pedig nem a befektetett munka, de valódi áron (*justa pretia*) becs utján. Ez nagy vívmány volt azon korban, midőn a paraszt az európai államok nagy részében csak tárgy volt és nem személy. Ezen emberi és igazságos törvények Ferdinánd király által kezdeményeztek, — Ferdinánd ezért habár ezen kezdeményezése politikai okokból történt, tiszteletet és elismerést érdemelt, mert áttatok 33 éves embertelenségnek vetett véget és egy általa is sújtott osztály nyomorán enyhített.

552. A protestánsok zsinatot tartanak, a török basák Veszprém, Lippa, Temesvár, Drégely Szécsen, Hollókö, Buják, Szolnok várakat elfoglalták, Temesvár által a török közvetlen

összeköttetésbe jött magyar birtokaival. — Eger alul a törököt a hős Dobó István csúfosan visszaverte. Az urakat Eger védelme, Temesvár eleste, mindinkább meggyőzte, hogy Magyarországot csak a magyarok tarthatják fel, tanácskoztak a végváarak védelméről, melyek közt legfontosabb volt Eger, Ferdinánd a tanácskozást rosszalotta. 553. Ferdinánd Erdélyben országgyűlést tartott, melyben az eretnkség ellen buzgólkodott, minden siker nélkül, mert saját vajdája Kendi sem esküdött meg a szentekre. Az erdélyi rendek már 52-ben is részt vehettek volna az országgyűlésben, ugylátszik azonban, Ferdinánd Magyarországot fel akarta darabolni, hogy a részeken önkényesen uralkodhassék. 554. A protestánsok zsinatot tartanak, — a török basák Füleket, Csobánczot, Salgót elfoglalják. 555. Ferdinánd német birodalmi ügyekkel foglalkozik. 556. Izabella Erdélyt, Nagyváradot, Gyulát elfoglalja, a tiszai részek hozzácsatlakoznak, a protestánsok zsinatot tartanak. 557. Ferdinánd német császárrá választatik. Tatát a török elfoglalja, a török és Izabella híveivel! harczok. kis mérvben folynak. 562. A török 8 évre békét köt, melyben Ferdinánd 30,000 arany évi adót kötelez, Erdélyt János Zsigmond tulajdonának elösmeri. A magyar rész alku tárgyát képezi. A megválasztott nádor, Nádasdy Tamás meghal. Nádasdy Tamás, e romlott kor legkitűnőbb fiai közé számítható, tudományosan művelt eszes politikus, bátor katona, az osztrák-magyar zászlót csak egyszer és akkor is fogságba esve hagyta el, mint ifjút Lajos és Mária kegyekkel halmozták, a sors tehát Ferdinándhoz kötötte, de szerette hazáját és alkotmányát, nem rabolt, Ferdinándnak sok jót tanácsolt, sajnos, hogy fejedelme ügyes, becsületes tanácsait nem követte. 563. Miksa királylyá választatik, ez első nagyobb országgyűlés volt, 4000 nemes és katona sereglett

Pozsonyba, az országgyűlés a nádorság előleges betöltését követelte, kívánságok elutasított. A pápa a magyar püspököknek az ur vacsorájának két szín alatti kiosztását megengedte. 564. Ferdinánd meghalt.

Ferdinánd 52-től 64-ig 10 országgyűlést tartott. A szolgtelkek panaszát megszokta, tehát ez legkevésbé sem fészélyezte, tudta, hogy rendei mindent megszavaznak, ennél fogva az alkotmány köpenyét szorgalmasan használta.

552. 4. Házhelyenként 3 frt adó ajánltatik, a két következő évre évenként 1 1/2 frtj, a jobbágyak fuvarja és élelmezése beszüntetik.

5. Ha a király vagy Miksa táborba száll, a nemesek, jobbágyak 1/10-ével kötelesek fegyvert fogni. A havi zsoldos lovas havi fizetése 3 frt 20, az egész évesé 2 frt, a gyalog zsoldos havi zsoldja 2 frt. Az erőszakoskodó katona halállal büntetetik.

30. Az ország szabadságai épségben tartassanak, a katonaság, harminczad és bányáknál idegenek is [alta'mazhah'k azonban az idegenek felett is magyar törvények szerint Ítélnék.

— 46. A pénznemeket szabályozza.

553. Sopron.

2. Személyes felkelés a tavalyi szabályok szerint.

3. A király az ország ügyei, a török békéről magyar tanácsosaival intézkedjék. *

4. A részletes hadjáratéul intézkedik, török támadás esetében a főkapitány felszólítására a nemesek tartoznak 25 jobbágyiul 1 lovast és 1 gyalogot a kapitányhoz küldeni, egyhelyesek öten egyet, kötelesek ezeket a veszély elmúltáig tartani, vezéreket a megyék választanak. ' A parasztok ingyen vármunkára ne kényszeríttessenek.

6. 2 forint adó ajánltatik.

7. A vallás ügye a régibe marad, az egyház támadói büntetessenek.

11, 12, 13, 14. A jobbágy 40 napot szolgáljon. — Az urtul a parasztnak kimérésre adott bort, a község bírása elébb ízeleje meg, ha egészségtelennek találja, a jobbágy nem köteles kimérni. A jobbágy költözéséről ezentúl a szolgabíró és 1 esküdt nemes intézkednek; a költözni akaró két falusi tanút hoz és ha a vádakra a vádló és két tanú megesküsznek, elbocsáj tátik. — Az el menő jobbágyot régi földesura az okozott károkért kárpótolni tartozik, ezért az ur a megyénél beperelhető, az Ítélet nem felebbezhető.

15. Az ország törvényei vizsgáltassanak át.

17. A kapitányok a szomszéd alispánokat hívják meg és az élelmi szerek árát együttesen szabályozzák.

1.): Ófelsége magyar hivatalnokokat nevezzem.

30. A soproni, mosonyi és más német főispánok helyett őfelsége kivétel nélkül magyarokat nevezzen.

554. Pozsony.

4. Két forint adó szavaztatok, őfelsége a rabló és pusztító spanyol és magyar katonaságot jelen szállásáról helyezze el. A királyi rónok a megyei küldöttel a katonák által okozott károkat írja össze. Az uraknak és jobbágyaiknak az igazolt kár a 'alu, ha ki nem telnék, a szomszéd falvak adójából fizetessék ki.

6. Nádor a régi hatáskörrel választassék. A vallásügy a régibe marad, a karok és rendek szabadságai sértetlenül tartassanak fel. Főispánokul megyei birtokos nemesek neveztesenek,

555. Pozsony.

3. 2 forint kapu-adó egyévre ajánltatik.

4. A végek védelmére a nemesek 100 jobbégytul 2 lovast tartsanak, ezek az alispánnak mutattassanak be, ki a megajánlott illetéket ki nem állítja, birtoka lefoglaltatok, jövedelméből a katonailleték kétszeresen állíttatok ki.

A többi 12 czikk, perügyek, vámok, foglalásokról rendelkezik.

556. Pozsony.

A kincstárba fizetendő 2 forint évi adó ajánltatik.

A nemesek a végvárak megerősítésére az alispánnak helyenkint sajátjokbul 50 dénárt fizetnek.

A munkák és munkabérek szabályoztatnak.

21. A király vagy Miksa főherczeg táborbaszállása esetében személyes nemesi felkelés rendeltetik, 100 helyiül 10 lovas és 10 lövészszel.

27. 28. 29. A jobbágyok régi szabad költözése vissza állíttatik, a jobbágy új ura, a jobbágy költözési szándékát a szolgabírónak jelentse be, a szolgabíró esküdtjével a helyszínére megy, ha a jobbágy a bírónak 2 dénárt, adósságát és tartozását kifizeti, a szolgabíró köteles az elköltözés! engedélyt azonnal kiadni, ezen ügy csak a megyei törvényszékhez felebbezhető. — A vett vagy általa épített házat az elköltözés előtt eladhatja, az irtásokrul a régi törvény megerősíttetik. — Jobbágyot visszatartó ur először 100, másodsor 200 forintba, harmadsor határbeli birtoka elvesztésére büntettetik. — A szökevény paraszt visszahozatik, minden birtoka uráé lesz, a Jobbágyot elrabló vagy visszatartó, ha idézésre a jobbágyot ki nem adja, hasonlóan büntettetik, mint a jobbágyot jogtalanul visszatartó.

38. Körmöczön az új tallérok verését szüntettesse be,

557. A királynak alázatos köszönet. Személyes felke-
lés 556 szerint, 2 forint kapuadó ajánltatik, minden házhely-
tűi 6 napi ingyen munka.

Az egyház jogai tiszteltessenek, birtokai vétessenek vissza
a papi 10-ed régi módon béreltessék.

A királyi ítélőszék négy taggal szaporíttasson, új pénz ve-
ressen, az esztergomi érsek a pénzverdét ellenőrizze.

20. Őfelsége a katonákat kihágásaik és büntetteikért, nem-
zetek törvényei szerint büntesse meg.

558. Keserűen panaszkodnak, a katonák, tisztek, hivatal-
nokok rablásai ellen.

8. Őfelsége az ország ügyeiről magyar tanácsosaival ta-
nácskozzék, az idegenek a tanácsba] zárassanak ki.

9. Őfelsége német kincstára és kancelláriája által ne ren-
delkezék, — a király ezt feltétlenül nem erősítette meg.

559. A király tisztjei az országot kétképpen pusztítják;
az ingókat rabolják, az ingatlanokat erőszakkal elfoglalják, meg-
büntetésüket kérik.

8. 9. A magyar ügyek magyar tanácsosokkal tárgyaltassa-
nak, őfelsége magyar és ne német kancelláriája által intézkedjék.
— Őfelsége megígéri, hogy e két tárgyban az ügyek és dolgok
minőségéhez képest fog intézkedni.

11. 15. Két forint adó 1 évre, a három és hat évre kért
adót meg nem szavazzák, mert ez esetben a király országgyű-
lést nem tartana.

A várakra házhelyenként 6 napi ingyen munka ajánltatik,
ezen munka aratás és szüret alatt nem követelhető.

52. 54. A főispánok a megyegyűlésen eskettessenek fel,
a megyei hivatalt elfogadni nem akarók büntetessenek meg.

Miksa nejének helyenkint 20 dénár ajándék szavaztatok,

a többi perrend és foglalásokról rendelkezik. — A király a törvényeket megerősítő berekesztésben a katonák által okozott károkat elősmeri és felettük sajnálkozik.

560. Az egyháziul elfoglalt, vagy a király által egyeseknek adományozott birtokoknak az egyházhoz! csatolását elrendeli, a királynak eddigi minden ilyenmő adományait eltörli.

563. 564-re Ferdinándnak 2, Miksa királynak 1 forint kapuadó, a király által 4 évre kért helyett, 565-re 2 forint ajánltatik.

13. Az élelmi szerek árát a kapitány, az alispán és szolgabíróval méltányosan állapítsák meg.

22. A kapitányok hadi és várszükségletre, hol a várnak erdőtulajdona nincs, az urakébul vágattatnak.

31. Vallásügyekben az eretnekek ellen hozott 548, 52. 54. törvények megújítatnak.

32. 36. 37. Az idegen kapitányok bűneik és kihágásaikért magyar törvény szerint büntetessenek. — A rabló zsoldosok Ulászló törvényei szerint íékeztessenek az ország főkapitánya által. Ha a főkapitány távol van, vagy a kihágásokban maga is érdekelve van, a fő- vagy alispánnak megengedtetik, hogy a megyei nemesség és katonasággal a rablókat állomásaikra kergetse. Az idegen zsoldosok által okozott kár őfelsége által zsoldjokbul vonasson le.

35. A király magyar tanácsosokkal kormányozzon, a magyar kancellária által intézkedjék.

42. A káromkodók másodsor botoztassanak, harmadszor mint gyilkosok és gonosztevők büntetessenek.

65. Mérey Lászlót a király nádori helytartónak nevezi.

67. A töröknek hadi szert szállítók halállal büntetessenek.

74. Rendelkezik a pénzértékről, a többi törvények a foglalások és törvénykezésről rendelkeznek.

Ferdinánd az országgyűléseket rendesen megtartotta egész 860-ig, ezen országgyűlések az adót, az eretnekek elleni törvényeket hűségesen időnként megszavazták, az alkotmány és egyéni jogok megsértéséért! panaszait a törvényekbe beiktatták, de tényleges ellentállást nem fejtettek ki, a királynak 'a többség mindig hódolt, mert a valódi alkotmányos elem, a közép nemesség csak igen gyengén volt képviselve, — Erdély, Slavonia nem jelent meg. A nemsek személyes országgyűlési joga, törvényileg nem volt ugyan eltörülve, de Ferdinánd által a megyék képviselők küldésére hivatnak fel és csakis egyes hívei hivatnak fel a személyes megjelenésre, vagyis állt az országgyűlés 60—70 megyei követ, 20 püspök, 36 főispán, országbíró, tárnok, horvát és szlavón bánok, nádori helyettes, néhány főhivatalnokbul, tehát a kormány túl függő hivatalnok és egyházi csoport maga még ha ladta a 60-at, ezeken kívül a meghitt főbb urak, a király természetesen csakis feltétlen híveit hívta meg, — de különben is a fhirak közül az egész országban alig akadt független főúr, mert nagyobb része rabolt, egyesek és az egyháziul, az ellenzékeskedőket tehát a király sanyaruan megbüntethette volna, — az ősz rák tartományok a főbb várak szomszédjában levő megyék követei nem ellenzékeskedhettek, mert ha önállóan lépnek fel, még haza sem érnek midőn már a várkapitányok birtokait elfoglalják, kétségkívül a foglalás ellen pert lehetett indítani, — a pörlekedés azonban ezen időben a csigánál is lassabban halad, az elfoglalt birtok visszanyerése századokig eltartott: — az akkori perek megvilágítására csak két esetet hozok fel, — Bebek, sógora Máriássy Ferencz árvájától 535-ben elfoglalt 30,000 holdat, a per tartott 150 évig, a Bebek család is kihalt, végződött, egy a Bebek utódja, gróf Andrássyakkal kötött sovány *ügyességgel*, mely a birtokot a foglaló

utódainál meghagyta s a követelő családnak az örökségét az Andrassy-család kihalása esetére biztosította. A Tornallyai árvák gyámja, Basó rabolt, elfogták, kivégezték, de elfoglalták az ártatlan, árva Tornallyaiak Murányi várát és 70,000 holdas uradalmát, és soha egy hold földet sem nyertek vissza apai örökökből.

Kétségkívül miután a törvény a személyes országgyűlési jogot el nem törülte, a nemesek megjelenhettek volna, de a gyűlésben nem érvényesíthették volna szavazatokat, mert az országgyűlések erődített helyeken tartattak, a vár parancsnoka tehát a hívatlanokat be sem eresztette volna. Az 559. országgyűlésen már önérzetesebb szellem mutatkozott, — ezért Ferdinand 63-ig nem is tartott országgyűlést.

Az adó 53-tul fogva 2 forint maradt folytonosan Ferdinand uralma végéig, — ezen adó a jobbágyságra súlyos teher volt, mert egy házhely jövedelmének $\frac{11}{100}$ -át felemésztette. — Ezen kor pénzvizonyait csak úgy ítélni lehet, ha a napi szükséglet és forgalom árait a maival összehasonlítjuk, Vérböczy szerint 1 juh és 1 disznó becsára tett 2 forintot, vagyis ez a mai árak szerint 10 és 20 forintnak felel meg, egy paraszt telek illetősége átlagba 42 hold 10 forintjával 420 forint értéket, 25 frt 20 kr. jövedelmet képvisel, megterhelve volt ez a 9. és 10. vagy $\frac{1}{3}$ -el, maradt 20 frt, továbbá 52 napszám 25 krral véve tett 13 irtot, maradt tehát adóalap és a család fenntartására 7 frt, ebből adóba fizettetett 2 frt, tett tehát az adószázalék $\frac{23}{100}$ körül; az adó tehát magában túlterhes volt, mert 29 százalék súlyos teher, ma az adóteher pap és községi fizetésekkel 30 százalék, békében élünk és az egész termékeny Temes megye végrehajtás alatt van. — Nyomasztó volt ez azért is, mert a részint folytonos háborúskodás, részben az urak és császári katonák rablásai miatt, a termény- és állatforgalom bizonytalan és nyomott volt. — az

állatok és bor értékét a nagy kiviteli vámok lenyomták, a nagy terhet tűrhetővé, a megyék atyáskodó adókezelése enyhítette, a megyék szedték be az adót, csakis a legkedvezőbb időben hajtották be.

A hadi teher a háborús idők daczára megkönnyebbült, — az egyháziak, a zászlósok, az önálló Magyar államban kötelesek voltak meghatározott számú zászlóaljkat tartani, Ferdinand alatt már ezen kötelezettség megszűnt. A nemesség, háború idejében a fejedelem táborbaszállása esetében, fejenként és jobbágysai ötödével köteleztetett fegyvert fogni, az országgyűlés a felkelést majdnem minden évben elrendelte, ez azonban valóságos ámitás volt, mert Ferdinand a csatától irtózott, egész hosszú uralma alatt táborba csak egyszer szállt, ennél fogva a nemesség igen jól tudta, hogy a fejenkénti és jobbágyaival! felkelés csak papiros teher és ez Ferdinánd uralma alatt igénybe nem vétetik. — Állandó és súlyos terhet képezett azonban, a fejenkénti felkelés terhét helyettesítette a töröktámadás esetébeni védelmi kötelezettség, ezt az 553. 4. törvény rendelte el, e törvény szerint a nemesek a főkapitány felszólítására köteleztettek 4 lovas és 4 gyalogot 100 jobbágy után a főkapitány táborába küldeni, ezen törvény azonban a nemességet csakis ez alkalomra kötelezte. Terhes volt a végvárak védelmére hozott 555. 4., mely a nemeseket 100-tul 2 lovas tartására, az 556., mely házhelyenkint 50 dénár fizetésére kötelezte, az első súlyos teher volt, mert Ferdinánd előtt a nemesség hadjárat esetében ugyan 5 katonát tartozott magával vinni, de ekkor a hadjárat legfeljebb egy hónapig, a készülődés ugyanannyi ideig tartott, vagyis miután 1 lovas havi díja 3 forint, 5 lovas 2 hónapi tartása került 30 forintba, 2 lovas évi tartása 72 forintba, ezen teherért azonban meg nem róható sem

a király, sem az országgyűlés, ezen adót a kényszerűség követelte, az ország tekintélyes része a király gyengesége, a nemeség hmyhasága miatt török kézre került, a török folytonosan támadt, az országot védeni kellett, védelmezni áldozat nélkül nem lehet. — Az 1546. törvényhozás valódi bünt követett el, midőn az idegen állandó hadsereg felállítását megengedte, a szolgáltság csakhamar megtermette gyümölcsét. 563-ban Ferdinánd maga sajnálattal elősmerte zsoldos serege gonoszságát. Az 557. 20. törvény a jogfeladás lejtőjén erős ugrást tett, ahelyett, hogy a baj gyökeres orvoslására eltörölte volna az idegen zsoldosokat, vagy legalább mint a magyar király által fizetett magyar sereget a törvények alá helyezte volna, a magyar törvények alul kivette és megengedte, hogy ő felsége a katonákat saját nemzeteik törvénye szerint büntesse meg, — ez által az országban egy szabadalmazott osztályt teremtettek, melynek tagjai a törvényen felül állottak, gyakorlatilag ezen törvény rablás! szabadalmat adott, mert a lopás, rablás csak tanuk által bizonyítható, kik lehettek a tanuk? csakis magyar polgárok, a csapat parancsnok ez időben katonái iránt kénytelen volt kíméletesen eljárni, mert legtöbbnyire maga is részes volt a rablásban, mert a zsold a király által rendetlenül fizettetett, ha tehát szigorúan és igazságosan jár el, zsoldosai vagy megölik, vagy otthagyják a tábornot vagy várat, a hadparancsnok tehát a tanukat be sem idéztette, a sértett fel személyesen folyamodhatott a királyhoz vagy közvetve a megye által a királyhoz. — Ez időben a folyamodást személyesen kellett beadni, a magyar király udvara nem volt tárva, nyitva, elébb tehát a német udvarnokoknál kellett a kihallgatást eszközölni, a bécsi ut, a Pécsi mutató sok idő és pénzbe került, középszerű károknál már több volt a költség, mint a lehető kárpótlás, kevés vplt az

eredmény a nagyobb károknál is, mert a katonai ügyek a német hadi tanács által intézteitek, — a panaszlevél tehát áttétetett a német kancelláriához, ez fordítás véget átküldte a magyarhoz, honnan ismét visszajött a német kancelláriához, a német kancellária a valószínű panaszt átküldte a hadi tanácshoz, a hadi tanács leküldte az országos főkapitányhoz, ez kiküldte a panaszlevelet az illető vár, vagy csapatparancsnokhoz, ha az illető országos főkapitány, a parancsnokok felelete után, a panaszt valószínűtlennek találta, ezt feljelentette, az ügy elaludt, — ha nem, elrendelte a vizsgálatot, vizsgálni ha, a vár- vagy csapatparancsnok érdekelve volt, kiküldött egy más vár- vagy csapatparancsnokot, ez a polgári tanukat mellőzve, kihallgatta a katonákat, ezek egymásra vagy nem vallottak, vagy már a bűnösök az országbul eltávoztak, vagyis a vizsgálat vagy tényeket nem tudott felmutatni, vagy a bűnösöket előállítani nem tudta, ezt a főkapitány felterjesztette, ha a kárvallott hatalmas konok ur volt, ügyét megújította, sok utánjárás, vesztegetéssel. 10 év múlva, midőn a katona már Madrid, Nápoly, Frankfurt vagy Brüsszelben mulatott, vagy már csontjai is elporlottak, ügyét megnyerte és kielégítési alapul szolgált az ítélet papiroza. — A megye által tett eljárás olcsóbb, de eredményre a közvetlen eljárással egyenlő volt, mert a megye ugyan nyomozást indíthatott, polgári tanuk által a tényt, kárt megállapíthatta, de eljárása sem érvényes, sem hiteles nem volt, mert ez ügyet a törvény tőle elvette, — a megye tehát csakis közbenjárhatott, mi azonban az ügyet nem siettette. — A katonaság megfélemezése tehát ezen törvények mellett csakis ábránd volt, nem lehetett azt nemcsak az erőszak ezen korszakában megfélemezni, mint nem lehetett később és nem lehet ma sem, midőn a kihágások vegyes katonai és megyei bizottság által nyomoztat-

nak, inert a katonaság a kihágást folytonosan tagadta, a katonai hatóság a polgárok vallomására súlyt soha sem fektetett, — kétségtelen bizonyítéka ennek a 70-es években Pestinegye Bicske helységében elkövetett verekedés, a polgáriak által igazoltatott, hogy az állomásozó főhadnagy parancsolta a támadást, konstatáltak a verekedő katonák személye, dolgoztunk 2 hétig, összeírtunk 30 ívet, kihallgattunk 300 embert, az ügyiratok a katonai parancsnoksághoz felterjesztettek, az iratok a katonai irodában pihennek, a hadnagy ur pedig azóta már, valószínűleg büntetésül, kapitány lett.

Az 1554. 4., azon időben történt károkra nézve ugyan a károk összeírását és a kárösszegnek az adóbuli visszatartását és és kifizetését elrendelte, de ez csak az azon évi károkrul szólt és a következő károkrul nem intézkedik. Az 563. 36. a megye fő- vagy alispánját a rablóknak megyei erővel elkergetésére felhatalmazza, nem újítja meg azonban a kárpótlásról 554-ben hozott törvényt, csak alázatosan kéri a királyt, hogy az okozott kárt a zsoldosok zsoldjából vonja le és a kárvallottaknak térítse meg. A lefolyt 10 év alatt a germanisatio, a kényuralom nagy haladást tett, az országgyűlések az ország jogai védelmére alázatosan szólaltak fel. A felelős országtanács árnyéka és utóda, a magyar kancellária mellőztettek, — a helytartó, illetőleg országtanács a török-magyar ügyekben magyar tanácsosok alkalmazását kéri. Az 553. 3., 559. 9. már nemcsak a magyar tanácsosok alkalmazását, de az idegenek kizárását férfias hangon rendeli el. A magyar kancellária hatásköre alnémet kancellária rendeletei megszüntetését kéri az 559. 8., mit azonban a király nem fogadott el, ez a magyar közjognak nyílt arczúcsapása volt, — daczára ennek, az osztrák-magyar párt hűségesen megszavazta az adót és katonát, az 563-iki országgyűlés

azonban a magyar kancellária közjogi hatályát kivívta. Erős jogfeladás az 553. 30., mely a bányák és barmi nczadoknál az idegenek alkalmazását megengedi, ez csak azon esetben lett volna megengedhető, ha Magyarországon alkalmas bányászok nem lettek volna; — a szakemberek azonban Magyarországon általában nem hiányoztak, mert a felvidékre és Erdélybe századok előtt bevándorolt német bányászok ivadékait az országos csapások nem, vagy kis mértékben sújtották, a bányász népség nemcsak nem fogyott, de szaporodott, az idegenek tehát csakis a germanisáció eszközeiül hozattak be. A germanisáció érdekében Ferdinand már az 50-es években Sopron, Mosony és más megyékbe német főispánokat nevezett ki, ezeket azonban hivatalaikul az 553. 30. törvény megfosztotta. A nádorság csak egyszer és rövid időre volt betöltve.

XI.

Ferdinánd uralma és törvényei.

Ferdinánd uralma Magyarország történelmében gyászlapot képez. — A mohácsi csata kétségkívül súlyos, de nem válságos csapás volt, mert a nemességnek csak kis része esett el, a győzelmes török az országbul önként kivonult, az ország anyagi forrásait nem vesztette el, az ejtett sebeket egy erélyes király néhány hónap alatt orvosolhatta volna. Az egész nemzetet azonban a tunyaság, a közöny, a kislelkűség szelleme lepte meg, a főurak raboltak, dőzsöltek, szavazatukat és segélyüket drágán adták el, Ígéretüket nem tarták meg, egyik királyjelölt és királytól átcsaptak a másikhoz, ha az új vevő többet ígért, köteles zászlóalját sajátjából egyik sem állította ki, — ha a kikötött bért meg nem kapta, mindenik várába maradt, még akkor is, midőn a hazát az ellenség pusztította, fosztogatták a főpapságot, társaikat, a nemességet, zsarolták a népet, a nemesség várkastélyai és udvarházaiban pihent, kesergett a nemzet múlt nagysága felett, szidta királyait, a rabló főurakat, összetett kezekkel nézte a lángokat, mely a hazát emésztette, azonban egyik sem segített. Az egész nemesség azt követelte, hogy a hazát királyaik mentse meg, az ország közjövödelmei, a szegény parasztok pénze és sajátjokbul, midőn a haza csakis a nemesség összpontosított, fokozott erejével lett volna megment-

hető, és a bűnös tétlenség valóságos hazaárulás volt. — Tizen gyáva nemzedékből, a kötelességérzot, a hazaszeretet, a büszkeség, az önérzet teljesen kiveszett, — a tömeg hideg közönynyel nézte a főváros, az ős Budavárának elfoglalását, ezen emberek látköre saját falujok tornyánál tovább nem terjedt, mindenki sajátját őrizte, és be nem látta, hogy vagyont, személyét, családját, jogait csak az ország közereje képes biztosítani, hogy a válság nem mulékony, és ezt csak országos erő, kettőzött vér és pénzáldozatokkal lehet megszüntetni, a nemesség nem czim, de kötelesség, a birtokjog, a méltóságért, a hazáért nem dőzsölni és imádkozni, de harczolni kell. A széles nagy Magyarországnak nem volt egy kimagasló alak, ki a tömeget fel tudta volna villanyozni, a korán elhalt Frangepán Kristóf kivételével nem volt egy hadvezér! tehetség sem, kinek a csata, a hadjárat vezetéséről eszméje lett volna. Kétségkívül Buda elfoglalása után a helyzet kényes volt, mert az országot a török és az osztrák zsoldosok egyenlően pusztították, de ennek is főoka maga a nemesség volt, mert midőn a két király Ferdinand é; János egymással versengettek, a nemesség ezen versengést közönynyel nézte, pedig az ország hadereje majd százezerét tett, ha a nemesség bármelyik király mellett kardot ránt, bármelyiket is véglegesen megsemmisítheti, a fejetlenséget megtörhette volna — Az erkölcsi romlottság nem a nemzeti jellem kifolyása volt,, mert a magyar minden időben bátorsága által tűnt ki, de az élő nemzedék elpuhult, Mátyás és a Jagellók alatt, Mátyás zsoldosaival harczolt, a főurak egy részét a zsoldért vette igénybe. — Ulászló és Lajos alatt a mohácsi csatáig nem volt háború, — a királyok kötelezték magukat az országot első sorban megvédeni, a Ferdinand alatti nemzedék, tehát a béke alatt teljesen elpuhult, Zápolyát lenézték, Ferdinand személyesen a

táborban soha sem jelent meg, az elpuhult nemzedék méltóságán alulinak tartotta, kisebb méltóság zászlója alatt harczol ni. Nagy csapások kellettek, az elvakult és elpuhult nemesség kötelességérzete és hazaszeretete felébresztésére, egy új, a nyomor iskolájában felnőtt nemzedéknek kellett felnőni, a bukó haza megmentése a jog védelmére.

Ferdinand eszes, félénk, szívós egyéniség volt, a harcz moráját nem szerette, a fosulyt a diplomatia, az emberek megvételére helyezte, az Tsten kegyelmi jogot vallotta, az országot tulajdona, az embereket eszközöknek tekintette, — a magyar nemzet jellegét és szokásait nem ismerte, magyarul nem beszélt, a magyarokat nem szerette, a viszonyok és körülményekkel megalkudott, ki útjában állt, kíméletlenül eltiporta. — Az alkotmányt nem tisztelte, czé'jai elérésére minden eszközt felhasznált, politikájának súlypontját, Németországnak a Habsburgház általi meghódítása képezte, — a magyarok és főbb hívei iránt bizalmatlan volt, — nagyobb hadi vállalatokra elegendő pénzzel soha sem rendelkezett. — Már trónralépése igen nagy akadályokba ütközött, nem volt egy embere sem, ki ingyen csatlakozott volna hozzá, mindenkit megkelle vásárolni, és pedig a részeges Báthory nádor, a jeles Nádasdy Tamás és Bornemisza kivételével minden főurat kétszer. A nemesség nem szerette. — Kezdetben Buda bevétele után fél évig Magyarországon lakott, — a nemzet azonban nem simult hozzá, — a nemesség Zápolya halála után sem csatlakozott a török elleni hadjáratokba, csak Buda czé'zott ostromára, érkezett be tekintélyes nemesség, nem csoda tehát, ha ezen közöny elkedvetlenítő és miután a nemesség közönyét látta, Magyarország feloszlásában beleegyezett. Magyar politikáját károsan befolyásolta a Habsburgház német politikája, a Habsburgház gyenge oldalát

mindig a pénzügyek képezték, Csehország kezdetben Ferdinándnak keveset jövedelmezett, mert Ulászló és Lajos alatt a lopás általános divattá vált, több korona javadalmakat elharácsolnak, Ferdinánd tehát csak az osztrák tartományokból pénzelt, ha pénze meggyült, ezt a németországi hadjáratok vették igénybe.' Magyarország védelmére tehát a török hódítások által megapasztott magyar jövedelmek fordítottak, — a német politika a németek segélyét is visszatartották, mert a német fejedelmek a Habsburgház foglalási vágyától félve, nem akarták a Habsburghoz hatalmát Magyarország birtokával nevelni, segélyt vagy rövid tartamra, vagy csak a német határok védelmére adtak. Az eskü, a királyi kötlevel, a magyar nyelv tárgyában adott biztosíték, Ferdinándot legkevésbé sem feszélyezte, megszegte esküjének minden pontját, német főispánokat, német kincstári tiszteket nevezett ki, a magyar ügyeket német kancelláriája, német kincstára, német hadi tanácsa által intéztette.

Az országgyűlést kevés kivétellel megtartotta, és pedig a nemesség követek által képviseltetett, ezen a főrendekkel száz tagra leolvadt országgyűlés, mely az ország szélein jött össze, igen csekély ellentállási képességgel bírt, kérelmező gyüldévé süllyedt.

Az egyenes adót az országgyűlések kapunként 2 forintra emelték, mit az ország meg nem bírt volna, ha a megyék a kapnösszeírásoknál nem csalnak, — a vámokat a király az országgyűlés mellőzésével igen magasra szabta, az osztrák termelés érdekében.

A megyék jogköre megmaradt.

A nádori hivatal, mert a király Bécsben lakván, különös fontossággal bírt, a jeles Nádasdy Tamás halála után a törvények világos megszegésével be nem töltetett.

A magyar kormány helyreállítását rendeli el az 558. 563. törvények, mindezek azonban nem hajtottak végre.

A magyar hivatalnokokra nézve valóságos jogfeladás az 553. 30. törvény, mely a bányák és harminczadoknál idegenek alkalmazását megengedi.

Fontos törvény volt az 1547. 9-iki törvény, mely az adó kezelésére adókinestárnokokat választ, általa az adó feletti intézkedést az ország megmentette, ez azonban csak ideiglenes mentség volt, mert a kincstárnok választása csak rövid tartamra és nem örök időre határozottak, ez tehát csak is ideiglenes intézkedés volt.

A katonakihágásokra hozott törvények értéktelenek, mert ezeket végrehajtani nem lehetett.

Ferdinánd egész uralma alatt legfontosabb törvény az 1547. 70. törvény, mely az alispánoknak a megye és főispánok általi közös választását elrendeli.

Valóságos jogfeladást képez az 1542. 30. törvény, mely az országgyűlés választása elejtésével a királyt felhatalmazza a helytartótanács tagjai kinevezésére.